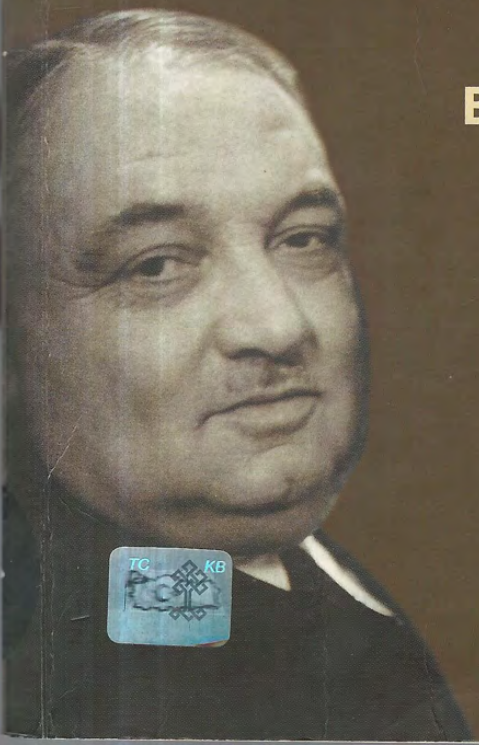
BOZGUNDA FETİH RÜYASI

Yahya Kemal'in biyografik romanı

TC KB

Beşir Ayvazoğlu

KABALCI

BOZGUNDA FETİH RÜYASI

Beşir Ayvazoğlu

BEŞİR AYVAZOĞLU

BOZGUNDA FETİH RÜYASI

KABALCI YAYINEVİ

BEŞİR AYVAZOĞLU

BOZGUNDA FETİH RÜYASI

KABALCI YAYINEVİ: 179

YAŞAMÖYKÜSÜ DİZİSİ: 3

Beşir Ayvazoğlu
Bozgunda Fetih Rüyası © Kabalcı Yayınevi, 2001

Birinci Basım: Kasım, 2001

Teknik Hazırlık: Zeliha Güler

Ofset Hazırlık: Altuğ Güzey (Figür Grafik)

Kapak Düzeni: Serdar Bal

Yayıma Hazırlayan: Mustafa Küpüşoğlu

Baskı: Yaylacık Matbaası

Mücellit: Yedigün Mücellithanesi

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sok. 8-B Cağaloğlu 34410 İSTANBUL
Tel: (0212) 526 85 86 Faks: (0212) 513 63 05

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Ayvazoğlu, Beşir
Bozgunda Fetih Rüyası
1. Yahya Kemal 2. Şiir 3. Osmanlı İmparatorluğu 4. Kurtuluş Savaşı
ISBN 975-7942-42-0

Mağlûpken ordu, yaslı dururken bütün vatan,
Rü'yâma girdi her gece bir fâtihane zan!
Yahya Kemal, *Açık Deniz*

– Yahya Kemal mi?
– Ha evet Yahya Kemal;
Bozgunda bir fetih düşü.
Sezai Karakoç, *Fecir Devleti*

1.
DÖNÜŞ, 7

2.
MUHALİF, 19

3.
KANDİLLİ, 35

4.
ÇEVRE, 47

5.
AKINCI, 64

6.
HİCRET, 76

7.
BASKIN, 93

8.
DÖNEMEÇ, 107

9.
NEV-YUNANÎ, 120

10.
HAVZA, 137

11.
OCAK, 149

12.
ÇANAKKALE, 165

13.
ÂFET, 182

14.
GÖKALP, 198

15.
CEMİL, 209

16.
EV, 220

17.
YAZAMAMAK, 238

18.
DENİZ, 249

19.
HÜSRAN, 261

20.
MÜTAREKE, 274

21.
KURT, 291

22.
16 MART, 304

23.
DERGÂH, 320

24.
SES, 336

25.
MÜSLÜMAN, 350

26.
MAHYA, 363

27.
BOYKOT, 373

28.
FETİH, 387

29.
BURSA, 401

30.
DARAĞACI, 418

KRONOLOJİ, 428
KAYNAKÇA, 437
DİZİN, 447

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖNÜŞ

Gurbet nedir bilir mi o menfâya gitmeyen?
Gurbet

"HAYDİ MÎRİM, İstanbul'a giden böyle mahzun olur mu? Bırak azizim sen de! Keşke ben gitseydim! Vallahi derhal İttihat ve Terakki'ye katılır, bir daha da sesimi çıkarmazdım!"

Ali Kemal'in neşeli kahkahalar atarak söylediği bu sözler, Çanakkale Boğazı'nın girişinde saatlerdir kılavuz kaptan bekleyen Mèdie vapurunun güvertesinden vatan topraklarını hüzün ve hasretle seyreden Âgâh Kemal'in kulaklarında hâlâ çınlıyordu. Bütün dostları o akşam Quartier-Latin'deki Vachette kahvesinde toplanmış, gedikli müşterilerini ülkesine uğurlamak için dışarı çıkan gérant ve garsonların hüzünlü tebessümleri arasında arabalara binerek Lion garının yolunu tutmuşlardı. Âgâh Kemal, kendisini uğurlamaya gelen ve ülkelerine çeşitli sebeplerle dönemeyen arkadaşlarının gözlerinde tutuşan hasreti düşündü.

"Ah," diyordu biri, "şimdi senin yerinde olmak isterdim!"

İstanbul'a vardığında salaş Boğaz meyhanelerinden birine gidip kendisinin yerine çatlayasıya rakı içmesini isteyen de vardı, Koca Mustâpaşa'daki ihtiyar annesine uğrayıp, "Oğlun iyi, merak etme!" demesini isteyen de. Paris'teki dostlarının pek azı, ellisini geçtiği halde tükenmez neşesi, enerjisi ve şaşırtıcı rahatlığıyla otuzlarında gös-

teren iriyarı Ali Kemal kadar cesur ve tasasızdı. Ondan Paris'te duyduğu son cümle, "Sakın gazel söylemekten vazgeçme!" oldu.

Tren gardan ayrılınca, Âgâh Kemal kendisini dokuz yıl yaşadığı Paris'e bağlayan damarların birden koptuğunu hissetmişti. Bu, sadece Paris'ten değil, sorumsuz gençlik çağından da acılı bir kopuştu. Dokuz yıl rüzgâr gibi geçmişti ve işte geldiği yoldan olgun ve projeleri olan bir şair olarak ülkesine dönüyordu. Tren Marsilya garına girince, 1903 yılında, bir temmuz günü –hangi gündü?– vapurdan iner inmez nasıl paniğe kapıldığını hatırladı. Tek kelime bile Fransızca bilmediği halde delice bir cesaretle yollara düşmüş ve kendini Marsilya'da bulmuştu. O gece kaldığı otelde yaşadığı yalnızlık ve terk edilmişlik duygusunu ömrünün sonuna kadar her otel odasında yaşayacaktı; öyle derin bir pişmanlık içindeydi ki, ölmek istemişti.

Sonra? Sıkıntılı, fakat güzel günler, aylar, yıllar yaşadı. Paris yılları, başka bir yıldızda yaşanmış, duygu ve haz yüklü bir hayat gibiydi; Verlaine absentinin Baudelaire afyonuna karıştığı sihirli bir hazza benzeyen şiirle dopdolu güzel Paris, âh Paris! On yıl önce, Sarıyer'de, İbrahim Bey'in harap köşkünde tanıdığı Serezli Şekip Bey'in Paris'i nasıl büyük bir coşkunluk ve hayranlıkla anlattığını hatırlayarak gülümsedi.

Zavallı Şekip Bey, siyasi fikirleri yüzünden Paris'e kaçmak zorunda kalan ve döndükten sonra ordudan ihraç edilen eski bir askerdi. İbrahim Bey ailesinin gençlerini etrafına toplayıp Avrupa medeniyetinin üstünlüklerinden ve bazı filozofların fikirlerinden söz eder, sadece Müslümanlığa ve Osmanlılığa değil, Türklüğe de şiddetli düşmanlık duyguları beslediğini söylemekten çekinmezdi. Ona göre, bizde bir gencin yapacağı en doğru iş, bir yolunu bulup Paris'e kaçmaktı, evet, Paris'e kaçmak!

Âgâh Kemal, Galatasaray'da okumak niyetiyle Üsküp'ten İstanbul'a gelmiş ve bir süre akrabalarından Besim Ömer Paşa'nın Cağaloğlu'ndaki konağında kaldıktan sonra, Sarıyer'de, annesinin büyük teyzezâdesi İbrahim Bey'in köşküne yerleşmişti. Orada geçen günlerini düşündü. Geç kaldığı için Mekteb-i Sultânî'ye kabul edilmemiş, yeni ders yılını beklerken Şekip Bey'in telkinleriyle tuhaf bir Paris sevdasına yakalanmıştı; bu bir kara sevdaydı. Artık kendi ülkesini bir zindan, Avrupa'yı nurlu bir âlem olarak görüyor, önüne geçilmez bir arzuyla, Edebiyat-ı Cedide şair ve yazarlarının eserleriyle Türkçeye tercüme edilmiş Fransız romanlarından âşina olduğu bu âleme atılıp bir an önce içinde yaşadığı çevrenin cenderesinden kurtulmak istiyordu.

Nasıl bir cendereydi bu, kendisini niçin baskı altında hissediyordu? Bu sorunun cevabını Paris'te çok düşünmüştü. Sultan Abdülhamid'in çocuk yaştaki bir taşralıyla ne alıp veremediği olabilirdi?

Abdülhamid aleyhindeki ilk sözleri galiba Üsküp'te, vilâyet merkezinin polis kısmında kâtip olarak görev yapan Ragıp adında bir gençten duymuştu. İcra memurluğu yapan babasını görmeye gittikçe rastladığı Ragıp Efendi, çok okuyan ve bilgisiyle çevresindeki etkileyen, kitabette birinci sınıf bir memurdu; ağırbaşlı ve anlatılanlara bakılırsa son derece dürüsttü. Makedonya'da olup bitenleri en iyi o bilir, politik gelişmeler hakkında en akla yatkın yorumları o yapardı. Çok alafranga sayılmazdı; yeniliğin ufku onun dünyasında Namık Kemal'le sınırlıydı. Her zaman "Kemal Bey merhum" diye andığı Namık Kemal'in eserlerini okur ve herkese tavsiye ederdi.

Âkif Bey'i ve *Vatan yahut Silistre*'yi idadi yıllarında Ragıp Efendi'nin tavsiyesiyle okuyan Âgâh Kemal, yakın tarihin en önemli hadiseleri hakkındaki ilk bilgilerini de ondan almıştı. Abdülaziz'in hal'i,

Midhat Paşa'nın şahsiyeti, Ali Suavi ve Çırağan baskını, Taif faciası, Jön Türklüğün Avrupa'da nasıl ortaya çıktığı, Avrupa'da yayımlanan Jön Türk gazetelerinin isimleri, Mizancı Murad Bey'in Paris'e kaçışı ve daha sonra dönüşü... Evet, hep ondan öğrenmişti. Güvenilir bir genç olduğunu anladıktan sonra kendisine daha da açılan Ragıp Efendi, Ziya Paşa'nın *Zafernâme*'si ve Namık Kemal'in *Rü'yâ*'sı gibi daha tehlikeli kitapları da vermeye başlamıştı. En tehlikelisi ise elle çoğaltılmış *Hareket* adlı bir risaleydi; Abdülhamid'in yönetim tarzının ağır bir biçimde hicvedildiği, üslubu ve muhtevasıyla çekilmiş bir ihtilâl kılıcına benzeyen bu risaleyi –Şefik adında bir Jön Türk tarafından yazıldığını yıllar sonra Paris'te Dr. Abdullah Cevdet'ten öğrenecekti– okuduktan sonra Abdülhamid'e düşman kesilmişti.

İstanbul'a geldiğinde Jön Türklere hayran ve her türlü telkine açıktı. Bunu fark eden Şekip Bey, Ragıp Bey'in başladığı ameliyeyi tamamlamış, şiir meraklısı Üsküplü saf genci içinde yaşadığı toplumun bütün değerlerinden soğutmayı başarmıştı.

SONUNDA Mèdie vapurunu İtalyan donanmasının geçişini engellemek için torpillenen Boğaz girişinden geçirmek üzere bir kılavuz kaptan geldi ve çok şükür yeniden hareket ettiler. Sömürgecilik hevesine kapılan İtalya geçen ekimde Trablus ve Bingazi'ye saldırmış, beklemediği bir direnişle karşılaşarak sahil boyunca çakılıp kalınca, Rodos ve Oniki Ada'yı işgal edivermişti, şimdi de Boğazları tehdit ediyordu. Âgâh Kemal, bu saldırılarla ilgili haberleri Fransız gazetelerinden günü gününe takip ettiği için kalbi öfke ve isyan duyguları doluydu.

Bir süre sonra Kal'a-i Sultaniye önünde demirleyen vapurun kapıları açıldı ve hacı, hoca, hamal, köylü, şehirli ... hasılı telaşlı bir

grup, Âgâh Kemal'in on senedir görmediği vatandaşları, sırtlarında heybeleri, katlanmış yatak ve yorganları ve nevâle sepetleriyle, fazla gürültü etmemeye çalışarak vapura doluştular. Sıradan bir Rum kamarot bu ezik ve ürkek insanlara bir amiral edasıyla kasılarak hakaretler yağdırıyor, lüzumlu lüzumsuz bağırarak ambarda ve güvertede kalacakları yerleri gösteriyordu. Belli ki uzun zamandan beri frenk vapurlarının doğulu ve ortadoğulu insanlara uyguladığı sert ve aşağılayıcı muamelenin esasını çok iyi kavramıştı; Mèdie vapurunda, Şark'a karşı aklınca Avrupa medeniyetini temsil ediyordu.

Âgâh Kemal o kadar üzülmüştü ki, bir an Müslümanlaştığını hissetti ve başındaki kasketi çıkarıp denize fırlatmayı düşündü. "Yoksa," dedi kendi kendine, "ben bu aşağılık kamarotun temsil ettiği medeniyetin kucağına atılmak için bu ezik ve ürkek insanların arasında kendimi cenderede hissettiğim yalanını mı uydurdum?"

Şekip Bey bir gün büyük bir heyecanla köşke gelmiş ve kendisini bir köşeye çekerek Messagérie Maritime kumpanyasına bağlı bir vapurun limana demirlediğini, eğer kaçmak istiyorsa tam zamanı olduğunu söylemişti. Kaçmak mı? Nasıl? Hangi parayla? Ya yakalanırsa? Kalbi heyecandan duracak gibiydi. Şekip Bey bin dereden su getiriyor, küçük Jön Türk adayını ikna etmeye çalışıyordu.

1903 Temmuzunun son günlerinden birinde, bütün varını yoğunu bir bavula doldurup köşkten ayrılmıştı. Cebinde, Şekip Bey'in kaptana hitaben yazdığı Fransızca mektup vardı. Kafası karmakarışık, kalbi korku ve heyecanla doluydu. Herkesin kendisine baktığını ve firar etmek üzere olduğunu anladıklarını, her an birinin, "Tutun! Bu adam Jön Türktür!" diye haykırabileceğini ve üzerine binlerce insanın yürüyeceğini sanıyordu. Şekip Bey, kalbine sadece Paris sevdası değil, şiddetli bir Abdülhamid korkusu da aşılamıştı. Evet, her yer hafiye kay-

nıyor olmalıydı! Kızıl Sultan hava gibi, su gibi sızmıştı her yere! Genç Üsküplünün tek tesellisi, o günlerde İstanbul'dan Selanik'e giden birçok dönme talebenin bulunması ve kendi pasaportunun Selanik'e kayıtlı olmasıydı. Bu pasaportla vapura binip Selanik'e gitmek üzere Marsilya'ya devam edecekti.

Sonunda sıkı bir pasaport kontrolünün ardından kendini Memphis vapuruna atmayı başarınca derin bir nefes almıştı. Artık hür Fransa bayrağının gölgesi altındaydı; bu vapur hürriyet ve medeniyet kokuyordu! Halbuki çok sonraları öğrendiği göre, Memphis belki de Messagérie Maritime kumpanyanın en köhne vapuruydu.

Çok iyi hatırlıyordu, nefis bir İstanbul akşamıydı. Eşyasını güvertenin bir köşesine yerleştirip biraz dolaştıktan sonra Sarayburnu'nu, Üsküdar'ı ve Beşiktaş taraflarını uzun uzun seyretmişti; tahlil edemediği duygular içindeydi. Belirsiz bir geleceğe doğru yola çıkmıştı, çok az parası vardı ve gitmek istediği ülkenin dilini bilmiyordu. Derdini nasıl anlatacak, yolunu nasıl bulacaktı. Vapura girer girmez kendini vatansız bir serseri gibi hissetmeye başlamıştı. Dokunsalar ağlayabilir, birisi gelip ikna edici birkaç cümle söylese kaçmaktan vazgeçebilirdi. Yanlış veya doğru, hayatının yönünü belirleyecek müthiş bir adım atmıştı; gidecekti, evet gidecekti! Fakat nereye? Ve evet, hangi parayla? Sefalet kaçınılmaz görünüyordu. Bu güzel sahillere belki de bir daha dönemeyecekti!

Vapur hareket ettikten sonra İstanbul gözden kayboluncaya kadar kıç tarafta kalmıştı. Selanik'e giden dönme talebelerin çilingir sofralarını neşeyle kuruşları hâlâ gözlerinin önündeydi. Onlar da herhalde kendisi gibi paralarını idare etmek için güverte almışlardı, ama rakıları ve mezeleri boldu. Karşılarında da elli yaşlarında tombul bir Ermeni dudusuyla kızı battaniyelerini sermiş, geceyi geçirmeye hazırla-

nıyorlardı. Yanlarında Selanik Yahudilerinden Salomon adında uzun, ince bir adam vardı ve sonradan öğrendiğine göre niyeti Paris'te seyyar satıcılık yapmaktı. Çok geçmeden İstanbul'un
den birinde Fransızca hocalığı yapan ve ülkesi Fransa'ya dönmekte olan bir muallimle Ermeni dudunun esmer güzeli kızı tanışmışlardı ve bu tanışıklığı yolculuk boyunca bir hayli ilerleteceklerdi.

Nedense o gün dönme talebe grubundan uzak durmayı tercih etmiş, Ermeni anne kızla Salomon'un yanında yer bulmuştu. Bu arada cebindeki mektubu bir Fransıza gösterip derdini açmanın yollarını arıyordu. Sonunda oralarda dolaşan, uzun boylu, narin yapılı, şaşı, sarı sakallı ve altın gözlüklü, üstelik çatpat Türkçe konuşan bir Fransızla tanıştı; Galatasaray'da hocalık yaptığını söyleyen bu adama pek güvenmese de –adını hâlâ unutmamıştı, Etienne Flage– ihtiyacı vardı. Onun vasıtasıyla Şekip Bey'in mektubunu kaptana vermek istiyordu. Adam, mektubu okuduktan sonra yüzüne hayretle bakarak:

"Yaa," demişti, "demek Fransa'ya gitmek istiyorsunuz!"

İSTANBUL'a sabaha karşı varabileceklerdi. Âgâh Kemal kamarasına geçip uyumaya çalışırken, Etienne Flage'nin Memphis vapurunun kaptanıyla görüşmesini, parasını kapmak isteyen Rum kahvecinir tehditlerini, Selanik limanında vapura çıkarak kendisini almak isteyen zabıtaya, "Efendi! Ben Avrupa'ya firar ediyorum, orada Sultan Abdülhamid aleyhinde yazı yazacağım, bu vapurdan inmem, indirmek elinizde ise indiriniz!" diye meydan okuyuşunu, daha sonra kaptana başvuran zabıtanın hırsızlık veya cinayet suçuyla mahkum olduğuna dair belge gösterilmedikçe hiç kimsenin teslim edilemeyeceği cevabını almasını, kötü Türkçesiyle, "Bravo Jön Türk!" diyerek kendisini kışkırtan Mösyö Flage'nin şapkalarından birini başına geçirerek vapurun Müslüman yolcularını nasıl dehşete düşürdüğünü, bu arada yaşadığı

büyük korkuyu, nihayet Memphis'in Marsilya limanına girişini ve bu şehirde geçirdiği ilk gecenin dehşetini düşündü. Ve düşünürken daldı. Roscoff sahiline benzer bir yerdeydi; kabaran okyanus kurşunla kaplanmışa benzeyen gökyüzüne doğru yükseliyor, sonra aynı hızla çekiliyordu. Derken bu meddücezir tuhaf bir şekilde binlerce süvarinin atlarının dalgalanan yelelerine dönüştü ve yeleler meşalelere. Rakofça'da her yaz sonu düzenledikleri Kırçı eğlencelerinde yakılan meşaleler... Birden bir boğulma hissiyle uyandı, doğruldu, derin bir nefes aldı. Gün ağarıyordu. Rüyanın tesirinden kurtulduktan sonra, kendi kendine mırıldandı:

Garbın ucunda, son kıyıdan, en gürültülü
Bir med zamanı, gökyüzü kurşunla örtülü,
Gördüm deniz dedikleri bin başlı ejderi
.....
Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum
Her lâhza bir alev gibi hasretti duyduğum

Bunlar, iki yıl önce okyanusu ilk defa gördüğü –ve sonsuzluğu hissettiği– Roscoff'ta bir med zamanı yazmaya başladığı şiirin tamamlayabildiği mısralarından birkaçıydı. Kendisine tuhaf bir şekilde direnen bu şiirin sesi, o güne kadar duyduğu en güçlü sesti ve kıvamını bulduğunda hem bir şahsi macerayı, hem de bir inkırazı anlatacaktı. Kalkıp giyindi; güverteye çıktı; ufukta hayal meyal İstanbul, âh güzel İstanbul!

İşte nefis bir yaz akşamında ayrıldığı şehre, emsalsiz bir bahar sabahı dönüyordu.

Mèdie, nihayet iki yıl önceki yangın sonunda sadece iskeleti kalmış olan Çırağan Sarayı'nın önünde demir attı. Güvertede dokuz yıl-

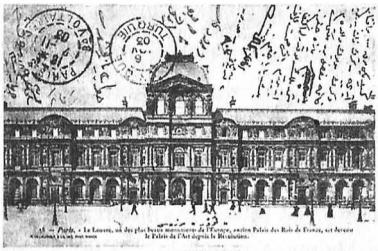
dır görmediği şehri seyreden Âgâh Kemal, iki yıl önce içindeki bütün zenginliklerle birlikte yanan muhteşem sarayın zavallı harabesinde Devlet-i Aliyye'nin kaderini görür gibi oluyor, inkırazı derinden derine hissetmenin verdiği hüzün, İstanbul'a kavuşmuş olmanın tarifsiz sevincini gölgeliyordu. Serkis ve Hagop Balyan'ların imzasını taşıyan bu saray, yanmadan önce, uzun yıllar Sultan Murad'ın mahpesi olarak bilinmiş, bir süre de Meclis-i Mebusan olarak kullanılmıştı. Âgâh Kemal bazı yolcuların gösterdiği Fındıklı Sarayı'na ve yeni Meclis-i Mebusan dairesine baktı.

MÈDİE açıkta bir saat kadar bekledikten sonra hareket ederek rıhtıma yanaştı. Yolculuk sırasında edindiği dostlarıyla vedalaşıp vapurdan inen Âgâh Kemal, pasaportları kontrol eden polis komiserinin kaba davranışlarına pek aldırmadı. Gözleriyle Paris'te tanışıp dost olduğu Şefik Esad'ı arıyordu. Etrafına biraz daha bakındıktan sonra ileride bekleyen arabalardan birini tuttu ve Divanyolu'na çekmesini söyledi. Kendisini karşılayacağını telgrafla bildiren Şefik Esad, vapur iki gün geç geldiği için beklemekten usanmış olmalıydı.

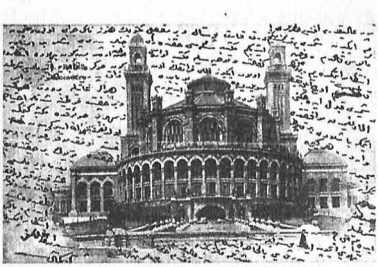
Bindiği araba Köprü, Bahçekapısı ve Bâbıâli Caddesi yoluyla Divanyolu'na doğru ilerlerken etrafına biraz şaşkın bakınıyor, yıllarca yüksek binalarla dolu şehirlerde yaşadığı için, iki tarafta uzanan binalar gözlerine olduğundan daha alçakmış gibi görünüyordu; bir rüyadaydı sanki.

Tarif ettiği evin önünde duran faytondan indi, iki ağır bavulunu oflaya puflaya indirdikten sonra kapıyı tıklattı. Biraz sonra kapı aralandı ve yaşlı olduğu sesinden anlaşılan bir hanım:

"Hoş geldiniz evlâdım," dedi, "kaç gündür sizi bekliyoruz, buyurunuz, bir yorgunluk kahvesi içiniz!"

LOUVRE MÜZESİ

TROKADERO MÜZESİ

Yahya Kemal'in Paris'ten babasına gönderdiği kartpostallardan birkaçı.

"Hoşbulduk efendim, Şefik evde mi?"

"Hayır evlâdım, yazıhanesinde. Kaç gündür yolunuzu gözlüyor. Neredeyse ümidimizi kesmek üzereydik. İçeri buyurunuz, yorgunsunuzdur!"

"Teşekkür ederim, şimdilik bavullarımı bırakmak istiyorum!"

"Tabii evladım, Şefik'in yazıhanesini biliyor musunuz? Yeni Postahane'nin tam karşısındadır!"

"Tamam efendim, ben bulurum kendisini!"

BAVULLARINI bıraktıktan sonra Nuruosmaniye tarafından Kapalıçarşı'ya geçip kendine bir fes alan Âgâh Kemal, Ömer Efendi Lokantası'nda, özlediği vatandaşları arasında bir yemek yedi. "Alaturka" yemekleri ve kokularını ne kadar özlemişti; baharı herhangi bir şiirden

daha kuvvetli hissettiren maydanozlu kuzular, kuzu başları ve diğer bahar yemeklerinin kokularını içine çekerken diline Süleyman Çelebi'nin "*Mis gibi kokusu canlarda tüter*" mısraı takılmıştı. Kahveyi artık Şefik Esad'da içerdi. Lokantadan çıkarken hemşehrisi Salih Zeki Efendi'yle karşılaştı, ayaküstü hoşbeş ettikten sonra Sirkeci'ye gitmek üzere tramvay durağına yöneldiyse de, vazgeçti, yavaş yavaş yürümeye başladı. Sağından solundan sarıklılar, fesliler, şapkalılar, dervişler, peçeli hanımlar, yumurta topuklu bıçkınlar ... akıyor, akıyordu. İki saat önce gözüne "hali tavrı zibidi" görünen halk, içine girince birden sanki renklenmiş, zenginleşmişti.

Bir ara Divanyolu'nun Bizans devrinden beri İstanbul'un ana arteri olduğunu düşündü, heyecanlandı. Bu yoldan kimler gelip geçmemişti? Bizansın Mese'si, Osmanlının Divanyolu olmuş ve ihtilâllerden şenliklere, düğün alaylarından yangınlara, suikastlerden âdi cinayetlere binlerce hadiseye şahitlik etmişti. Önünden geçtiği şu medresenin duvarlarına kulaklarını dayasa, tarihin taşlara sinmiş seslerini duyabilirdi. Fakat tarihi hakkında o kadar şey bildiği Divanyolu'nu sağlı sollu kuşatan bu cami, medrese ve sebillerden hiçbirini aslında tanımıyordu; firar etmeden önceki bir yılda İstanbul'u tanımaya pek fırsat bulamamış, bütün bildiklerini kitaplardan öğrenmişti. Cağaloğlu'nda, uzak akrabası Besim Ömer Paşa'nın konağında kalırken üç beş defa boydan boya katettiği bu caddede tek hatırladığı Sultan Mahmut Türbesi'ydi. Çemberlitaş'tan geçerken sağ köşedeki hamamla soldaki medresenin kesilmiş halleri tuhafına gitti. Keçecizâde Fuat Paşa'nın caddeyi genişletirken kestirdiği yapılar bunlar olmalıydı. Türbe'den sola döndü, Mahmudiye Caddesi ve Bâbıâli yoluyla Sirkeci'ye indi, birkaç kişiye sorarak Şefik Esad'ın yazıhanesini kolayca buldu.

Ve yerinden fırlayan Şefik Esad'ın sevinç çığlığı, kucaklaşma, ya-

naklardan süzülen gözyaşları... Agâh Kemal, dayanılmaz bir dertleşme ihtiyacı içindeydi; heyecanlı bir girizgâhtan sonra uzun deniz yolculuğu boyunca yaşadıklarını anlatmaya başlamıştı ki, odanın kapısı bir kere tıklatıldıktan sonra pat diye sonuna kadar açıldı ve ince yapılı, esmer, papağan burunlu genç bir adam, selâm vermeden, kalın sesiyle, "Yahu Şefik..." diyerek içeri daldı, fakat Âgâh Kemal'i görünce:

"Afedersin," dedi, "misafirin olduğunu bilmiyordum!"

Şefik Esad ayağa kalkmıştı:

"Dur, dur yahu gitme, yabancı değil," dedi, "Kemal! Hani sana sık sık sözünü ettiğim aziz dostum Şair Kemal, bugün Paris'ten geldi!"

Ve Âgâh Kemal'e döndü:

"Refik Halit!"

İKİNCİ BÖLÜM

MUHALİF

Gece gittikçe başka hâl alıyor
Maltepe

O GÜN akşam Refik Halit'i de alıp Tepebaşı Bahçesi'ne gittiler. Siyasi hadiselerden o kadar etkilenen, özellikle Meşrutiyet'in ilanından sonra kazandığı revnakla İstanbul'un kibar takımını bir mıknatıs gibi kendine çeken bu bahçe Trablusgarp harbi başladıktan sonra hissedilir derecede tenhalaşmıştı. Yine de hatırı sayılır bir levanten kalabalığı vardı; Muzıka *Carmen*'den parçalar çalıyor, "perî-peyker"ler her zaman olduğu gibi masalar arasında salına salına dolaşarak yağlı müşteriler avlamaya çalışıyorlardı. Üç arkadaş lokantaya geçtiler; yakın zamanlara kadar her gece tıklım tıklım dolan salonda birçok boş masa vardı. Kendilerini karşılayan garsonun refakatinde, rahatlıkla konuşabilecekleri kuytu bir masayı seçtiler. Yahya Kemal – dostlarından artık kendisina Yahya Kemal adıyla hitap etmelerini rica etmişti:

"*Mâi ve Siyah*'ın başındaki meşhur ziyafetin mekânı burası olmalı!" dedi.

Refik Halit kaşlarını kaldırdı:

"Hayır, Hürriyet'ten evvel lokanta kısmı bahçeye girince kapının tam karşısına tesadüf ederdi. Meşrutiyet'te, her şey gibi bu bahçe de biraz değişti ve gördüğün gibi kafeşantan oldu! O günlerde görmeliydin, masalar kâmilen dolu olurdu. Mamafih düne kadar doluydu.

Harp olmasaydı, aziz Yahya Kemal, şimdi şu masalarda en azından üç beş İttihatçı kodamanı görürdük!"

"Hep buraya mı gelirler?"

"Talat Bey'i çok gördüm. Hatta şeyhülislam olmadan evvel Cemaleddin Efendi'yi bile görürdüm! Devr-i istibdadda bu bahçenin en namlı müdavimi kimdi, biliyor musun?"

"Azizim, ben on yıl boyunca memleket haricindeydim; o sebeple bu mevzularda beni zircahil kabul edip sormadan anlatabilirsin. Evet, kimdi bu namlı müdavim?"

Yahya Kemal'in şıklığına ve temizliğine hayret ettiği garson önlerine birer mönü koyarken, Refik Halit:

"Hakkı Paşa!" dedi.

Şefik Esad araya girdi:

"Sâbık sadrazam İbrahim Hakkı Paşa!"

"Bazı dostlarımdan dinledim," diye devam etti Refik Halit, "masalar arasında cevelan eden melekrûlar arasında buraya yeni düşmüş birini gördü mü derhal yerlerinden fırlayanların başında Hakkı Paşa gelirmiş. Rivayete nazaran o güne kadar pençesinden kurtulan olmamış! Zamparalıkta herifin eline kimsenin su dökemediğini söylerler! Sadrazamlığı sırasında bile onu burada ve Cadde-i Kebir'deki münasebetsiz eğlence yerlerinde görenler oldu!"

Yahya Kemal, Refik Halit'in anlattıklarını hayretler içinde dinliyordu:

"Ben," dedi, "Hakkı Paşa'nın kıymetli ve münevver bir zat olduğunu işitmiştim; hatta Devletler Hukuku sahasında çok kudretli bir âlim ve fevkalâde bir hoca olduğunu, Darülfünun'da talebesi olmuş bazı arkadaşlarım anlattı!"

"Bütün bunlar doğru, fakat benim anlattıklarım da doğru!"

Şefik Esad, kimsenin duymasını istemediği bir sırrı açıklıyormuş gibi, esrarlı bir havaya bürünerek, alçak sesle:

"Kemalciğim," dedi, "İtalyan hükümeti Bâbıâli'ye ilan-ı harp notasını verdiği zaman, Sadrazam Hakkı Paşa İtalyan sefaretinde sefirle briç oynuyordu!"

"İnanmam!"

"İnan!"

"Hayır hayır," dedi Refik Halit, "benim emin bir zattan işittiğim şöyle: Hakkı Paşa sadarete Roma sefaretinden geldiği için İtalya sefiriyle sıkı bir dostluk kurmuştu, sık sık buluşuyor ve briç oynuyorlardı. İtalya'nın dostluğundan o kadar emindi ki, Trablus ve Bingazi'ye göz koyduğunu dünya âlem bildiği halde onun haberi olmadı, olsa bile ciddiye almadı. İtalya'nın harp notası geldiği zaman sefirin evinde değil, jandarma tensıki vazifesiyle İstanbul'da bulunan İtalyan ceneralin evinde briç oynuyordu. Nota, bu sırada kendisine getirilmiş; paşa oyunu bölmesin diye açıp okumamış bile. Bunun üzerine meselenin mahiyetinden haberdar olan ceneralin karısı zarfı açıp içindekini okuması için kendisine ısrar etmiş!"

O sırada garson siparişleri almak üzere gelince Refik Halit sustu. Mönüden seçtikleri yemekleri, içkileri ve mezeleri ısmarladılar. Yahya Kemal:

"Böyle bir gafleti aklım almıyor!" diye söylendi.

"O kadarla kalsa iyi, aziz Yahya Kemal, o kadarla kalsa iyi!"

Şefik Esad öfkeli bir sesle araya girdi:

"Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın ihanete varan gafleti daha vahim. Sen tut, Trablusgarp'taki askeri Yemen'e sevket, o kâfi gelmiyormuş gibi, oradaki mühimmatı bütün itiraz ve ihtarlara rağmen İstanbul'a getirt, Trablusgarp valisi Müşir İbrahim Paşa'yı da azledip

vilâyeti kumandansız ve müdafaasız bırak! Bu, İtalyanlara buyur gel demekten başka bir manaya gelir mi? Neymiş? İtalya ile mesele çıkarmak istemiyorlarmış! Al sana mesele! İşte Şimalî Afrika gitti gidecek. Yazık değil mi? Allahın makarnacıları bunların yüzünden donanmalarıyla gelip Çanakkale Boğazı'na dayandılar. Göreceksiniz, bu gafillerin yüzünden başımıza daha ne dertler açılacak!"

Refik Halit sigarasını yakarken:

"Daha da kötüsü, Kiliseler Kanunu'dur. Balkan milletlerinin aralarındaki bütün ihtilâfları kendi elimizle ortadan kaldırdık; bize karşı ittifak etmeleri için hiçbir mani kalmadı. Şimdi siz buna bir mim koyun, Refik Halit söylediydi dersiniz!"

Garson servise başlarken yine sustular. Refik Halit, masanın çehresini birden değiştiren nefis mezeleri iştahla süzerek, "İlâhi Şefik," dedi, "Yahya Kemal dostumuz Paris'ten, şiirin, felsefenin ve hürriyetin beşiğinden gelmiş, biz kafasını nelerle şişiriyoruz! Azizim, bize Paris'i anlat, Paris'i!"

Yahya Kemal garsonun doldurduğu kadehini kaldırdı:

"Paris'i elbette anlatırım, o kadar anlatırım ki bıkarsınız. Lakin şimdi benim memleket ahvâlini öğrenmeye ihtiyacım var. Lütfen siz anlatın, mesela Fecr-i Âtî'yi anlatın bana! Haydi şerefe!"

"Şerefe!"

"Şerefe, dostum!"

Yahya Kemal kırmızı şarap, Şefik Esad'la Refik Halit rakı içiyorlardı. Refik Halit kadehini bir dikişte yarılayıp yüzünü buruşturdu, üzerine bir yudum su içtikten sonra barbunya pilakisine uzanırken:

"Vallahi Kemal Beyciğim, ona bazıları fecr-i kâzip diyorlar!" dedi ve neşeli bir kahkaha attı.

"Fecr-i kazip mi, niçin?"

"Niçin olsun? Görünmesiyle kaybolması bir oldu. Şimdi adı var, kendi yok! Aslına bakarsan bu bir çeşit oyundu, bir ucundan benim de bulaştığım çocukça bir oyun! Ortaya doğru dürüst eser koymamış, adı sanı duyulmamış beş on edebiyat heveskârı. Fransız Akademisi'ne özenerek kendimize akademisyen süsü verir, her yeni aza için nutuklar söylerdik! Benim asıl tuhafıma giden, Cenab Şahabeddin, Süleyman Nazif, Halit Ziya gibi koca koca adamların içtimalara katılıp bu deli saçmalarını kemâl-i ciddiyetle dinlemeleriydi!"

"Fakat ben Ahmet Haşim Bey'in bazı şiirlerini, mesela Şi'r-i Kamer'lerini ve serbest müstezadlarını gördüm ve beğendim!"

"Vakıa Haşim iyi şairdir, lakin tuhaf adamdır. Bakın ben size onun bir hikâyesini anlatayım. Her yeni aza için nutuk irad edildiğini söyledim ya, Nâfia Nâzırı Zihni Paşa'nın torunu olan şair Neyyir Bey'in kabul merasiminde de nutuk söyleyen o idi. Geçmiş gün, neler söylediğini tam hatırlamıyorum, ama çıkıp kendine has yakası açılmadık teşbihleri bol bol kullanarak tuhaf bir nutuk irad etmiş, Neyyir'i kimyagerliğinden kinaye olarak örümceğe benzetmişti. O günkü toplantıda Cenab Şahabettin'le Süleyman Nazif de vardı. Nutuk, Haşim'in istediği tesiri uyandırmadığı gibi alayla karşılandı. Galiba lâf atanlar da olduydu. Bunun üzerine Haşim söğüp sayarak toplantıyı terk edip gitti. Zannedersem, bu, onun Fecr-i Âtî'nin içtimalarına ilk ve son iştirâkiydi. Haydi çakalım, şerefe!"

"Şerefe!"

"Haa, az kalsın unutuyordum, Haşim'e kalsaydı topluluğun adı Sina-yı Emel olacaktı. Bereket versin, kabul görmedi! Biliyorsunuz, biz bu işe Hilâl Matbaası'nda başladık, Rahmetli Ahmet Samim'in sayesinde. Zavallı çocuk! Matbaanın kurucularından Âsım Bey dayısıydı, bize üst katta bir oda tahsis etmişlerdi. Bizden sonra bu matbaayı Ah-

rar Fırkası da umumi merkez olarak kullandı. Ahrar Fırkası dedim de..."

Refik Halit Karay

Refik Halit, Fecr-i Âtî'den siyasete geçmiş, Ahrar'dan girip Hürriyet ve İtilâf'dan çıkmış, bu fırkanın Tam Müslümanlar'ıyla Münevveran takımı arasındaki kavgalardan kısa bir süre önce sonuçlanan ve muhalefeti silip süpüren sopalı seçimlere kadar, her konuda daldan dala atlayarak konuşmuş, konuşmuştu. İttihatçı ve Hürriyet İtilâfçı siyasetçi tiplerin sözlü karikatürlerini çizerken heccavlığının zirvesindeydi; özellikle Münevveran'dan Filozof Rıza Tevfik'in seçim münasebetiyle gittiği Gümülcine'de İttihatçılar tarafından adamakıllı dövüldükten sonraki görünüşünü anlatırken bile –muhtemelen alkolün tesiriyle– keyiflendi. Gümülcine'den söz edince Şefik Esad'ın yazıhanesini paylaştığı Gümülcineli İsmail'i hatırladı ve her zaman "Var mı bana yan bakan?" havasında çifte tabancayla gezen bu kabadayı Hürriyet İtilâfçıyı öyle bir anlattı ki, Yahya Kemal gülmekten neredeyse katılacaktı.

Neşeden yorulmuşlardı. Bir an geldi, belli belirsiz bir pişmanlıkla sustular. Zaten vakit epeyce ilerlemişti. Ve üçü de adamakallı sarhoştu. Yahya Kemal perişan masaya bakarken bir an *Mâi ve Siyah*'ın ilk sayfalarını okuduğu duygusuna kapıldı. "*Elma, portakal kabukları ile dolu son tabaklar, diplerinde kırmızı cür'alar görünen şarap kadehlerinin yanında duruyor; sofranın kenarında yer yer çıkan tütün dumanı, bir müddet dalgalanarak lâmbanın etrafından dönen bir bulut teşkil ettikten sonra dağı-*

lıyor; beyaz örtünün üzerinde yüksek yemiş tabaklarının, sürahilerin, kadehlerin, oraya bırakılmış bir fesin şarap lekelerine karışan gölgeleri, lâmbanın oynak ziyası altında gâh küçülüp gâh büyüyor"du.

Refik Halit'in kızaran gözlerinde birden muzipçe bir ışık parladı, Yahya Kemal'in kafasından geçenleri okumuş gibi, *Mâi ve Siyah*'ın Ali Şekib'ini taklit etti:

"Kahve" dedi, "Kahve içmeyecek miyiz?"

Ardından yaramaz bir çocuk gibi dizlerine vurarak bağırmaya başladı:

"Kahve! Kahve! Kahve!"

YAHYA KEMAL, Şefik Esad'ın annesinin hazırladığı mis gibi sabun kokan yumuşacık yatağa kendini attığında yorgunluktan ve sarhoşluktan paçavra gibiydi. Yıllar var ki böyle rahat bir yatakta yatmadığı halde bir süre uyuyamadı. Refik Halit'in anlattıkları beyninde dönenip duruyordu. Özellikle "sopalı seçimler" hakkında söyledikleri inanılır gibi değildi. İttihat ve Terakki elindeki bütün devlet imkânlarını ve askeri gücü kullanarak muhalefeti sindirip tamamen devreden çıkarmıştı. Belli ki, bir İttihatçı diktatörlüğü kurulmak üzereydi. Kendi durumunu düşündü; iki taraftan da yakın dostları vardı. Mesela Doktor Nâzım ve Bahaeddin Şâkir Bey'leri Paris'ten tanıyordu. Nasıl bir münasebet kurmalıydı ki, dostluklar düşmanlığa dönüşmesin.

Siyasete karışmak gibi bir niyeti yoktu; ömrünü sadece rüyasını gördüğü şiire hasretmek, "beyaz lisan"la geleceğe kalabilecek birkaç mısra söylemek istiyordu, o kadar. Fakat İstanbul'da siyasi bir tavır almadan ayakta kalmak galiba zordu. İşte en yakın arkadaşı Şefik Esad, Hürriyet ve İtilâf'ın önemli isimlerinden Gümülcineli İsmail'le aynı avukatlık bürosunda birlikte çalışıyordu. Refik Halit'in çizdiği

Gümülcineli portresi aklına gelince içinden güldü. Bazı tavırları sahtelik kokuyorsa da hoş adamdı Refik Halit. Birkaç saat içinde kaynaşıp dost olmuşlardı. Yarın için ısrarla Kozyatağı'ndaki köşklerine davet ediyordu. "Olur!" demişlerdi. Paris'teyken bu yeni dostunun "Kirpi" imzalı birkaç mizahi yazısını okumuştu, onları hatırlamaya çalıştı; fakat Paris aklına gelir gelmez zihni Quartier-Latin günlerine kaydı. İstanbul'dan firarını ve Marsilya'daki otelde geçirdiği o korkunç ilk geceyi düşündü, birden derin ve karanlık bir boşluğu düşüş duygusuyla inleyerek sıçradı. Hafifçe dalmış olmalıydı; yatış şeklini değiştirdi, yorganın içine iyice çekilip büzüldü, beyni uyuştu, düşünceleri şekil değiştirerek anlamsızlaştı. Şimdi Üsküp, Paris ve İstanbul manzaraları birbirine karışmış, absürd bir görüntüler yığını haline gelerek korkulu rüyalara dönüşmüştü. Bu görüntüler arasında annesinin ve Redife Hanım'ın ölü çehreleri yer değiştiriyordu. Sonra Madame Quarandier pansiyonundaki odasının kapısı çalınmaya başladı. Kalkıp açmak istedi, fakat yerinden kımıldayamadı. Kapı ısrarla çalınıyordu.

"Kemal, Kemal, uyan artık!"

Birden bir sarsıntıyla uyandı, karşısında Şefik Esad'ı görünce şaşkın bir halde doğruldu, gözlerini ovuşturdu:

"Sen miydin Şefik? Hay Allah, ne rüyalar gördüm! Saat kaç?"

"İkiyi geçiyor!"

"Deme yahu!"

"Ne kadar ağır uykun var azizim. Kapını o kadar çaldım, uyanmadın!"

"Yorgunluktan olacak! Bir de on yıl var ki böyle bir yatakta uyumadım Şefik!"

"Ah, zavallı kardeşim! Hadi kalk da yıkan, annem nefis bir kah-

valtı hazırlamış senin için. Biliyorsun bugün Refik Halit'e gideceğiz!"

Divanyolu'nun sesleri Şefik Esad'ın açtığı pencereden içeri doluyordu. Yahya Kemal kalktı, pencereye yaklaşıp dışarı bakınca "Muhteşem!" diye haykırdı. Sultanahmet Camii karşısında bütün ihtişamı ve zarafetiyle yükseliyordu. Dışarı sarkıp sola baktı, Ayasofya'nın ağır kütlesini, sağa baktı, küçük ve zarif Firuzağa Camii'ni gördü. Heyecanlanmıştı:

"Şefik," dedi, "ne güzel bir evde oturuyorsun!"

Şefik Esad güldü.

Yahya Kemal, akşamdan kalmışlığına rağmen kendini çok iyi hissediyordu. On yıldan sonra öz vatanında, bu küçük odada, melek gibi insanlar arasında ve tarih karşısında –evet, işte pencereden bakınca bin yıllık tarih görünüyordu– bu ilk uyanışı ne kadar güzeldi. Yıkandı, traş oldu, tertemiz havlularla kurulandı ve ballı, kaymaklı, yumurtalı nefis bir kahvaltı sofrasına oturdu.

SONUNDA kendilerini İstanbul'un renkli kalabalığına bırakmışlardı. Köprü'ye kadar yürüdüler, vapurla karşıya geçtiler ve bir faytona atlayıp Kozyatağı'nın yolunu tuttular. Şefik Esad'ın dediğine bakılırsa, genellikle sevgi hissinden mahrum olan ve her hadiseye heccav bir mizahçı gözüyle bakan Refik Halit, Yahya Kemal'i "müstesna bir hal olarak ifratla sevmişti." Onu köşkün bahçesinde kendilerini sabırsızlıkla beklerken buldular. Ne kadar mümkünse o kadar sevimli ve şen görünüyordu. Dostlarını içeri buyur ederek babası Halit Bey ve kardeşi Niyazi ile tanıştırdı. Karşılıklı olarak söylenen nezaket sözlerinden ve kısacık bir hoşbeşten sonra siyasete nasıl geçilmişti, Yahya Kemal anlayamadı. Bir köşeye atılmış olduğu için yaralı bir Abdülhamid devri bürokratı ve "alaturka" bir Osmanlı olduğunu her haliyle

belli eden bu entarili ve kürklü eski Maliye Başveznedarı iflah olmaz bir İttihatçı düşmanıydı; gözlerinden ateşler saçarak "sopalı seçimler"den söz ediyordu:

"İttihatçılar gözü dönmüş bir katiller sürüsüdür; zavallı Hasan Fehmi'yi, Ahmet Samim'i, Zeki Bey'i bunlar öldürdü. Rıza Tevfik Bey'i de az kalsın öldürüyorlardı. İşte Niyazi, anlatsın! Adam Gümülcine'ye gitmiş, seçim propagandası yapacak. İttihatçı bir çapulcu sürüsü hem de jandarma karakolunun önünde bunu çevirmiş. Jandarma kumandanı ve avânesi de karakolun önüne atmışlar iskemlelerini, gülerek seyrediyorlar, bak bak bak! Rıza Tevfik postu ucuza deldirecek adamlardan değil elbet, boksör. Vurduğunu deviriyor amma herifler it sürüsü gibi. Sonunda kan revan içinde yere yıkılıyor, öldü zannedip sıvışıyorlar. İtilâfçılar da hödük. Yahu idare heyeti âzânız ölümlerden dönmüş, orada bir otelde perişan bir halde yatıyor, bir şeyler yapsanıza! Yok! Hödük herifler! Sonunda bizim Niyazi gitti, anlatsana oğlum!"

Niyazi Halit, aynı hadiseyi defalarca anlatmış olmalı ki, yüzünde memnuniyetsiz bir ifadeyle konuşmaya başladı:

"Haberi alınca baktım, partide hareket yok, atladım Gümülcine'ye gittim ve çarşıda pazarda gezerek konuşulanlara kulak misafiri oldum. Belki inanmayacaksınız, bütün Gümülcine feylosofun pataklanmasından pek memnun görünüyordu. Bu yüzden ziyaretimin sebebini kimseye söylemedim ve hastanın odasına gizlice girip 'Geçmiş olsun'u kulağına fısıldadıktan sonra kaçtım ve soluğu İskeçe'de aldım. Çünkü İstanbul'dan bir İtilâfçı gönderildiği duyulmuş; çeteciler elde sopa alesta duruyorlar. İskeçe'de izimi buldular, ama ben canımı trene atmıştım!"

Halit Bey'in gözleri çakmak çakmaktı:

Fâzıl Ahmet

"Görüyorsunuz, adamlar haydut! Muhaliflere değil söz söyletmek göz açtırmıyorlardı. Şimdi kına yaksınlar, muhalefet yok, memleket onların kanlı ellerine teslim! Sonra n'oldu? İşte Arnavutlar ayaklandı! Hep bunlar yüzünden! Devlet-i Aliyye'yi vallahi bunlar batıracak, Yahya Kemal Bey oğlum!"

Hizmetçilerden biri Fâzıl Ahmet Bey'in geldiği haberini vermeseydi, Halit Bey kimbilir daha ne kadar konuşacaktı. Yeni misafiri karşılama, tanıştırılma ve hoşamedî faslı sayesinde baş sallamaktan kurtulup nefes alan Yahya Kemal, utanmasa adını duyduğu, fakat ilk defa gördüğü Fâzıl Ahmet'in boynuna sarılacaktı. Dağınık kaşları altında zekice parlayan hafif şehla gözleriyle Yahya Kemal'in gözlerinin ta içine bakarak ve r'leri yuvarlaya yuvarlaya konuşan bu ufak tefek adam, sıkıntılı havayı bir anda dağıtmıştı. Fakat Halit Bey ona da Ahmet Samim'in nasıl vurulduğunu –Yahya Kemal Bey de duysun diye– kimbilir kaçıncı defa anlattırdı. Fâzıl Ahmet, yaklaşık iki yıl önce, 1910 yılının 9 Haziran akşamı Hüseyin Cahit'ten ayrıldıktan sonra *Sada-yı Millet*'e uğramış, Ahmet Samim'le buluşarak Beyoğlu'na geçmek üzere Bahçekapı'ya inmişti. Fırının önüne geldikleri sırada birden bir silah sesi, Fâzıl Ahmet'in kulağının dibinden vızıldayarak geçen bir mermi ve kanlar içinde yere yığılan Ahmet Samim...

Yahya Kemal'in Paris'te birçok kişiden dinlediği suikasti Fâzıl Ahmet birkaç cümleyle özetledi ve susup "Başka ne diyeyim?" anlamında boynunu bükünce, Refik Halit, belki de babasının tekrar konuşmaya başlamasını önlemek için:

"Biliyor musunuz Yahya Kemal Bey," diyerek araya girdi, "Türkçe neşriyat yapan gazetelerde bu elim hadise tek cümleyle bile protesto edilmedi. Daha kötüsü, Ahmet Samim'in önde gelen azalarından biri olduğu halde Fecr-i Âtî'den de ses çıkmadı. Halbuki Hasan Fehmi öldürüldüğü zaman, *Serbestî* gazetesine neşriyatını hiç beğenmediğimiz halde, matbuat hürriyetine inandığımız için topluluk olarak bir teessür mektubu göndermiştik. Değil mi Fâzıl?"

"Evet, öyle!"

"Daha sonra ne hikmetse Fecr-i Âtîci dostlarımızın çoğu iktidarla iyi geçinme yolunu tercih ettiler. Halbuki Ahmet Samim arkadaşımızdı, susmak yaraşır mıydı? Bu medeni cesaretsizlik hakikaten iğrendiriciydi. Kıbrıslı Şevket, Avukat Hacı Sofuzâde Celâl, Halit ve ben, bir şeyler yapmak istedik. Samim vurulmadan önce bana komite tarafından nasıl tehdit edildiğini ve vasiyetini bildiren bir mektup göndermişti, bunu neşretmek istiyorduk, fakat nerede? Sonunda aklımıza Sosyalist Hilmi'nin çıkardığı *İştirak* gazetesi geldi.

Yahya Kemal merakla sordu: "Adam cidden sosyalist mi?"

Refik Halit güldü: "Rivayete göre, bir gün Baha Tevfik'e demiş ki, 'Herkes meslek sahibi oldu, ben bir şey olamadım. Ne olsam acaba?' Baha Tevfik de, 'Sosyalist ol be Hilmi!' demiş, o da sosyalist olmuş! Hem de adamakıllı. Galiba *İştirak*'i yeniden çıkarmaya başlamış, sen gördün mü Fâzıl?"

"Duydum, ama görmedim!"

"Her neyse, Hilmi'yi bulduk, 'Bak,' dedik, 'Samim hakkında bir şeyler neşredeceğiz; bize bir defaya mahsus olmak üzere bir gazete lâzım. Bu nüsha çok satılır ve müthiş para getirir! Ne getirirse hepsi senin olsun. Baskı ücreti ve diğer masraflar da bizden.' Ama sonunda Bekirağa Bölüğü var, gözün kesiyor mu? Hiç düşünmeden ne dese be-

ğenirsin? 'Para var ya ucunda, kabul, zaten cepte metelik kalmadı!' "

"Yanlış söylüyorsun Refik, para değil, parrrra demiştir!"

"Evet, parrra derdi, zavallı o sıralarda hakikaten meteliğe kurşun atıyordu. Zaten her zaman meteliksizdir; cümlelerinde nokta yerine 'Cepte metelik kalmadı!' pelesengini kullanır. Hazreti ilk defa Yakub'un mu yanında tanımıştım, Şahab'ın mı? Belki de Baha'nın. Her neyse, upuzun boylu, kadife kalpaklı, kıpkızıl yelekli, haşin ve abus çehreli bir adam, fakat sevimli! Herkese 'Arkadaş! Sen!' diye hitap eder. Öyle 'beyefendi, zat-ı âlîniz, bendeniz, Allah ömürler versin' gibi lâfları hiç bilmez! Bir merhaba bilir, bir de eyvallah! Ve herkese, sen!"

Fâzıl Ahmet araya girdi:

"Hilmi, Bekirağa Bölüğü'nün de gediklisidir; sürgünde değilse, mutlaka orada!"

Herkes gülüyordu. Refik Halit devam etti:

"Başına gelecekleri bildiği için, yırtık muşamba bir bavulu vardır, onu hep hazır tutar. Polis gelip de karakola davet etti mi, İştirakçi, 'Anladık arkadaş, der, hele dur, şu bavulu alalım! Zaten cepte metelik kalmadı!' Hilmi'nin bu lâubâli hali kimseye batmaz. Hapisane müdürüyle, hatta bazı nazırlarla bile senli benli olmuştur, hepsine 'Sen!' diye hitap eder. Zaten içeride pek tutmaz, hemen salıverirler, fakat ertesi gün bir bahane... Bugünlerde en büyük ideali bir yolunu bulup Paris'e gitmek ve Jaurès'le tanışmak."

Refik Halit'in anlattıklarını büyük bir keyifle dinleyen Yahya Kemal:

"Allah aşkına beni bu zatla tanıştırın," dedi, "kendisine Jaurès'i anlatayım!"

Fâzıl Ahmet manalı bir ses ve yüz ifadesiyle:

Yahya Kemal'in 1904'te, Paris'te, *Sciences Politiques*'te okurken çekilmiş bir fotoğrafı.

"Yoksa sen de mi, Yahya Kemal?"

"Sosyalizme Paris'teki ikinci senemde bulaştım. İstanbul'da dine karşı kafamda şiddetli bir aksülamel vardı, bu, Paris'te büsbütün arttı. 1904 senesi, kilise ve din düşmanlığının azdığı, sosyalist cereyanın sert bir rüzgâr gibi estiği senedir. Sosyalistlerin bütün mitinglerine katılırdım, bu mitinglerde International'i dinlerken kalbim heyecanla dolardı! Jaurès hakikaten büyük bir hatiptir; onu dinlerken Fransızcanın da tadına varıyordum. Sadece Jaurès mi? Anarşistlerin nutuklarını da hararetle dinlerdim. Zamanla dinsizliğim ve ihtilâlcilik heveslerim o hale geldi ki, anarşist Jean Grave'ın çıkardığı *Tems Nouveaux* gazetesinin en ateşli okuyucusu belki de bendim!"

Refik Halit büyük bir merakla:

"Sonra?" dedi.

"Sonra, bohem! Fakat o ayrı bir hikâye! Sözün yarım kalmıştı!"

Refik Halit, Fâzıl Ahmet'e döndü:

"Nerede kalmıştık ki?"

"Hilmi'nin Samim hakkındaki yazıyı neşretmeyi kabul etmesinde."

"Haa, sonunda kodese girecekti, ama ikişer üçer *r*'li paracıkları da kemerine yerleştirmiş olacaktı! Bütün yazıları ben yazdım ve gazeteyi gece gizlice bastık. Samim'in fotoğrafını ve vasiyetnamesini birinci sayfaya koymuştuk. *İştirak*'in o nüshası kapışılmış ve hükümet toplama kararı verip harekete geçinceye kadar neredeyse tükenmişti. Tabii Hilmi'yi hemen enseleyip kodese tıktılar, gazetesini de kapattılar. Kıbrıslı Şevket'i de o akşam tevkif etmişler. Ben saklanmıştım. Bereket versin, Mahmud Şevket Paşa, Şevket'in babasının yakın dostuydu, galiba İttihat ve Terakki'nin ardı arkası kesilmeyen kanunsuzluklarına o da kızıyordu ki, Şevket'i ve Hilmi'yi biraz tehdit ve nasihattan sonra serbest bırakırınış. Yazıları benim yazdığımı da öğrenmişler. Anlayacağın şu anda mimlilerdenim. Benim başıma da bir iş gelebilirdi, ama galiba Trablusgarp harbi yüzünden şu sıralarda bu kabil işlerini geçici olarak askıya aldılar!"

Refik Halit bunları anlatırken bir hizmetçi sofranın hazır olduğunu bildirmişti. Halit Bey yerinden kalkarken:

"Bu alçaklardan her şey beklenir!" dedi ve ekledi, "Haydi çocuklar, sofraya!"

Hep birlikte bitişik salona geçtiler ve çok özel bir dikkatle hazırlandığı belli olan sofraya oturdular. Yemekte Fâzıl Ahmet'in zekice esprilerle etrafa dağıttığı şetaret, Halit Bey'in politika bahsine devam etmek üzere yaptığı her hamleyi tesirsiz hale getiriyordu. Babasıyla Fâzıl Ahmet arasındaki bu gizli mücadeleden rahatsız olan Refik Halit, kahveler içilir içilmez dostlarını hava almaya bahçeye davet etti.

Refik Halit o gece de formundaydı; kameriye altında geç vakitlere

kadar konuştular, güldüler, şarkılar söylediler. Yahya Kemal pek sıkılmadıysa da, sohbete yeterince katılamamaktan rahatsızdı; bu zeki dostlarının içinde yaşadıkları hadiselere ve çok yakından tanıdıkları insanlara dair imalarını ve nüktelerini anlayamıyor, kimin ve neyin kastedildiğini sormak zorunda kalıyordu. Mizahı şahsiyattan ve küfür edebiyatından kurtardığı söylenen Refik Halit de bir çeşit şahsiyatla meşguldü; nüktelerini anlamak için bunlara konu olan hadiseleri bilmek ve kişileri tanımak lâzımdı. Açıkçası Refik Halit'in nükteleri 'taş atma, taşlama' türündendi ve Yahya Kemal'e hitap etmiyordu. Gerçek mizahçıların ve Rabelais, Voltaire, Anatol France gibi yazarların zekâ ve zarafetleri zaman ve mekân şartlarına bağlı olamazdı; onların nükteleri bütün zamanlar için geçerliydi; halbuki Refik Halit'in nükte ve hicivlerini Bâbıâli Caddesi'ni yıllarca çiğnemeyenler anlayamazdı.

Yahya Kemal, tuhaf bir şekilde, Refik Halit'e bigâneleştiğini hissetti; bazı hallerini birden sahte ve itici bulmaya başlamıştı. Özellikle ertesi gün kâr-ı kadim bir konak lândonuyla çıktıkları Fener gezisi sırasındaki gösterişçiliği –yoksa kendisine mi öyle gelmişti?– çok rahatsız ediciydi. Cin gibi zeki bir adam olan Refik Halit, üzerinde hâlâ Paris havası taşıyan bu çiçeği burnunda dostunun bigâneliğini keşfetmekte gecikmedi. Şimdi aralarında, diğer arkadaşlarının fark etmediği soğuk rüzgârlar esiyordu.

Refik Halit, Yahya Kemal'in tavrını muhtemelen kendisini fazla önemsemediğine ve özel bir dost olarak değil, herhangi bir arkadaş olarak gördüğüne yordu, gururu incindi ve duyduğu şiddetli tepkiyi "Kirpi"sinin sivri ve acıtıcı oklarıyla göstermeyi denedi. Gezi boyunca yaşadıkları bu gizli didişme iki günlük dostluğu noktalayıvermişti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KANDİLLİ

Kandilli yüzerken uykularda
Gece

TRABLUSGARP'ta sahil şeridinin ötesine nüfuz edemeyen İtalyanlar, hınçlarını Rodos ve Oniki Ada'yı işgal ederek almış, hatta Çanakkale Boğazı'na saldırarak İstanbul'u tehdide kalkışmışlardı. Bu arada patlak veren Arnavutluk isyanı da Yahya Kemal'i çok yakından ilgilendiriyordu, çünkü on yıldır gözünde tüten Üsküp, isyan bölgesinin tam ortasındaydı. Muhalefetin neredeyse bütünüyle tasfiye edildiği, birçok Arnavut mebusu da Meclis dışı bırakan sopalı seçimler, Arnavutlar için bulunmaz bir ayaklanma bahanesiydi.

İttihat ve Terakki Arnavutluk isyanını hoyratça bastırmaya çalışırken Halaskâr Zabitan grubuna mensup bazı subaylar, bir zamanlar Enver ve Niyazi Bey'lerin yaptıkları gibi dağa çıkmışlardı. Bu grubun İstanbul kanadı da hükümeti tehdit ediyor, sopalı seçimlerden yenilgiyle çıkan muhalefet ise yeni darbe hazırlıkları yapıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu arada Meclis-i Mebusan'da ihtilas iddiasıyla adamakıllı hırpalanan Mahmud Şevket Paşa'yı istifaya zorlamıştı. Bunu diğer istifalar ve hiç beklenmediği halde Sadrazam Said Paşa'nın istifası takip etti, hükümet düştü. İstifanın sebebi, Hakkı Paşa ve kabinesinin Divân-ı Âlî'ye sevkedilmesi için Trablusgarb ve Bingazi mebuslarının teşebbüsüyle verilen takririn görüşülmesini önlemek için İttihat ve Terakki'nin Meclis-i Mebusan'ı feshettirmeye çalışmasıydı.

Sonunda parlamento oyunlarıyla Hakkı Paşa kabinesini Divân-ı Âlî'ye gitmekten kurtaran İttihat ve Terakki, Meclis'i de feshettirmeyi de başarmıştı. Tevfik Fikret, Refik Halit'in Yahya Kemal'e büyük bir heyecanla okuduğu *Doksanbeşe Doğru* ve *Revzen-i Mahlû* adlı şiirlerini bu hadiseyi lânetlemek için yazdı. Nüzhet Sabit'in *Vazîfe*'sinde yayımlanan ve zehir zemberek bir şiir olan *Doksanbeşe Doğru* artık bütün muhaliflerin dilindeydi:

Bir devr-i şeâmet! Yine çiğnendi yeminler;
Çiğnendi, yazık, milletin ümmîd-i bülendi.
Kanun diye topraklara sürtüldü cebînler;
Kanun diye, kanun diye kanun tepelendi...
Bîhûde figanlar yine, bîhûde ernînler!

Cadı kazanı fokor fokur kaynıyordu. Uzunca bir hükümet buhranından sonra, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın büyük ümitlerle kurduğu Büyük Kabine'nin ilk işlerinden biri Örfi İdare'yi kaldırmak, diğeri de yeni bir sayfa açmış olmak için siyasi suçluları affetmekti. Ve bir gün, 31 Mart hadisesinden sonra Avrupa'ya kaçan ve Divanı Örfi tarafından müebbet sürgün cezasına çarptırılan müzmin muhalif Ali Kemal'in İstanbul'a döndüğü duyuldu.

İstanbul'a ayak basar basmaz muhaliflerin arasına düşen ve birkaç ay geçmeden kendini yıllardır İstanbul'da, hadiselerin içindeymiş gibi hissetmeye başlayan Yahya Kemal, farkına varmadan fırka dedikodularına dalmıştı. Genellikle Şefik Esad'ın Divanyolu'ndaki evinde, karşıya geçtiği zamanlarda da Kandilli'deki Kıbrıslılar yalısında kalıyordu. Bu tarihi yalının kapıları onun için ardına kadar açıktı, çünkü Kıbrıslızâde Tevfik ve Şevket Bey'ler yakın dostlarıydı. Fethi Bey'in ataşemiliterliği sırasında yardımcılığını yapan ve Pierre Loti'nin ya-

kın dostlarından olan Tevfik Bey'i Paris'te tanımış ve şahsiyetinin büyüsüne kapılmıştı; bu genç askerin ruhu sanki gözlerinde ve dudaklarında gülümseyen ince bir neşeden ibaretti. Kardeşi Şevket'le de onun vasıtasıyla Paris'te tanışmış ve hemen kaynaşmışlardı. Şevket, İstanbul'a döndüğünü Şefik Esad'dan öğrendiği Yahya Kemal'i ilk buluşmalarında hararetle yalıya davet etti. Artık Yahya Kemal, Kıbrıslılar yalısının şeref misafiri, hatta misafirden de öte, ailenin bir ferdi sayılıyordu.

Bir süre sonra Tevfik Bey de Paris'ten döndü; Büyük Kabine'nin Harbiye Nazırı Nâzım Paşa baba dostuydu ve onu yâver olarak yanında görmek istemişti.

TEVFİK BEY'in Yahya Kemal'e anlatışına göre, Kıbrıslılar yalısının en eski sahibi, Sultan I. Abdülhamid devrinde silahtarlıktan sadrazamlığa yükselen ve Kara Vezir lakabıyla tanınan Mehmet Paşa'ydı. Ondan Sadrazam İzzet Mehmet Paşa'ya intikal eden yalı, paşa vefat ettikten sonra bir süre ailesi tarafından kullanılmış ve daha sonra başka bir İzzet Mehmet Paşa'ya kiralanmıştı. III. Selim'in sadrazamlarından olan ikinci İzzet Mehmet Paşa, Kara Vezir'in yetiştirmelerindendi; belki de bir zamanlar velinimetinin oturduğu bu leb-i derya yalıyı kiralayarak hâtırasını yaşatmak istemişti. Daha sonra birinci İzzet Mehmet Paşa'nın oğlu Said Mehmet Bey'in oturduğu yalı, onun oğlu Mehmet Ataullah Bey tarafından 1840'larda Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'ya satıldı. Paşa, vezirlik ve sadrazamlık gibi önemli görevlere geldikçe yalısını da elden geçirip genişletmiş, içini Avrupai tarzda dekore ettirip döşetmişti. Kara Vezir yalısı artık Kıbrıslılar yalısıydı.

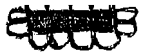
Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın Moralı Mustafa Paşa'yla evlendirdiği kızı Atiyye hanımefendinin üç oğlu, üç kızı vardı: Nâzım, Şev-

ket, Tevfik, Azize, Refika ve Müzeyyen. Nâzım ve Tevfik Bey'ler süvari zabiti olarak orduda görevliydiler, Şevket ise Mekteb-i Hukuk mezunuydu. Aslında üçü de siyasetle yakından ilgileniyorlardı; önce İttihat ve Terakki'ye girmiş, fakat bu partinin diktacı tutumu yüzünden muhalefete geçerek yeni partilerin kuruluş çalışmalarında yer almışlardı. Şevket Bey özellikle Ahrar Fırkası'yla yakın ilişki kurmuş, daha sonra Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na katılmıştı. *Sada-yı Millet* gazetesi başyazarı Ahmet Samim'in vurulması üzerine, Sosyalist Hilmi'yi ikna ederek *İştirak* gazetesinde protesto mahiyetinde yayın yapılmasını sağlayan da o ve Refik Halit'ti. Hatta o günlerde yasak aşk yaşadığı Mevhibe'nin Bursa'ya gideceğini öğrenince sevinmiş, gider gitmez bir posta kutusu edinmesini ve kendisine göndereceği *İştirak* gazetesi nüshalarını gizlice dağıtmasını istemişti.

Yahya Kemal'in Kıbrıslılar yalısına gidip gelmeye başladığı günlerde, Kandilli'de en çok konuşulan konulardan biri, Nâzım Bey'in Boğaz'ı atıyla birlikte geçmesi, diğeri ise Şevket Bey'in evlilikle sonuçlanan yasak aşk macerasıydı. Osmanlı ordusunda uzman olarak görevli Alman subaylardan biri olan Albay Weit'ın yardımcısı ve tercümanı olan Nâzım Bey, bir tatbikat sırasında Rumelihisarı'ndan atıyla Boğaz'ın sularına dalıp Küçüksu'da karaya çıkmıştı. Daha sonra aynı şeyi ağabeyi Tevfik Bey de birkaç süvari zabitiyle birlikte tekrarlayacaktı. Yahya Kemal, çok sevdiği Tevfik Bey'i dostlarına tarif etmek istediği zaman:

"Hiçbir şahısta erkeklik o kadar sevimli, zeka o kadar temiz, neşe o kadar sarih hassalarla meczedilmemiştir!" diyordu

Ne var ki politikaya fena halde bulaşan Şevket Bey hakkında aynı şeyi söyleyemezdi. Cesur, cerbezeli ve tehlikeli bir adamdı Şevket; en yakın arkadaşının karısını ayartıp boşanmalarını sağlamış ve kendisi

evlenmişti. İşte piyanosunun başına geçmiş Chopin'den parçalar çalan bu güzel hanımsultan, kısa bir süre öncesine kadar Kandilli Sarayı diye tanınan komşu yalıda, üvey annesinin yeğeni Mehmet Bey'le evliydi ve sakin bir hayat yaşıyordu.

Şevket Bey, Mevhibe hanımsultanla yaşadığı yasak aşkı Yahya Kemal'e bütün teferruatıyla anlatmıştı. Mevhibe Hanımsultan, Cemile Sultan'ın torunuydu, Cemile Sultan ise Sultan Abdülhamid'in kızkardeşi. Hadise, Atiyye Hanım'ın yeğeni Avni Bey'in Şehime Hanımsultan'la evlenip Kandilli Sarayı'na içgüveyi girmesinden sonra başlamıştı. Böylece saraya rahatça girip çıkmaya başlayan Şevket, ilk görüşte beğendiği Mevhibe'yi kendine âşık etmeyi başarmış, hatta uzun süre Kandilli'nin kuytu yerlerinde gizli gizli buluşmuşlardı. Mesele anlaşıldıktan sonra Kandilli Sarayı'nda kıyametler kopacak, karısını bırakmak istemeyen Mehmet Bey'e babası Ali Paşa tarafından zorla imzalatılan boş kağıdı sayesinde hürriyetine kavuşan Mevhibe, yeniden evlenmesi için gerekli süre geçtikten sonra Şevket'in karısı olarak Kıbrıslılar yalısına yerleşecekti.

Yahya Kemal hanedan dedikodularına bayılıyordu; Cemile Sultan'ın kocası Mahmud Celâleddin Paşa'yı Taif'e sürgüne gönderip orada öldürten kardeşi Abdülhamid'le yakın zamanlara kadar konuşmadığını, kocasının Taif'ten gönderdiği mektupların yıllardır karyolasının başucunda asılı durduğunu, Sultan V. Murad'ın kızı Hatice Sultan'ın Gazi Osmanpaşazâde Kemaleddin Paşa'yı nasıl ayarttığını, bunun üzerine Naime Sultan'dan boşatılıp Bursa'ya sürgüne gönderilen Paşa'nın İstanbul'a hürriyet ilan edildikten sonra dönebildiğini, fakat Hatice Sultan'ın bu arada Kemalettin Paşa'dan soğuduğunu ve Rauf adında başka bir adamla evlendiğini ... hep Mevhibe hanımsultandan dinlemişti. O da Yahya Kemal'in anlattığı Paris hâtıralarını dinlemekten

usanmıyor, özellikle sohbet kıvamını bulduktan sonra ayağa kalkıp mehtaba karşı Hugo, Baudelaire, Rimbaud, Verlaine, Hérédia gibi büyük Fransız şairleriyle divan şairlerinden şiirler okumaya başladı mı, âdeta kendinden geçiyordu. Yahya Kemal, bazen aşırı ısrarlara dayanamayıp *Mehlika Sultan*, *Sicilya Kızları*, *Biblos Kadınları*, *Sene 1140*, *Mâhurdan Gazel* ve *Bir Sâkî* gibi tamamlanmış birkaç şiiriyle üzerinde çalıştığı yeni şiirlerin yazabildiği mısralarını okuyordu. Son günlerde bunlara bir de *Nazar* eklenmişti. Cenab Şahabeddin'in bir gün sade Türkçeyle muammalı şiir yazılamayacağını, bunun için mutlaka Farsça kelimeler kullanılmak gerektiğini söylediği duyulmuş, bunun üzerine Yahya Kemal aksini ispat etmek için, Kıbrıslılar yalısında mehtaplı bir gecede *Nazar*'ı yazmaya başlamıştı. Artık ne zaman bir araya gelinse *Nazar* soruluyor ve Yahya Kemal okumaya başladı mı, kadınlı erkekli tuhaf çığlıklar atılıyordu:

Gece Leyla'yı ayın ordördü
Koyda tenha yıkanırken gördü
"Kız vücudun ne güzel böyle açık!
Kız yakından göreyim sâhile çık!"
Baktı etrafına ürkek, ürkek
Dedi: "Tenhada bu bu ses nolsa gerek?"
"Kız vücudun sarı güller gibi ter!"
Dedi: "Tenhada bu bu ses nolsa gerek?"
Aranırken ayın ölgün sesini,
Soğuk ay öptü beyaz ensesini.
Sardı her uzvunu bir ince sızı;
Bu öpüş gül gibi soldurdu kızı.

YAHYA KEMAL, Mevhibe'nın dinlemekten bıkmadığı *Sene 1140*, *Bir Sâkî*, *Mükerrer Gazel* ve *Mâhurdan Gazel*'i Paris'te yazmıştı. Bir gün yeni şiir akımlarından birini, mesela en yenisi olan sembolizmi benimseyip o yolda şiirler yazmak yerine divan şiirini Paris'e taşımasının anlamına soran Mevhibe'ye, Mallarmé'nin şiir yazmak isteyen bir talebesine Verlaine'in *Fêtes Galantes*'indeki şiirleri tavsiye ettiğini, kendisinin bunu duyunca XVIII. asır Fransızcasıyla yazılan bu şiir kitabını bulup okuduğunu ve hayran kaldığını, hatta birçok parçasını ezberlediğini anlattı. Açıkçası, Verlaine'in yaptığını Türkçede yapmak hevesine kapılmıştı.

O günlerde Nedim'i ihtirasla inceliyor ve şiirlerine konu olan hayatı anlamaya çalışıyordu. Bu büyük ve şuh şairin şiirlerindeki Türkçenin İstanbul'da konuşulan "milli" Türkçe olduğunu fark etmişti. Her alanda ciddi hamlelerin yapıldığı, ancak talihsiz bir isyanla sona eren bu devrin Sa'dâbâd âlemlerinde ortaya çıkan lâle safâsını ve lâle motifinin şiirde, nakışta ve mimaride göze çarpacak kadar çok kullanıldığını da fark etmiş, "O muğbeçeyle tanıştımdı lâle devrinde" mısraıyla başlayan *Bir Sâkî* adlı gazelinde, bu devri Lâle Devri diye anmıştı. Hatta Sorbonne'da "Lâle Devri" konulu bir tez vermeyi tasarlıyordu. O günlerde Paris'e istihkam zâbiti üniformasıyla gelen Târîh-i Osmanî Encümeni üyelerinden Ahmet Refik Bey'e bir sohbet sırasında bu tasavvurunu anlatmıştı.

"Tabii ben tasavvurumu tatbike fırsat bulamadım. İstanbul'a döndükten sonra bir baktım *Lâle Devri* adında Ahmet Refik imzalı oldukça sevimli bir kitap neşredilmiş. Ne diyordum, *Fêtes Galantes*'i okuyunca, ben de Lâle Devri'nden Selim-i Sâlis devrine kadar, hayatımızın bazı safhalarını o devrin şiir diliyle terennüm etmek hevesine düştüm. Göründüğü kadar kolay bir iş değildi bu. Muvaffak olmak

için eski tarza vukuf ve ünsiyet gerekiyordu. Bunun üzerine eski şairlerimizi daha yakından tetkike koyuldum. Elbette şiirde kalmadım, mimarimizi ve musikimizi de mümkün olduğu kadar anlamaya çalıştım. Neticede size okuduğum üç beş şarkı ve gazel doğdu!"

Yahya Kemal bunları anlattıktan sonra, Paris'ten döner dönmez ilk işinin Lâle Devri'nin İstanbul'daki izlerini aramak olduğunu söylemişti. Mesela birkaç gün önce Kâğıthane'deydi, derenin eski ıhtımında bir taşa oturup uzun uzun Çağlayan Kasrı'nı seyretmişti, tıpkı Enderunlu Vâsıf'ın yüz küsur sene önce yaptığı gibi. Vâsıf da belki böyle bir bahar günü, böyle bir taşa oturmuş ve aynı kasra bakarak:

Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan

demişti:

"O gün derin bir daüssıla içindeydim, Mevhibe Sultan; o sulara, yüksek ağaçlara, otlara, pencere kafeslerine kupkuru gözlerle baktım, ağlamadım, fakat içimde bitmez tükenmez bir hüzün vardı. İşte Çağlayan Kasrı'nın yüksek ağaçlarla örtülü bahçesindeydim, fakat yüz yirmi sene gecikmiş olarak. Selim-i Sâlis bu bahçede son Türk zevk ve şevkini uyandırmıştı. O sarışın padişah, burada, bu bahçede, ağaçların arasında, halılarla döşenmiş bir otağda, herkesten yüksek otururdu; karşısında, yere oturmuş sâzende ve hânendeler. Ney, tanbur, rebab, def ve İstanbul'un en güzel sesleriyle, en halis lehçesiyle okuyan hanendeleri, Kâğıthane vadisinde şafak sökünceye kadar Türk zevk ve şevkını fasıl fasıl teganni ederlerdi. Saz bittikten sonra ney başlar, herkes susar, bu istiğrak içinde birdenbire bülbüller öter, ney susar, padişah ve herkes gözlerini oğar, ağlardı. Bülbüllerin ötüşü güneş doğduktan sonra da devam eder ve güller açılırdı. Şimdi bahar geceleri bu kasrın bahçesinde sessiz geçiyor, fakat sabahları yüksek

ağaçlarda yine bülbüller ötüyor ve şurada burada birkaç kırmızı gül açıyor. Derenin eski rıhtımı üzerinde, ben, bu gülleri, meclise yüz yirmi yıl geç gelmiş biri olarak seyrettim. Kasrın kafesleri arkasında Şehrinaz, Mihriyar, Nurmahal, aynalarında saçlarını düzeltip dudaklarına allık sürmüyorlar; bir vezirin oğlu her tarafı püsküllü atını dere kenarında koşturmuyor, yaşmaklı bir kadın tek çifte bir kayıkla dereden geçmiyor. Ve ben, tek başıma eski rıhtımda bir taşa oturmuş, Çağlayan Kasrı'nı seyrediyorum. Belki benden sonra kimse bu taş üstünde oturmayacak. Bununla beraber bu bahçede bir devrin ruhu saz ve söz halinde fısıldaşıyor. Öyle zannederim ki, her bahar bu şehrayin kendi kendine tekrarlanacak!"

Yahya Kemal'in bu sohbetleri, siyaset dedikoduları Mevhibe hanımsultan tarafından yasaklandığı için, yalıyı bir cazibe merkezi haline getirmiş, mesela son zamanlarda Yakup Kadri de boy göstermeye başlamıştı. Kandilli'de 1912 yazı –siyaset sahnesinde ve Balkanlarda kaynayan cadı kazanına rağmen– Dionysos ayinleri gibi büyük bir coşkunluk içinde geçiyordu. Mehtaplı gecelerde içip coşuyor, Kandilli sırtlarındaki korularda veya yalının hemen arkasındaki mezarlıkta, hep bir ağızdan, Yahya Kemal'in:

Ayşe cadı, Ayşe cadı
Ay daha bir yaş kocadı

mısralarını okuyarak dolaşıyor, bazen de "Kandilli yüzerken uykularda" bir kayığa doluşup Çubuklu'ya doğru saatlerce kürek çekiyor ve mehtabı sularda sürüklüyorlardı.

Bir ara Şevket'le Prens Fâzıl'ın arasının açılması bu güzel günlerin gölgelenmesine yol açtı. Şevket basit bir sözü haysiyet meselesi yaparak Prens'i düelloya davet etmiş, dostlarının bütün barıştırma teşeb-

büslerini reddederek kozlarını paylaşmak üzere şahitleriyle birlikte – Devlet-i Aliyye sınırları içinde düello yasak olduğu için– Romanya'ya gitmişlerdi. Herkes heyecan içinde ikisinden birinin ölüm veya yaralanma haberini beklerken, bir gün, kol kola çıkageldiler. Niçin vazgeçmiş ve hiçbir şey olmamış gibi geri dönmüşlerdi? Kimse bilmiyordu; şahitleri de çok ketumdu. Bir gün yalıda söz düello meselesine intikal etmiş, somurtmaya başlayan Şevket'e aldırılmaksızın ilgi çekici düello hikâyeleri anlatılmaya başlanmıştı. Tevfik Bey, sıra kendisine geldiği zaman, kardeşinin yüzüne manalı bir bakış fırlattıktan sonra:

"Ben," dedi, "size dostum Loti'nin düello macerasını anlatayım. Çoğunuz biliyorsunuz, ama zannedersem Yahya Kemal Bey ilk defa dinleyecek!"

Yahya Kemal, "Evet, bilmiyorum, lütfen!" dedi.

"Loti, İstanbul'a 1903'te Vautour gemisinin kumandanı olarak gelmiş ve üç yıla yakın kalmıştı. İstanbul'un ne kadar köhne semti varsa beraber gezdik. Her neyse, hazret bir gün kayığına atlayıp, ki güzel bir kayığı vardı, Göksu deresinde gezintiye çıkmış. Başka bir kayıkla gezinen Altıncı Daire müdürü Blacque Bey'i görünce selâm vermiş. O sırada Blacque Bey'in yanında bulunan Mösyö Achille Lorando da nezaket icabı selâma iştirak etmeliymiş, fakat etmemiş. Loti enteresan adam, ertesi gün müşterek dostlarından biri vasıtasıyla Lorando'ya kaba ve terbiyesiz bir adam olduğunu bildirmiş!"

Yahya Kemal merakla sordu:

"Bu Lorando, Midilli'yi işgal ettiren Lorando mu?"

Soruyu "Ta kendisi!" diyerek araya giren Şefik Esad cevaplandırdı:

"Sultan Abdülaziz'i hal edenler meğerse bu heriften ve ortağı Tu-

bini'den ödünç para almışlar. Maliye Nezareti mürekkep faiziyle birlikte akıl almaz bir yekûna ulaşan bu borcu ödememiş. Adamlar Ticaret Mahkemesi'ne başvurup birer ilam almışlar, yine ödenmemiş. Bunun üzerine Fransız sefiri Constans müsteşarını maslahatgüzar tayin ederek İstanbul'u terk etmiş. Ardından Fransız hükümeti Midilli gümrüğünü işgal edip vâridatını Lorando ve Tubini'nin alacaklarına karşılık olarak tutacağını bildirmiş. Al sana bir mesele! Sultan Abdülhamid'in meselenin mahiyetini ancak o zaman öğrendiğini söylerler. Meğerse, alınan borç amcasının hal'inde kullanıldığı için işin ciddiyetini ve borcun âcilen ödenmesi gerektiğini Sultan Hamid'e bir türlü söyleyememişler! Zavallı Devlet-i Aliyye! Afedersin Tevfik, sözünü kestim!"

"Düellonun neticesi ne oldu?"

Soruyu Yahya Kemal sormuştu. Tevfik Bey devam etti:

"Lorando hakikaten lânet herifin tekiydi. Tutup, hakarete uğradığını iddia ederek Loti'yi düelloya davet etti. Yasaktır masaktır diyerek vazgeçirmeye çalıştılarsa da Nuh diyor peygamber demiyordu; burada yasaksa başka bir memlekette. Bereket versin, Kontes Ostororog, Loti'nin çok iyi dostu, Lorando'nun da akrabası. Araya girmese Loti'nin başı adamakıllı belâya girecekti! O günlerde sık görüşüyorduk, belli etmese de çok korkmuştu! Şahidi ben olacaktım!"

Yahya Kemal gülerek, ortaya:

"Peki, Reşad Fuat Bey'in Paris'teki düellosunu biliyor musunuz?" diye sordu.

Aslında herkes biliyordu, fakat bir de en basit konuları bile olağanüstü bir zenginlikte anlatan Yahya Kemal'den dinlemek istediler ve hep bir ağızdan bağırdılar:

"Anlat! Anlat!"

Keçecizâde Fuat Paşa'nın Paris'te askeri ateşe olarak görev yapan oğlu Reşad Fuat Bey, yirmi yıl kadar önce, *Un Parisien à Constantinople* adlı kitabında Türk ordusuna ve askerlerine hakaret eden genç bir Fransız yazarına ağır bir mektup göndermiş, yazar da bu mektuptaki ifadeleri hakaret kabul ederek onu düelloya davet etmişti. Kararlaştırılan günde şahitlerini alıp belirlenen yere giden Reşad Fuat Bey, birkaç dakika geçmeden şişini rakibinin sağ bileğine saplayarak düellodan galip çıkmıştı. Yahya Kemal, önce iki farklı kültürü ve zihniyeti yansıtan vendetta ile düello arasındaki farktan ve düellonun tarihinden başlayıp başta Puşkin'in hayatını kaybettiği meşhur düello olmak üzere önemli düellolardan söz ettikten sonra, Reşad Fuat Bey'in düellosunu bütün ayrıntılarıyla ve çok renkli bir üslupla anlattı.

"Peki," dedi "Tevfik Bey, bir Fransız yazarın kitabındaki hakaret mi daha yaralayıcı, yoksa İtalyanların Trablusgarb'ı işgale kalkışmaları, Oniki Ada'yı işgal edip Çanakkale Boğazı'na saldırmaları mı? Devlet-i Aliyye'nin gururu nasıl kurtarılacak?"

Düello bahsi açıldığından beri susan Şevket Bey kırgın bir sesle kestirip attı:

"Bizde düello yasak!"

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRE

Dar hayatında ya dost ufku, ya cânan ufku
Ufuklar

YAHYA KEMAL, bir gün Kıbrıslızâde Şevket ve birkaç arkadaşıyla birlikte Beyoğlu'na çıkmıştı. Bon Marché pasajına girmişlerdi ki, Şevket Bey, karşı yönden gelen, yirmi yirmibeş yaşlarında, kısa boylu, ufak tefek bir adamı görünce, "Aa, Yakup bu!" dedi.

İri başı ince boynunun üzerinde zor duruyormuş gibi görünen genç adam samimi bir sevinçle kollarını açtı ve Şevket'e sarıldı, öpüştüler:

"Ah aziz dostum, ne zaman döndünüz Paris'ten?"

"Beyimize bak, dünyadan haberi yok," dedi Şevket Bey, "döneli aylar oldu!"

"Ama ben sizi hâlâ Paris'te sanıyordum. Hanımefendi nasıl?"

"İyi iyi, sen bırak onu da, öp elini büyük edebiyat üstâdımızın!"

Şevket Bey, arkadaşının bir şey söylemesine fırsat vermeden Yahya Kemal'e döndü:

"Tanıştırayım, Yakup Kadri! Eminim çok iyi anlaşacaksınız!"

Gözleri bir an öfkeyle parlayan Yakup Kadri çok şaşırmıştı; fakat aynı anda bunun Şevket Bey'in şakalarından biri olduğunu düşünmüş olmalı ki gülümsedi ve Yahya Kemal'i bir şeye benzetemediğini ifade eden anlamlı bir bakışla tepeden tırnağa süzdükten sonra elini uzattı:

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

"Memnun oldum!"

"Edebiyat üstâdı"nın kim ve niçin üstâd olduğunu merak bile etmemiş, Şevket'e hal hatır sorup ailesine selâm söyledikten sonra uzaklaşıp gitmişti. Şevket Bey, o uzaklaşırken:

"Çok kabiliyetli bir arkadaştır Yakup!" dedi.

"Kendisini gıyaben tanıyorum, bazı parçalarını da okudum!"

"Ne düşünüyorsun?"

"Senin de dediğin gibi, anlaşabileceğimizi zannediyorum!"

Yahya Kemal, aslında Yakup Kadri'den pek hoşlanmamış, özellikle kendisini tepeden tırnağa süzerken gözlerinde beliren küçümseyici ifade yüzünden canı çok sıkılmıştı.

Aradan üç gün geçti. Şefik Esad'ın evinde kendisine ayrılan odada raflara özenle yerleştirilmiş kitapları ve mecmua koleksiyonlarını karıştırırken *Şiir ve Tefekkür*'ün 20 Ağustos 1325 tarihli nüshasında Yakup Kadri imzalı ve muhavere şeklinde yazılmış bir Musahabe-i Ede-

biyye dikkatini çekti, okudu.

Musahabe, "Niçin bizim de, bizim edebiyatımızın da, bizdeki şâhika-i edebin de Hugo'lar, Ibsen'ler, Flaubert'ler gibi haşmet-per, şanlı kanatları yok?" sorusuyla başlıyordu. Cevap: "Çünki bizde edebiyat, bizde şâhika-i edeb yok"tu. "Çünki bizim edebiyatımız, âteşîn, fütûr-âver bir güneş altında yanan üryân, yeknesak bir çölden ibaret"ti. Oradan bazen yolunu şaşırmış, isimsiz büyük bir kuş, yani Abdülhak Hâmid, siyah, yorgun kanatlarını çırparak geçiyor, bazen de "tüylerinin kehkeşan-âsâ tezyinâtını" yerin tozlarından ve göğün ateşlerinden sakınarak çırpınan yorgun ve üzgün bir tâvus, yani Tevfik Fikret, dolaşıyordu, işte o kadar! Fikret'ler, Cenab'lar, Halit Ziya'lar, yıllarca bu çölde koşmuşlardı, onların her açılıp kapanışında büyümeye, genişlemeye ve "tâ evc-i san'ata, tâ şâhika-i dehâya kadar" yükselmeye müsait kanatları vardı, fakat afacan çöl çocukları onlara vahşi bir hırsla saldırmaya başladılar. Bir süre daha uçtularsa da aldıkları öldürücü yaralar daha fazla ilerlemelerine izin vermedi; çaresiz bir halde yere indiler. Bunun üzerine afacan çöl çocukları onları yakalayıp sürükleyerek çadırlarına götürdüler ve büyük bir kafese kapattılar. Küçük çöl canavarlarından biri, kafeslerinde Charles Baudelaire'in kanatları yolunmuş deniz ördeğine benzeyen Servet-i Fünuncuları elindeki sopayla, "Bağırın, fakat uçmayın!" diye tehdit ediyordu.

Yahya Kemal, *Servet-i Fünun* Türkçesiyle lâfı uzattıkça uzatan Yakup Kadri'nin yazısını esneye esneye sonuna kadar okudu. Söylemek istediği aslında üç beş cümleyle özetlenebilecek kadar basiti: Edebiyat dünyamız bir çöl gibi kupkurudur; yani bizde köklü bir edebiyat çevresi yoktur; hiç kimse edebiyatı ve sanatın diğer dallarını meslek edinemez, geçimlerini hep başka işlerle sağlamak, dolayısıyla enerjilerini ve zekâlarını ekmeklerini kazandıkları işlerde harcamak zorunda-

dırlar.

İçinden, "Bunu söylemek için bu kadar da lâf edilmez ki! Beyaz Türkçede olmaması gereken ne varsa, bu yazıda var!" diye geçiren Yahya Kemal, *Resimli Kitap*'ın birkaç sayısını alıp uzandı, yazı ve şiirlere göz gezdirirken farkına varmadan daldı. Birkaç saatlik tatlı bir uykudan sonra uyanıp Şefik Esad'ın odasına geçince Yakup Kadri'yle burun buruna geldi. Şaşırmıştı, elini uzatırken:

"Bu ne hoş tesadüf," dedi, "az önce bir musahabenizi okudum!"

"Öyle mi, hangisini?"

"Şu Fikret'leri, Halit Ziya'ları Baudelaire'in albatrosuna benzettiğiniz yazı!"

"Fakat o çok eski bir yazıdır, *Şiir ve Tefekkür*'de çıkmıştı!"

"Ben yeni okudum!"

Şefik Esad araya girdi:

"Kemalciğim, biz de senden bahsediyorduk, geçenlerde tanışmışsınız!"

"Evet, Şevket ayak üzeri tanıştırdı! Haa, Şefik, bugün Doktor Nâzım'la karşılaştım, öğle yemeğini beraber yedik. Biliyorsun doktoru Paris'ten tanırım ve iyi dostumdur. Anlattıklarından şöyle bir şey hissettim; galiba Merkez-i Umumi bir hükümet darbesiyle Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesini devirmeyi planlıyor!"

Yahya Kemal pat diye bir siyaset bahsi açmıştı; Yakup Kadri'yi âdeta yok sayarak yıllardır siyasetin içindeymiş gibi, cümlelerinin arasına hiç boşluk koymaksızın, yeni hükümetin icraatından, İttihat ve Terakki'nin gizli planlarından ve muhaliflerinden söz ediyordu. Gümülcineli İsmail şöyle, Miralay Sadık böyle demiş. Bahaeddin Şakir'e göre, Balkanlarda...

Yakup Kadri dudaklarında hafifçe istihzalı bir tebessümle dinliyor-

du; Şefik Esad'ın Quartier-Latin'de yıllarca bohem hayatı yaşayıp Fransız şairleriyle ahbaplık ettiğini söylediği ve, "Bilemezsin, ne geniş bir edebi kültürü, ne derin bir tarih bilgisi vardır ve konuşması ne kadar enteresandır" diye öve öve bitiremediği "şair Kemal" bu muydu? Herhangi bir taşra şehrinden çıkıp gelmişe benzeyen, üstelik hafif bir Rumeli şivesiyle konuşan (ç'leri j gibi telâffuz ediyordu) bu tombul adamın dokuz yıl Paris kaldırımlarını çiğnediğini ve şair olduğunu ispat etmek için bin şahit isterdi. İyi ki edebiyattan söz etmiyordu! Jean Moreas gibi Fransız şiirinin ustalarından biriyle ahbaplık etmişmiş, hadi canım sen de!

Yüzündeki ifadeden Yakup Kadri'nin neler düşündüğünü anlayan Şefik Esad, o gün, o kadar çabalamasına rağmen dostunu edebiyat konularına çekemedi. Yemekte de siyaset dedikodularına devam eden Yahya Kemal, içmeye başladıktan sonra sustu. Yakup Kadri, yanı başındaki iştahlı Quartier-Latin adamının her hareketini dikkatle gözlüyordu. Mesela yemeklerin alaturka olanlarına iltifat ettiği halde, rakıya dudağını bile dokundurmamış, aperatif olarak vermut, yemekte de su yerine Fransızlar gibi muhtemelen Paris'ten getirdiği şaraplardan içmişti. Kahvelerini içerken, biraz da içkinin tesiriyle Quartier-Latin'e döndü dönmesine, ama anlattıkları edebiyatla doğrudan ilgili olmayan birtakım hâtıralardan başka bir şey değildi. Sözü döndürüp dolaştırıp Jön Türklerle Doktor Nâzım ve Bahaeddin Şakir gibi İttihatçılara getiriyordu. Tamam, belli ki az bulunur cinsten bir mîr-i kelâmdı, kendisini dinletmesini biliyordu, fakat edebiyat? Edebiyat üstâdlığı nerede kalmıştı?

YAHYA KEMAL, iki hafta sonra Yakup Kadri'yle Kıbrıslılar yalısında tekrar karşılaştı. Tevfik ve Şevket, kızkardeşleri, Mevhibe ha-

nımsultan, Prens Mustafa Fâzıl ve edebiyat meraklısı bazı hanımlar mükellef bir sofrada bir araya gelmiş, yiyip içiyorlardı. Yahya Kemal ısrarlara dayanamadı, ayağa kalktı, kendine has inşad tarzıyla Hugo, Baudelaire, Verlaine ve Hérédia'dan bazı şiirleri ezbere okudu; hiç teklemeden ve bütün mısraların hakkını vererek. Ardından Bâkî, Nedim ve Şeyh Galib. Özellikle Bâkî'nin Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı mersiyeyi o kadar etkili okudu ki, orada bulunanlar, büyük hükümdar henüz ölmüş gibi derin bir hüzünle sarsıldılar. Ve Nedim'le neşelenip Galib'le kıvandılar.

Bu şiir ziyafeti, Hâmid'in *Merkad-i Fâtih'i Ziyaret*'iyle noktalandı. Sofradakiler büyülenmiş gibiydiler; nicedir köhne buldukları için dönüp bakmadıkları divan şairleri Yahya Kemal'in dilinde âdeta yeni bir hüviyete bürünmüştü. Hayır, bu nefis şarkıları Nedim yazmış olamazdı? Bu mersiye, evet evet, muhteşem! Yakup Kadri'nin yüzünde ilk karşılaştıkları gün beliren ifadeden eser yoktu; dıştan bakınca hiç de şaire benzemeyen bu tombul taşralıya "edebiyat üstâdı" payesi veren arkadaşları yerden göğe haklıydılar.

O gece Yahya Kemal'le Yakup Kadri arasındaki buzlar erimiş ve sık sık buluşmaya başlamışlardı. Aralarında derin mizaç farkı bulunduğunu hissediyordu; fakat edebiyatta aşağı yukarı aynı hedefe yönelmişlerdi. Yakup'un son yazdıklarını okuyunca, hayalini kurduğu, süslerden arınmış Beyaz Türkçeye ve çıplak cümleye neredeyse ulaştığını gören Yahya Kemal hem şaşırmış, hem sevinmişti. Gerçi bazı konularda farklı düşünüyorlardı, ama konuşup tartışarak pekâlâ anlaşabilirlerdi.

Doğru bir kararla Fransız edebiyatını metinden okuyan Yakup Kadri, özellikle Anatole France'ın eserleriyle haşır neşir olurken Yunan ve Latin mitolojisini öğrenme ihtiyacını hissetmiş, Avrupa edebi-

Celâl Sahir

yatını doğru anlamak için bu edebiyatın kaynaklarına inmek gerektiğini düşünmeye ve bu yönde okumaya başlamıştı. Yahya Kemal'le tanıştıklarında *Leconte de Lisle*'i okuyordu. Bir süre sonra bu konuları tartışmaya başladılar. O kadar çabuk dost olabileceklerini ikisi de tahmin etmemişti; çok rahat anlaşıyorlardı ve edebiyatta hedeflerini birkaç hararetli tartışmadan sonra belirlemişlerdi:

İran'dan Yunan'a geçmek!

YAHYA KEMAL, 9 Haziranda Fecr-i Âtî'nin bellibaşlı temsilcileriyle toplu olarak tanışma imkânı bulmuştu. Ahmet Samim'in katlinin ikinci yıldönümü münasebetiyle, Sultan Mahmud Türbesi'ndeki kabri başında yapılan ihtifalde kimler yoktu ki... Yakup Kadri, Tahsin Nâhit, Şahabeddin Süleyman, Celâl Sâhir, Refik Halit, Köprülüzâde Fuat, İzzet Melih, Fâzıl Ahmet, Faik Ali, Müfid Ratip, Şefik Esad, Kıbrıslı Şevket... Yahya Kemal, Şefik Esad tarafından hepsiyle tek tek tanıştırıldı. İki yıl önce alçakça bir cinayete kurban giden dostlarını unutmadıklarını göstermek için gelmişlerdi, fakat çok tedirgin oldukları gözlerinden okunuyordu. Yahya Kemal, bir ara bunun sebebini sorunca, Şefik Esad, alçak sesle, o anda ziyaretçi gibi kabirler arasında dolaşanların çoğunun polis olduğunu söyledi ve ilâve etti.

"Alıştık artık!"

İhtifal pek uzun sürmemişti; kabrin başında kısa nutuklar söylendi, Ahmet Samim'in siyasi görüşlerine ve uğradığı suikaste hiç değinilmeksizin ahlâkından, istikbal vaat eden bir edebiyat adamı ve çok iyi bir gazeteci olduğundan söz edilip bazı hâtıralar anlatıldı ve ruhu-

na fatiha okundu, o kadar. Bir süre de ayak üzeri hoşbeş edildikten sonra grubun büyük bir kısmı ayrılmıştı. Fakat Yahya Kemal, öteden beri ilgilendiği Türbe'de biraz oyalanmak istiyordu. Yakup Kadri, Şahabeddin Süleyman ve Tahsin Nâhit onunla kaldılar ve kabirler arasında kitabeleri okuyarak dolaşmaya başladılar. Saraylılar, devlet adamları, hariciyeciler, askerler... Şahabeddin Süleyman hayretler içindeydi:

"Azizim, burası tam bir meşhurlar mezarlığı imiş; her gün önünden gelir geçeriz, birkaç defa da defin merasimleri için geldik, fakat bir gün bile bu süslü mezarlarda kimler yatar, merak etmemişiz. Acayip adamlarız, vesselâm!"

Yahya Kemal gülerek:

"Taşralının meraklısı tam meraklı olur, benim gibi!" dedi.

"Estağfurullah!"

"Hakikaten burası bir ekâbir kabristanıdır. Bu yüzden olacak, Ahmet Vefik Paşa, 'Sakın beni Sultan Mahmut Türbesine gömmeyin' demiş!"

"Peki, sebep?"

"Hayatı boyunca didiştiği adamlarla ahirette de tepişmek istemezmiş de ondan!"

Gülüştüler. Yakup Kadri:

"Galiba kabri Rumelihisarı'nda," dedi.

"Orada, evet!" dedi Tahsin Nâhit.

"Türbe'den evvel burada ne vardı acaba?"

Soruyu Şahabeddin Süleyman sormuştu. Yahya Kemal:

"Bildiğim kadarıyla," dedi, "Esma Sultan'ın ahşap sarayı vardı. Sultan Mahmud'un kızkardeşi Esma Sultan, maceraları anlatmakla bitmeyecek yaman bir kadındır, padişah kardeşi için Çamlıca'daki yazlık

sarayında mükellef işret sofraları hazırlatırdı. Mahmud, orada öldü ve vasiyeti üzerine buradaki sarayın bahçesine, şimdi yattığı yere gömüldü ve üzerine Türk usulü bir çadır kuruldu. Bu ampir türbeyi, hassa mimarı Karabet Amira Balyan çadırı kaldırmadan inşa etmiştir. Sonra gördüğünüz gibi, bahçesi zamanla ekâbir kabristanı haline geldi!"

Arkadaşları şaşkın bir halde Yahya Kemal'i dinliyorlardı. Şahabeddin Süleyman:

"Azizim, siz İstanbul'a iki ay evvel gelmediniz mi?"

"Evet, iki ay evvel!"

"Paris'e gitmeden önce ne kadar kaldınız burada?"

"Bir sene kadar! Ondan önce Üsküp'teydim, bir ara Selanik'te bulundum!"

"Peki, bütün bunları ne zaman öğrendiniz Allah aşkınıza!"

Şahabeddin Süleyman'ın şaşkınlığını alkol ve sigaradan çatlamış kalın sesiyle ifade edişi Yahya Kemal'in hoşuna gitmişti, güldü:

"Kitaplardan," dedi, "vak'a-nüvis tarihlerini, *Târîh-i Cevdet*'leri, *Târîh-i Lütfî*'leri benim kadar okusaydınız, siz de bilirdiniz!"

O sırada gruptan ayrılan Tahsin Nâhit heyecanla seslendi:

"Gelin bakın, Nâci de burada!"

"Hangi Nâci?" diye sordu Şahabettin Süleyman.

Yakup Kadri: "Muallim Nâci!" dedi.

Tahsin Nâhit'in yanına gittiler;

Muallim Nâci, bahçenin Ayasofya tarafında, parmaklıklı son pencerenin yanındaki mezarda yatıyordu ve mezar taşında meşhur beyitlerinden biri yazılıydı:

Hak-perestim arz-ı ihlâs etdiğim dergâh bir

Bir nefes tevhîdden ayrılmadım Allâh bir

Tahsin Nâhit, bu beytin altındaki kitabeyi okudu:

"Tarih-nüvis-i selâtin-i Âl-i Osman Muallim Nâci Efendi'nin ârâmgâh-ı ma'nevisidir. Vilâdeti sene 1266, irtihâali sene 1310!"

Yahya Kemal duygulanmış görünüyordu:

"Nâci benim şiirde ilk göz ağrımdır," dedi, "çocukluğumda *Şerâre*'si elimden düşmezdi. Gazellerini yüksek sesle okur, onun gibi yazmak isterdim. Rindâne edanın farkına ilk defa Nâci'de vardım. Hatta 'bakın' redifli gazelini o yaşta tahmis etmiştim."

Yakup Kadri gülerek araya girdi:

"İnanır mısın, sen Şefik Esad'ın evinde siyaset dedikodusu yaparken, ben içimden, 'İyi ki edebiyattan söz etmiyor; etse herhalde Fikret'ten ve Cenab'dan değil, Nâci'den dem vurur!' diye geçirmiştim!"

"Eh, haksız da sayılmazsın! Şimdilerde hakikaten Nâci'yi kendime daha yakın ve *Servet-i Fünun* şairlerinden daha şair buluyorum! Ve Türkçesi daha Türkçedir!"

Otların bürüdüğü bakımsız mezarların arasında gezinmeye devam ediyorlardı. Yahya Kemal birden hatırlamış gibi:

"Galiba," dedi, "Viyana sefîr-i kebîri Sadullah Râmi Paşa da burada yatıyor! Hadi bulalım!"

Fazla aramadılar, çünkü onun kabri de aynı adada yer alıyordu. Yahya Kemal, hem şair, hem de önemli bir devlet adamı olan Sadullah Paşa'nın Hüseyin Avni Paşa'yla yakınlığı yüzünden Abdülhamid tarafından hariciyeci olarak sürekli yurtdışında tutulduğunu ve İstanbul'a izinli olarak bile gelemediğini, vatan hasretiyle yanıp tutuşan Paşa'nın son görevi olan Viyana büyükelçiliği sırasında, yaşadığı vatan hasreti ve derin yalnızlık yüzünden, belki de biraz oyalanmak

maksadıyla sefarette oda hizmetçisi olarak çalışan bir kadınla gönül ilişkisine girdiğini ve bu ilişkinin ülkesine zarar verecek bir skandala dönüşmesinden endişe ederek büyük bir ümitsizliğe kapıldığını, bir gece yatak odasına çekilip kapıları kilitledikten sonra banyoya geçtiğini, bir sandalyeye oturduğunu ve daha önce hazırladığı lâstik borunun bir ucunu havagazı musluğuna takıp diğer ucunu da ağzına almak suretiyle intihar ettiğini anlattı.

Hadiseyi Yakup Kadri de biliyordu, Yahya Kemal susunca o başladı:

"Acı haber İstanbul'a ulaşınca, sevgili zevcini yıllarca ümitle bekleyen Necibe Hanım üzüntüden şuurunu kaybetmiş. Kıbrıslı yalısında anlatılmıştı; Necibe Hanım, o günden beri tepeden tırnağa pembe tüllere bürünüp Çengelköyü'ndeki yalılarının odalarında, sofalarında ve bahçesinde gezinip dururmuş! Çünkü Paşa'sı bir gün giydiği pembe tül elbisenin kendisine çok yakıştığını söylemişmiş!"

Yakup Kadri bunları anlattıktan sonra, konuşacakları bitmiş gibi birkaç dakika sustular. Sadullah Paşa'nın ve eşinin trajik macerası hepsini etkilemişti. Yahya Kemal, sohbeti başka bir konuya kaydırmak için:

"Sadullah Paşa'nın *İlyada*'yı tercüme etmeye teşebbüs ettiğini biliyor muydun?"

Yahya Kemal'in bu soruyu yönelttiği Yakup Kadri, hayretle:

"Hayır," dedi, "ilk defa senden duyuyorum!"

"Paris'te Sadullah Paşa'yı yakından tanımış birinden işitmiştim; hatta ezberindeki beş on tumturaklı mısra okumuştu!"

Tahsin Nâhit "Bitirmiş mi acaba?" diye sordu.

"Yarısına kadar tercüme etmiş!"

"Başka deneyen var mı?"

"Yok!"

"Evet, yok sayılır," dedi Yahya Kemal, "Selanik'teyken Selanikli Hilmi adında birinin *İlias yahut Şair-i Şehir Omiros* diye bir kitabını okumuştum. *İlias* dediği meğer *İlyada*'ymış, seneler sonra Paris'te anladım..."

Şahabeddin Süleyman

Şahabeddin Süleyman, Yahya Kemal'in sözünü kesti:

"Aziz Yahya Kemal, bu hayati meseleleri kabristanda değil, mesela Tokatlıyan'da konuşsak nasıl olur? Dilimiz damağımız kurudu yahu!"

"Çok iyi olur, fakat benim bir yere uğramam lâzım!"

"O zaman akşam buluşalım!"

İKİ NEV-YUNANÎ, o gece Tokatlıyan'da Şahabeddin Süleyman'la Tahsin Nâhit'e İran'dan Yunan'a geçiş projesini uzun uzun anlatmışlardı.

Modern edebiyatımız gerçi bir hayli zamandan beri yüzünü Avrupa'ya çevirmişti, ama bu yetmezdi. Fransızların son şiirini ve son nesrini model kabul ederek asıl manasında Avrupai bir edebiyat yaratmak mümkün değildi! Hem Avrupa'yı anlamak, hem de Avrupa edebiyatını taklit etmeden modern ve kendimize has bir edebiyat vücuda getirmek için kaynağa dönmek, yani eski Yunan'dan başlamak gerekirdi. Esasen biz coğrafya ve kısmen de medeniyet bakımından

Yunanlıların vârisi sayılırdık; bu verasetin Avrupa'da meydana getirdiği sonuçları yaşamamızı din engellemiş ve bu hal 1850'lere kadar devam etmişti. Aslında yapılacak şey, bütün Avrupa medeniyetinin kaynağı olan Yunan medeniyetine yönelmekti. Halbuki biz Fransızlara tabi olarak yanlış bir yol seçmiştik; işin kötüsü Fransız edebiyatını da tam anladığımız söylenemezdi. Çünkü Avrupa edebiyatlarının hiçbirini asıl kaynaklarına, yani Yunana ve Latine gitmeden anlamak mümkün değildi.

O halde, estetikte, bilhassa dil estetiğinde süslü ve boyalı Acem bediiyyâtını terk edip sobre ve beyaz lisana, teşbih ve istiarelerle dolu şatafatlı cümleden Yunanın sağlam ve oturaklı cümlesine geçilmeliydi. Aslına bakılırsa Türk milletinde bu istidat vardı. İsbatı mı? Mimarimiz! Türk mimarisinin sadeliği Yunanî bir zevke ve yalınlığa işaret ediyordu. Bu dilde de mümkündü, çünkü Türkçe sadeliğe son derece yatkın bir dildi ve divan şairleri yer yer benzersiz sadelikte mısralar yazmışlardı. Yahya Kemal, geçenlerde Üçüncü Ahmet çeşmesini incelerken –daha doğrusu İstanbul'da Lâle Devri'nin izini sürerken– kitabeyi okuyunca heyecanlanmıştı; işte bu, Yunanî bir heykel gibi sade ve çıplak Türkçenin, Beyaz Türkçenin kendisiydi:

Aç besmele yle iç su yu, Han Ahmed'e eyle dua

Yahya Kemal, bunları anlattıktan sonra görüşlerini söyle özetlemişti:

"Şark felsefesini bırakıp Sokrat ve Eflatun'dan başlayan çizgide yürüyeceğiz. Şiirde modellerimiz, eski Yunanlıların epigram, idil, trajedi gibi şekilleri olacak. Avrupa milletlerinin yaptığı gibi neo-klasik şiir vücuda getirerek kendi rönesansımızı yapacağız. Velhasıl, hedefimiz bir nevi Nev-Yunanî edebiyat!"

Yahya Kemal'in bu görüşler doğrultusunda yazdığı bazı mısraları ve *Sicilya Kızları*, *Biblos Kadınları* gibi birkaç şiirini ve yazmayı düşündüğü Türk Destanı'ndan bazı mısraları okuyunca, Şahabeddin Süleyman ve Tahsin Nâhit mestolmuşlardı. Özellikle *Sicilya Kızları*, yaşadıkları kaosta, özledikleri rahatı, huzuru ve rehaveti çok iyi anlatıyordu:

Sicilya kızları üryan omuzlarında sebû
Alınlarında çepçevre gülden efserler
Yayar bu mahfile âsâbı gevşeten bir bû;
Ve gözleriyle uzaktan bakıp gülümserler
Sicilya kızları üryan omuzlarında sebû...
Hadîkalarda nevâkâr iken şadırvanlar
Somaki kurnalarından gümüş sular dökülür,
Ve hep civâra serilmiş kadîfe divanlar,
İçlerinde bûseden ölmüş vücudlar bükülür
Hadîkalarda nevâkâr iken şadırvanlar...
Gerer beyaz kuğular beyaz boyunlarını,
Füsûn-ı nevm ile görmez bu âteşîn ravza
İçinde dalgalanan rang ü bû oyunlarını;
Dalar huzûz-i rehâvetle havzdan havza,
Gerer beyaz kuğular beyaz boyunlarını,

Henüz bitmediği izlenimi veren *Biblos Kadınları*'na da bayılmışlardı:

Mermerde na'şı hâreli bir tülle örtülü
Biblos ilâhı genç Adonis, bekliyor, ölü...
Mâtem şeritleriyle sarılmış alınları

Mevkiple geldi lahdine Biblos kadınları
Afrodit!...
Bir gün peşinde ağladığın mahfeden işit
İskenderiye kızlarının āh ü vāhını,
Ağlarken Ayda dağlarının nīm ilāhını.
Girye yle biz vedā ediyorken bu beldeye,
Kalsın yanında saçlarımız armağan diye.
Ey genç ölen, adın kalacak dilde zikrimiz,
Biblos'da lāleler gibi soldukça bikrimiz.

Hele devamı bir türlü gelmeyen bir mısra vardı ki, Yakup Kadri'ye göre, aruzla alexandrin vezninin bağdaştığı bu mısra ile neo-helenizm soluğu Türk şiirine ilk defa girmişti:

Ve kahramanları tunç, ālihātı mermerden

YAHYA KEMAL, bir süre sonra Şahabeddin Süleyman'ın *Rübāb* dergisinde bir araya getirdiği genç edebiyatçılarla da tanıştı. Selahaddin Enis, İsmail Zühdü, Ali Nâci, Halit Fahri, Süleyman Sırrı, Hakkı Tahsin, Yakup Salih ve Safi Necip gibi gençler, birkaç sohbetten sonra Yahya Kemal'in ateşli birer taraftarı kesilmişlerdi. Fransız şairlerinin şiirlerini Pariziyen bir şive ile okuyan, Quartier-Latin kahvelerinde dokuz on yıl yaşamış ve Jean Moréas gibi şairlerle ahbaplık etmiş Yahya Kemal'i bir şiir ilâhı gibi görüyorlardı. Şahabeddin Süleyman da onun gönüllü meddahlığını yapıyor, küçük kâğıtlara yazıp ceplerinde taşıdığı mısralarını önüne gelene okuyarak dehasını ispata çalışıyordu. Tokatlıyan'ı mekân tutmuşlardı; yemeği adam başına yirmi kuruşa tabldottan yiyor ve konuşuyor, konuşuyorlardı. Yahya Kemal, renkli konuşma üslubuyla tarihten söz ediyor, nükteler savuruyor ve

şiir okuyordu.

Yakup Kadri daima güler yüzlü, derli toplu ve hafifçe müstehzi, onun yanında dolgun vücuduyla pehlivan gibi görünen Yahya Kemal daima üstâd tavırlı, katıksız bir harabati olan Şahabeddin Süleyman ise –dostları ona kısaca Şahap diyorlardı– her zaman müsrif, sigaraya ve alkole aşırı düşkün, temizliğine ve giyimine kuşamına itinasızdı; üç farklı mizacı temsil eden bu üç adam, Bahr-i Sefîd Medeniyet Havzası fikrinde buluşup kaynaşmışlardı.

Şahabeddin Süleyman, Yahya Kemal'le tanıştığı günlerde, *Rübâb*'ın Hareket-i Edebiyye sütununda çıkan "Bir Bilanço" başlıklı yazısında, Edebiyat-ı Cedide ile Fecr-i Âtî'yi karşılaştırarak kendisinin de mensup olduğu Fecr-i Âtî lehinde bir sonuca ulaşmıştı. Birkaç sayı sonra çıkan yazısında da, daha önce yazdıklarını unutarak İkinci Meşrutiyet'ten sonraki edebiyatın bütünüyle "Bataklıkta" olduğunu iddia ediyordu. Aynı sayıda *Rübâb*'ın genç yazarlarından Hakkı Tahsin, "Bataklıkta Münasebetiyle" başlıklı yazısıyla Şahabeddin Süleyman'a cevap vermiş, eğer edebiyatımız bataklıktaysa bunun yegâne müsebbibinin Fecr-i Âtî olduğunu ileri sürmüştü.

Hakkı Tahsin'e göre, edebiyatı ve sanatı bataklıktan kurtaracak genç bir "yeni nesil" vardı ve Şahabeddin Süleyman burnunun dibindeki bu nesli görmezlikten geliyordu.

"Evet Şahap Bey," diyordu genç yazar, "biz de varız. Biz de bu mülkün edebiyatından nasibedârız. Madem ki yazıyor ve madem ki biz yalnız edebiyat için uğraşıyoruz; neden mevkileri bizden pek aşağıda bulunanlar alâ-merâtibihim tâdâd olsunlar da biz hiç yokmuşuz, yaşamıyormuşuz gibi bizden hiç bahis olunmasın?"

Rübâb'ın gençleri Fecr-i Âtî'ye ve Şahabeddin Süleyman'a ateş püskürüyorlardı. Selahaddin Enis'e göre, Edebiyat-ı Cedide'nin başarısız

bir devamından ve "vaktinden evvel doğmuş bir cenin"den başka bir şey olmayan Fecr-i Âtî mensuplarının eserlerinde ruh yok, sadece süslü kelimeler vardı; milli benliğimizi anlatacak eserler yazamamış, Avrupa'dan aldıkları mayaya Türklük karıştıramamışlardı.

Şahabeddin Süleyman "İnkâr" başlıklı yazısında bu tenkitlere cevap vererek Fecr-i Âtî'yi savunmuş, daha sonra *Rübâb*'ın kendi içindeki bu kavga bir karikatüre konu olmuştu. Yirmiyedinci sayının ilâvesi olarak *Rübâb* okuyucularına armağan edilen bu karikatürde, duvarları Hakkı Tahsin, Halit Fahri, Selahaddin Enis ve Hemedanizâde Ali Naci'nin fotoğraflarıyla süslü bir odada, Şahabeddin Süleyman ve Hakkı Tahsin uzun kalemlerini kılıç gibi birbirine uzatmış tartışırken tasvir edilmişlerdi.

Yahya Kemal, önceleri ciddi zannettiği, aynı mecmua içinde yaşanan ve uzayıp giden, bir süre sonra *Servet-i Fünun*'da Mehmet Rauf ve Hamdullah Suphi'nin de karıştıkları bu tuhaf kavganın sebebini merak edince, Yakup Kadri kahkahayı basmıştı:

"Yahu ne kavgası, danışıklı dövüş! Rübâbcı gençler Yeni Nesil veya Nesl-i Âtî adıyla bir grup kurmak istiyorlar; Şahap'la anlaşmışlar; Fecr-i Âtî'ye hücum edecekler, güya Şahap da kendi mektebini müdafaa edecek, fakat bu arada bazı tavizler verip açık kapılar bırakacak. Kurnaz çocuklar da o kapılardan içeri dalacaklar!"

Yahya Kemal'in ağzı hayretten açık kalmıştı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AKINCI

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Akıncı

YAHYA KEMAL'le Yakup Kadri'nin Şahabeddin Süleyman'ı kendi saflarına çektikten sonra daha da cesaretle savunmaya başladıkları Nev-Yunanî edebiyat fikri, bazı aydınları heyacanlandırsa da, Yunanistan'da gitgide yayılan Türk düşmanlığını –ki bu düşmanlık Osmanlı Türklüğünü hatırlatan ağaçlara, kuşlara bile yönelmişti– ve Osmanlı Devleti aleyhine yapılan hazırlıkları bilenler tarafından bir çeşit Yunan-perestlik olarak algılanıyordu. Yahya Kemal'in eski Yunan medeniyetiyle bugünkü Yunanlılar arasında hiçbir bağlantı ve benzerlik bulunmadığını anlatmaya çalışması boşunaydı. *Genç Kalemler* mecmuasının Selanik'te başlattığı "Yeni Lisan" ve "milli benliğe dönüş" hareketi gittikçe daha fazla taraftar buluyor, Rübâbcı gençler bile bu hareketin baskısını üzerlerinde gittikçe daha fazla hissediyorlardı. Ömer Seyfettin tarafından yazıldığı söylenen "Yeni Lisan" makalesi ve milliyet, kavmiyet, milliyetçilik, İttihad-ı İslam gibi kavramlar etrafında gazete ve mecmualarda kıyametler kopuyordu.

Yakup Kadri, *Rübâb*'da *Genç Kalemler*'le sert bir kavgaya girmişti. Bu kavgayı lüzumsuz bulan Yahya Kemal, Türkçeyi Arapça ve Farsça menşeli bütün kelimelerden arındırarak Çağatayca kelimelerle doldurmaya kalkışan aşırılara şiddetle karşıydı, fakat, "Yeni Lisan" makale-

sinde savunulan fikirlerle kendisinin savunduğu "Beyaz Lisan" arasında esaslı bir fark görmüyordu. Esasen Türkçenin Tanzimat'tan beri merhale merhale sadeleşerek asli tabiatına dönmekte olduğu düşüncesindeydi. Artık aklı başında herkes "sarfda Türk kelimelerini, nahivde Türk tavırlarını, şivede Türk ağızlarını" arıyordu.

Nev-Yunanîliğini Paris'ten döndüğü günlerdeki kadar vurgulamayan ve Yakup'la uzun uzun tartıştıktan sonra, Yunanîlikten ziyade *méditterannéenne* kavramını kullanmaya özen gösteren Yahya Kemal, bu hercümerc ortasında Yunan kelimesinin hangi manada kullanılırsa kullanılsın, rahatsızlık uyandıracağını çabuk fark etmişti. Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhinde bir ittifakın kurulduğunu, Yunanistan'ı da içine alan bu tehlikeli ittifakın yakında başımıza belâlar açacağını hükümet dışında herkes biliyordu.

Kiliseler Kanunu sayesinde aralarındaki ihtilâfları büyük ölçüde halleden küçük Balkan devletleri, Rusya'dan ve Osmanlı Devleti'nin Trablus'ta İtalyanlarla, Arnavutluk'ta da isyancılarla uğraşmasından cesaret alarak kendi aralarında ittifak arayışına girmişlerdi. Atina maslahatgüzarı Galib Kemali Bey'in ikazlarına rağmen Said Paşa ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetlerinin böyle bir ittifaka ihtimal vermediği, bu yüzden hiçbir tedbir alınmadığı söyleniyordu. Hatta Hariciye Nâzırı Âsım Bey, 15 Temmuzda, yani Said Paşa kabinesinin istifasından bir gün önce Meclis-i Mebusan kürsüsünde, "Balkanlardan imanım kadar eminim!" demişti. Büyük Kabine'nin Rusya'nın Balkanlarda savaş çıkmasına izin verilmeyeceği yolundaki teminatına güvenerek Rumeli'de yetişmiş yüz yirmi tabur askeri terhis etmesi ve Sırbistan'ın Almanya'dan aldığı gelişmiş topların Selanik limanına çıkarılıp Osmanlı demiryolları kullanılarak Belgrad'a nakline izin verilmesi ise, gafletten de öte, akıl almaz bir hamakat olarak görülüyordu.

Yahya Kemal (solda), Birinci Dünya Savaşı yıllarında. Yanındaki şahısların kim olduklarını tespit edemedik.

Büyük Kabine gerçeği anlayıp seferberlik ilan ettiğinde iş işten geçmişti; Yunanlılar ve Bulgarlar, Rumeli sınırlarımıza asker yığıyorlardı. Bulgar sınırında çarpışmaların başladığına dair haberler gelmeye başlamıştı bile.

YAHYA KEMAL, o günlerde tuhaf bir önseziyle tedirgindi; içinde kapkara bir sıkıntı büyüyor ve rüyaları çocukluk günleriyle dolup taşıyordu. Doğup büyüdüğü topraklardan on yıldır uzaktaydı; Üsküp ve Rakofça kırları gözünde tütüyordu. Bulgar hududunda çatışmaların başladığına dair ilk haberlerin duyulduğu günün gecesi, Kıbrıslılar yalısında, korkulu bir rüyadan korkunç bir boğulma hissiyle kan ter

içinde uyandı. Kendisini kurtarmak için atlayıp Vardar'ın azgın sularıyla boğuşan Deli Ahmet'in boynuna sarılmış, avazı çıktığı kadar bağırmaya çalışıyor, fakat sesi çıkmıyordu. Yardımlarına koşan yoktu; suya batıp çıkıyor ve hızla uzaklaşıyorlardı. Sonra nehir birden uçsuz bucaksız bir denize dönüştü; sanki bir med zamanıydı, dalgalar kurşunla kaplanmışa benzeyen gökyüzüne doğru yükseliyor, sonra kendilerini birden denizin derinliklerinde buluyorlardı.

Yıllar önce bir gün südnesinin [Sütninenin Üsküpçesi] kocası Deli Ahmet'le Vardar'a yüzmeye gitmişlerdi; kardeşi Reşat ve birkaç komşu çocuğuyla birlikte suya dalmış, fakat biraz fazla açılınca akıntıya kapılmıştı. Tam boğulmak üzereyken Deli Ahmet'in güçlü pençelerini ensesinde hissederek can havliyle boynuna sarıldığını hatırlıyordu. Aylarca tesirinde kaldığı bu hadiseyi o güne kadar rüyasında hiç görmemişti. Derin bir nefes aldıktan sonra "Hayırdır inşaallah!" diye söylendi. Sıkıntı sanki içinde sürekli büyüyen katı bir maddeye dönüşmüş, zorluyordu. Kalktı, lâmbayı yakıp röbdöşambrını giydi, çalışma masasının üzerinde duran defterini açtı, ilk seslerini iki yıl önce Fransa'nın kuzey sahilindeki Roscoff şehrinde duyduğu ve bazı mısralarını yazdığı şiiri buldu:

Garbın ucunda, son kıyıdan, en gürültülü
Bir med zamanı, gökyüzü kurşunla örtülü,
Gördüm deniz dedikleri bin başlı ejderi

.....

Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum
Her lâhza bir alev gibi hasretti duyduğum
Kalbimde vardı Byron'u bedbaht eden melâl,
Gezdim o yaşda dağları, hülyâm içinde lâl.

Aldım Rakofça kırlarının hür havasını
..... ihtirasını

Bu, Balkanlardaki büyük maceramızı anlatan bir poem olacaktı. Yazdığı mısraları tekrar tekrar okudu. Gözlerinde birden Rakofça kırları, kırçı eğlenceleri ve meşaleler canlanmıştı. Her yaz trenle anneannesi Âdile Hanım'ın Rakofça'daki çiftliğine gider, kırçı eğlenceleriyle renklenen güzel günler geçirirlerdi. Kırçı geceleri başlıbaşına bir âlemdi! Gündüzden yerler süpürülür, direkler çeşit çeşit kır çiçekleriyle donatılır ve oyunlar için ortada bir meydan, bu meydanın bir tarafına ailenin eğlenceyi seyredeceği çardak, bir tarafında ise çoğu Hıristiyan köylülerden oluşan davetliler için uzun tahta sofralar hazırlanırdı. Karanlık basınca bütün meşaleler tutuşturulur, davullar vurulup zurnalar çalınmaya ve her taraftan gayda sesleri yükselmeye başlardı. Köylü kadınları, ince bir zevkle işlenmiş kırmızı ve beyaz renkte elbiseleri, boyunlarında sahte altınları, boncuk gerdanlıkları ve sırça bileẓikleriyle geceyi kendi renklerine boyarlardı. Ve çiftçiler bardak büyüklüğünde kadehlerden susuz ve mezesiz rakıları çekip neşelerini bulur bulmaz elele tutuşup geniş bir daire oluşturur, ortalarına aldıkları birkaç gaydaya uyarak horaya başlarlardı. İçtikçe coşar ve sonunda yaşlıları da oyuna kaldırırlardı. Rakofça, sabaha kadar ateşleri hep canlı tutulan meşaleler arasında, horadan, rakıdan ve naradan oluşan bir şevk tufanına tutulurdu. Ve geç vakte doğru havai fişek faslı... Samanlıklara düşen fişekler yüzünden zaman zaman yangın çıktığı için az, ama gelenek olduğu için mutlaka havai fişek atılırdı. Ve eğlence şafak sökerken sona ererdi.

Kırçı eğlenceleri, belki de fâtihlerin yerli unsurlarla kaynaşmak amacıyla başlattıkları, zamanla gelenek haline gelen bir uygulamaydı.

Yahya Kemal, Rakofça'nın ardından Lapardinçe çiftliğinin kırçı'sıyla sona eren yaz faslının ardından Üsküp'e hüzünlü dönüşlerini düşündü. Bu dönüş ona kışı, soğukları ve kapalı odalarda geçirilen sıkıcı hayatı hatırlatırdı. Halbuki Rakofça'nın uçsuz bucaksız kırlarında "her yaz şimale doğru" at koşturan akıncı atalarının ihtirasını yaşıyordu. Ailesinin tarihini onbeş yaşlarındayken merak etmeye ve sorup soruşturmaya başlamıştı. Biz kimiz? Nereden geliyoruz?

Anneannesi Âdile Hanım bir masal havası içinde anlatırdı. Aile büyükleri dermiş ki, "Niş fâtihi Timurtaş Paşazâde Yahşı Bey'in kumandanlarından bir Şehsuvar Bey varmış, biz onun soyundan geliyoruz, evlâd-ı fâtihandanız!" Peki sonra? Sonrası karanlık, ta Mustafa-yı Sâlis devrine kadar. Bu devirde ailenin atalarından İbrahim adında bir paşanın ve oğulları Şehsuvar'la Şerif Bey'in adları geçiyordu. Ürgüp kasabasını kuran ve sancak beyliği yapan bu ikinci Şehsüvar, bey değil, paşaydı. Onun oğlu Leskofçalı İsmail de öyle. Bundan sonrası çok iyi biliniyordu. Leskofçalı İsmail Paşa'nın iki oğlu olmuştu: Galib ve Dilâver. Galib, divan şiirinin son büyük şairlerinden Leskofçalı Galib Bey'den başkası değildi. Dilâver ise Âdile Hanım'ın babasıydı. İbrahim Nâci Bey, İbrahim Paşa'nın öteki oğlu Şerif Bey'in soyundan geliyordu.

Yahya Kemal, annesi Nakiye Hanım'la babası İbrahim Bey'in Üçüncü Mustafa devrinde yaşayan İbrahim Paşa'da birleştiğini öğrendikten sonra, bir Evlâd-ı Fâtihan olarak doğduğu toprakları başka bir gözle görmeye ve Rakofça'nın kırlarında dolaşırken kendini yeleleri rüzgârda uçuşan bir kırat üzerinde kartal kanatları takınmış bir akıncı olarak hayal etmeye başlamıştı. Uşakları Nişli Hüseyin'in bıkıp usanmadan okuduğu Seydi Battal menakıbı ve yanık sesiyle tutturduğu serhat türküleri bu hayâlini besler dururdu.

Çok geniş topraklara sahip olan bu iki aile, yani İbrahim Paşa'nın ve Şerif Bey'in aileleri, 93 Harbi'ne kadar huzurlu, müreffeh bir hayat yaşadı. Ne var ki savaş ve Sırbistan'da çıkan olaylar, Şerif Bey kolundan gelen aileyi topraklarını terk etmek zorunda bırakmıştı. Yunus Refet Bey, önce uzak atalarının yurdu olan Bursa'ya, oradan da İstanbul'a göç etti. Fakat Rumelilik kanına işlediği için çok geçmeden göçünü toplayıp Selanik'e taşındı ve Kule Kahveleri semtinde aldığı eve yerleşti. Ali ve İbrahim Naci adlarında iki oğlu, Nâzime adında bir kızı vardı. Ali Bey, Evrenoszâdelerden Faik Bey'in kızıyla, Nâzime Hanım da zengin bir adam olan ve Selanik'te mustantik olarak görev yapan Nâil Bey'le evlendi.

Berlin Antlaşması imzalandıktan sonra topraklarının büyük bir kısmını kaybeden Şehsuvarzâdelerden Dilâver Bey ise Osmanlı tarafında kalan çiftliklerinden birine yeni bir ev yaptırarak yerleşmişti. Fakat beklenmedik bir zamanda ölüverince eşi Âdile hanım üç kızıyla çok zor bir durumda kaldı. Sırplar hemen yanı başlarındaydı; Âdile Hanım, can ve mal emniyetlerinin ciddi bir biçimde tehlikede olduğunu fark edince, çaresiz, toparlanıp çiftliğe en yakın yerleşim yeri olan ve nüfusu büyük ölçüde Türklerden oluşan Üsküp'e taşındı. Eşraftan Edip Bey'in Ishakiye mahallesindeki büyük, bahçeli konağını satın almıştı. Artık kışları Üsküp'te, yazları Rakofça'daki çiftlikte geçiriyorlardı. Bu arada gelişip serpilen büyük kızı Nakiye'nin talipleri çoğalmıştı. Damat adaylarında soy sop ve mal mülk arayan Âdile Hanım, istediği gibi bir damat bulamayınca, kızını, uzak akrabalarından Yunus Rafet Bey'in yakışıklı oğluna veriverdi. İbrahim Naci varlıklı bir ailenin çocuğu değilse de Evlâd-ı Fâtihan'dandı, daha da önemlisi içgüveyi girmeye itiraz etmemişti. Böylece koca konağın yıllardır mahzun bekleyen selâmlık dairesi erkek yüzü görecekti.

Üsküp'te, Yahya Kemal'in çocukluğunun geçtiği ev. Bu fotoğrafı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Yahya Kemal* (1962) adlı kitabından aldık. Resim altında "Yahya Kemal'in Üsküp'te doğduğu ev" ibaresi var. Ancak Yahya Kemal'in anneannesi Adile Hanım'ın konağında doğduğunu biliyoruz. Fotoğraftaki eve taşındıklarında şair dört yaşındaydı. Şimdi bu evin yerinde yeller esiyor.

1883'te evlendiklerinde Nakiye ondokuz, İbrahim Naci yirmibir yaşındaydı. Üsküplülerin Nakış Hanım dedikleri Nakiye Hanım, bir yıl kadar sonra, Ishakiye'deki konağın cepheye doğru sağ tarafındaki arka odasında bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Tarih miladi takvime göre 2 Aralık 1884'tü; o gün çok kar yağdığı için şehir kalın bir kar tabakasıyla örtülüydü. İbrahim Naci Bey, kulağına ezan okunarak Ahmet Âgâh adı verilen oğlunun doğum tarihini, Nakiye Hanım'ın evde her zaman yüksekçe bir yerde asılı duran mushafının son sayfasına kaydetmeyi ihmal etmedi:

"Mahdûmum Ahmet Âgâh'ın dünyaya geldiği tarihdir: Fi 14 Saferu'l-hayr sene 1302, 20 Teşrîn-i sânî sene 1300 salı günü, saat onbir buçuk raddelerinde."

Yahya Kemal'in babası İbrahim Naci Bey. Üsküp'te Belediye Reisliği de yapan İbrahim Naci Bey ile oğlu arasındaki ilişkilerin pek sıcak olduğu söylenemezdi.

PENCERENİN önündeki çalışma masasında, gecenin sessizliğini dinleyip Boğaz'ın menevişli sularını seyrederek bunları düşünen Yahya Kemal, acılı bir gülümseyişle "Ahmet Âgâh!" diye söylendi. Neredeyse asıl adını unutacaktı. İlk şiirlerini Âgâh Kemal imzasıyla yayımlamış, ancak Paris'ten döndükten sonra Kemal adını kullanmaya başlamış, bir süre sonra buna Yahya'yı ekleyerek Yahya Kemal olmuştu. Ahmet Âgâh'a o kadar yabancılaşmıştı ki, artık resmi yazışmalarda bile Yahya Kemal'i tercih ediyordu. Sahi, asıl adını niçin terk etmişti? Babası tarafından verildiği için mi? Hayır, bunu düşünmek istemiyordu, fakat evet, babasının hoyratlıkları...

Annesinin yüzünü hatırlamaya çalıştı; hiç fotoğrafı olmadığı için o güzel yüzü aslî çizgileriyle değil, hep son gördüğü anda derin bir acıyla birlikte kalbine ve hâfızasına yerleşen sâbit ve donuk gözleriyle hatırlıyordu. Onu son olarak 1897 Eylülünde –hangi gündü?– teneşirde görmüştü; o gün acıdan çıldırabilirdi.

Nakiye Hanım, topluca, kumral, duygulu, asabi ve aşırı derecede

temiz ve titiz bir kadındı; ailede sadece o beş vakit namaz kılardı. Annesi ne kadar huysuz, kızkardeşleri ne kadar geçimsiz, kıskanç ve çıkarına düşkünse, Nakiye Hanım o kadar iyi, geçimli ve diğerkâmdı. Gururuna da aynı ölçüde düşkündü; çok çabuk incinir, fakat duygularını dışa vurmaz, içine atarak kendi kendini yer bitirirdi. İbrahim Naci Bey'le oniki yıl mutlu bir evlilik hayatı yaşamıştı; gerçi kocasının akşamcılığı onu bedbaht ediyordu, ama hiç değilse hep gözünün önündeydi. Ne var ki oniki yıldan sonra sık sık Selanik'e gidip gelmeye ve evini ihmal etmeye başlayan İbrahim Naci Bey'in bir Selanik dönüşü açıkladığı kararla âdeta yıkıldı: Selanik'e taşınacaklardı! Teselya harbi o günlerde başladı. Ve o türkü o günlerde duyulur oldu:

Eğil dağlar eğil üstünden aşam
Yeni tâlim çıkmış varam alışam

Âh, bu türkü! Hangi köyden, hangi kulübeden birdenbire aksetmişti? Türküleri daima şen olan İzmir'den mi, daima kahramanca olan Aydın'dan mı, yoksa her zaman bağrı yanık olan Edirne'den mi, neredendi? Güftesinin üslubu gibi bestesinin zevkinden de nereden çıktığı belli değildi, yani o kadar milli idi. Teselya'ya doğru redif taburları taşıyan Anadolu ve Rumeli trenlerinde yalnız bu türkü işitiliyordu. Redifler trenlerle geçtikleri bütün şehirlere bu türküyü bıraktılar, Erzurum'dan Yanya'ya, Alasonya'dan Dömeke'ye kadar her yerde bu türkü aksediyordu. Üst tabakanın şairleri insana sıkıntı veren iniltiler üretir, nazireler gevelerken köylüler "Eğil dağlar, eğil!" gibi inanılmaz bir hayatiyeti ifade eden atılışlı hayallerle kıyam ediyor, yeni talim çıktığını işitmiş, koşuyorlardı; Yunan'ı kovacaklardı.

Sultan Abdülhamid idaresi o kadar ihtiyar ve meyus olmasaydı, bu türkü bizim için bir uyanış devrinin başlangıcı olabilirdi. Yazık ki

bu türkü Osmanlı topraklarını sadece o yaz canlandırdı. Fakat ne yazdı o yaz! Arslan başlı Edhem Paşa'nın çehresinde bu millet eski heybetini bir kere daha görmüş, Fâtih'in geçtiği Teselya yollarından bir daha geçmişti. Edhem Paşa Dömeke'ye kadar koştu, fakat Yunan ordusu o kadar hızlı kaçıyordu ki, yetişemedi. Ahmet Âgâh ilk şiirlerinden birini o günlerde yazmıştı:

Seyf-i adli saldılar
Tırnovâ'ya vardılar
Turhalaa'yı aldılar
Şanlı Türk askerleri

1897 baharının güzel günlerinde Selanik bütün orduların toplanma merkeziydi, bunun için yaşanan zevki ve heyecanı bütün şehirlerden daha fazla hissetmişti. Sultan Abdülhamid, Plevne'den beri sarayına kapayıp halka göstermediği Gazi Osman Paşa'yı Selanik'e gönderdi. Bütün Rumeli halkı, yirmi yıldır hasret kaldığı Plevne kahramanını bir daha görmek için Selanik'e koşmuştu. Beş Çınar bahçesi mızıka ve alkış fırtınasıyla çalkalanıyordu; Paşa kameriyede halkı selâmlamaya çıkarken yâveri tarafından eline bir telgraf tutuşturuldu. Ahmet Âgâh –Selanik'e yeni taşınmışlardı– bu efsane adamı yakından görebilmek için kalabalığı yararak en öne geçmişti. Telgrafı okurken gözleri yaşaran Paşa, yanındakilere, "Cenab-ı Hakk'a şükürler olsun, Yenişehir düşmüş!" dedi ve daha sonra bu müjdeyi yüksek sesle halka da verdi. Bir anda gözlerden yaşlar boşanmış, derin bir sevinç uğultusu ve alkış sadası yükselirken Teselya türküsü de birden bir alev gibi parlamıştı:

Eğil dağlar eğil üstünden aşam

Yahya Kemal, yanaklarından yavaşça süzülen gözyaşlarını elinin tersiyle sildikten sonra, önündeki müsveddede, "ihtirasını" kelimesiyle bitmesini istediği mısraın boş bıraktığı kısmına "Duydum akıncı cedlerimin" ibaresini yazdı; evet, aradığı işte bu ifadeydi:

Duydum akıncı cedlerimin ihtirâsını!

ALTINCI BÖLÜM

HİCRET

Hicretlerin bakıyyesi hicranlı duygular
Açık Deniz

ÜST ÜSTE verilen tavizlere rağmen Balkan ittifakı savaşa kararlıydı; saldırınak için bahane arıyorlardı. Büyük Kabine'nin Arnavutlara tanınan bütün hakların Rumeli Hıristiyanlarına da tanınacağını bildirmesi bile işe yaramadı; ittifaka dahil Balkan devletleri topyekûn seferberlik ilan ettiler. Bu haysiyet kırıcı durum, Darülfünun öğrencileri tarafından sık sık nümayiş yapılarak protesto ediliyor ve "Harp isteriz!" çığlıkları atılıyordu.

Yahya Kemal endişeliydi; özellikle gazetelerin savaş çığırtkanlığı yapmasına bir anlam veremiyor, bazı yazarların halkı ve hükümeti harbe kışkırtan yazılarını hayret ve dehşet içinde okuyordu. Balkanlarda çıkacak bir savaşın aleyhimizde sonuçlanması halinde neler olabileceğini tahmin etmek için kâhin olmak gerekmezdi. Nümayişleri el altından kışkırtıp yönlendirerek Darülfünun gençliğinin heyecanını ve haklı tepkisini ustaca kullanan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 4 Ekimde Balkanlardaki küçük devletlerin Devlet-i Aliyye'ye karşı aldığı düşmanca tavrı protesto ve hükümete müzaheret amacıyla Sultanahmet Meydanı'nda büyük bir miting düzenlemişti. Cuma namazından sonra başlayan mitingi Talat Bey açmış, ardından Cemiyet'in ve Türk Ocağı'nın önde gelen şahsiyetleri heyecanlı nutuklar söylemişlerdi. Mey-

dan, savaş isteyen kalabalığın haykırışlarıyla inliyordu:

"Ordu Filibe'ye!"

"Sofya'ya hücum!"

"Yaşasın harp! Harp isteriz!!"

Cemiyet'in mitingi "müzaheret"ten ziyade bir gün önce öğrenciler tarafından yapılan Harp Mitingi'ne benziyordu. Yahya Kemal, aynı yerde öğleden önce Hürriyet ve İtilâf'ın yaptığı müzaheret mitinginde de Dikran Kelekyan, Rıza Nur, Ali Kemal ve Derviş Hima Bey'lerin konuşmalarını dinlemişti; onlar İttihatçıların aksine pek savaş isteklisi görünmüyorlardı, ama hükümeti alacağı her kararda destekleyeceklerini açıkça ilan etmişlerdi.

Fâtih türbesinde dua etmek üzere Divanyolu'na yönelen kalabalığı Beyazıt Meydanı'na kadar takip eden Yahya Kemal, bir süredir düşündüğü halde bir türlü fırsat bulamadığı bir ziyareti gerçekleştirmek niyetiyle geri döndü; Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin önüne geldiği sırada güçlü bir pençenin sağ omuzunu kavradığını hissetti, döndü, Ali Kemal! Her zamanki güzel gülüşüyle gülüyordu. Paris'te tanıdığı, divan şiirini anlayıp sevmesinde büyük bir paya sahip olan bu yaman adamı hiç beklemediği bir anda karşısında görünce hem sevinmiş, hem tedirgin olmuştu, çünkü İstanbul'a döndüğünü duyduğu halde – onun döndüğünü duymamak mümkün müydü?– hoş geldine gitmemiş, daha doğrusu gitmek içinden gelmemişti. Umumi af ilan edildikten hemen sonra İstanbul'a dönüp eylül başlarında *İkdam*'a başyazılar yazmaya başlayan ve Hürriyet ve İtilâf saflarında siyasete yeniden balıklama dalan Ali Kemal'le fazla sıkı fıkılığın hayır getirmeyeceğini düşünüyordu; daha doğrusu, içinde susturmaya çalıştığı bir ses böyle söylüyordu. Bununla beraber okuduğu birçok yazısında düşünüş tarzlarının birbirine yakın olduğunu hissetmişti. Mesela Arnavutluk me-

selesinin önemine dikkat çekerek Arnavutlara sahip çıkılmasını istiyordu ki, haklıydı. Devlet-i Aliyye bunu başarabilseydi, Balkanlarda büyük ihtimalle tutunabilecekti. Ne var ki Büyük Kabine'nin muhtariyet tanıdığı Arnavutluk'a artık elden çıkmış nazarıyla bakılabilirdi. Yahya Kemal'in zihninden şimşek hızıyla bu düşünceler geçti. Sarılıp öpüştüler.

"Vefasız çocuk, insan bir uğrayıp hoş geldin demez mi? Hiç konuşma, mazeret dinlemem, haberlerini hep Şefik Esad'dan ve Şevket'ten aldım!"

Yahya Kemal bir şeyler söylemeye çalıştıysa da beceremedi. Fena yakalanmıştı. Ali Kemal, genç dostunu müşkül vaziyetten kurtarmak için konuyu değiştirdi:

"Yoksa nümayişçileri mi takip ediyordun!"

"Evet, sabahtan beri buralardayım, önce sizinkini takip ettim, sonra onlarınkini; hayret ve dehşet içinde..."

"Hayret ve dehşet mi? Niçin?"

"Bunlar ya harbin ne demek olduğunu bilmiyorlar, yahut çıldırmış olmalılar!"

"Harp onlar için hayattır, aziz şair. Bilmez misin, vuruşacak birilerini bulamazlarsa birbirleriyle vuruşurlar!"

"Lakin sizin mitinginizde de harp istenmediğine dair bir işaret göremedim!"

"Haklısın, mitinglere ister istemez kalabalıkların arzuları hakim oluyor. Maamafih İttihatçılarınkiyle mukayese edilirse, son derece mutedil bir nümayişdi, öyle değil mi? Her neyse canım, bırakalım şimdi bunları, yeni şiir var mı? Sen ondan haber ver!"

Bazı dostlarının sadece "şair"liğini görüp kendisiyle sanki siyaset konuşulamazmış gibi sözü hemen şiire kaydırmaları Yahya Kemal'in

canını sıkıyordu. Ancak Ali Kemal'le siyaset konuşmamanın daha hayırlı olacağını düşünerek:

"Eh," dedi, "tek tük! En son *Leyla* adında, masalımsı, muammalı bir şiir söyledim. Bugünlerde size Paris'te bazı mısralarını okuduğum bir poem üzerinde çalışıyorum! Çok sevmiştiniz!"

Ali Kemal soran gözlerle bakınca hatırlatmak ihtiyacı hissetti:

"Hani '*Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum/Her lâhza bir alev gibi hasretti duyduğum*'..."

"Evet evet, hatırladım! Galiba bir med zamanı Roscoff'da yazmaya başladığını söylemiştin. Peki bu poemin tamamlanmış halini ne zaman dinleyeceğiz?"

"Onu bilemem! İstiyorum ki, yaşadığımız bu dağdağanın yıl yıl izlerini taşısın! Belki de yazılışı ömrümün sonuna kadar devam edecek bir şiir bu! Velhasıl, yaşadıkça yazmak istiyorum!"

"Enteresan!"

"Beyaz Türkçeyle yazılmış bir sonsuzluk şiiri!"

"Aziz şair, sakın şiiri ihmal etme. Gerçi ne yapmak istediğini tam anlamış değilim, lakin senin şiirine ihtiyacımız var, bunu hissedebiliyorum. Siyasetten ne kadar mümkünse o kadar uzak durmaya bak. Haa bak, yakında bir gazete çıkaracağım, hazır ol, istersen edebi sütununu sen idare edersin. Sahi, senin işe ihtiyacın yok mu? Ne zamana kadar böyle..."

Yahya Kemal tepeden tırnağa kızardığını hissetti. Zeki adam bam teline basmıştı; İstanbul'a geldiği günden beri başta Şefik Esad'ın evi ve Kıbrıslılar yalısı olmak üzere dost evlerinde kalıyordu. Ali Kemal'den ayrıldıktan sonra kafasına takılan bu mesele huzurunu iyiden iyiye kaçırdı; üstelik parası suyunu çekmek üzereydi. Aslında dostları onu evlerinde ağırlamaktan son derece memnun görünüyorlardı; çün-

kü hayatlarına renk getirmiş, tarihe, edebiyata, yaşadıkları şehre, alıştıkları için farkına varmadıkları manzaralara yeni bir gözle bakmalarını, yeni zenginlikler ve güzellikler keşfetmelerini sağlamıştı, ama nereye kadar? Yarın bu evlerde pekâlâ fazlalık olarak hissedilmeye başlayabilirdi, o zaman n'olacaktı? Hep başkalarının himmetiyle yaşayamazdı ki!

Evet evet, Ali Kemal yerden göğe haklıydı, işe ihtiyacı vardı. Ama derdini bu dağdağada kime anlatabilirdi?

ÜLKE büyük bir hızla savaşa sürükleniyordu; harp taraftarlarının zannettiklerinin aksine, gırtlağına kadar siyasete batan ordunun, sırtını Avrupa ve Rusya'ya dayayan Balkan devletlerinin çok iyi eğitilmiş orduları karşısında büyük bir hezimete uğraması hiç de küçük bir ihtimal değildi. İttihat ve Terakki taraftarlarınca birkaç gün sonra Bâbıâli önünde yapılan nümayiş, Yahya Kemal'in endişelerini bir çeşit panik duygusuna dönüştürdü. Haberi 7 Ekim akşamı Tevfik getirmişti:

"İttihatçılar bugün Bâbıâli'yi bastılar!"

"Bâbıâli'yi bastılar mı, nasıl?"

"Gazeteleri okumadınız mı? Darülfünun talebesine bir davet vardı, 1880 Vilâyetler Kanunu mucibince Rumeli'de ıslahat kararı alan Kabine'yi protesto etmek için Darülfünun Konferans Salonu'nda toplanmış, Bâbıâli'ye bütün taahhüdât-ı meş'ûmeyi reddettiklerine dair bir telgraf çekip serian cevap bekledikleri bildirmişler. Cevap alamayınca Bâbıâli'ye yürümüşler. Kabine içtima halindeydi; percereden baktım büyük bir kalabalık geliyor. 'Yaşasın harp! Kahrolsun yirmiüçüncü madde!' Sloganları bu. Başlarında da *Tanin* muharriri Aka Gündüz..."

Yahya Kemal gülerek: "Bizim Enis Avni..." dedi.

Mevhibe hanımsultan heyecanla atıldı:

"Ay, Enis Avni'yle Aka Gündüz aynı şahıs mı?"

"Evet," dedi Yahya Kemal, "kendisini Paris'ten tanırım. Bir gün Abdülkerim Paşa buna demiş ki, 'Evlâdım, sen bir şeyler yazıp çiziyorsun. Okuyoruz, lakin, 'Haa, bizim Avni yazmış deyip geçiyoruz. Sen en iyisi kendine tumturaklı Arapça bir müstear isim bul!' Bizimki Türkçü olduğu için Arapça değil, Türkçe bir isim bulmuş: Aka Gündüz. Ama galiba şiirlerinde hâlâ Enis Avni imzasını kullanıyor. Bakın, şunu rahatlıkla söyleyebilirim, vatansever çocuktur!"

"Hiç şüphesiz," dedi Tevfik Bey, "o kalabalık içinde, eminim herkes vatanseverdi, fakat doğru düşünmek için vatansever olmak kâfi değil ki! Berlin Antlaşması hiç kimsenin hoşuna gitmiyor, zaten yirmiüçüncü madde bu sebeple bugüne kadar uyutuldu. Fakat bir tercih yapılması lâzımdı: Ya harp, yahut... Ordunun vaziyetini bilenler, harbedecek vaziyette olmadığını da biliyorlar. Her neyse, kalabalık sadrazam paşayla görüşmek istiyormuş. Nafia Nazırı Salih Paşa dışarı çıktı, paşanın meşgul olduğunu, ancak içlerinden üç kişi seçerlerse onlarla görüşüp suallerini cevaplandıracağını söyledi. Paşa böyle deyince Aka Gündüz kalabalığa hitaben demiş ki: 'Mutlaka çıkacak, çıkmazsa çıkartırız diye bağırın!' Bir patırtı, bu gürültü. Sanra Bâbıâli'nin camlarını kırmaya başladılar!"

Kadınlar bir hayret çığlığı kopardılar:

"Aaa, kudurmuş bunlar!"

"Vaziyet pek kritikti. Bunun üzerine Bahriye Nâzırı Mahmud Muhtar Paşa ve daha sonra Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa dışarıya çıkarak Darülfünunlularla konuştular. Aslında kalabalıkta sadece Darülfünunlular değil, her türden adam vardı. Tam bir tertipti anlayacağı-

nız; bilmiyorum, belki Darülfünun talebesi hâlis niyetlerle harekete geçmişti; fakat İttihatçılar tarafından tehlikeli bir oyuna âlet edildiler. Hükümet, protestoları önlemek için ıslahatın henüz tetkik ve müzakere edilmekte olduğunu açıkladı. Galiba bugün örfi idare ilan edilecek!"

Tevfik Bey'in dediği doğru çıkmıştı; ertesi gün hükümetin sıkıyönetim ilan ettiği ve Bâbıâli nümayişi elebaşılarının tek tek yakalanıp tevkif edildikleri haberi geldi. O günün akşamı Tevfik'in getirdiği son haberse Yahya Kemal'in kanını donduracak cinstendi: Miniminnacık Karadağ koskoca Devlet-i Aliyye'ye harp ilan etmişti.

SIRPLARA birkaç gün içinde mağlup olarak Üsküp'ü teslim eden Garp Ordusu Manastır'a, Bulgarlar karşısında bir hafta dayanabilen Şark Ordusu ise bozgun halinde Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kalmıştı. Devlet-i Aliyye, tarihinde benzeri görülmedik derecede feci ve utanç verici bir mağlubiyeti yaşıyordu. Düne kadar sadece hükümet ve halk değil, Avrupa devletleri bile zannediyordu ki, Osmanlı orduları kısa bir sürede Balkan devletçiklerini hezimete uğratıp zaferden zafere koşacak! Bu yüzden, savaşın sonucu ne olursa olsun, mevcut statükonun korunacağı ilan edilmişti. Halbuki işte şimdi İstanbul'un bile kaybedilebileceğinden söz ediliyordu. Yunanlılar kasım ayı başlarında Selanik'e girmiş ve donanmalarıyla Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını hemen hiç direnişle karşılaşmadan ele geçirmişler, Karadağlılar da İşkodra'yı kuşatmışlardı. Değerli birkaç kumandan sayesinde direnen, sadece Yanya, İşkodra ve Edirne'ydi, fakat onların da İstanbul'la bütün bağlantıları kopmuştu. Edirne Bulgarlar tarafından insafsızca bombalanıyordu.

Harp başlar başlamaz Rumeli vilâyetlerinden İstanbul'a doğru bü-

yük bir göç de başlamıştı. Ve kış bastırmak üzereydi. Sonbahar yağmurları yüzünden çamur deryasına dönüşen yollar perişan muhacir kafileleriyle doluydu ve bu yüzden mağlup ordunun top arabaları ve mekkâre alayları hareketsiz kalmıştı. Rumeli halkı yollardaydı, kimi atlı, kimi yayan. Azgın Bulgar komitacılarının saldırılarına uğraya uğraya, açlık ve hastalıktan kırıla kırıla geliyorlardı. Her şeylerini geride bırakıp sırf canlarını kurtarmak için kendilerini atabildikleri trenler ve vapurlar salkımsaçaktı.

Dersaadet bir ay içinde Rumeli muhacirleriyle dolmuştu ve bunun ardı arkası kesilecek gibi değildi. Camiler, medreseler, tekkeler, hanlar, hamamlar ve tren istasyonları hıncahınç doluydu. Hamiyetli İstanbulluların bir şeyler yapabilmek için kendilerini helâk ettikleri yürek paralayıcı dramlar yaşanıyordu. Muhacirlerin yerleştiriliği her yerde inkisar ve gözyaşı vardı. Kadınlar ve çocuklar ağlıyor, hastalar inliyor, yaşlılar bitkin ve bezgin, kendi âlemlerine dalmış, bekliyorlardı.

Yahya Kemal, gelişmeleri Kıbrıslı Tevfik'ten günü gününe öğreniyordu; yaşlı paşaların düşmanlık hisleriyle dolu oldukları genç zabitlere asla güvenmediklerini, genç zabitlerinse hain ve mürtekip olarak gördükleri paşaların emirlerini dinlemediklerini, İtilâfçı ve İttihatçı zabitler arasındaki bitip tükenmek bilmeyen çekişmeyi, uğranılan büyük bozgunun bu çekişmeleri büsbütün şiddetlendirdiğini ve emir-kumanda zincirinin başından itibaren kopuk olduğunu, bozgun başlayınca Rumelili zabitlerin ailelerini kurtarma telaşına düşüp görevlerini terk ettiklerini ve birçok yerde birliklerin başıboş kaldığını, Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa'nın öfke ve üzüntüden aklını yitirecek raddelere geldiğini, Meclis-i Vükela'da Mahmud Şevket Paşa'yla tartıştıklarını, iki paşanın birbirini askeri zamansız terhis etmekle suçladığını.

Bütün bunları gözleri dolarak anlatan Tevfik Bey'e göre, hükümet tam bir acz içindeydi ve yapabileceği tek şey vardı: İstifa etmek.

Artık zaferden ümit kesilmiş, Bulgarların İstanbul'a da girmeleri halinde ne yapılacağı konuşulmaya başlanmıştı. Çatalca taraflarından gelen top sesleri yüzünden gece uykusunu unutan İstanbul halkı korku, telaş ve şaşkınlık içindeydi; şehri dolduran muhacir kafilelerinin perişan haline bakıp her an kendilerinin de aynı duruma düşebileceğini düşünerek gelecek kaygısına düşen insanların hâlet-i ruhiyesi bozulmuştu. Bütün gazeteler korkunç vahşet ve katliam haberleriyle dolup taşıyordu. Çok geçmeden kolera salgını başladığına dair haberler de ulaşınca halkı âdeta buz kesmişti; bütün şehir ölüm sessizliğine bürünmüş gibiydi; ağızları bıçak açmıyordu.

ŞADRAZAM Gazi Ahmet Muhtar Paşa nihayet teşrinievvel sonlarında istifa etmek zorunda kaldı ve yeni kabineyi kurma görevi Sultan Reşat tarafından Kâmil Paşa'ya verildi. Harbiye Nâzırı yeni kabinede yerini koruduğu için yaveri Tevfik Bey'den Kıbrıslılar yalısına uğrayabildiği zamanlarda en yeni haberleri alan Yahya Kemal'in aklı harbin hemen başında Sırplara teslim ediliveren Üsküp'teydi. Tevfik Bey'in çabalarına rağmen Üsküp'tekilerden, akrabalarından bir haber alamadı. Şimdi neredeydiler, sağ mıydılar, bir yere kapağı atabilmişler miydi?

Yahya Kemal, büyük bir hızla birbirini kovalayan hadiseleri takip etmekte ve anlamakta zorlanıyordu. Paris'ten döneli henüz altı ay olduğu halde, o kadar çok şey yaşamıştı ki, sanki asırlardır buradaydı. Dün devâsâ bir imparatorluk olan Devlet-i Aliyye'nin bir kanadı kopmuş, Avrupa-i Osmanî neredeyse bütünüyle kaybedilmişti. Çocukluğunu ve ilk gençliğini yaşadığı toprakları belki de bir daha hiç göre-

meyeceğini düşündükçe kalbi isyan duygularıyla doluyor ve çaresizlik içinde, hemşehrilerine rastlamak ümidiyle, muhacirlerin yerleştirildiği yerlerde dolaşıyordu. Şahit olduğu manzaralar o kadar iç yakıcıydı ki, yaşamaktan utanır olmuştu. Ağlamak istiyor ağlayamıyor, yardım etmek istiyor, elinden bir şey gelmiyordu.

Sahi, akrabalarını bulsa ne yapabilirdi? Ama vicdanı onları bulması gerektiğini söylüyordu. Nana'sının melek yüzü birkaç gündür hep gözlerinin önündeydi. Zavallı Nana! Ali Zâim'ini kaybettiğinde kimbilir ne kadar üzülmüştü! Öldüğünü Paris'teyken öğrendiği Ali Zâim'in herkeste saygı uyandıran heybetini, kadim Osmanlı heybetinin bakiyyesi olarak görürdü. Arabacı Deli Ahmet'inkini de öyle! Bir keresinde kendisini boğulmaktan son anda kurtaran Ahmet Ağa, Deli lâkabını bir yeniçeri gibi taşırdı. Bugün Vardar boylarından Boğaziçi kıyılarına dökülenler gibi, Doksanüç'te Tuna ve Morova boylarından Vardar boylarına dökülmüş muhacirlerden olan bu iriyarı ve sarışın Türk, cüssesi, sol omuzunu hafifçe öne vererek yürüyüşü, çatılmış kaşları, çenesinden aşağı akan munis ve sarı bıyıkları, gözlerini örten kaşları, açık göğsü, kabadayı tavırları ve gür sesiyle katıksız bir yeniçeriydi. Heybetli, fakat rind ve deryadil!

Deli Ahmet de Ali Zâim gibi aileye son derece sâdıktı; düğünlerde, eğlencelerde, ılıcalara ve mesirelere gidilen günlerde arabasıyla ortaya çıkar, yiyecek içecek işlerine el koyup hazırlıkları tamamladıktan sonra karadüzen çalar, gür sesiyle eski türküler söylerdi. Bir gün evin Selanik'ten gelme beslemesi Fazilet'e abayı yaktığı anlaşılınca, kovulup gururunun incinmesinden korktuğu için ortadan kaybolmuş, bir daha da görünmemişti. Son zamanlarda o firaklı türküyü, "Yağma yağmur, esme be deli ruzigâr, yârim yoldadır!" türküsünü belki de Fazilet'e sevdasından o kadar tesirli söylüyordu. Bu türkü Yahya Ke-

mal'in kulaklarından hiç silinmemişti; Üsküp'ün ezanlarıyla Deli Ahmet'in türküleri Paris'te onu doğduğu topraklara sımsıkı rapteden gizli bağlar gibiydi. Ya bazı sessiz gecelerde Kurşunlu Han'da yatan mahkumların yanık türküleri! Karaağaçlar'daki konağın pencerelerinden bu türküleri ailece derin bir hassasiyetle dinlerlerdi.

Kurşunlu, hapishane olarak kullanılan, belki de fetih devirlerinden kalma, yere kurşun bir külçe gibi muhkem oturmuş bir handı. Yahya Kemal, her zaman sımsıkı kapalı duran parmaklı kapısından içini yalnız bir kere görmüştü; etrafı odalarla çevrili avlusunun ortasında bir şadırvan, şadırvanın üstünde de bir turna –ki bu kadim yapının ruhu gibiydi– vardı. Her zaman ağzına kadar mahkumlarla dolu olduğu için şehrin ortasında sürekli uğuldayan, kabadayıların kabadayı sayılabilmek için mutlaka uğramaları gerektiğine inandıkları bir yerdi. Kabadayılığa meraklı yeni yetmeler bile, Kurşunlu Han'ı ergeç uğranılacak bir menzil olarak görürlerdi.

Birden ailenin ayak işlerini gören Uşak Hüseyin'i hatırladı; onu son olarak jandarmalar tarafından hükümet konağından alınıp Kurşunlu Han'a götürülürken görmüştü. Revolvere ve sedef, gümüş kakmalı bıçaklara meraklı, bıçkın, hovarda bir delikanlıydı; Ahmet Âgâh'a sık sık çok sevdiği Battal Gazi menkıbelerini okurdu. Külhanbeyliğe ondan görerek özenen Ahmet Âgâh, gizlice sedef kakmalı güzel bir bıçak, bir de eczalı dedikleri cinsten bir tabanca edimişti. Cuma günleri birlikte Vardar'ın karşı kıyısındaki eski bir değirmene gider, nehirde saatlerce yıkandıktan sonra atış talimi yaparlardı. Üsküp'ün bütün mesirelerini, Tahta Ilıca'yı, Şeyh Suyu'nu ve Çayır'ı Uşak Hüseyin sayesinde öğrenmişti. Ne var ki bir gün büyükbabası Yunus Bey, galiba para konusundaki dürüstlüğünden şüphe ettiği için Hüseyin'i kovdu. O da Deli Ahmet gibi arabacılığa başladı ve bir gün

Şeyh Suyu'nda namlı kabadayılardan bir kasabı revolverle vurup öldürdü. Bu yüzden onbeş yıla hüküm giyerek Kurşunlu Han'ı boylamış, Muharrem Joto'ların, Kakır Ali'lerin arasına karışmıştı.

HAVA soğuk ve gökyüzü kurşunla örtülüydü. Yahya Kemal, başını nereye çevirse sanki Ali Zâim'i, Uşak Hüseyin'i, Deli Ahmet'i, Nana'yı, Zeyneb'i görüyordu. Her yerde renkleri solmuş çakşırları, cepkenleri, kuşakları, poturlarıyla, sarıklı, sarıksız fesleriyle Rumeli muhacirleri, şaşkın ve bitkin halde bekleşiyorlardı. Ârif'in Kıraathanesi'nde birkaç bardak çay içtikten sonra Aksaray civarına yerleştirilenleri görmek niyetiyle hızlı hızlı yürümeye başladı. Birden pek de yabancı gelmeyen bir ses işiterek durakladı, döndü. Yüzünü az çok hatırladığı bir Üsküplü koşar adımlarla kendisine doğru geliyordu:

"Âgâh Bey, Âgâh Bey, dur be yav!"

Kucaklaştılar. Yahya Kemal, adını hatırlayamadığı hemşehrisine, "Ooo, nasılsın? Ne zaman geldin?" diye sordu.

"On gün oluyor! Neler çektiğimizi sorma Âgâh Bey!"

"Biliyorum kardeşim, biliyorum!"

Yahya Kemal tam sormaya niyetlenmişti ki, Üsküplü, "Sizinkiler bir haftadır burada, seni arıyorlar!" dedi.

"Ne diyorsun? Neredeler?

"Sineklibakkal'da bir eve yerleşmişler!"

Yahya Kemal, hem sevinmiş, hem de birden derin bir endişeye kapılmıştı. Belki şimdi kendisini önemli bir mevkide, paralı pullu biri zannediyor ve yardım umuyorlardı. Sineklibakkal'a gidip hemşehrisinin tarif ettiği salaş evi buldu; kapısını çalmadan önce derin bir nefes aldı, titriyordu. Kapıyı aslında hiç de sevmediği büyük teyzesi açtı ve sevinçten mi, üzüntüden mi, şaşkınlıktan mı, neden olduğu pek anla-

şılmayan, belki de bütün bu duyguların aynı anda ifade edildiği tuhaf bir çığlık kopardı. Biraz sonra taşlık, üç senedir görmediği, tanıdık, fakat çok değişmiş ve süzülmüş yüzlerle, gözyaşlarıyla, âhlarla ve oflarla dolmuştu. Tek tek hepsiyle kucaklaştı. Büyükannesi Âdile Hanım'ın yaşlı vücudu kollarının arasında, annesinin kanatları altına sığınan yavru bir kuş gibi korumasız ve âcizdi. Yahya Kemal onu ilk defa ağlarken görüyordu; neredeydi o huysuz, mağrur ve mütehakkim bey kızı? Üsküp'teki muhteşem konaktan Sineklibakkal'daki bu salaş eve düşecek kadın mıydı? Sonra birden Nana'sını hatırladı. Huysuz anneannesinin yanı başında her zaman yüksek insanlığın timsali gibi gördüğü Nana'sını. Endişeli bir sesle:

"Nanam," dedi, "Nanam nerede?"

"Yukarıda, inemedi!" dediler.

İki yaşındayken ilk kelimelerini söylemeye başladığı günlerde annesinin dadısı Fatma Hanım'a Nana demiş ve zamanla asıl adı âdeta unutulan kadıncağız bütün ailenin Nana'sı olmuştu. Çok küçükken yakın köylerin birinden Vranya'daki konağa evlatlık olarak getirilen ve çok geçmeden meziyetleriyle kendini sevdirdiği için ailenin asli fertlerinden biriymiş gibi benimsenen sarışın, ince bir kadın. Evlenecek çağa gelince, yabancıya gitmesin diye, Nakiye'nin lalası Ali Zâim'e verilmiş ve Üsküp'e göçüldükten sonra kocasıyla birlikte Âdile Hanım'ın konağında yaşamaya başlamıştı. Yahya Kemal:

"Yanına gidelim!" dedi.

Hep birlikte gırç gırç öten merdivenlerden evin üst katına çıktılar ve sağdaki odaya girdiler. Sedirde oturmuş, pencereden dalgın bir halde sokağı seyreden ve çok zayıflamış görünen Nana usulca başını çevirdi, Yahya Kemal'i görünce dikkatle baktı, tanıdı ve gözleri dolu dolu bakakaldı. Sevgili Nakiye'sinin ilk oğlu olduğu için kendi oğlu

gibi sevdiği, hastalıklarında sabahlara kadar gözlerini kırpmadan başında beklediği, güldüğünde güldüğü, ağladığında ağladığı Ahmet Âgâh'ını karşısında görünce sanki dili tutulmuştu; ağlayamıyor, konuşamıyordu. Yahya Kemal yanına oturup yanaklarını okşamaya başlayınca birden boşandı; ama bu öylesine içten gelen bir ağlamaydı ki, Yahya Kemal, onunla birlikte aynı içten gelişle ağlayamadığı için derin bir suçluluk hissetti. Nana'nın gözlerinden akan gözyaşı değil, hicran ve içinde tam onüç yıldır beslediği sevgi ve hasretti.

Paris'te yıllar önce Balzac'ı okurken Goriot Baba'nın kendisine niçin çok tanıdık geldiğini, Ali Zâim'in ölüm haberi geldikten sonra, geceler boyu sevgili Nana'sını düşünürken anlamış ve bir gün bir dostuna ondan söz ederken, "Nana'mı tanımasaydım," demişti, "Ernest Renan'ın anlattığı İsa'yı ve Balzac'ın Baba Goriot'sunu anlayamazdım!" Hilkati sırf sevgi, merhamet ve vefadan yoğrulmuşa benzeyen bu büyük kadın, ömrünce kimse hakkında ne kötü düşünmüş, ne de kötü söz söylemişti. Durup dinlenmeden çalışırdı; sevgisi de, hamaratlığı da "baldan tatlı olduğu için yenmez" cinsinden değil, yaratılışının tabii tezahürlerindendi. Ve sanki kalbi ezelden mahzun, yüzü ezelden gülümserdi. Yahya Kemal, saf iyiliğin onun yüzündeki gibi hüzünlü bir tebessüm olduğunu düşünürdü. Kendisini hiç düşünmezdi; varsa yoksa etrafında doğup büyüyen çocuklar! Biriktirdiği paraları onlara ve besleme kızlara harçlık, fakirlere sadaka olarak verirdi. Çocukların hastalıklarında sabahlara kadar gözünü kırpmaz, başlarının ucundan ayrılmazdı. Bütün bunları o kadar zahmetsizce ve o kadar tabii olarak yapardı ki, hiç kimse onun da dinlenmeye ihtiyacı olduğunu düşünemezdi.

Nana'nın kocası Ali Zâim de aileye iliklerine kadar sadık, fakat son derece vakur ve izzetinefis sahibi bir adamdı. İyi işlenmiş mavi

çakşırı, mavi cepkeni, geniş lâhuri kuşağı, boynuna astığı gümüş kösteği ve pos bıyıklı matruş yüzüyle ne kadar da heybetli görünürdü. Üzerinde Tanzimat fesinden başka yenilik görülmeyen bu katıksız Rumelili ağır ağır yürür, hiç gülümsemez ve âmirâne bir edada konuşurdu. Taşıdığı Zâim ünvanına bakılırsa, eski Sırbistan'da zeamet sahibi bir aileden geliyor olmalıydı.

Bütün aile ağlıyordu; Nana'nın gözyaşları hepsinde Rumelililerin çok iyi bildikleri "hicretlerin bakıyyesi hicranlı duygular"ı uyandırmış, hep birlikte, yaşadıkları sefaleti ve nelerle karşılaşacaklarını bilmedikleri belirsiz geleceği düşünerek ağlıyorlardı. Teyzelerinden biri burnunu çekerek Yahya Kemal'in kulağına fısıldadı:

"Sen gidince çok üzüldü. Ali Zâim öldükten sonra da bir daha kendini toparlayamadı!"

Yahya Kemal hiç değilse birkaç cümle konuşturmak için:

"Nana," dedi, "nasılsın?"

Nana'nın cevap vermek yerine sıkı sıkı sarıldığı Yahya Kemal, ne yapacağını, nasıl davranacağını bilmiyordu. Belki de kendisinden yardım uman akrabalarının elinden tutacak durumda değildi; parası çoktan suyunu çekmişti; bazen Kandilli'de, bazen Şefik Esad'ın evinde ve diğer dost evlerinde kalıyor, arada geçinip gidiyordu. İçinden "Kendisi muhtac-ı himmet dede!" diye geçirirken büyükannesine:

"Ne yapmayı düşünüyorsunuz, burada mı kalacaksınız?" diye sordu.

Âdile Hanım, hafif sitemli bir sesle:

"Balıkesir'e gideceğiz, bazı dostlarımız orada!" dedi.

"Peki pederim ne yapıyor, ne düşünüyor?"

Dâmâdından söz edilince birden gözlerinde öfkeli ışıltılar gezinmeye başlayan ve yıllarca ayrılıktan sonraki ilk karşılaşmanın yarattı-

ğı hissiliği üzerinden atan Âdile Hanım, "Bu kadar sulugözlük yeter!" dercesine yanaklarındaki ıslaklığı yemenisinin ucuyla silerken öfkeli ve kahırlı bir tebessümle "Hıhh!" gibi bir ses çıkardı:

"Bilmem, o da buralara gelecekmiş dediler!"

Kötü bir söz söylememek için kendini zor tuttuğu belliydi. Konuyu değiştirmiş olmak için:

"Sen ne iş yapıyorsun?" diye soruverdi.

Yahya Kemal'in en korktuğu soruydu bu. "Şairim ve işsizim" mi deseydi, "Arıyorum, fakat bu hercümercde iş bulmak çok zor" mu deseydi? Paris'te on yıl okuduktan sonra İstanbul'da işsiz ve sersefil yaşıyor olmasını nasıl açıklayabilirdi? Kuru bir sesle:

"Bugünlerde ekmek aslanın ağzında!" deyiverdi.

Âdile Hanım beklediği tepkiyi göstermedi, düşünceli düşünceli:

"Doğru, aslanın ağzında!" demekle yetindi.

AKRABALARININ yanında birkaç saat kalarak acıklı hikâyelerini dinleyen Yahya Kemal, hepsiyle vedalaşıp kendini dışarı attığında perişan bir haldeydi. Ve daha da kötüsü, hepsine, Nana hariç, kendisini bile şaşırtacak ölçüde yabancılaştığını hissetmişti. Suçluluk duygusu, çaresizlik, işsizlik, ümitsizlik, kimsesizlik, sıla hasreti, geleceğin belirsizliği... Hepsi birleşmiş, kalbini ve beynini oyuyordu. Harbiye Nezareti'ne uğrayıp Tevfik'e akrabalarının durumundan söz etse miydi? Ama hayır, diye geçirdi içinden, şimdi işi başından aşkındır çocuğun! En iyisi Kandilli'ye gitmekti; Tevfik'e durumu orada rahat rahat anlatırdı. Birden aslında gidecek evi olmadığını düşünerek ürperdi. Dostları onu Paris'te okumuş, Quartier-Latin'de yaşayıp meşhur Fransız şairleriyle ahbaplık etmiş, güzel söz söyleyen, güzel şiir okuyan biri olduğu için bir bakıma sofralarının süsü ve neşesi olarak görü-

yor ve kolluyorlardı. Ali Kemal'in sözünü hatırladı:

"Daha ne kadar böyle idare edeceksin?"

O sırada Divanyolu'nda, muhacirlerin yerleştirilmiş olduğu medreselerden birinin önünden geçiyordu; birden hârikulâde bir sesle olduğu yerde kalakaldı. Bir muhacir, Ali Zâim'i hatırlatan gür ve yanık bir sesle o türküyü söylüyordu:

"Yağma yağmur, esme be deli rûzigâr yarim yoldadır!"

Ve gözlerine yaş yürüdü.

YEDİNCİ BÖLÜM

BASKIN

... gökyüzü kurşunla örtülü
Açık Deniz

ÇOK KASVETLİ bir gündü ve epeyi yağmur yağmıştı. Kandilli'de sabah erkenden alelacele bir şeyler atıştırıp işine giden Kıbrıslızâde Tevfik Bey'den iki saat sonra da Yahya Kemal çıktı, bir süre orada burada oyalandıktan sonra, İkdam Matbaası'na uğrayıp Yakup Kadri'nin yanında vakit geçirdi. İçi müthiş sıkılıyordu; yere kurşun gibi düşecekmiş hissini veren bu ağır, kasvetli havadan mı, üç gün önce Cenyo'da, maarifçi Satı Bey'in yanında güya Süleyman Nazif'i savunmak için Tevfik Fikret'le girdiği tatsız tartışma yüzünden mi, yoksa Sineklibakkal'da ayakta kalma mücadelesi veren ailesine yardım edememiş olmaktan mı? Tevfik dün ailesinin durumuyla ilgileneceğine dair söz vermişti. İçindeki sıkıntının kaynaklarından biri de, belki, onca işinin arasında Tevfik'i kendi dertleriyle meşgul etmiş olmaktı. Bu sabah zavallı çocuk çıkmak üzereyken büyük bir kaza atlatmıştı; sofadaki koca avize kopup büyük bir şangırtıyla tam önüne düşmüş, herkes dehşet içinde etrafa yayılan avize parçalarına bakınırken evin uşaklarından Paskal:

"Aman paşacım, biz böyle şeyleri uğur saymayız; n'olursunuz İstanbul'a inmeyiniz!" diye yalvarmıştı.

Paskal'ın sözlerine kahkahalarla gülen Tevfik'in güzel yüzü gözle-

rinin önüne geldi; sonra öfkeli Fikret'in ateş saçan gözleri. Cenyo'da oturmuş kahve içiyorlardı. *Rübâb-ı Şikeste* şairini çocuk şiirleri yazması için sürekli sıkıştıran Satı Bey de yanlarındaydı. O sırada Süleyman Nazif başıyla hafifçe selâm vererek önlerinden geçti. Üstâdın sadece kendisini selâmlamasına hayret eden Yahya Kemal, o anda Fikret'e soran gözlerle bakmış ve az önceki neşeli şairin yerini buz gibi bir adamın aldığını görünce ürpermişti.

"Bu adamı tanır mısınız?"

"Tanırım!"

Yakup Kadri, Fikret'in Meclis-i Mebusan'ın feshedildiği günden beri şiddetli düşmanlık duyguları beslediği İttihat ve Terakki ile herhangi bir şekilde ilişki kuran herkesle selâmı sabahı kestiğini, Süleyman Nazif'le de o yüzden aralarının açılmış olabileceğini söyledi.

"Çok üzülmüştüm," diye devam etti Yahya Kemal, "elbette cevabım da aynı soğukluktaydı. Bunun üzerine 'Bu adamın elini sıkar mısınız?' dedi. Dayanamadım, 'Evet,' dedim, 'elini sıkarım; geçen gün elini sıkarken dikkat ettim, temizdi, zannederim sabunla yıkıyor!' Herhalde böyle ters ve meydan okuyucu bir cevap beklemiyordu; meyus bir sesle, 'Demek ki, zât-ı âlînizce böyle bir adamın elleri maddeten temiz olunca sıkılır!' Sen olsan ne dersin? 'Evet,' dedim, 'el sıkmak sırf sûrî bir nezaket meselesidir. Nâgihânî olarak takdim olunduğumuz insanların elini, nezaket mecburiyetiyle derhal sıkarız, çünkü ahlâkları hakkında tedkikatta bulunmaya vaktimiz yoktur. Mamafih ben ahlâkını beğenmediğim adamların da elini sıkarım, çünkü ahlâksızlığın elden sirâyet edeceğine itikad etmem, saniyen ahlâk cezası verecek kadar sert değilim!' Der demez pişman oldum. Beti benzi atmıştı. Cevap vermedi, âni bir hareketle yerinden kalktı. Kahve paralarını ödeyip soğuk bir şekilde ayrıldık!"

Yahya Kemal, bunları anlattıktan sonra derin bir iç geçirdi:

"Keşke hiç cevap vermeseydim!"

"Aldırma Kemalciğim," dedi Yakup Kadri, "Fikret kincidir, ama sana kin duyduğunu zannetmiyorum. Kendisiyle senden sonra Cadde-i Kebir'de karşılaştığımızı tabii bilmiyorsun. Satı Bey de yanındaydı. Aranızda geçen münakaşanın verdiği elemle Süleyman Nazif hakkında ağır sözler sarfetti; fakat emin ol, senin hakkında menfi tek kelime bile söylemedi. Çok sevildiğini ve takdir edildiğini bil!"

Yahya Kemal pek ikna olmamıştı. İlk gençliğinde derin bir biçimde tesirinde kaldığı, hatta kendisini Avrupa'ya sürükleyen arzuları, hevesleri ve isyanı şiiriyle besleyen yaşlı bir şairi kırmış olmak ihtimali içini kemiriyordu. Âşiyan'a gidip özür dilemeyi düşündü, fakat haksız olan Fikret'ti, niçin özür dilesindi ki? Birden Sineklibakkal'a gitmeye karar verdi ve, "Ben gidiyorum Yakup, yarın görüşürüz!" diyerek kalktı. Öğleden sonra, alafranga saatle iki buçuk üç suları olmalıydı, tam İkdam Matbaası'nın kapısından çıkarken Bâbıâli yokuşunun sonundaki kargaşa dikkatini çekti. *El-Adl* gazetesinin demir parmaklıklı sofasından atlayanlar Bâbıâli'ye doğru koşuyorlardı. Zabıtayı ilgilendiren bir hadise olabileceğini düşünerek yukarıya doğru yürüdü; fakat hemen hissedilen bir olağanüstülük vardı. Sokağın hali ona nedense ortasından âni bir darbeyle zedelenmiş bir camın huzme huzme kırıklarını düşündürmüştü. Bazı insanlar bir cazibeye tutulmuş gibi Bâbıâli'ye koşuyor, bazıları da itiliyorlarmış gibi acele acele yan sokaklara çekilerek sanki başlarına gelebilecek bir belâdan kurtulmaya çalışıyorlardı. Soğuk bir rüzgâr esiyor ve yer yer yağmur çiseliyordu. Yukarı doğru yürüdü; sağa baktı, Meclis-i Hass'ın altındaki tulumba koğuşundan büyük bir telaşla toparlanıp silahlarını kapan neferler dışarı uğruyorlardı. Çok geçmeden bu şaşkın ve yüzleri sarar-

mış neferler Bâbıâli Camii'nden yukarıya doğru, parmaklık hizasında iki sıra oldular. Bâbıâli'nin cephesini gören dirseğe ulaşınca küçük bir kalabalığın dairenin önünde gösteri yaptığını gördü. Şaşkın bir kuru kalabalık görüntüsü veren grupta tek tük sarıklılar da göze çarpıyor ve telaşlı bir tekbir gulgulesi yükselirken:

"Asker! Edirne! Allah aşkına!" gibi sözler işitiliyordu.

Aslında bu tuhaf nümayişi seyredenler, bacaklarının titrediği uzaktan bile belli olan, betleri benizleri atmış nümayişçilerden daha kalabalıktı ve ne olup bittiğini anlayamadıkları için şaşkın ve yabancı gözlerle bakıyorlardı. Nümayişçilerin ortasında şayak cübbeli ve hilâlî sakallı bir molla yapmacık hareketlerle kalabalığa tekbir çektirmeye çalışıyordu. Yalnız, atılganlığından son derece samimi olduğu anlaşılan genç ve siyah cübbeli bir softa, kalabalıktan ayrılmış, meclis duvarının dibinden şaşkın şaşkın bakan askere doğru yürüyor, kararlı el kol hareketleriyle, "Asker, Allah, Muhammed, İslam, Edirne" sözlerinin geçtiği, uzaktan tam anlaşılamayan sözler söylüyordu.

Derken, askerle göstericiler arasındaki boşlukta, Yahya Kemal'in çok iyi tanıdığı bir yüz belirdi; Ömer Naci, kendinden geçmiş bir halde atılmış, askeri şevklendirmek için her zamanki coşkun nutuklarından birini söylemeye çalışıyordu. Boyunbağı bir tarafa kaymış, ağzı köpürmüştü; iki kişinin iki kolundan çekiştirerek zaptetmeye çalıştığı bu çılgın adam, Yahya Kemal'e, o anda, Paris'teyken birlikte güzel zamanlar geçirdiği adamla hiçbir benzerliği bulunmayan bir mahlûk gibi göründü. Muhafız askerin safları arasında gezinerek düzeni sağlamaya çalışan çavuşlara rağmen, askerler kalpleriyle ondan yana olduklarını açıkça ifade eden bir hayranlıkla Ömer Naci'ye bakıyorlardı. Tam o sırada Meclis-i Hass kapıları ardına kadar açılmış ve içeriden siyah bir bulut gibi bir insan kalabalığı kopmuştu. Nümayişçile-

rin arasına karışmış olan ve o anda önemli bir darbe teşebbüsünün, dolayısıyla tarihi bir hadisenin içinde olduğunu anlayan Yahya Kemal, sahanlığa biriken kalabalığın ortasındaki ufak tefek adamı seçmeye çalıştı; evet evet, Enver Bey'di bu, elinde bir kâğıt tutuyordu. Ve etrafındakiler âdeta kanatlarını açmış kuşlar gibi hem onu koruyor, hem de askere karşı:

"Edirne! Edirne!" diye haykırıyorlardı.

Sahanlıktaki kalabalıkta boyunlarındaki şalları sallayan iki fedai, Silahçı Tahsin ve Gümülcineli Eyüp hemen dikkati çekiyordu. Bu komitacı ruhlu herifler kimbilir neler yapmışlardı. Kalabalık arasında az önce içeriden silah sesleri geldiği ve bazılarının vurulduğuna dair konuşmalar oluyordu. Hatta birisi, "Enver, Nâzım Paşa'yı vurmuş!" dedi. Enver Bey'in çıkışıyla birden sakinleşen nümayişçiler, şimdi, derin ve ürkütücü bir sessizliğe gömülmüşlerdi. Elindeki kâğıdı – belki de zarftı– sıkı sıkı tutan Enver Bey, muhafız taburunun zabitine, munis ve iltifatkâr bir sesle:

"Cemil Efendi, lütfen gelir misiniz?" dedi.

Sessizlik daha da derinleşti. Kalabalık, olacakları merak ve endişeyle bekliyordu. Muhafız taburunun kumandanı istese, derhal duruma hakim olup Enver Bey ve arkadaşlarını tevkif edebilirdi. Genç zabit, büyülenmiş gibi Enver Bey'e itaat ederek birkaç adım attı, fakat birden görevini yerine getirmeyip bir isyancıya boyun eğmiş olmanın yarattığı tereddütle durakladı. Şimdi darbenin kaderi bu genç ve tecrübesiz zabitin vereceği karara bağlı görünüyordu. Herkes nefesini tutmuştu. Yahya Kemal, Ömer Naci'nin o perişan kıyafetiyle birden tekrar ortaya atıldığını gördü.

Kalabalalık yeniden hareketlenirken sonucu beklemeden aradan sıyrılıp Sirkeci'ye doğru yürümeye başlayan Yahya Kemal, Bâbıâli'nin

iki yüz metre ilerisinde insanların yukarıda olup bitenlerden habersiz konuşup gülüştüklerini, alışveriş ettiklerini görünce şaşakaldı. Aslında kendisi de tam olarak neler olup bittiğini anlayabilmiş değildi, ama, belli ki İttihatçılar, ciddi neticeler doğurabilecek bir işe kalkışmışlardı. Ömer Naci'nin hâli gözlerinin önünden gitmiyordu. Paris'te tanışıp dost olduğu, cazibeli, rind ve sıcakkanlı, kafası şiir, felsefe, tarih konularıyla karmakarışık bir gençti, fakat hakikaten çok güzel konuşurdu. Natıkaperdazlık onun nazarında bir çeşit mucizeydi ve Yahya Kemal'den en çok istediği şey, Hatip Jaurès'in de konuştuğu mitinglere birlikte gitmekti. Jaurès'i dinlerken büyülenmiş gibi kendinden geçer, Fransız İhtilâli'ni bir hatip gözüyle okur ve ihtilâl Paris'ini bir tiyatro sahnesi gibi düşünürdü. Bir keresinde Danton heykelinin önünden geçerlerken durup hayretle bakarak, "İşte," demişti, "ben medeniyet âleminde yalnız bu adama hayranım!"

Paris'ten döndüğünde Ömer Naci'yi aradığı şartları bulmuş ve arzuladığı bir şahsiyet haline gelmiş gören Yahya Kemal, eski dostunun son halini düşüne düşüne yürüdü. O gece Paris'ten tanıdığı bir arkadaşında kalacaktı.

ERTESİ gün, gazetelerde Nâzım Paşa'nın ve Kıbrıslızâde Tevfik de dahil olmak üzere üç yaverinin kaza kurşunlarıyla şehit olduklarına dair "maatteessüf"lü ruhsuz haberi okuyunca olduğu yere yığılıp kaldı. Birden bir avize tavandan kurtulup olanca ağırlığıyla yere düşerek tuzla buz olmuştu sanki. O kadar üzülmüştü ki, bir süre hiç konuşamadı. Daha dün sabah görüşmüş, şakalaşmışlardı. İstanbul'a geldiği günden beri kardeşleriyle birlikte kendisine kol kanat geren, Türk gençliğinin asalet timsali olarak gördüğü bu dinç, zeki ve yiğit askere hangi alçak kıymıştı? Hiç vakit kaybetmeden Kandilli'ye geçti. Kara

haberin çoktan ulaştığı yalı, tepeden tırnağa yas kesilmişti. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Mevhibe, dün bahçede otururken haberi ailenin uzaktan akrabası olan Muammer Bey'in getirdiğini, hemen çarşaflanarak Feride'yle birlikte bir sandala atlayıp Bebek'e geçtiklerini, oradan bir arabayla Bâbıâli'ye gittiklerini anlattı. Birisi iki kadının hallerine acıyıp yaverlerin cesetlerini birilerinin arka kapıdan çıkardığını, galiba bir muşla Selimiye'ye götürüp orada defnedeceklerini söylemişti. Yahya Kemal:

"Peki Nâzım'la Şevket nerede?" diye sordu.

"İkisini de tevkif edip Bekirağa Bölüğü'ne kapatmışlar! Kandilli Sarayı'nın kapıcıbaşısı Rüstem haber getirdi, iyi olduklarını söyledi. Rüstem'in Emniyet Âmirliğinde bir vazifesi var!"

"Peki, Tevfik'i nereye defnettiklerini öğrenebildiniz mi?"

"Hayır, nasıl öğrenebiliriz?"

Yahya Kemal, bu zor işin kendisine düştüğünü anlamıştı; ailenin yakın çevresinde kendisinden başka İttihatçılarla temas kurabilecek kimse yoktu; birçoğuyla Paris'te arkadaşlık etmişti. Mesela Doktor Nâzım'la, mesela Ömer Naci'yle... Evet, pekâlâ darbenin içinde olduğu anlaşılan Ömer Naci'yle konuşabilirdi, çünkü o da Tevfik'in eski dostlarındandı. Tevfik'in nereye defnedildiğini mutlaka öğreneceğini söyleyerek kalktı, karşıya geçip Ömer Naci'yi aramaya koyuldu. Sadrazam artık Mahmud Şevket Paşa'ydı ve şimdi Bâbıâli'de bütün yüzler değişmiş olmalıydı. Ömer Naci'yi fazla aramasına gerek kalmamıştı, çünkü birden Köprü'de karşılaşıverdiler. Sağında Silahçı Tahsin, solunda fedai Eyüp –belki de Tevfik'i vuranlar bunlardı– bir ihtilâl devriyesi gibi geziniyordu. Yahya Kemal'i görünce yüzüne kederli bir ifade vererek yaklaştı, kendine has lâubâli tavırla koluna girdi. Tevfik'in yakın arkadaşı olduğunu biliyordu ve onu soracağını tahmin ettiği

için hemen nutkuna başladı:

"Aziz Yahya Kemal, ihtilâlin cilvesi bu! Daima en iyileri seçer. Tevfik'i namusu öldürdü, emin ol, ben de senin kadar yandım! Niye sanki o saatte orada bulundu? Fransız İhtilâli'ni beraber okuduk, ihtilâller böyledir azizim, sen benden daha iyi bilirsin!"

Yahya Kemal, Bahçekapı'ya doğru yürürken eski dostunun attığı uzun nutku sabırla dinledikten sonra, bir zamanki arkadaşlıklarının hatırına, Tevfik'in naaşını hükümetten alabilmesi için yardımını rica etti. Ömer Naci durdu, çok önemli bir şey söylüyormuş gibi bir tavır takınarak:

"Bu aralık böyle bir teşebbüs doğru olmaz," dedi, "hükümet bu kaza yüzünden fazla sızıltı vermek istemiyor!"

Yahya Kemal, onun bu kayıtsızlığı karşısında şaşkınlığa uğramıştı. Yine de Fransız İhtilâli'nden bazı örnekler vererek zayıf tarafından yakalayıp hassasiyetini tahrik etmeyi denedi; Ömer Naci'nin anlattıklarından etkilendiğini hissedince, son hamlesini de yaptı:

"Bak Ömer, Tevfik senin de arkadaşındı ve bilirsin ki, vatanseverlikte hiçbirimizden aşağı değildi!"

Ömer Naci, samimi bir teessürle Yahya Kemal'in elini sıktı:

"Ah, bilmez miyim Yahya Kemal'ciğim, bilmez miyim? Naaşı almanız için elimden geleni yapacağım, bundan emin olabilirsin!"

"Senin sözüne güvenirim Ömer!"

Bunları konuşurken Bahçekapı'ya, I. Abdülhamid sebilinin önüne kadar gelmişlerdi. Yahya Kemal, Ömer Naci'yi ve hemen arkasındaki fadaileri gören insanların faltaşı gibi açılmış gözleriyle kendilerine baktıklarını fark edince ürktü. Müsaade isteyip ayrılırken Ömer Naci vaadini tekrar etti:

"Merak etme sen, halledeceğim!"

Bunun üzerine, deminden beri arkalarında konuştuklarına kulak kabarttığı anlaşılan Silahçı Tahsin yaklaştı, hafifçe tehdit kokan bir sesle:

"Boşuna yorulmayınız beyefendi," dedi, "bu sabah Süleymaniye mezarlığına gömüldüler!"

Ömer Naci'yle vedalaşıp hiç vakit kaybetmeden Süleymaniye'ye koşan Yahya Kemal, o sabah mezarlığa kimsenin gömülmediğini öğrendi. Belli ki Silahçı Tahsin yalan söylemişti. Başka yollara başvurmaktan başka çare yoktu; fakat günlerce hiçbir sonuç alamadı. Hükümet sanki sağır bir duvardı! Bu arada serbest bırakılan Şevket'le Nâzım, kardeşlerinin öldüğüne inanmak istemiyorlar, bunu Ahrarcı oldukları için İttihatçıların kendilerine duydukları nefrete bağlıyor, Tevfik'in günün birinde çıkıp geleceğine inanıyorlardı. Ancak Yahya Kemal, Tevfik'in mezarını aramaktan vazgeçmedi. Hadisenin olduğu gün, Bâbıâli'de Mevhibe'ye, "Bir muşla Selimiye'ye götürüp oraya defnedecekler!" denildiği akıllarına gelince, Yahya Kemal, buruk bir sevinçle:

"İsmail Hakkı Bey," dedi, "evet İsmail Hakkı Bey!"

"O da kim?"

"Cafer Tayyar Bey'in ağabeyi. Bildiğim kadarıyla ikisi de Tevfik'in Mekteb-i Harbiye'den arkadaşları!"

Nâzım ümitsizce tasdik etti:

"Evet, ama bize ne gibi bir yardımları olabilir?"

"İsmail Hakkı Bey'in Selimiye kumandanı olduğunu işitmiştim! Eğer naaşların Selimiye'ye götürüldüğü doğruysa, İsmail Hakkı Bey'in mutlaka malûmatı olmalıdır!"

Mevhibe büyük bir heyecanla atılıp yalvarmaklı bir sesle:

"Lütfen Yahya Kemal Bey, gidip görünüz onu!" dedi.

Ertesi gün görmeye gittiği İsmail Hakkı Bey de tembihlenmiş gibi, bu nazik meseleyi bu fena günlerde kurcalamamak gerektiğini, çünkü hükümetin son derece hassas olduğu bu meselede susmayı tercih ettiğini anlatmaya başlayınca Yahya Kemal'in sabrı taştı. Selimiye kumandanını çok şaşırtan bir öfke ve teessürle, Ömer Naci'yi aratmayacak acı bir nutka başladı:

"Ismail Hakkı Bey, cidden teessüf ederim! Ölüm gibi bir meselede bile insanlıktan şüphe etmemize sebep oluyorsunuz! Şunu unutmayınız: Tevfik'in sizin gibi dostlarından başka Loti ve Claude Farrère gibi ecnebi dostları da var. Bu büyük insanlar, bugünlerde biz Türkleri bütün cihana karşı müdafaa ediyorlar; yarın İstanbul'a gelecekler. Onlar sizin gibi değil, vefalı dostlardır. Elbette Tevfik'i ve mezarını soracak, bu tarzda gizlendiğini öğrenince hepimiz hakkında son derece menfi bir fikir edinecek, hatta bunu yazacaklardır da!"

İsmail Hakkı Bey bu sözler üzerine bir müddet düşündü:

"Çok haklısınız Yahya Kemal Bey," dedi, "emin olunuz, bütün gayretimle kabrin nerede olduğunu öğrenmeye çalışacağım. Lütfen, üç gün sonra tekrar teşrif ediniz!"

YAHYA KEMAL üç gün sonra akşamüzeri Kıbrıslılar yalısına Tevfik Bey'in kabrini bulduğu haberiyle gitti. Yine yağmurlu ve iç karartıcı bir gündü. İsmail Hakkı Bey sözünde durmuş, Yahya Kemal'i alıp Karacaahmet Mezarlığı'na götürerek gizli bir soruşturma sonucu yerlerini tespit ettiği kabirleri göstermişti. Ancak Yahya Kemal'in ertesi gün ziyaret için mezarlığa götürdüğü Şevket pek tatmin olmuş görünmüyordu:

"Ya İsmail Hakkı Bey'i de aldattılarsa?"

İçlerini günlerce kemiren şüphe kurdundan kurtulmak için yapıla-

cak tek şey vardı: Mezarı açtırmak. Bunun için resmi makamlardan izin almaya kalkışmak beyhude bir gayret olacaktı. Dostlarından biri mezarcılarla konuşup anlaşmayı başarınca, bir akşamüstü Yahya Kemal, Şevket ve Nâzım, kalkıp Karacaahmet'e gittiler. Bu cüretli teşebbüs, kabirleri ısrarla gizleyen hükümete karşı bir çeşit meydan okumaydı. Eğer duyulursa sadece kendilerinin ve mezarcıların değil, İsmail Hakkı Bey'in de başı belâya girebilirdi.

Mezarcılar, kabri ancak karanlık bastıktan sonra açabileceklerdi. Eski mezarlar arasında ve "serin serviler" arasında derin bir hüzünle dolaşarak havanın kararmasını beklediler. Sonunda o müthiş an geldi, çattı. Yaptıkları işin ifşa edilmeyeceğine dair tekrar söz aldıktan sonra hızla işe koyulan ve işlerinin ehli oldukları çalışma tarzlarından anlaşılan mezarcılardan biri, çok geçmeden işaret etti. Yahya Kemal ve Tevfik Bey'in kardeşleri heyecan içinde koştular; mezarcıların beline kadar açtıkları, mürekkeple ovulmuşcasına siyah görünen ve bu haliyle tunçtan bir heykele benzeyen cesede dehşet içinde baktılar. Cesette kurtların kaynaştığı iki kurşun yarası seçiliyordu; biri sol gözün buruna yakın çukurunda, diğeri göğüste, sol memenin üzerindeydi. Şevket Bey, gözyaşları içinde:

"Bu o," dedi, "ta kendisi! Ah zavallı kardeşim, zavallı kardeşim!"

Mezarcılar te laşlı ve ağlamaklıydı; biri artık kabri kapamaları gerektiğini söyledi; fakat Şevket kardeşinin cesedinden bir türlü ayrılamıyordu. Çaresiz, tutup zorla çektiler; hepsi gözyaşlarına boğulmuştu. Kabir mezarcılar tarafından alelacele kapatılırken, Şevket'in kollarına giren Yahya Kemal ve Nâzım, bir süre "ölümün o siyah bahçesi"nden çıkamadılar. Garip bir suçluluk hissiyle, Tevfik'i orada yalnız bırakmak istemiyorlardı. Neden sonra gönülleri kapanmış, dilleri tutulmuş ve başları eğik bir halde yola koyuldular.

ÇOK değil, altı ay öncesine kadar neşeli kahkahaların ve saz seslerinin Boğaz'a taştığı Kıbrıslılar yalısı şimdi bir ölüm sessizliğine gömülmüştü. Yahya Kemal ve Yakup Kadri dostlarını acılarıyla başbaşa bırakmış olmamak için, çevrede hafiye kaynadığını bildikleri halde hemen her gün oradaydılar. Belli ki Nâzım ve Şevket adım adım takip ediliyordu ve şüphesiz kendileri de epeydir mimliler arasında idiler.

Bir gece sabaha doğru derin uykusundan hiç de tabii olmayan bir gürültüyle uyanan Yahya Kemal, robdöşambrını alelacele giyerek odasından fırladı. Gürültüye herkes uyanmış, şaşkın ve korkmuş bir halde ne olup bittiğini anlamaya çalışıyor, bir kısmı da polisleri karşısında görünce düşüp bayılan hanımefendiyi naneruhu koklatıp kollarını ovarak ayıltmaya çalışıyorlardı. Her odanın kapısını bir polis tutmuştu, diğerleri de ortalığı hallaç pamuğu gibi atıyorlardı. Yukarıdan gelen seslere bakılırsa birkaç polis de Şevket'in yatak odasını basmıştı. Bir evin mahremiyetine böylesine pervasızca tecavüz Yahya Kemal'in kanını dondurdu. Biraz sonra Prenses Mevhibe merdivenlerden sabahlığıyla alı al moru mor indi ve annesinin ellerini oğuşturan görümcesi Refika'nın kulağına bir şeyler fısıldadı. Refika başını sallayarak aynı şekilde cevap verdi. Mevhibe, Yahya Kemal'in büyük bir dikkatle takip ettiği bir soruşturma yürütüyordu. Son derece öfkeli ve dokunulsa bağıra bağıra ağlayacak bir haldeydi. Aradığı neyse bulamamış olmalı ki, tekrar yukarıya çıktı. Bir süre sonra biraz kendine gelen hanımefendiyi de oğlu Şevket'in yanına çıkardılar. Aradan epeyi bir zaman geçti. Derken yukarıda bir hareket oldu ve Şevket giyinmiş halde polislerin arasında aşağı indi, kadınlar da arkalarından. Bir ara Yahya Kemal'le gözgöze gelen Şevket çok sakin görünüyordu. Onlar çıkınca kadınlar ağlamaya başladılar. Yahya Kemal ile iki damat, Nurettin ve Edhem Bey'ler, donup kalmışlardı. Mevhibe sakinleştikten

sonra neler olup bittiğini anlattı:

Kıbrıslı ailesinin yetiştirdiği, Trakya'da görevli bir zabit, Tevfik'in feci ölümünü duyunca büyük bir üzüntüye kapılarak Şevket'e bir taziye mektubu yazmış. Ancak mektupta sadece üzüntüsünü bildirmekle kalmıyor, bu ölüme sebep olan İttihatçıları ağır bir dille itham ediyormuş. Bir gece geç vakit bir nefer tarafından gizlice yalıya getirilen mektuptan aslında aile fertleri dışında kimsenin haberi yokmuş. Galiba Şevket'in yazdığı cevabi mektup ele geçirilmiş, bunun üzerine polisler Trakya'dan gönderilen mektubu bulabilmek için sabahın kör ünde yalıyı basmışlar. Prenses Mevhibe'nin telaşlı soruşturması polislerden önce mektubu bulup yok etmek içinmiş, sonunda kayınvalidesinin her sabah okuduğu Kur'an'ın sayfaları arasında bulmuş ve derhal parçalayarak ağzına tıkıştırıp yutmuş. Üstelik bütün bunları yaparken koltuğunun altında Şevket'in tabancasını saklıyormuş.

Yahya Kemal, daha sonra, Mevhibe'nin akıl almaz bir cesaretle İstanbul Muhafızı Cemal Paşa'yı gördüğünü, Şevket ve Nâzım'ın kırk sekiz saat içinde İstanbul'u terk etmeleri şartıyla serbest bırakılmalarını sağladığını, aziz dostlarının Romanya yoluyla Avrupa'ya gittiklerini, bir süre sonra Mevhibe'nin de Şevket'le buluşmak üzere yurtdışına çıktığını öğrendi. Birçok muhalif gibi Şefik Esad ve Ali Kemal de ortadan kaybolmuşlardı. Daha sonra Ali Kemal'in baskın akşamı Tokatlıyan'da yakalanıp tevkif edilerek Rıza Nur'la birlikte Bekirağa Bölüğü'nün bodrum katına kapatıldığını, ancak Cemal Paşa'nın ikisini de hükümete karşı muhalefet yapmamaları ve yurtdışına çıkmaları şartıyla serbest bıraktırdığını öğrendi. Mahmud Şevket Paşa'nın sabık yâveri Hüseyin Kadri Bey araya girerek eniştesi Ali Kemal'in Cemal Paşa'yla birkaç defa görüşmesini sağladığı söyleniyordu. Çok geçmeden yeni bir dedikodu yayıldı: Ali Kemal, tahsisat-ı mestureden veri-

len bir miktar harçlıkla Viyana'ya sürgüne yollanmıştı.

SUDAN çıkmış balığa dönen ve beş parasız ortada kalıveren Yahya Kemal, o günlerde Yakup Kadri'nin teklifini hiç nazlanmadan kabul etti. Yapılacak en iyi şey, hadiseler yatışıncaya kadar onun Kızıltoprak'ta oturan annesi İkbal Hanım'ın nohut oda bakla sofa evine yerleşmek ve ortalıkta pek gözükmemekti. Bu, etrafı tahta parmaklıklarla çevrili bakımsız bir bahçe ortasında yükselen, pencereleri kafesli küçük bir evdi ve Yahya Kemal salon olarak kullanılan odaya yerleştirilmişti. Yatağı geceleri bu salona seriliyor, gündüzleri kaldırılıyordu. Eve bir misafir geldiğinde pılısını pırtısı toplayıp yukarı kattaki sofaya taşınmak zorunaydı. Bereket versin, o sırada Kurbağalıdere'de oturan Hemedanîzâde Ali Naci'den başka ziyaretçileri yoktu. Zaten muhaliflerden sayıldıkları için buna kimse cesaret de edemiyordu. Evde pineklemekten bunaldıkları bir gün Yahya Kemal'in Göztepe'de oturan bir Paris arkadaşını ziyarete gitmiş, ne var ki kovulmaktan beter edilmişlerdi. Halbuki birkaç ay öncesine kadar hayran oldukları Yahya Kemal'i evlerinde ağırlayıp sık sık yatıya alıkoymaktan zevk alırlardı.

Bu tecrit edilmişliğin üzerine bir de parasızlık eklenince, iki dostun hayatı büsbütün çekilmez olmuştu. Yakup'un *İkdam* gazetesine haftada bir verdiği hikâyelerden aldığı paranın ve İkbal Hanım'ın ufak tefek yardımlarının ikisine yetmesi imkânsızdı; öyle ki artık Fenerbahçe'ye gidip Belvü Oteli'nin gazinosunda birkaç bardak bira içmek, yahut Beyoğlu'nda bir Fransız lokantasında şarabıyla, bifteğiyle adamakıllı bir akşam yemeği yemek erişilmez bir mutluluk gibi görünüyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DÖNEMEÇ

Silkin ve sâkin ol dedim âvâre gönlüme
Gezinti

BÂBIÂLİ baskınının üzerinden dört ay geçmiş geçmemişti; 11 Haziran 1913 perşembe günü öğle sularında Harbiye Nezareti'nden Bâbıâli'ye gitmek üzere otomobiliyle yola çıkan Sadrazam Mahmud Şevket Paşa, Divanyolu'nun hemen başında uğradığı silahlı saldırı sonunda öldü. Bu suikasti bahane ederek yönetime fiilen el koyup hükümeti Said Halim Paşa'ya kurdurtan İttihat ve Terakki, muhalifleri bütünüyle sindirmek için de çok uygun bir vesile bulmuştu. "İstanbul Muhafızı" Cemal Bey kudretinin zirvesinde bir efsaneye dönüşmüş, terör estiriyordu. Yüzlerce muhalif tutuklanmış, Polis Müdüriyeti'nde kurulan Divan-ı Harp korkunç cezalar yağdırmış ve Beyazıt Meydanı'nda, Dâmat Salih Paşa'nın da aralarında bulunduğu oniki kişi asılarak idam edilmişti. Enver Bey'e gelince, artık o fırkanın askeri kanadına tek başına hakimdi; Balkan devletlerinin birbirine düşmesi fırsat bilinerek Edirne'nin geri alınması da şöhretine şöhret, kudretine kudret katmıştı.

Bu hadiselerin yaşandığı günlerde, bir yanlışlığa veya iftiraya kurban gitmemek için son derece dikkatli davranan ve ortalıkta pek görünmemeyi tercih eden Yahya Kemal, Mahmud Şevket Paşa'nın katlinden bir ay kadar önce, bir gün aklına esmiş, Paris'ten tanıdığı Prens

Sabahaddin'i Kuruçeşme'deki yalısında –Kıbrıslılar yalısı gibi gözetleniyor olabileceğini düşünmeden– ziyarete gitmişti. Ertesi gün iki polis tarafından derdest edilerek Polis Müdürü Azmi Bey'in karşısına çıkarıldı. Bekirağa Bölüğü'nü boylayacağını düşünerek kahredici bir endişeyle Azmi Bey tarafından sorgulanmayı beklerken birden İstanbul Muhafızı azametle içeri girdi; Azmi Bey ve etrafındaki memurlar heyecanla ayağa fırlayıp saygı duruşuna geçtiler. Odanın bir köşesindeki koltuğa geçip oturan Cemal Bey, Yahya Kemal'i büyük bir nezaketle karşısına davet etti; hakkında bilgisi olduğunu belli eden bir saygıyla konuşuyordu. Sabahaddin Bey'in zararlı fikirler savunan ve siyasi dolaplar çeviren şüpheli bir şahıs olduğunu, kendisinin de onunla fikri ve siyasi ilişkileri bulunan biri zannedildiğini söyledi. Ancak bu zan kanaate dönüşmüş değildi:

"Beyfendi," diye devam etti, "biz son defa hükümeti mahzâ vatanı kati bir tehlikede gördüğümüz için aldık. Ondan evvel başardığımız inkılâbı da yalnız ve yalnız bu milletin selâmeti uğruna, kendimizi feda ederek vücuda getirmiştik. Lakin biz bu inkılâbı niçin yaptık? Size onu sarâhatle söylemek isterim: Biz bu inkılâbı, artık bu zavallı vatanı sizin gibi münevver insanların eline teslim etmek için ve bir gün istirahat-i mâneviyye sahibi olarak kenara çekilmek için yaptık. Bu vatanın başına sizler geçeceksiniz. Artık onu sizler idare edeceksiniz, sizler ileriye götüreceksiniz. Bize maddeten değilse mânen müzâhir olmanızı sizin gibi münevver bir insandan rica ederim. Çünkü bugünkü zahmetlerimiz sizin zümreniz içindi!"

Cemal Bey'in nezaketi ve saygılı tavrı Yahya Kemal'i az çok rahatlatmıştı. Belli ki niyeti gözdağı vermek, bu arada İttihat ve Terakki saflarına çekip çekemeyeceğini anlamaktı. Doktor Nâzım ve Bahaeddin Şakir Bey'lerle Paris'teki dostluğundan söz ettikten sonra, siyasi

meselelerde Sabahaddin Bey'den farklı düşündüğünü, ziyaretinin bir nezaket ziyaretinden öte bir anlam taşımadığını anlattı. Cemal Bey daha da yumuşamış görünüyordu:

"Biraz kendinizden söz eder misiniz?" dedi.

Yahya Kemal, söyleyişine "acı bir zarafet" katarak konuştu:

"Dokuz seneden beri bilafasıla Paris'te yaşıyordum. Hürriyet olduğunu gazetelere okudum, vatana döndüm. Bir seneden beri geçen vak'aları köşemden seyrettim. Politikaya hiç karışmadım. Tekrar Paris'e dönmeyi özlüyorum; dün Paris'ten tanıdığım Sabahaddin Bey'i ziyaret ettiğim için tevkif olundum ve karşınıza getirildim. Beyefendi zat-ı âlînizi temin ederim ki ben vatanımı idare etmeye haris değilim. Vatanımın başına geçirilmek teklifine maruz kalsam bile bu şerefi uhdeme almaktan istinkaf ederim. Yeryüzünde yegâne ihtirasım, milletimin lisanında istediğim gibi birkaç manzume vücuda getirmektir. Bu mısraları ecnebi bir diyarda da söyleyebilirim. Paris'teki hür hayata çok alıştım. Tevkif olunmak, hapsedilmek hayatta razı olmadığım fedakârlıklardır; bunu kuvvetli vatanperverlere bırakmayı tercih ederim!"

Açık yüreklilikle söylenen bu sözlerden hoşlandığı yüzündeki tebessümden anlaşılan Cemal Bey:

"Sakın," dedi, "vatanı terk edip menfa külfetine katlanmayı katiyyen unutunuz! Burada kalırsanız, zamanla başka türlü düşünürsünüz. Tevkifiniz münasebetiyle dûçâr olduğunuz zahmeti vatanın bu sıralarda geçirdiği felâketlere bağışlayınız ve müsterih olunuz!"

Daha sonra Azmi Bey'e dönerek ilâve etti:

"Beyefendi serbesttir!"

Daha sonra ayağa kalktı ve samimi bir şekilde Yahya Kemal'in elini sıktı.

Polis müdürlüğünden bir kuş hafifliğinde çıksa da, atlattığı vartanın büyüklüğünü düşünerek günlerce evden dışarı adım atmayan Yahya Kemal, o günden sonra rüyalarının çoğunda kendini Vardar'da boğulurken görmeye başlamıştı. Paris'ten döndüğü günlerde gördüğü bu rüya Deli Ahmet'siz tekrarlanıp duruyordu. Annesini Naime Hanım'ın kucağında çenesi bağlanırken gördüğü rüyayı da birkaç defa daha gördü. Derken Mahmud Şevket Paşa katledildi ve ardından korkunç bir cadı avı ve terör başlatıldı. Çok geçmeden katillerin büyük bir kısmı yakalanmıştı ve darbeyi hazırlayanlar arasında, o günlerde ortadan kaybolan Prens Sabahaddin Bey'in adı da geçiyordu. Yahya Kemal bunu duyunca kanının donduğunu hissetti. Açıkçası, Cemal Bey'in kendisinden şüphe etmesi için yeterli gerekçe vardı. Her an yeniden tevkif edilebilir, başına büyük dertler açılabilirdi. En ince teferruatına kadar bildiği Fransız İhtilâli'nden sahneler seyrediyor gibiydi. Cemal Bey, bu ihtilâlin kaplanı Robespierre'e ne kadar benziyordu, Yarabbi!

İbrahim Naci Bey ailesiyle birlikte tam o günlerde Üsküp'ten çıkageldi. İstanbul'da esen terör havasından dehşete düşmüş görünüyordu. Üstelik girip çıktığı çevrelerde oğlunun tevkif edileceğine dair dedikodular işittiği için evhama kapılmıştı. Babasının endişeleri zaten tedirgin olan Yahya Kemal'i büsbütün korkuttu. İşin aslını öğrenmezse hep diken üstünde oturacak, uykuları iyiden iyiye kaçacaktı. Kalkıp Fethi Bey'i görmeye gitti. Trablusgarp'ta savaştıktan sonra Balkan Harbi'ne katılan ve nihayet İttihat ve Terakki'nin Katib-i Umumiliğine getirilen Fethi Bey'i Paris'ten tanır ve severdi. Kendisini sevinçle karşılayan eski dostuna, her an tevkif edilme korkusuyla yaşamaktan artık bezdiğini söyledi ve polisin şüphesi varsa ciddi bir tahkikat yapmasını, eğer tevkif edilecekse bir an önce edilmesini rica etti.

Fethi Bey, Cemal Bey'i görüp ne düşündüğünü mutlaka öğreneceğini söylemiş ve sözünü tutmuştu. Yahya Kemal rahat bırakılacaktı; fakat bizzat gidip Cemal Bey'e teşekkür etse fena olmazdı. Çaresiz bu tavsiyeye uydu. Cemal Bey iltifatkârdı; ama tavırları dedikoduların asılsız olmadığını ve ayağını denk alması gerektiğini gösteriyordu. "Müsterih olunuz!" demişti, ama ne mümkün!

İttihatçı olmayan biri bu şartlarda nasıl müsterih olabilirdi?

YILLAR sonra babasını görmek Yahya Kemal'i sarsmış ve eski yaralarını depreştirmişti. Aradan ondört yıl geçmesine rağmen, birdenbire verdiği Selanik'e taşınma kararını ve annesine çektirdiği acıları – Paris'te yaşadığı sürece kendisini hiç parasız bırakmadığı halde– affedememişti. Üsküp'ten, evinden, eşyasından ayrılmak istemeyen annesinin isyanını ve döktüğü gözyaşlarını düşündü. Ne pahasına olursa olsun Selanik'e yerleşmek, bir memuriyet alarak "medeni" yaşamak isteyen peder bey, kararını acımasızca uygulamış, annesinin çeyizlik eşyasını tellâllar çarşısına göndererek haraç mezat sattırmıştı. Hem de Rumeli halkınca yerlilerin eşyasını tellâllar vasıtasıyla sattırmanın haysiyet kırıcı ve uğursuzluk getiren bir şey olarak kabul edildiğini bile bile. Tellâllar çarşısında sadece görevini tamamlayıp başka yere giden memurların eşyaları satılabilirdi.

Yuvasının artık dağılmak üzere olduğunu hissederek müthiş bir teessüre kapılan ve birdenbire yatağa düşen Nakiye Hanım, doktorların dediğine bakılırsa, ince hastalığa yakalanmıştı. Fakat İbrahim Naci Bey, Selanik'e yerleşmekten vazgeçmek şöyle dursun, bu durumu kendi tercihinin gerekçesi haline getirmişti; Selanik'te tedavi imkânları daha fazla değil miydi? Jak Paşa gibi doktorlar pekâlâ Nakiye'yi iyileştirebilirlerdi.

Yunan harbinin şiddetle hüküm sürdüğü ve rediflerin Teselya'ya doğru fütuhat devirlerinden kalma bir ruhla aktığı günlerde, trene gözyaşları içinde binen aile, acılı bir yolculuktan sonra, Selanik'in Yılan Mermeri semtinde, Evrenoszâdelerden Faik Bey'in konağına yerleşmişti. Ordularımızın kazandığı son zaferlerin büyük coşkunluğunu yaşayan bu güzel şehir, Nakiye Hanım'a göre "Yahudi ve gâvurla karışık bir ağyar diyarı"ndan başka bir şey değildi ve teessürü hastalığının günden güne ilerlemesine yol açıyordu. Adliye Müfettişliğinde bir iş bulan ve her zamanki gibi akşamları geç vakitlere kadar içip eğlenen İbrahim Naci Bey kendi âlemine dalmıştı.

Bunları Yakup Kadri'ye gözyaşları içinde anlatan Yahya Kemal:

"İşin kötüsü," dedi, "ben de kendimi Selanik'teki coşkun havaya kaptırıp eve neredeyse uğramaz olmuştum. Çocukluk işte. Kardeşim Reşad zaten içinde bulunduğumuz vaziyeti idrak edecek yaşta değildi. Zannedersem, annem, babamınkinden ziyade benim kayıtsızlığıma üzülüyor ve günden güne eriyordu. Bu arada Eski Saray'dan inen sokağın başında bir ev bulup oraya taşınmıştık. Denize nâzır güzel bir evdi. Fakat annem, Üsküp'te, akrabasının, eşinin dostunun arasında ölmek ve İsa Bey Mezarlığında, babası Dilâver Bey'in yanına gömülmek istiyordu. Sonunda babam annemin sızlanmalarına dayanamadı; onu ve kardeşlerimi Üsküp'e göndermeye karar verdi. Ben İdadi'ye devam edeceğim için Selanik'te kalacaktım. Fakat nasıl olduysa, babam, Selanik'ten bıktı ve Üsküp'e dönmeye karar verdi. Bilmiyorum, belki de vicdan azabı çekiyordu. Birlikte döndük ve veremin bitirdiği annemi, Karaağaçlar altındaki evimizin büyük salonunda, ölüm yatağında bulduk!"

Ara sıra annesiyle ilgili endişeler hissederek bir köşeye çekilip ağlasa da, Üsküp'e döndükten sonra arkadaşlarını bulup oyuna ve eğlen-

ceye dalan Ahmet Âgâh, bir gece hasta yatağının başında bir kadın kalabalığı görmüş ve cehennemi bir üzüntüye kapılmıştı. Bir olağanüstülük seziyor, fakat ölümü aklının ucundan bile geçirmek istemiyordu. O gece annesinin yattığı salonun hemen yanındaki odada uyumak istemiş, fakat bir türlü uyuyamamış, yorganı başına çekip ağlamış, ağlamıştı. Farkına varmaksızın daldığında kendini korkulu bir rüyanın içinde buldu. Annesinin son nefesini verdiğini ve arkadaşı Naime Hanım'ın kucağında çenesinin bağlandığını görüyordu. Birden dehşet içinde uyandı, yatağından fırlayıp odanın kapısını açtığında, onu rüyasında nasıl gördüyse öyle gördü ve kadınları gözyaşlarına boğan bir çığlıkla üzerine atılmak istedi. O anda ölmek ve annesiyle birlikte gitmek istemişti; kadınlar kendisini zaptetmekte güçlük çekiyorlardı. Çok geçmeden ev ağlaşan, sızlaşan, ağıt yakan bir kadın kalabalığıyla dolmuştu. Ahmet Âgâh'ın feryatları dinmek bilmiyor, kadınlar ona baktıkça daha çok ağlıyorlardı. Derken Alaca ve Sultan Murad camilerinin minarelerinde Nakiye Hanım'ın ruhuna verilen salâlar yükseldi. Âh, o salâlar!

Gasil için evin bahçesine bir çadır kurulmuştu; neden sonra Ahmet Âgâh'ı kardeşi Reşad'la birlikte, annelerinin yüzünü son defa görmesi için çadıra götürdüler. Nakiye Hanım teneşirde üzeri beyaz bir kefenle örtülmüş halde boylu boyunca yatıyordu. Yüzünü açtılar; gözleri açıktı ve gülümsüyordu; saçları etinden ayrılmış gibiydi:

"Tarifsiz bir acıyla, o yüzü hayalime müebbeden nakşetmek için kalbimin bütün kuvvetiyle bakıyordum ve sanki sâbit ve donuk gözlerle o da bana bakıyordu. Acıdan çıldıracaktım. Aziz Yakup Kadri, 'o sâbit bakış el'an yaradır kalbimde' ve her an gözlerimin önündedir. Nihayet kollarımızdan tutarak beni ve kardeşimi çektiler. Tabut dışarı çıkarılırken evin bütün pencerelerinden ve kapılarından müthiş bir

vaveylâ koptu!"

Yakup Kadri ağlamamak için dudaklarını ısırıyordu; dostunun Kıbrıslılar yalısında yazdığı *Nazar* şiirinin son mısralarını duygulu bir sesle okudu:

Yattı, aylarca devam etti bu hâl.
Sindi sîmâsına akşam hüznü.
Böyle yasdıkta görenler yüzünü,
Avuturken uzun sözlerle,
O susup bakdı derin gözlerle.
Evi rüzgâr gibi bir sır gezdi,
Herkes endişeli bir şey sezdi.
Bir sabah söyledi son sözlerini,
Yumdu dünyaya elâ gözlerini;
Koptu evden acı bir vâveylâ,
Odalar inledi: "Leylâ! Leylâ!"

"Evet," dedi "Yahya Kemal, *Nazar*'da annemin ölümü vardır!"

Yakup'un annesi o sırada, içinden gelmiş olmalı, birer sade kahve pişirip getirmişti. Yahya Kemal, İkbal Hanım'ın yüzüne sevgiyle bakarak teşekkür etti; çıkınca paketten hırsla bir sigara çekti; yakarken:

"Annenle hep beraber olman ne güzel, Yakup!" dedi.

"Öyle!" dedi Yakup Kadri.

"Çok yalnızım, biliyor musun?"

"Baban geldi ya, işte!"

Yahya Kemal derin derin iç geçirerek:

"Babam mı," dedi, "doğru ya, babam geldi!"

"İstanbul'a mı yerleşecekler?"

"Hayır, Bursa'ya!"

"Peki, büyükannenler?"

"Sana söylemedim mi? Onları birkaç ay önce Balıkesir'e gönderdik!"

Sustular; aslında ikisi de derin bir yalnızlık ve köşeye sıkıştırılmışlık psikolojisi içinde yaşıyorlardı. Dostlarının çoğu yurtdışına kaçmış, çoğu da selâmı sabahı kesmişti. Parmakla sayılacak kadar az insanla görüşüyorlardı; Ali Kemal, gizlice ziyaretlerine gelen birkaç genç şair ve zaman zaman Âşiyan'a çıkarak ziyaret ettikleri Fikret.

YAHYA KEMAL, Cenyo'daki tartışmadan sonra ters bir tavırla karşılaşmaktan korktuğu için uzunca bir süre Âşiyan'a gitmekten çekinmişti; ancak Fikret'in kendisine darılmadığı, hatta hakkında iyi şeyler düşündüğü bazı arkadaşları tarafından yemin billâh nakledilince, bir gün Rumelihisarı'nın yolunu tuttu. Aralarındaki dostluk bu ziyaretten sonra daha da derinleşecekti. Genç muhibbinin şair olduğunu Rıza Tevfik'ten öğrenen Fikret, bu ziyaretlerin birinde:

"Aziz Yahya Kemal," dedi, "bizi şiirlerinizden niçin mahrum ediyorsunuz?"

Yahya Kemal, hiç de alışık olmadığı bir alçakgönüllülükle:

"Efendim, vaktinizi harcamaya değmez, kırık dökük birkaç tecrübe!" dedi.

Aslında şiirine aşırı derecede güveniyor, birçok genç şairi hakaret edercesine küçümsediği herkes tarafından bilinen Fikret'in kendisini rahatsız edecek bir şey söylemesinden çekiniyordu. Gerçi Paris'ten yeni ve değişik bir şiirle döndüğünü Rıza Tevfik yayvan ağzıyla anlatmaya çalışmıştı, ama belli olmazdı. Tutar, mesela "Bunlar beş para etmez!" derse ipler kopardı. Halbuki ilk gençliğini dolduran *Rübâb-ı*

Şikeste'nin şairiyle dost kalmak istiyordu. Ancak bir gün Fikret başkalarından işittiği bir mısraını okuyup çok beğendiğini söyleyince kaçacak yeri kalmadı ve *Biblos Kadınları*, *Mehlika Sultan* ve *Nazar* şiirlerini okumak zorunda kaldı. Fikret çok memnun olmuştu; samimi bir dikkatle dinlediği bu şiirleri tekrar tekrar okuttu.

Yahya Kemal'in birkaç gün sonra karşılaştığı Dr. Abdülhak Adnan Bey –ki İttihatçılığına rağmen Fikret'in dostu kalmayı başaran tek adamdı– kollarını açtı:

"Aman, ben de seni görmek istiyordum," dedi. "Tevfik Fikret ilk defa yeni nesilden bir şairi beğenmiş; seni dilinden düşürmüyor. Şiirlerin hakkında neler söylediğini tahmin edemezsin. 'Çok yeni olan bu şiir bir itibarla yeni değildir, çünkü bu şiir bizim söylemek istediğimiz, lakin bir türlü vücuda getiremediğimiz şiirdir' dedi. Fikret gibi yenileri hiç beğenmemiş bir adamın senin hakkındaki teveccühü müthiş bir mazhariyettir!"

Tevfik Fikret artık Âşiyan'a uğrayan herkese Yahya Kemal'den ve şiirlerinden söz ediyordu. Onun bu teveccühü sayesinde edebiyat çevrelerinde büyük bir itibar ve şöhret kazanan Yahya Kemal hayretler içindeydi, çünkü henüz tek mısraını bile yayımlamış değildi. Kendine çok güvenmekle beraber Fikret'in teveccühünü mübalağalı buluyor, hele hiçbir şiirini okumadıkları halde hayranlıklarını ifade edenlerin bu tuhaf hallerine şaşıp kalıyordu. Cenab Şahabeddin'in kendisi hakkında, "Evvelce şiirler vardı, şairler lâedri olabilirlerdi. Şimdi ise şairler meşhur, lakin şiirler lâedri!" dediğini duyunca, "Vallâhi haklı!" demişti.

Galiba bu itibarın asıl kaynağı, kırık dökük şiirlerinden çok Paris'te on yıl kaldırım çiğneyip Jean Moréas gibi ünlü Fransız şairleriyle tanışmış olmasıydı. İşin kötüsü, bu şöhret artık elinden kötü şi-

ir yazma hakkını alıvermişti; başarılı olmak zorundaydı. Bir şeyler yapmalı, bir süredir Yakup Kadri'yle hayalini kurdukları *Havza* dergisini mutlaka çıkarmalıydı.

Fikret'in teveccühü, Yahya Kemal'i işssizlikten de kurtarmış, parasızlığın canına tak dediği günlerde, Darüşşafaka müdürlüğüne getirilen Satı Bey'den muallimlik teklifi almıştı. Alafranga tarihle Ekim 1913'te, yani yeni tedris yılının başında Darüşşafaka'da 1300 kuruş maaşla göreve başlayacak ve son sınıflara Asr-ı Hazır Tarihi, Edebiyat ve Fransızca okutacaktı. Bu onun için kurtuluş ve yeni bir çevre demekti. Kızıltoprak'ta, Yakup Kadri'nin annesinin evinde tecrit edilmiş bir halde yaşamaktan bıkmıştı; üstelik Yakup son zamanlarda sık sık arabalarıyla kapısına dayanan hanımların peşine takılıp Kısıklı Bektaşi dergâhına gidiyor, bazen günlerce hiç görünmüyordu. Şeyh Ali Baba'dan güya nasip almış, Bektaşi olmuştu; fakat bu dergâhı anlattığı son romanının müsveddelerine bakılırsa, Kısıklı'ya nasib almış bir derviş olarak kapılanmış değil, "Bektaşi sırrı"nı –her ne ise?– elde edip roman yazmak isteyen bir muharrir olarak dadanmıştı.

Galiba biraz da, bir Nev-Yunanî olarak Bektaşi Âyîn-i Cem'lerini bir çeşit Bakkhos ayini gibi görüyor ve Kısıklı'da esatiri bir atmosferde yaşadığını vehmediyordu.

YIL SONUNA doğru Yahya Kemal'in hayatına renk ve hareket getiren bir gelişme de, mayısta sürgünden dönen Ali Kemal'in bir süre *İkdam*'da yazdıktan sonra *Peyam* gazetesini çıkarmaya başlaması ve kendisini de çağırmasıydı. *İkdam*'daki yazılarında eskisi kadar şiddetli bir muhalefet göstermeyen ve gazete çıkarmasına bunun için göz yumulan Ali Kemal'le dostluk şimdilik tehlikeli görünmüyordu, yine

Peyam Gazetesi Yazı Kurulu (sağdan sola): Sermuharrir Ali Kemal Bey, Müdür Necib Şakir Bey, Mehmed Rauf Bey, Heyet-i Tahririye Müdürü Yakup Kadri Bey, Yahya Kemal Bey, Necdet Sükuti Bey, Suad Hayri Bey, Kenan Bey.

de zaman ne gösterir bilinmezdi. Evet, yazmalıydı; söz uçar yazı kalırdı. Siyasi yazılar yazmayacağına göre çekinmesine de gerek yoktu. Paris'te on yılda biriktirdiklerinden gençleri niçin mahrum etsindi?

Sevimli gülüşü ve ikna edici sözleriyle Yahya Kemal'i yazmaya ra-

zı eden Ali Kemal, onun için bir de müstear isim buldu: Süleyman Sâdi. Ama asıl imzasını da kullanabilir, hatta isterse imzasız da yazabilirdi. Yeter ki yazsındı!

"Sorbon'da Bir İhtifal Münasebetiyle" başlıklı ilk yazısıyla, *Peyam*'ın 2 Teşrinisani 1329 (1913) tarihli ikinci sayısında okuyucu karşısına çıkan Süleyman Sâdi, yazının hemen başında yer alan ve Ali Kemal tarafından yazıldığı üslubundan anlaşılan kısa takdim yazısında, Paris'te yıllarca edebiyatla uğraşmış "bir hazine-i irfan, şair, münşi ve müverrih" olarak tanıtılıyordu; memleketin genç edebiyatçıları arasında edebiyata onun kadar vâkıf olan başka biri gösterilemezdi. Ali Kemal, takdimini, daha ziyade şiire meyyal olduğu için muharrirlikten uzak duran Süleyman Sâdi'nin bu makaleyi bir kalem tecrübesi olmak üzere yazdığını belirttikten sonra, "Umarız ki kari'lerimiz bu satırları lâyık olduğu en'âm-ı takdîre mazhar kılarak o refîk-i şebâbımızı böyle mes'ûd iştigallere ister istemez sevk ederler" cümlesiyle noktalıyordu.

Yakup Kadri'nin de "Hey'et-i Tahririye Müdürü" olarak görev aldığı *Peyam*'daki ilk yazısında, Sorbon Üniversitesi'nde beden terbiyesiyle ilgili olarak düzenlenen muhteşem ihtifalden söz eden Süleyman Sâdi, on yıldan beri "beden terbiyesi"nin "dimağ terbiyesi"yle birlikte ele alındığı Fransız maarifinin çalışmalarını özetlemiş, bu konuda bizde öncülük eden Sâtı ve Tevfik Fikret Bey'lerin adlarını övgüyle zikrederek bir bakıma minnet borcunu ödemek istemişti.

Süleyman Sâdi, aslında Yahya Kemal'in hayatındaki önemli bir dönemecin adıydı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

NEV-YUNANÎ

Gördük ki yer yüzünde ilâhlar gezinmiyor
Bergama Heykeltraşları

YAHYA KEMAL, hadiseler az çok yatıştıktan sonra Yakup Kadri'nin evinden ayrılarak Beyoğlu'na, Mahmud Şevket Paşa suikastine karışan Yüzbaşı Kâzım, Bahriyeli Şevki ve Mehmet Ali'nin birkaç ay önce ciddi bir silahlı çatışma sonucu yakalandıkları kumarhanenin de bulunduğu Pire Mehmet Sokağı'ndaki bir pansiyona yerleşmişti. Ancak burada fazla kalmadı; "Adalar Şairi" Tahsin Nâhit'le Ali Kemal'in tavsiyelerine uyarak Büyükada'da oturmaya karar verdi ve Savoie Oteli'nin üst katında bir oda tuttu. Penceresi caddeye bakan güzel, iç açıcı bir odaydı bu.

Ali Kemal ise bir yandan *Peyam*'ı etkili bir gazete haline getirmek için harıl harıl çalışıyor, bir yandan edebi ilâvede "Ömrüm" başlığı altında tefrika edilen hâtıralarını yazıyor, bir yandan da evlilik hazırlıkları yapıyordu. Tophane Müşiri Zeki Paşa'nın kızı Sabiha Hanım'ı Viyana'da tanıyıp sevmişti. Ali Kemal'in evlilik talebini önce kızın yaşının küçük olduğu gerekçesiyle reddeden Zeki Paşa, İstanbul'a döndükten sonra Büyükada'da karşılaştığı bu yakışıklı ve "natıkaperdaz" muharriri ısrara dayanamayarak dâmatlığa kabul edecekti.

Peyam yayın hayatına başladıktan iki ay kadar sonra, 1 Ocak 1914'te ikinci defa dünya evine giren ve Büyükada'daki Zeki Paşa köş-

küne yerleşen Ali Kemal, Merkez-i Umumi'nin tepkisini çekmemek için mümkün olduğu kadar mutedil yazılar yazmaya çalışıyordu. Ne var ki müzmin muhalif ve sivri dilli bir polemikçi olarak ipin ucunu kaçırması an meselesiydi. Nitekim *Peyam* önce 18 Ocaktan itibaren iki günlüğüne, daha sonra 25 Marttan itibaren de altı günlüğüne kapatıldı.

Yahya Kemal her şeye rağmen hayatından memnundu; Ada'da konuşabileceği yeni bir arkadaş ve uğrayabileceği bir kapı edinmişti. Ali Kemal dışında görüştükleri de vardı: Ada kaymakamı Bedirhanzâde Abdurrahman Bey, Necip Şâkir, şair Tahsin Nâhit, Şahabeddin Süleyman, Fâtihli Tevfik Paşa, eski Paris Sefareti kâtibi Örfi Bey, eski Meclis-i vükela zabıt kâtibi Nizameddin Bey, tarihçi Ahmet Refik, Nezihe Muhiddin ve kardeşi Dr. Faik Muhiddin... Kadınlı erkekli aile toplantılarına katıldığı bu yeni dostlarının hemen çoğu muhalif ruhlu insanlardı ve bir araya gelindiğinde hep İttihat ve Terakki çekiştirilirdi. Bu yüzden daha çok Tahsin Nâhit'in Maden'deki evini tercih ediyor, kendisini zevkle dinleyen dostlarına şiirler okuyor, tarihten, mitolojiden ve Bahr-i Sefîd Medeniyet Havzası'ndan söz ediyordu. Prens Adaları, onda mitolojik hayaller uyandırmaya başlamıştı; zaman zaman kadim ilâhlar çağında yaşıyormuşcasına heyecanlanıyor ve Adalar'ı artık "ilahi" sıfatıyla birlikte anıyordu.

Ali Kemal'in *Peyam*'ı ve edebi ilâvesini kendilerine açması, Yahya Kemal ve Yakup Kadri için, öteden beri savundukları fikirleri açıklamak ve yaymak için önemli bir fırsattı. Yahya Kemal, "Hadisât-ı Edebiyye," "Hadisât-ı İctimaiyye," "Cidaller, Hasbihaller" başlıkları altında yazdıkları dışında, "Çamlar Altında Musahabe"ler de yazacaktı. Çamlar elbette Ada'nın çamlarıydı! Rüya tarzında yazdığı ilk musahabeyi, Sâtı Bey'le dostluğunun ve sohbetlerinin bir sonucu olarak maa-

rif meselesine ayırmıştı:

Romalı bir kayser gibi çok sıkıldığı bir gün, Beyoğlu'nda bir kitapçıdan keyifle okunabilecek, konusu okyanus ötesi ıssız adalardan birinde geçen bir seyahat kitabı ararken İngiliz yazarı Wells'in *Zaman Makinesi* adlı romanını görüp satın aldığını, derhal Büyükada'ya dönüp yatağına uzanarak geçmişe ve geleceğe yolculuğun anlatıldığı bu fanteziyi okumaya başladığını, okurken daldığını, rüyasında çıktığı zaman yolculuğu sonunda kendini milâdi 2087 yılının İstanbul'unda bulduğunu anlatıyor ve hayalindeki gelişmiş İstanbul'u tasvir ediyordu. Geleceğin İstanbul'unda, Süleyman Sâdi'ye bu "terakki"nin sırrını, tarihçi Ahmet Refik'in torunlarının torunlarından Darülfünun tarih muallimi Mehmet Refik anlatmıştı. Buna göre, 1908'de Sultan Abdülhamid hal'edildikten sonra, iç ve dış meselelerle yıllarca boğuşan Devlet-i Aliyye, sonunda kâhin gibi konuşan bir bilgenin sesine kulak vererek maarif meselesini çözüme kavuşturmuştu. Bunun üzerine harekete geçen inkılapçılar, aslında bir maarifsizlik nezareti olan Maarif Nezareti'ni ilga etmiş, yepyeni bir nezaret kurarak mevcut sistemi tepeden tırnağa değiştirmişlerdi. On yıl sonra semeresini veren bu yeni sistem sayesinde müthiş bir kalkınma gerçekleştirilmiş ve payitaht, işte görüldüğü gibi, şehir içi ulaşımın bile uçaklarla yapıldığı, dev sarayları, modern bankaları, üniversitesi, ilimler akademisi, konservatuvarları, kütüphaneleri, konser, konferans ve spor salonları, Türk tarihini yansıtan âbideleri, heykelleri, takları, parkları, bahçeleriyle dünyanın yegâne medeniyet merkezi haline gelmişti.

Üsküp'te geleneklere uygun olarak âmin alayı ile başlatıldığı Yeni Mektep adlı mahalle mektebinde üç yıl boyunca elifbayı sökemeyen Yahya Kemal, maarif meselesinin ne kadar hayati bir önem taşıdığını çok iyi biliyordu. Çünkü Vali Müşir Ahmet Eyüb Paşa'nın yaptırdığı,

yeni usulde eğitim veren Mekteb-i Edeb'de –bu isim muhtemelen Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ından alınmıştı– okuma yazmayı üç günde öğrenivermişti. Annesinin Yahudi mahallesine açılıp Ali Galip adında bir dönmenin yönetimine verildiği için şiddetle karşı olduğu Mekteb-i Edeb'e geçiş, Yahya Kemal için Asya'dan Avrupa'ya geçmek gibi bir şeydi. Millet olarak da Doğu'dan Batı'ya geçebilmek için tek yok yol vardı: Maarif!

"ÇAMLAR altında ilahi adalara karşı konuşuyorduk" cümlesiyle başlayan ikinci musahabede, ülkenin kurtuluşu için ileri sürülen bazı görüşleri tartışarak yine maarif meselesini ele alan Süleyman Sâdi, üçüncü musahabeyi Yakup Kadri'ninkilere benzer bir diyalog şeklinde yazmıştı. Kim oldukları belli olmayan iki kişinin konuştuğu, "Demin, bu yokuşları bir geyik postunu omuzuna atmış, sarı saçlı genç bir ilâh gibi çıkarak bize doğru geliyordunuz" cümlesiyle başlayan bu musahabede, uzaklardan gelen genç şöyle diyordu:

"Bu gördüğünüz şehir, sayfiyeler... Bu denizin müntehası olan Boğaz ve Boğaz'dan çıktıktan sonra takip edeceğimiz sahil, İskenderun'a kadar namütenâhî bir bağlık gibi giden eski ilâhların toprağı... Ondan sonra peygamberlerin vatanı Suriye... Ta güneşli Arabistan'a kadar bu mavi çerçeve içindeki koskoca toprak kütlesi bizim! Bu sahilden yükselen dağların arkasında beyaz şehirler var. Hepsinin minarelerinde günde beş defa ezanlar okunuyor. Bizim gibi konuşan, Allah'ın karşısında bizim dualarımızı tekrar eden; bizim ağladığımız günler ağlayan, güldüğümüz zaman gülen, milyonlarca insan bu toprağa yayılmış yaşıyor. Onların kalbi, kuvveti, hayatı bizim. Biz bu küre üstünde bir kuvvetiz değil mi?"

Diğeri onun kadar ümitli değildi:

"Üç asır evvel bir gün, ölüm kadar derin sarayından çıkan bir padişah böyle bir yüksek tepeden etrafı temâşâ ederek 'Bu yerler memâlik-i şâhâneden mi?' dedi. Bedbin müverrihler, fâtihliğin ateşi sönerken, ülkesine sönük gözlerinin görebildiği kadar mütemellik o padişahı son Osmanlı sayıyorlar. Bu toprağı temellük duygusu bizim kalplerimizde söneli üç asır oluyor; sizin kalbinizde de öldü. Bu duygunuz âteşîn bir ba'sübadelmevt arzusunun yalancı bir şûlesi olmasın?"

"Hayır," diyordu uzaklardan gelen genç, "bu duyguyu bağrımda bir kuvvet gibi duyuyorum. Gözleri siyah bir halka ile çevrilmiş ölüleri andıran sizin gibi, ölümden mahzuz vatandaşlarım arasında bile varlığımıza itimadım var!"

Ümitsiz gencin "Kalbe bu kadar hayat kuvvetini veren iksiri hangi çeşmeden içtiniz?" sorusuna, uzaktan gelen gencin verdiği cevap ilgi çekiciydi:

"Susuzluktan!"

Iksir susuzluktu, hayata susuzluk.

Ve uzaklardan gelen genç, mevcut topraklar üzerinde her bakımdan kalkınmış, güçlü ve her bölgesi birbirine kopmaz bağlarla bağlı bir Türkiye'yi tasvir ediyordu.

O GÜNLERDE iki hadise Yahya Kemal'i çok sevindirdi. Biri, bir süredir Adalar'daki köşküne çekilmiş çalışan Mehmet Tevfik Paşa'nın Yunan mitolojisi hakkındaki *Esâtîr-i Yunaniyan* adlı kitabının yayımlanması, diğeri ise Şehremaneti tarafından Darülbedayi adıyla bir konservatuvarın kurulmasına karar verilerek Paris Odeon Tiyatrosu Müdürü Mösyö Antoine'ın davet edilmiş olmasıydı. Şehremini Operatör Cemil Paşa'nın arzusuyla, tanınmış edebiyat adamlarından oluştu-

rulan edebi heyette Yahya Kemal'le Yakup Kadri de yer alacaktı.

Yahya Kemal, Antoine'ı Paris'te dikkatle izlemişti; neler yaptığını ve yapabileceğini çok iyi biliyordu. Bunun için *Peyam-ı Edebî*'de nisan ortalarından itibaren tiyatro yazıları da yazmaya başladı. Tiyatronun Yunanî köklerini özellikle vurguluyor ve bir süredir kendisini ve Yakup'u eleştiren Türkçülere de zaman zaman ufak taşlar atıyordu. Tiyatro dergisi çıkarmak isteyen bir gence hitaben yazdığı yazıda, "*Oedipus Kral*'ı sahnede ilahi Türkçemizle oynarsanız Bilgi Derneği belki kızar. Çünkü o mahfilde mermer Parthénon'u yapan Phidias'la mâbedin eteğinde oynanan oyunların şairlerini bugün ancak bakara kâğıtlarından kule yapan ve bakara kâğıtlarıyla oynayabilen Yunanlıların cedleri sanıyorlar. Onları dinlemeyiniz, Corneille kadar milliyetperver olunuz, kâfi!" diyordu. Mehmet Tevfik Paşa'nın kitabı hakkında yazdığı yazıda da Celâl Sahir'e sataşmıştı:

"Aksakallar başbuğu Celâl Sâhir Bey'in gazabından Türk yurdunda bir köşeye çekilerek José-Maria de Hérédia'nın Yunan ve Sicilya madalyonlarını derin gözlerle okuyan Mehmet Ali Tevfik Bey'e sığınarak diyebiliriz ki, Yunan esâtiri her kavmindir, medeni insanların kitabıdır!"

Yakup Kadri de, yine o günlerde *Peyam-ı Edebî*'de çıkan bir diyalogunu bütünüyle Homeros ve eserine ayırmıştı. *İlyada*'yı mukaddes bir kitap gibi yüceltiyor, "Homeros'un mucizeleri lâyuhsâdır. İnsanlara ruhun ebediyetine inanmaksızın mevti istihkar edebilmek kuvvetini verdi. Vatan için ölmek, fikir için ölmek, muhabbet için ölmek, ölmek için ölmek lezzetini verdi" diyordu. Açıkçası, medeniyet adına ne varsa hepsinin kaynağı Homeros'tu. Medeniyetin anası eski Yunan, beşiği ise fikri terbiyesini ondan alan barbar Roma'ydı. Ve bir çeşit basübadelmevt olan Rönesans, eski Yunan eserlerinin incelenmesi so-

nucunda doğmuştu. Homeros da eski Yunan'ın ilk ve en büyük şairi olduğuna göre...

Yahya Kemal de aşağı yukarı aynı görüşteydi. *Esâtîr-i Yunaniyan*'ın yayımlanmış olmasından duyduğu sevinç, yazısının daha ilk cümlelerinde hissediliyordu. Kapağı, "sabahın fecrinden akşamın fecrine kadar, ilâhlarla dolu ormanları inim inim inleterek omuzunda ok ve yay, üryan kızlarla koşuşan Artemis"in resmiyle bezeli kitabı "Acaba Şark'da barbarlığın kandili sönerken bir kâhin tavrıyla konuşan Yakup Kadri Bey'in dediği gibi, bu sene Lidya dağlarında ilâhlar mı uyanıyor?" diye selâmlamıştı. Evet, bu kitap bir başlangıç olabilirdi. Esasen, tıpkı İtalya'da Ortaçağ'ın sonlarına doğru ortaya çıkan uyanışa benzer bir uyanış başlamıştı; işte herkes din, gelenek, milliyet, ve ırk meseleleri üzerinde hararetli bir şekilde tartışıyordu. Gerçi henüz hiçbir mesele vuzuha kavuşmuş değildi, ama Nâsıralı Mesih'in ölümünden sonra ilâhların toprağına yerleşen Cermen, Got, Vandal, Lombard, Kelt göçebelerinin çocukları gibi ergeç biz de uyanacaktık.

Uyanışın tek kaynağı vardı: Avrupa medeniyetinin de kaynağı olan Bahr-i Sefîd Havzası. Hayata susayanlar hep oraya koşuyorlardı; yirminci asır sona ermeden bütün insanlar Athena Pallas'ın etrafında birleşecekti. Silahlarını bırakıp Adalar'a yerleşen Mehmet Tevfik Paşa, tıpkı, bir zamanlar eski Yunan kültürüyle uğraşan Avrupalı aydınlara benziyordu. XVIII. asırda, birçok Fransız, İngiliz ve İtalyan askeri, siyasetçisi ve özellikle filozoflar, uzun bir hizmetten sonra bir sayfiyeye çekilir, kalan ömürlerini Atina, Roma, Floransa medeniyetlerini araştırıp yazmaya adarlardı. Âh, keşke Mehmet Tevfik Paşa kitabını süslü bir Türkçeyle değil, tumturaktan arındırıldığında Yunanî sanat gibi yalın, nefis bir şiir dili haline gelen Türkçemizin beyaz üslubuyla yazmış olsaydı!

TÜRK OCAĞI, *Türk Yurdu* ve Bilgi Derneği çevrelerinden o zamana kadar ufak tefek taşlar geliyordu. Fakat özellikle bu yazıların şiddetli bir tepki uyandırdığını Ömer Seyfettin'in *Tanin*'de çıkan "Boykotaj Düşmanı" adlı hikâyesini okuyunca anladılar. İslamcı ve Türkçü çevrelerden tepki göreceklerini bilerek yola çıkmışlardı; fakat bu kadar ağır hakarete uğramayı asla beklemiyorlardı.

Aslında Yahya Kemal'in Nev-Yunanîliğine yönelik ilk eleştiri kendi gazetesinde, yazılarının neşredildiği edebi ilâvede çıkmıştı: Sedat Nuri, "Dâhilerimiz" genel başlığı altında çizdiği karikatür dizisinde Yahya Kemal'i sırtında bir harmaniye ile eski bir Yunanlı olarak tasvir ediyordu. Karikatürün alt yazısı şöyleydi:

"Bir şair-i Nev-Yunanî. Eş'ârı matbu değildir. Omiros gibi kendi okur!"

Yahya Kemal, bunu hoş bir şaka olarak kabul etmiş ve gülüp geçmişti, fakat kadim Yunan'la bugünün bakaracı Yunanlılarını bir tutan Ömer Seyfettin'in hikâyesi yenir yutulur cinsten değildi; Yakup Kadri'yle Yahya Kemal'i Balkan Harbi'nden sonra Yunan ve Rum asıllılara uygulanan ticari boykotu baltalayarak milli iktisat siyasetine aykırı davranmak, dolayısıyla Türklüğe ve Türkçülüğe düşmanlık etmekle suçlandırmış, hatta damarlarında Rum kanı taşıdıklarını iddia etmişti. O kadarla kalmıyor, Yahya Kemal'in şiirsiz şöhret oluşuyla alay ettiği gibi, Osmanlı tarihine ve eski şiire düşkünlüğünü de Bizans hayranlığı olarak tasvir ediyordu. Uykuları kaçacak derecede üzülen ve tedirgin olan Yahya Kemal, bir gün Ali Kemal'e uzun uzun dert yandı:

"Hadi hepsine eyvallah, fakat hikâyenin şair kahramanı Nihat'ın İstanbul'u 'dolu bir oturak' diye tavsif etmesi çok çirkin! Ben ki, eğer âhiretten ruhlara dünyaya dönüş izni verilse ve talih bana dönüp bir yıldızı malikâne olarak takdim etse, emin olun, bu iltifata bigâne ka-

lır, İstanbul'a dönmek isterim!"

Zevkiyle, kültürüyle ve yaşama tarzıyla katıksız bir Osmanlı olan Ali Kemal, gazetesinde "Beyaz Türkçe" dedikleri kendilerine has bir Türkçeyle tuhaf şeyler yazan iki gencin yaşadığı antikçağ sergüzeştini kıs kıs gülerek takip ediyor ve aslında Ömer Seyfettin'inkine benzer bir savleti başından beri heyecanla bekliyordu. Kendisi keyfince siyasi polemiklere giremiyordu; gazetesi hiç değilse edebi bir polemikle canlılık kazansındı. Yahya Kemal'e her zamanki gibi hâle uygun bir mısra ile cevap verdi:

"Aziz Yahya Kemal, *meydane düşen kurtulamaz seng-i kazadan*!"

"Lakin bu çok iri bir seng-i kaza değil mi?"

"Daha irileri de gelebilir. Siz iki kafadarın yazdıkları bu cemiyette hemen anlaşılıp kabul edilebilecek şeyler değil; Müslüman mahallesinde salyangoz satıyor ve fikirlerinizi hemen herkes benimsesin istiyorsunuz! Bilhassa Yakup'un yazdıkları çok rahatsız edici! *İlyada*'yı mukaddes kitap gibi bir mucize olarak görüyor ve her şey ondan çıkmıştır diyor. Bu yazılar başka gazetede çıksaydı, ben hücum ederdim size. Yakup'un eski edebiyatımızı ve kültür hayatımızı ciddi bir şekilde tedkik etmesi lâzım!"

ÖMER SEYFETTİN'in ağır hicvine rağmen Süleyman Sâdi "Çamlar Altında Musahabe"lere devam etti. Fakat yazdıklarında artık tereddüt hissediliyor ve görüşlerini Osmanlı tarihiyle ilişki kurarak anlatmaya çalışıyordu. Ayağını bir yere basması gerekirdi. Özellikle son günlerde Fâtih'le ve fetih hadisesiyle yakından ilgilenmeye başlamıştı; geceler boyunca vak'anüvis tarihleri okuyordu. Musahabelerinde "Asya'dan yirmi yaşında gelen ak tuğlu (bir) genç" belirmişti; bu gençle birlikte insanlık için yeni bir devir açıldığını hayal ediyordu. İstan-

bul'da resim, daha sonra heykeltraşlık, sebûtraşlık ve şiirle açılan bu devir "Türk İntibahı Devri"ydi. Fransızca kelime kullanmamak için özel bir itina gösteriyor, ihtiyaç duydukları kelime ve kavramlara karşılık olarak Türkçenin zengin kamusundan menşeine bakmaksızın kelimeler arayıp buluyor, mesela Türk Rönesansı değil, "Türk İntibahı Devri" diyordu. Bu devrin ayırıcı vasfı resme duyulan ilgiydi; genç padişah İtalya'dan getirttiği ressamlarla yepyeni bir çığırın açılmasını sağlamıştı.

Yahya Kemal, başka bir musahabede de "Büyük Pan öldü!" diye haykırdı. Bu, Yakup Kadri'nin yine *Peyam-ı Edebî*'de çıkan "Bir Huysuzun Defterinden" başlıklı yazılarının bir yankısıydı. Gerçeklikten bütünüyle kopmuş görünen Yakup, âdeta eski Yunan ve Latin çağlarında yaşıyordu. İnsanlık, ona göre antik çağların medeniyetinden uzaklaştıkça bütün değerlerini kaybetmişti; "eski bir Yunanlının ulvi saffetinden mahrum kalan" bir kalbin vuruşlarını tabiatın bestesine uydurması artık imkânsızdı, çünkü beşeriyet, kalbinin en işe yarar kısmını, tabiata bağlı kısmını antik çağda bırakmıştı:

"Pan öldü, diye bir payen gibi ağlıyordu Yakup Kadri. Hayfâ büyük Pan öldü! Ey Aphrodite mâbedinin çılgın ilâheleri, neredesiniz? Kalkınız, geliniz, hidâyetinize muhtacız; her şey gibi zevk ve sefahat sanatını da, bûse ve aşk ilmini de kaybettik. Dalâletteyiz!"

Yahya Kemal ise aslında "Büyük Pan öldü!" derken bir bakıma gerçekliğe dönüyordu. Yakup bu sefer *Işhad*'da ona hitaben yazdığı bir "Kır Mektubu"nda Büyük Pan'ın ölmediğini ilan etti. Çamlıca tepelerinde dolaşmaya başlayalı beri, son kayserlerin benzini solduran bu ölüm haberine inanmaz olduğunu ve kaç zamandır onun hemen yanı başında tatlı bir vahşetle soluduğunu söylüyor, "Hayır, diyordu, o hâlâ yaşıyor! Senden bir saat ötede, kayserlerin devrilmiş tahtı karşı-

sında ve Lidyalı genç bir barbarın yanında o hâlâ yaşıyor. İki bin senedir, insanların ruhunu medid bir heras ve matem sıtmasiyle ürperten o ölüm haberi yalandı; bu tebşirime itimad et, rustâî ilâhlarla diz dizeyim!"

Yahya Kemal, Yakup Kadri'nin *Işhad*'daki yazısının çıktığı günlerde, bir akşam Zeki Paşa köşküne gitmişti. Ali Kemal onu elinde *Işhad*'la karşıladı, gülüyordu:

"Senin Lidyalı genç barbar yine neler yazmış öyle!" dedi.

Yahya Kemal de sıkıntılı bir tebessümle:

"Rustâî Çamlıca'dan Ada'daki beledîye, yani bana selâm ve sitemler göndermiş!"

Taraçaya geçip sepet koltuklara oturdular. Ali Kemal, bıyık altından gülerek *Işhad*'da Yakup Kadri'nin yazısını arayıp buldu:

"Mirim, Allah aşkına söyler misin, burada ne demek istiyor: 'Nerede olursan ol, Çamlıca'da değilsin, yani kır ilâhlarının meclisinden uzaksın! Senin her yerde tercihan mesken ittihaz ettiğin ve kendilerine ilahi vasfını verdiğin adalar, emin ol ki, bu tepelerin yanında, insanları ağaçları, sahilleriyle beraber âdeta nârin bir Japon vazosunu süsleyen resimler kadar cansız kalır. Burada saatler ırmaklar gibi serin, saf ve berrak geçiyor; siz ise orada Epikür'ün bahçesindeki ruhlar gibi karışık ve raşedar yaşıyorsunuz. İşte bunun için sana kırlardan bahsedeceğim; zira pek iyi bilirsin ki Epikür'ün bahçesini Dionysos'un bağından ayıran hudut, aşılmaz bir uçurum kadar derindi ve bence...' "

Ali Kemal bir kahkaha krizine tutulduğu için yazının devamını okuyamadı. Biraz sakinleşince, yaşaran gözlerini elinin tersiyle silerken:

"Kerata Çamlıca'yı Olympos dağı zannediyor galiba! Sahi ne gezi-

yor Çamlıca'da?"

"Yakup aşağı yukarı bir senedir Bektaşi!"

"Deme yahu?"

"Hem de adamakıllı Bektaşi! Ali Baba adında bir şeyhten nasip aldığını söyledi!"

"Peki, bunun Çamlıca'yla alâkası ne?"

"Tekke Çamlıca civarında, Kısıklı'da."

"Haaa, anlaşıldı Vehbi'nin kerrâkesi! O zaman bizim Lidyalı barbar genç, eminim, Ayin-i Cem'leri de Dionysos şölenleri gibi görüyordur!"

Ömer Seyfettin'in hikâyesini okuyalı beri keyfi kaçan Yahya Kemal de neşelenmiş, gülüyordu. Ali Kemal:

"Mirim," dedi, "Yakup niye burada oturmuyor? O da gelirse, akşamları çok şenlikli vakitler geçireceğimizden eminim! Hazretten bol bol mucizevi Homer'i dinler, kendimizi Lidya dağlarında ilâhlarla birlikte hissederiz. Bir konuşuver, belki rustâîlikten bıkmıştır!"

YAHYA KEMAL, iki hafta sonra, Lidyalı genç barbarın yazı Ada'da birlikte geçirme teklifini kabul etmesi üzerine Azaryan yokuşunda bir Rum kadından küçük bir ev kiraladı. Denize nâzır, iki yatak odalı, arkada bir mutfağı ve hizmetçi odası bulunan, orta Rum ailelerinin oturdukları cinsten bir evdi bu. Yakup Kadri odasında kullanacağı eşyayı İstanbul'dan göndermiş, fakat önemli işi çıktığı için kendisi hemen gelememişti. Yahya Kemal, bu arada Fâtih ve fetih meselesine iyiden iyiye takılmıştı. 9 Haziranda çıkan "Çamlar Altında Musahabe"de, kumral saçlı bir genç, Süleyman Sâdi'ye, İstanbul'un fethinden sonra farklı bir çizgide ilerleyen Türk tarihinden söz ediyordu; Fâtih, Hocazâde'ye *Tehâfüt* yazdıran bir hükümdar değil, nedimi Zağanos

Mehmet Paşa'nın telkinleriyle, kadim Yunan felsefesine ilgi duyan, Ortodoks Kilisesi'nin değil, Bizansta hâlâ antik kültürü devam ettiren düşünür ve sanatkârların önünü açan bir padişahtı:

Trakya'da yapılan bir sefer sırasında yalnız başına gezintiye çıkan Şehzade Mehmet yolunu kaybetmiş ve ordugâhı ararken iki büklüm yürüyen bir ihtiyarla karşılaşmıştı; bu, Apollon'un Delos adasındaki mâbedinin kâhini Kalkhas'tan başkası değildi ve genç şehzadenin geleceğini biliyordu. Ona, seferlerinden birinde binlerce sebû arasında hayat verici iksirle dolu bir sebû bulacağını, onu asla dökmemesini, çünkü çok susadığı bir zaman kendisine hayat vereceğini söyledi.

Calchas'ın sözlerinin tesiri altında kalan şehzade, düşünceli bir şekilde bir müddet dolaştıktan sonra ordugâhı buldu ve payitahta dönerken kâhinin söylediklerini nedimi Zağanos Mehmet Paşa'ya nakletti. Zağanos, Ortodoks kilisesine kinle dolu mühtedi bir Bizanslıydı ve başından beri kadim Yunan geleneğine sadık kalmıştı. Aynı zamanda –pek sofu değilse de– metin bir Müslüman olan Zağanos, devlet ricali arasında en fâtihane düşüneniydi; şehzadeye devamlı Bizansı fethetmesi gerektiğini ve Roma'nın vârisi olduğunu telkin ediyor, yalnız kaldıkları zaman ona Eflatun'un *Diyaloglar*'ını, Plutarkhos'un *Büyük Adamların Hayatı*'nı, Sofokles'in tragedyalarını, özellikle Homeros'un *İlyada*'sını okuyor ve diyordu ki:

"Kayser Konstantin'den evvel insanlar Akdeniz kıyılarında ilahi bir hayat yaşıyorlardı. Uzun süren bu hayati medeniyetten sonra ateh devrine girdiler, dimağlarını Asya'nın ledünnî hareketine kaptırdılar. Ledünniyat peşinde kafaları bunalan rahipler Bizans tepelerinde ruhani bir saltanat kurdular. Bu belde bugün ilahi tabiatın ortasında, cenazevî bir buhurdan gibi tütüyor. Bununla beraber orada hâlâ insaniyetin ilahi ananesine sâdık insanlar var."

Ve günün birinde Şehzade Mehmet tahta çıktı; Zağanos Mehmet Paşa, sırası geldiğinde genç padişahı kutlarken: "Unutma, diyordu, Roma'nın vârisi sensin. Trakya ovalarında kaybolduğun gün Apollon'un kâhini Kalkhas ne söyledi, hatırla!"

Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra, eski Yunan geleneğini devam ettiren ilahileri buldurdu; hepsi yeni vârisi tanıdılar ve ihtida ederek Müslüman oldular. Ortodoks ruhanileri bunu duyunca genç Fâtih'ten onları kovmasını rica ettiler, fakat istekleri kabul edilmedi. Patrik gücendi ve bütün ruhban heyetiyle birlikte çekip İtalya'ya gitti. Böylece Bizans kilisesi İtalya'ya yerleşmiş, eski Yunan ve Roma edebiyatına, felsefesine, bilim ve sanatına vakıf olan mühtediler de İstanbul'da kalmış, bir zamanlar Arapların Arapçaya naklettikleri Yunanî ilimleri Türkçeye aktarmışlardı. Zamanla saf bir bilim, felsefe ve edebiyat dili olarak gelişen Türkçe, bir iki asır sonra dünya dili haline gelmiş, bütün komşu ülkeler, insanlığın en güzel dili olduğu için Türkçe konuşmaya başlamışlardı. Tiyatronun her türü İstanbul'da gelişmişti. Pastoral, lirik ve epik şiir türleri Türk ülkesinde en zengin örneklerini vermişti; *Sökün* adı verilen Türk destanı insanlığın en büyük edebi âbidesiydi. Bütün bilimlerde sanatlarda ve teknolojide olağanüstü ilerlemeler sağlanmıştı. İstanbul, Konya, Bursa, Belgrad, Üsküp gibi Türk şehirlerindeki üniversiteler, dünyanın her tarafından gelen talebelerle doluydu. Erasmus, Copernik, Montaigne ve Galile gibi birçok bilgin ve düşünür, eski dünyanın zengin fikir ve bilgi birikimini Türkçeye aktarmış, hatta ömürlerinin sonlarına doğru kendi arzularıyla ihtida ederek Türk toprağında birer Türk ve Müslüman gibi ölmüşlerdi. Amerika'yı keşfeden Colomb bile Türk üniversitelerinde yetişmiş bir kâşifti ve bulduğu yeni kıtaya İslamili adı verilmişti.

"Bu Türk intibahını en ziyade temin eden, Türklerin hürriyet üzerinde müesses dinleri İslam"dı; "İlmi Çin'de bile olsa gidin arayın; ilim Müslümanın gasbedilmiş malıdır diyen peygamberlerinin mukaddes sözüyle âmil" olan Türkler Rönesans'ın gerçek sahibi olmuşlardı.

Fâtih'ten sonra tahta Bâyezid değil, Cem geçmiş, ondan sonra gelen padişahlar tarafından sürekli genişletilen Türk ülkesi, Asya'daki bütün Türk havzasını da içine almış, bir taraftan da Cebelitarık boğazına kadar uzanmıştı. Bu geniş coğrafyada yaşayan bütûn kavimler kendi lisanlarını unutmuş, Türkçe konuşmaya başlamışlardı. Türk ülkesinde hayat hür ve müreffehti; "Türk gençleri gibi kahraman," "Türk kadınları gibi güzel," "Türk kızları gibi ince" ve "Türk gibi hür" sözleri dünyanın her yerinde darbımesel olarak kullanılmaya başlamıştı vb.

Çamlar altında bunları anlatan kumral saçlı genç sözlerini bitirdikten sonra, Süleyman Sâdi derinden iç geçirerek şöyle diyordu:

"Heyhat, ben bu sergüzeşti başka türlü işittim. Fâtih, o sebûdaki iksiri dökmüş, yalnız sebû elinde kalmış!"

YAHYA KEMAL, bu yazının Ziya Gökalp'in ilgisini çektiğini o günlerde karısı Hâlet Hanım'la birlikte kendisini ziyarete gelen Celâl Sahir'den öğrendi. Hatta Ziya Bey, Ömer Seyfettin'in "Boykotaj Düşmanı" hikâyesini hiç tasvip etmemişti. Bir yazısında dostça sataştığı ve Ayasofya'daki evinde birkaç defa ziyaret ettiği Celâl Sahir'le Paris'ten döndüğü günlerde, Ahmet Samim için Sultan Mahmut Türbesi'ndeki mezarı başında yapılan ihtifalde tanışmıştı – bu ihtifalden sonra Merkez-i Umumi'nin Nuruosmaniye'deki eski binasına gittiğini, Ahmet Samim için düzenlenen ihtifalden söz edince eski dostu

Doktor Nâzım'ın yüzünü nasıl ekşittiğini hatırladı.

Ahmet Samim'in vurulduğu günlere kadar aşırı bir muhalifken, birden fikini değiştirerek İttihat ve Terakki'ye giren Celâl Sâhir, bütün mühtedi İttihatçılar gibi ateşli bir taraftar olmakla beraber dostlarıyla görüşürken son derece dürüsttü ve asla söz taşımaz, ayrıca çok beğendiği Yahya Kemal'le her meseleyi serbestçe ve enine boyuna konuşmaktan zevk alırdı. Hatta belki de Yahya Kemal'e Darüşşafaka'daki vazifesine ek olarak Haydarpaşa İttihat Mektepleri Lisesi son sınıf Türkçe muallimliği ile Medresetü'l-Vaizin'de medeniyet tarihi muallim vekilliğinin teklif edilmesinde –ki bu yeni görevleri şairi maddi bakımdan çok rahatlatmıştı– dahli vardı.

O gün yemekten sonra arabayla Büyükada turuna çıktılar; sohbet sırasında söz ister istemez Avrupa'daki buhrandan açıldı. Avusturya-Macaristan veliaht prensi Arşidük Ferdinand'ın karısıyla birlikte Saraybosna'da bir Sırp öğrenci tarafından öldürülmesinden sonra kriz hızla tırmanmıştı. Zaten epeydir bir dünya savaşının çıkmak üzere olduğu ve Devlet-i Aliyye'nin bu savaşta Almanya'nın yanında yer alacağı konuşuluyordu. İttihat ve Terakki hükümeti genel seferberlik ilan etmiş olmakla beraber, harbe bilfiil girilip girilmeyeceği henüz meçhuldü, fakat Avrupa'da yaşanan büyük buhran, Büyükada'da bile açıkça hissedilmeye başlanmıştı. Yaz sönük geçiyor, yazları Büyükada'da geçiren bazı yabancılar ve yerli Hıristiyanlar, savaş kokusu almış olmalılar ki, ortalıkta görünmüyorlardı; bu yüzden köşk kiraları birden şaşılacak derecede düşmüştü.

Yahya Kemal, Merkez-i Umumi'nin ağzıyla konuştuğu hemen belli olan Celâl Sahir'in sözlerinden ortalıkta dolaşan lâfların doğru olduğunu anladı:

"Azizim, biz Mısır ve Kafkasya'yı almazsak bu topraklarda asla

pâyidar olamaz, ergeç parçalanırız. Mısır'ı alarak İslam âlemine, Kafkasya'yı alarak Türklük dünyasına yaslanmak mecburiyetimiz var. Mısır'ın pamuğu ve Kafkasya'nın petrolü olmadan bütçemizi düzeltmemiz imkânsız. İstikraz çaresi de kalmamıştır. Cavid'e son istikraz işinde edilen muameleyi görmediniz mi? İstikraz olmayınca bu memleketi nasıl imar edeceğiz?"

Celâl Sâhir'i dikkatle dinleyen Yahya Kemal, içinden "Ne mel'un bir mantık!" diye geçirdi. Belli ki Merkez-i Umumi tarafından savaşa girmekliğimiz için geliştirilmişti; ama bunu misafiriyle uzun boylu tartışmasının anlamı yoktu. İki büyük harpten henüz çıktığımızı ve yeni bir harbin bizim için büyük bir felâketle sonuçlanabileceğini söylemekle yetindi. O anda dilinin ucunda beliren ve yazmakta olduğu Nedimâne şarkıların nakarat mısralarına benzeyen bir mısra, bütün endişelerini veciz bir biçimde özetleyiverdi:

"*Bir saltanatın belki de son günleridir bu*!"

"Aaa," diye bir çığlık attı Hâlet Hanım, "ne kadar meş'um bir mısra!"

Yahya Kemal'i hep müstakbel bir İttihatçı olarak gören Celâl Sâhir ise sitemli bir sesle:

"Çok güzel, ama lütfen bir daha tekrarlamayalım!" dedi ve hemen ardından ekledi: "Sizin bu kadar bedbin olduğunuzu tahmin etmezdim, aziz Yahya Kemal!"

ONUNCU BÖLÜM

HAVZA

Sicilya kızları üryan omuzlarından sebû
Sicilya Kızları

YAKUP KADRİ sonunda İstanbul'daki işlerini bitirip Azaryan yokuşundaki eve yerleşmişti. Artık vapurla İstanbul'a birlikte gidip geliyor ve bu zevkli yolculuklar sırasında sürekli konuşuyorlardı. Savaşla pek ilgilenmeyecek, hayalini kurdukları *Havza* mecmuasını çıkarmanın yollarını arayacaklardı. Ömer Seyfettin tarafından hicvedilmek ikisini de hırslandırmıştı. Yakup'un getirdiği bir haber vardı ki, Celâl Sahir'i doğruluyordu: Ziya Gökalp son zamanlarda onlarla ilgilenmeye başlamıştı. Bir gün Kadıköy vapurunda karşılaştığı Cenab Şahabeddin, "Haberin yok mu, biz haftada bir defa Tokatlıyan'da toplanıyoruz. Hâmid, Ali Ekrem ve Nazif de geliyorlar. Bugünkü içtimaya istersen sen de gel!" demiş, ısrar edince Yakup, Cenab'ın peşine takılmış. Grubun toplandığı odanın yanındaki holde Süleyman Nazif ve Diyarbakır mebusu Feyzi Bey oturuyorlarmış. Sonra tombul bir adam gelmiş, hep birlikte içeriye girmişler. Meğerse o gün Türkçe meselesi konuşulacakmış. Nazif gibi, Türkçülerin dil konusundaki fikirlerine öteden beri karşı olan Cenab, lisanın zaten kendiliğinden sadeleşmekte olduğunu ve terkip meselesinin teferrruat sayılması gerektiğini söyledikten sonra tombul adama, "Lisanın nasıl olmasını istiyorsunuz?" diye sormuş. Tombul adam Ziya Gökalp'ten başkası değilmiş; Yakup Kadri'yi göstererek:

Yahya Kemal Paris'ten döndükten sonra tanıdığı ve hemen kaynaştığı Yakup Kadri ile Nev-Yunânîlik fikrini işleyip yayacakları *Havza* adlı bir mecmua çıkarmak istemiş, ancak başaramamıştır. Yahya Kemal'in o günlerde Sedat Nuri tarafından çizilmiş bir karikatürü.

"İşte Yakup Kadri'nin yaptığı gibi!" deyivermiş.

Yahya Kemal çok sevinmişti:

"Yakup, aklıma ne geldi biliyor musun? İlk fırsatta gidip Ziya Bey'i ziyaret edelim!"

"Ne konuşacağız?"

"Görüşlerimizi anlatırız! Böylece belki yanlış anlamaların önüne geçmiş oluruz. Hatta istersen, *Havza* mecmuası meselesini bile açabiliriz, ne dersin?"

"Olur tabii, neden olmasın? Ama bir şey çıkacağını zannetmiyorum!"

"Elimizi çabuk tutmazsak fikrimizi kurda kuşa kaptıracağız! Zaten

Şahap işin tadını epeyce kaçırdı, biliyorsun!"

Şahabeddin Süleyman ve takımının *Rübâb*'da yeni bir edebi mektebe yol açmak için başlattıkları danışıklı dövüş devam ederken "Kâtib-i Umumi Tahsin Nihâd" imzasını taşıyan Nesl-i Âtî Cemiyet-i Edebiyyesi beyannamesi de yayımlanmış, bu grup bir yıl kadar sonra yine *Rübâb*'da *Cadı* romanı vesilesiyle Hüseyin Rahmi'ye saldırarak şiddetli bir polemiğe yol açmışlardı. Şahabeddin Süleyman'ın tenkitleriyle başlayıp Hemedanizâde Ali Naci ve daha sonra Hakkı Tahsin'in kavgaya girmeleri üzerine küfürleşmeye dönüşen bu polemik, bir süre sonra mecmua sayfalarından taşıp bir risaleler savaşına dönüşmüştü. Hüseyin Rahmi önce *Cadı Çarpıyor* adlı risalesiyle Şahabeddin Süleyman'ın tenkitlerini ağır bir dille cevaplandırmış, *Şakavet-i Edebiyye* adlı risalesiyle de Ali Naci'ye saldırmıştı. Bu risalede Ali Naci'nin Acemliğini diline dolayan Hüseyin Rahmi işi hakarete kadar götürüyordu:

"Türklüğün meydân-ı hâne ve sahnı asîl münevverlerinden bu kadar hâlî mi kaldı ki, böyle dudaklarında kurumuş fışkılı zifoslarla her tarafından saçılan ahır taaffünâtiyle zirerek bodrumlarından firar etmiş bir acem eşeği bahse karışıyor!"

Bu cümle, kavgayı hem büyütecek, hem de başka bir vadiye kaydıracaktı. Ali Naci, *Şekavet-i Edebiyye'ye Feth-i Meyyit* adlı risalesiyle cevap verdi. Onu Tevfik Necmi'nin *Recm*'i ve Akalıoğlu Sadri Nüzhet'in *İsyân*'ı takip etti.

Yahya Kemal, bu ağıza alınmayacak küfürlerle bezenmiş (!) utanç verici kavganın dışında kalmaya çalışıyordu; fakat Hüseyin Rahmi'ye üçüncü cepheyi açan Hakkı Tahsin, *Rübâb*'daki bir yazısında, Hüseyin Rahmi'ye, "Sen Kemal'i tanıyor musun, Kemal'i? Amma Namık Kemal değil bu, Yahya Kemal. Sen bu dâhiyi tanıyor musun?" diyerek adını

Yahya Kemal'in Paris'teki son yıllarında veya Paris'ten döndüğü sıralarda çekilmiş bir fotoğrafı.

kavgaya karıştırınca çok rahatsız olmuştu. Üstelik Şahabeddin Süleyman'ın ısrarına dayanamayarak *Rübâb*'ın bu konudaki anketine cevap vermek zorunda kalmıştı; Hüseyin Rahmi'nin hakkını da teslim eden bu kısa cevap, onun Paris'ten döndükten sonra imzasıyla çıkan ilk yazısıydı:

Efendim,

Mektubunuzu aldım. San'at-ı Sokrat gibi yalnız muhavere tarzına mensubum. O kadar sanatkarâne ısrarınız beni yendi. Fikrimi söyliyeyim.

Muâsırları Hüseyin Rahmi Bey'i üslûpsuz diye üdeba zümresine sokmazlardı. Bu müesses itikada rağmen bu ahlâk ve secâya ressamı, yanılmıyorsam, bir sâhib-i dehâdır. Üslupkâr değil, tıpkı dâhi Balzac ve ince Stendhal gibi. Lâkin öyle mükemmel temâsil yarattı ki, Köroğlu, Bekri Mustafa ve Karagöz gibi müebbeddirler.

Hüseyin Rahmi Bey'in dehası bu ibda'-ı temâsile mevkuf, bir def'a edebî münakaşalara karıştı; Edirnekapısı'nda kapı arkalarından saatlerce küfür okuyan bir temâsil-i dehâ yaptı.

"Acem" kelimesi pek nâ-bemahal. Muallim Nâci'ye kadar biz Hemedan'da şiir söylüyorduk. Şimdi de İranlılar bizim çamaşırlarımız altında teganni ediyorlar. Ne kadar iyi.

Kemal

Şahabeddin Süleyman ve takımı, sonunda sahibi Âsımzâde Cemal Nadir Bey'le bozuşarak *Rübâb*'dan ayrılmış ve *Kehkeşan* mecmuası yerine çıkarılan *Nihal*'de buluşmaya karar vermişlerdi. *Nihal*'in adı dördüncü sayıdan itibaren *Safahat-ı Şiir* ve *Fikir* olarak değiştirildi; bu isimle iki sayı dayanabilen mecmuanın ilk sayısında, Şahabeddin Süleyman, "Nâyîler: Yeni Bir Gençlik Karşısında" başlıklı makalesiyle edebiyat dünyasına Nâyîleri takdim ediyordu.

Makalesinde Yahya Kemal'den dinlediklerini tasavvufla birleştirerek garip bir terkip haline getiren Şahap, Nâyîlerin Selçuklulara kadar inip eski mayayı bularak onu yeni bir estetikle vermek istediklerini, toplumun geçmişle bağlarının kopmasına yol açan köksüz yeniliklerin değil, "kavmin esâsât-ı rûhiyyesine tetâbukla husûle getirilen" yeniliklerin daha sağlam ve kalıcı olacağını söylüyor, "İşte Nâyîler bu suretle hareket ediyorlar, Osmanlı Türklüğünün esasına çıkıyorlar, bizim için pîrü'l-mutasavvıfîn olan Mevlânâ Celâleddîn-i

Rûmî hazretlerinden ahz-ı nefs-i meslek ediniyorlar" diyordu.

Yahya Kemal, bir akşam Yakup Kadri'yle birlikte Ada'ya dönerken vapurda okuduğu bu makalede, Şahap, "nâyî" kelimesinin kendisine daima Mevlânâ'yı ve Eflatunîliği, yani milattan yirmi yıl evvelki İskenderiye'yi, dolayısıyla Bahr-i Sefîd havzasını ve Eflatun tarafından tabiat dışında bizatihî var olduğu iddia edilen "mutlak güzellik" fikrini hatırlattığını, bu fikrin Bahr-i Sefîd havzasında yaşayan kavimlerin bütün iddialarının bir düstur şeklinde billurlaşmasından başka bir şey olmadığını, bütün Akdeniz kavimlerinin güzelliği ilâhlaştırdıklarını ve ona özel bir şekil verdiklerini, medeniyetin kaynağı olan eski Yunanistan'da güzel ve sağlam vücudun her şey olduğunu, zafer, şeref, hürmet gibi bütün olumlu değerlerin ona lâyık görüldüğünü, bunun için insanların "üryan ve pür-gurur vücutlarını teşhir" ettiklerini, netice olarak kıyas yoluyla gözün, dudağın, yüzün, endamın vb. en güzelinin seçilerek timsal olarak kabul edildiğini söylüyordu. Yahya Kemal bu bölümü yüksek sesle okuyunca, Yakup Kadri de *Sicilya Kızları*'nı okumaya başladı:

Sicilya kızları üryân omuzlarında sebû;
Alınlarında da çepçevre gülden efserler,
Yayar bu mahfile âsâbı gevşeten bir bû
Ve gözleriyle derinden bakar gülümserler.

Şahab'ın çıkardığı netice de ilgi çekiciydi:

"Daha sonra akvâm, hür, enâmî, şahsın neşv ü nemâsına fevkalâde talebkâr, muzaffer ve pür-hayat olduğu cihetle taassuptan müteneffir, ziyâya, nûra meyyal, sâdegîye düşkün, vuzûh ve intizama fevkalâde riayetkâr idi. Bunun içindir ki onun nazarında hüsün denilen şey bu

şerâiti câmi olandan ibaretti. Eski Yunanistan, hüsün olmak üzere akıl ve mantığın emrettiği intizam ve mükemmeliyet dâhilinde sâdegîyi tanır."

Şahap, Şark'la Havza'nın güzellik anlayışları arasında bu bakımdan büyük farklar bulunduğunu söyledikten sonra, Şark'ın rağbet ettiği fazla süsün güzelliği yorduğunu söylüyor ve bu görüş açısından Mimar Sinan türbesiyle Sultan Mahmud türbesini karşılaştırarak ikincisini, yani Karabet Amira Balyan'in ampir üslubundaki eserini daha güzel buluyordu. Yahya Kemal bu cümleleri okurken gülmüş:

"Hadi canım sen de!" demişti.

Öteden beri estetikle ilgilenen Şahabeddin Süleyman, bilgiç bir üslupla, İskenderiye mektebinin felsefi görüşlerini özetlemiş, tasavvufu ve tasavvufun mutlak güzellik anlayışını bu mektebe bağlayarak görüşlerini Mevlânâ, Yunus Emre, Âşık Paşa, Süleyman Çelebi, Nesimî ve Emrah'tan seçtiği şiirlerle güçlendirmeye çalışmıştı. Gerçi Türkler de Asyaî bir kavimdi, fakat ruhu Arap ve Acem'in ruhundan farklıydı ve sadeliğe meyyaldi. İşte bugünkü gençlik, Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âtî mensuplarının farkına varamadıkları bu gerçeğe dayanan bir nazariye etrafında toplanarak yeni bir çığır açmak istiyorlardı. Bu çığırın adı Nâyîlikti ve Nâyîlik, mayasında tasavvuf bulunan Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrindeki ruha dönmek demekti. Ney, Şahap'ın teorisinde bir bakıma Yahya Kemal'den duyduğu ve hemen benimsediği "deruni ahenk" kavramını temsil ediyordu. Nâyîlik lisanla hassasiyeti kaynaştırmak, duyguları tabii bir dille ifade etmek, vezin ve ahenkten başka bir süs kabul etmemek ve sadeliği benimsemek demekti.

Şahap, bunları söyledikten sonra, "Şurada itirafı bir lâzıme-i vicdaniyeden olan bir hakikat vardır: O da nazariyenin mâyesini, esasını

Avrupa'da senelerce tedkikat-ı edebiyyede bulunduktan sonra avdet eden Yahya Kemal'in getirmesidir" diyordu.

Yahya Kemal, canı çok sıkıldığı için yazının devamını okumamıştı. Nerede akşam orada sabah yaşayan ele avuca sığmaz bir bohemken Köse Raif Paşa'nın kızı İhsan Raif Hanım'la evlendikten sonra mazbut bir salon adamı haline geliveren Şahap'ı seviyor ve karısının Şişli'deki konağında düzenlediği, daha çok "Nâyîler"in, zaman zaman da Rıza Tevfik'in –İhsan Raif Hanım'ın edebiyat hocasıydı– katıldığı edebiyat toplantılarına da ara sıra uğruyordu. Fakat Bahr-i Sefîd Medeniyet Havzası fikrini alıp kendince yorumlayarak kadük etmesini ve meraklı, fakat kabiliyetsiz gençlerle bu fikre dayanan bir edebi mektep kurmaya kalkışmasını affedememişti. Zaten "Nâyîler" adı çok geçmeden Bâbıâli yokuşunda "enâyîler"e dönüşerek mizah mecmualarına düşmüştü. Evet, ellerini çabuk tutmaları gerekiyordu.

Sonunda bütün dedikoduları, Şahap'ın can sıkıcı teşebbüsünü ve Ömer Seyfettin'in hicviyesini, fikirlerini iyi anlatamamış olmalarına bağlayan iki Nev-Yunanî, *Havza* dergisi projesini bir an önce hayata geçirmeye karar verdiler. Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin, Ahmet Haşim, Rıza Tevfik, Ziya Gökalp gibi, kendilerini anlayacağını tahmin ettikleri herkesle konuşacaklardı. Zaten artık ya-

Rıza Tevfik

zılarını neşredecek bir mevkuteye de ihtiyaçları vardı; çünkü *Peyam* genel seferberliğin ardından 22 Temmuzda hükümet tarafından temelli kapatılmıştı. Yazması bile yasaklanan Ali Kemal, başına gelen bu felâketi kendi yazılarından ziyade, Refik Halit'e bağlıyordu. Yakup Kadri, *Peyam* çıkmaya başladıktan sonra sürgündeki Refik Halit'e bir mektup yazarak müstear bir isimle *Peyam*'a haftada bir makale yazmasını istemişti; bu tamamen kendi fikriydi, fakat ne Ali Kemal itiraz etmişti, ne Yahya Kemal. Çok geçmeden olumlu cevap gelmiş ve Refik Halit "Aydede" imzasıyla "Nakş-ı Ber-âb" başlığı altında yazılar göndermeye başlamıştı.

YAHYA KEMAL, *Peyam*'ın kapatılmasından kısa bir süre sonra, Boğaziçi vapurlarından birinde, iki yıl kadar önce Kıbrıslılar yalısında tanıştığı Rıza Tevfik'le karşılaşınca, biraz hoşbeşten sonra *Havza* mecmuası meselesini açtı. Rıza Tevfik'in ilk itirazı *méditterannéenne* vasfının müphem olduğu yolundaydı.

"Ne bakımdan?"

Fransızca kelimelerin telâffuzuna Yahya Kemal'i rahatsız edecek derecede itina gösteren Rıza Tevfik:

"Ethnographie'de," diye devam etti, "charactères physionomique'i muayyen öyle bir insan nümunesi varsa da méditterannéenne bir şiir nümunesi yoktur. İtalya'nın cenubî kısmı, bütün Anadolu'nun garbî kısmı, Sicilya ve Girit adalarıyla beraber bütün Ege denizi adaları Yunan kültürünün hem menşei, hem sahasıdır. O halde bu yeni şiir modeli ve ideali néo-hellenique bir şey olacaktır."

Yahya Kemal'in buna bir itirazı yoktu:

"Elbette, Néo-Hellenique de denebilir! İsterseniz Nev-Yunanî diyelim! Zaten önce Nev-Yunanîlik diyorduk, fakat herkesin aklına ilk ge-

len hep muasır Yunanlılar oldu; o yüzden méditterannéenne'i tercih ettik!"

"Güzel, o halde bu bahiste anlaşıyoruz. Filhakika, ben Yunan kültürünü ziyadesiyle takdir edenlerden ve sevenlerdenim. Hatta Avrupalılığın zevk, üslub ve tefekkür tarzı itibariyle hellenisme demek olduğuna kanaat getirmiş bulunuyorum. Sizin bu tasavvur ve arzunuz da hiç şüphesiz meşru bir ambitiondur; fakat bu memlekette kök tutabileceğine kani değilim!"

Rıza Tevfik, Anadolu sahillerini seyrederek konuşuyordu. Yahya Kemal belli belirsiz bir istihza ile:

"Bu kanaate nasıl vardınız?" diye sordu.

"Şinasi ve peyrevlerinin yaptığından daha âlâsını yapabileceğinize dair tek işaret gösteriniz bana! Acem mukallidi olan klasik edebiyatımızı kökünden ıslah etmek gayreti ve Tanzimat dalgasiyle ortaya atılan bu nesil, sırf bir tesadüf saikasıyla Fransız edebiyatının romantik tarzını esas alarak uğraşa didine ancak Abdülhak Hâmid'e gelebildi. Bu teceddüd-perverlik gayreti pek tabii olarak irticaî bir harekete sebep oldu ki, bu conservation prensibinin iktizasıdır. Bugün hâlâ Leskofçalı Galip ve Yenişehirli Avni Bey merhumların nüfuzu Abdülhak Hâmid'in nüfuzuna galiptir ve onların peyrevleri sizden on kere daha fazladır. Muallim Naci Efendi öleli yirmi sene oluyor, fakat tesir ve nüfuzu el'an devam etmektedir ve onun zevkinde adamlardan mürekkep kudretli bir intellectuel bir sınıf mevcuttur!"

"Niçin böyle bir sınıfın mevcudiyeti yeni bir iddia ile çıkmak için bir mâni teşkil etsin?"

"Bu intellectuel sınıfla mücadele etmeye mecbur olacaksınız, bir. İkincisi bugün Avrupa'da hakim olan meslek romantismdir; bizde de en kavi cereyan bu değil mi? Bu cereyanın istikametini hellenisme'e

nasıl çevireceksiniz? Bu demektir ki, teceddüdü romantisme olarak anlayan intellectuel sınıf da size itiraz edecek! En ehemmiyetli husus ise, Yunan muhabbeti ile itham edilme tehlikesidir!"

Yahya Kemal'in canı sıkılmıştı; aslında Rıza Tevfik'in itirazları yabana atılacak cinsten değildi. Zaten Yunancılıkla, Yunan muhabbetiyle en ağır bir şekilde itham edilmişlerdi. Türk Ocağı çevresinden atılan oklar kulaklarının dibinde vızıldıyordu. Rıza Tevfik o gün edebi ekollere niçin muhalif olduğunu da uzun uzun anlatmıştı. Gerçi bazı işler ortaklaşa yapılabilirdi, yapılması da gerekirdi, ama felsefe, edebiyat ve güzel sanatlarda mutaassıp bir individualiste'ti; işte bir fecr-i kâzibden başka bir şey olmayan Fecr-i Âtî, bir duman gibi dağılıp gitmemiş miydi? Yahya Kemal görüşlerini açıklamaya fırsat bulamadı, çünkü filozof Yeniköy'de inecekti; Köse Raif Paşa köşküne gittiğini ve Paşa'nın büyük oğlu Miralay Fuat Bey'e –Şahap'ın kayınbiraderi– ders verdiğini özellikle belirttikten sonra, ayrılırken:

"İsterseniz bir de Fikret'le görüşünüz!" dedi ve alt güverteye inen merdivenin başından seslendi:

"Bugünlerde hasta, yatıyor, ziyaretiniz kendisini çok memnun eder!"

Cenab Şahabeddin

"Hasta mı?"

"Evet, hasta!"

Fakat Sâtı Bey niçin Fikret'in hastalığından hiç söz etmemişti? Ertesi gün vakit kaybetmeden Âşiyan'a gitti. Fikret gerçekten yatıyordu, yanakları süzülmüştü. Fakat Yahya Kemal dergi projesinden söz edince yüzüne âdeta kan geldi, heyecanlandı. Böyle bir teşebbüste memnuniyetle yer alırdı, fakat nazarî meselelerde Cenab Şahabeddin ve Rıza Tevfik Bey'lerle anlaşmaları gerekirdi. Niçin olmasın? Gerçi Rıza Tevfik Bey'in ne düşündüğünü zaten biliyor, Cenab Şahabeddin'in fikirlerini ise tahmin ediyordu. Onbeş yıl kadar önce Ahmet Midhat Efendi'nin bir yazısı üzerine çıkan klasikler tartışmasında bu konudaki tavrını, bazı dostları anlatmışlardı. Ama fikrini zamanla değiştirmiş olabileceğini düşünerek kısa bir mektupla görüşme arzusunu bildirdi. Gelen cevap olumluydu; Yahya Kemal ve Yakup Kadri, belirlenen gün ve saatte Cenab Şahabeddin'in Kadıköy'deki evine, kendileri için verdiği çaya gittiler. Cenab, Rıza Tevfik'i de çağırmıştı. Oturup uzun uzun konuştular. Anlaşmaları imkânsızdı. Özellikle Cenab Şahabeddin bizde nazım ve nesirde Yunan'ı değil, şimdiye kadar olduğu gibi, İran'ı model almak gerektiğinde ısrarlıydı.

Toplantı iki kafadar için hayal kırıklığıyla sona erdi. Yolda Yakup Kadri söylenip duruyordu:

"Sana demiştim, bundan bir şey çıkmaz diye. Bizim yıkmak istediğimiz zevk ve fikirler işte bunların zevk ve fikirleridir, halbuki biz onlarla anlaşmaya gelmişiz!"

ONBİRİNCİ BÖLÜM

OCAK

Yüce dağlar gibidir gördüğün iş, Türk oğlu!
Hayal Beste

YAHYA KEMAL, Paris'ten döndüğü günlerde, Ahmet Samim'in kabri başındaki ihtifalde tanıştığı Hamdullah Suphi'yle daha sonra birkaç defa karşılaşmış, fakat hiç oturup uzun boylu konuşma fırsatı bulamamıştı. Yine de Celâl Sahir'in Ayasofya'daki evinde, 1914 Kasımının ortalarına doğru buluştuklarında eskiden beri tanışıyor gibiydiler; o kadar sıcak ve samimi bir karşılaşmaydı bu. Üstelik tarih, dil ve son harp hakkındaki görüşleri şaşılacak derecede birbirine benziyordu. O günlerde –ki harp taraftarlarının sevinçli, Yahya Kemal gibi harbin felâketimize sebep olacağını düşünenlerin kederli günleriydi– Boğazlar'dan Karadeniz'e geçtikten sonra satın alınmış gibi gösterilerek Yavuz ve Midilli adları verilen Goben ve Breslau zırhlıları Osmanlı donanmasıyla birlikte bazı Rus gemilerini batırıp Sivastopol ve Novorosisk limanlarını bombalayınca Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne harp ilan edilmiş, ertesi gün de İngiltere Boğazların ticaret gemilerine kapatılmasına tepkisini Çanakkale Boğazı tahkimatını topa tutarak göstermişti. Açıkçası, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, artık İtilâf devletleriyle harp halindeydi. İşin kötüsü bu harbin öncekilere hiç benzemeyen, bütün ülkeyi derinden etkileyecek bir harp olacağı anlaşılıyordu. Bu yüzden Balkan Harbi'nde bile ihtiyaç hissedilmeyen bir

yola başvuruldu: Cihad-ı Ekber!

Celâl Sahir, Yahya Kemal'in Büyükada'da olduğu için kaçırdığı cihat ilanını ve arkasından yaşananları adım adım takip etmişti; teşrinisaninin ilk günü bayraklarla donatılan Fâtih Camii avlusunda, muazzam bir kalabalığın huzurunda Fetva Emini Nuri Efendi tarafından Cihad-ı Ekber fetvasının okunuşunu, minarelerden ve muhteşem kalabalıktan yükselen tekbir sadalarınının mehabetini, daha sonra kalabalığın Fâtih'ten Saraçhane ve Şehzadebaşı yoluyla Beyazıt Meydanı'ndaki Harbiye Nezareti'ne gelişini, oradan Bâbıâli'ye ve Beyoğlu'na yürüyüşünü, her merhalede söylenen ateşli nutukları uzun uzun anlattı. Aynı gün Çekmece sırtlarında askeri bir manevra yapılmış ve 93 Harbi'nin acı hatırası Ayastefanos abidesi bir tören havasında yıkılmıştı.

Heyecanlı bir harp taraftarı gibi konuşan ve Karadeniz'deki oldubittiyi savunan Celâl Sahir'in, sohbet sırasında, Mısır'ın pamuğuyla Bakü'nün petrol kuyularına sahip olmamız gerektiğini bir fikr-i sabit halinde tekrarlayıp durması Yahya Kemal'i fena halde sıktı. Hamdullah Suphi, onun bir ara sohbetten koparak oturdukları odanın penceresinden bütün ihtişamıyla görünen Ayasofya'ya dalıp gittiğini fark etmişti; ilgisini çekecek bir şeyler söylemeye hazırlanıyordu ki, Yahya Kemal birden dönüp Celâl Sahir'in sözünü kesti:

"Celâl Sahir Bey," dedi, "Tursun Bey'in *Târîh-i Ebü'l-Feth* adında nefis bir eseri vardır. Bu eserde gözüme ilişmişti; genç Fâtih İstanbul'a girdikten sonra Ayasofya'nın kubbesine çıkmış ve harabe halindeki şehre bakarak hüzünlü bir sesle, meşhur 'Perdedârî mî küned der kaṣr-ı Kisra ankebûd/Bum nevbet mî zened der kal'a-i Efrâsiyâb' beytini okumuş. Benim şedit arzum, kıyamete kadar başka hiç kimsenin bu kubbeden aynı beyti okumamasıdır!"

Odaya birden derin bir sessizlik ve inkıraz hüznü çöküvermişti.

Bunu fırsat bilen Yahya Kemal, konuyu değiştirmek maksadıyla, Fâtih'in Kisra'nın sarayı gibi bir harabe halinde devraldığı İstanbul'un nasıl bir asır içinde Türk İstanbul olduğunu anlatmaya başladı. Yer yer Rumeli ağzına kaçan Türkçesiyle o kadar güzel, renkli ve velveleli bir anlatışı vardı ki, herkes sustu; şimdi küçük odanın içinde sanki mehterhane nevbet vuruyor, şanlı tuğlar yükseliyor, akıncılar kartal kanatlarını takmış sonsuz ufuklara at koşturuyor ve yeniçeriler fecir vakti tekbir getirerek "pençe-i Alî'deki şemşîr aşkına" surlara doğru hücuma kalkıyordu.

Son zamanlarda hummalı bir şekilde tarih okuyan ve kadim Yunan'dan çok Osmanlı tarihinin muhteşem devirlerine "tayy-ı zaman" etmeye başlayan Yahya Kemal, nâdir günlerinden birindeydi ve vecd halinde anlatırken fethi âdeta yeni baştan yaşıyordu. Bu yeni dostunun inanılmaz tarih bilgisi karşısında gözleri kamaşan Hamdullah Suphi, toplantı dağılırken Yahya Kemal'i bırakmadı:

"Nereye gideceksiniz?" diye sordu.

"Köprü'ye, Büyükada'ya geçeceğim! Orada ikamet ediyorum!"

"Son vapurla gitseniz olmaz mı?"

"Peki niçin?"

"Biraz yürüyelim diyordum?"

"Hay hay, yürüyelim!"

Ayasofya'dan Sultanahmet Meydanı'na doğru ağır adımlarla konuşa konuşa yürürlerken kızıl ve sarı teşrin yaprakları ayaklarının altında eziliyor ve Yahya Kemal hâlâ fethi anlatıyordu. İstanbul hüzünlü bir sonbahar güzelliğine bürünmüştü; dikilitaşların önüne geldikleri sırada Zağanos Mehmet Paşa ve Koca Mustafa Paşa gibi Osmanlı tarihinde önemli roller üstlenmiş mühtedi vezirlerden söz eden Yahya Kemal birden konuyu değiştirdi ve Yılanlı Sütun'u göstererek:

"Aziz Hamdullah Suphi," dedi, "biliyor musunuz, 1906 Temmuzunda Paris'ten Londra'ya gitmiş, Regent Park'a yakın bir sokakta, bir İngiliz ailesi yanında iki buçuk ay kadar pansiyoner kalmıştım. O günlerde en büyük arzum bir Türk destanı yazmaktı. Londra'da epeyce çalıştım, hatta bazı parçalar yazdımdı. Şimdi dostlarımın dillerinde dolaşan, 'Canavarlar kaçıyormuş gibi gür bir doludan/Bir salîb ordusu, bozgun, kaçıyor Niğbolu'dan' ve 'Şehsüvârânı kılıç koymamak azmiyle kına/Doludizgin koşuyorlardı akından akına' mısraları bu destan denememden kalmadır. Bunları Paris'e döndükten sonra Hüseyin Siret'e okuyup Hâmid'in yeni yazdığı şiirlerden parçalar olduğunu söylemiştim de, çok beğenmişti. Benim olduğunu söyleseydim beğenmezdi, çünkü o güne kadar okuduklarımın hiçbirini beğenmemişti! Her neyse, ne diyordum, bu büyük destanı bu sütunu örnek alarak yazmayı düşünüyordum. Yani projemin esasını bu Yılanlı Sütun veriyordu. Biliyorsun kadim Yunan'dan kalan ve Farslara karşı galebeyi temsil eden bu sütun, üç yılan başının taşıdığı bir kaideyle sona erer ve bu kaidenin üzerinde bir vazo bulunurdu. Türklük, İslamiyet ve Doğu Roma bu destanda bu üç yılan gibi birbirine sarılacak ve kendilerini hayal ettiğim Türk ülkesinde tamamlayacaklardı."

Hamdullah Suphi'nin gözleri sevinçle parlamıştı:

"Ah ne güzel, ah ne güzel," dedi heyecanla, "bu hakikaten muhteşem bir şey olur aziz şair! Fakat niçin mazi sigasını kullanıyorsunuz, yazmaktan vaz mı geçtiniz yoksa?"

"Bilmiyorum, belki yeniden dönerim bir gün. Şimdi onun kadar büyük olmasa bile başka bir poem üzerinde çalışıyorum. Sonsuzluk fikri üzerinde bizim Balkanlardaki trajik maceramızı anlatan bir şiir!"

"Doğrusu, dinlemek isterdim!"

Tekrar yürümeye başladılar. Yahya Kemal:

"Bir gün Ada'yı teşrif ederseniz size yazabildiğim kadarını memnuniyetle okurum!" dedi.

"Şeref duyarım. Peki, Yahya Kemal Bey, Celâl Sahir'e ve bana bütün bu anlattıklarınızı niçin Türk Ocağı'nda daha çok insana anlatmıyorsunuz?"

Yahya Kemal durakladı; *Tanin*'de Ömer Seyfettin'in "Boykotaj Düşmanı" hikâyesi çıkalıberi bütün Türkçülerin kendisine düşmanlık duygularıyla dolu olduğunu zannediyordu; o yüzden bu açık teklif karşısında şaşırmıştı. Ne diyeceğini bilemedi:

"Lakin ben ... Türk Ocağı ... bilmem ki nasıl olur?"

Hamdullah Suphi gülerek Yahya Kemal'in koluna girdi; niçin tereddüt ettiğini hemen anlamıştı:

"Size ve Yakup Kadri Bey'e bu canipten atılan okları biliyorum. Hatta aziz Yahya Kemal, *Peyam*'da neşrettiğiniz fikirlerinizin bir kısmına ben de iştirak etmiyorum. Fakat bu hem dost olmamıza mani değil, hem de Türk Ocağı'na gelmenize. Emin olun ocağımızda her görüşten insan var. İtilâfçısı var, İttihatçısı var... Müşterek vasfımız Türkçülük, Türklüğü sevmek ve yükselmesini istemek. Birçok meselede bizden farklı düşündüğünüzü biliyorum, fakat Türkçü olduğunuzu da biliyorum. Paris'te sizinle arkadaşlık etmiş bazı arkadaşlarımla hakkınızda çok konuştuk. Emin olun Yahya Kemal Bey, yeriniz bizim aramızdır. Gelin fikirlerinizi Türk Ocağı'nda anlatın, konferans verin. Bahçemize büyükçe bir konferans salonu da yaptırdık, çok beğeneceksiniz!"

Hamdullah Suphi bunları söyledikten sonra, Türk Ocağı'nı kurmak için ilk çalışmaların, 1911 yılı ortalarında, farklı etnik gruplar tarafından teşkil edilen milliyetçi derneklere tepki olarak Askeri Tıbbiyeliler tarafından nasıl başlatıldığını, bu çalışmaların mektep yöne-

timi tarafından engellenmesi üzerine, her türlü tehlike göze alınarak Karacaahmet mezarlığında yapılan gizli toplantılarda gizli bir kongre yapılmasının nasıl kararlaştırıldığını, bu kongrede seçilen murahhas heyetin tanınmış yazarlara gönderdiği mektubun muhtevasını, sonunda milliyet prensibini temel alan bir derneğin kurulması için hükümete başvurulduğunu, derneğin idare heyetinin Mehmet Emin, Emin Bülend, Ahmet Ferit, Fuat Sâbit gibi siyasetle doğrudan ilişkileri olmayan kişilerden teşkil edildiğini, ancak o tarihlerde Türkçülüğe pek iyi gözle bakmayan İttihat ve Terakki'nin bu heyetin toplanmasını nasıl engellediğini; çaresiz, farklı bir teşkilatlanma yolu deneyen gençlerin gayretli çalışmaları sonunda Türk Ocağı'nın 1912 yılı başlarında resmen nasıl kurulduğunu anlattı.

O sırada Divanyolu'nda, Nigâr Hanım'ın kayınpederi Salih Efendi'nin konağının tam önündeydiler. Hamdullah Suphi, karşı tarafta, Firuzağa Camii sırasında, alt katı Ârifin Kıraathanesi olarak bilinen kurşuni boyalı kâgir binayı gösterdi:

"Ocak bu binanın üst katındaki iki odada çalışmaya başladı. Birinin üzerinde 'Başarıcılar,' diğerinin üzerinde 'Aksakallılar' levhasının asılı bulunduğu iki küçük oda!"

Hamdullah Suphi'yi dikkatle dinleyen Yahya Kemal:

"Biliyorum," dedi, "Paris'ten döndüğüm günlerde dikkatimi çekerdi!"

"Belki Ârifin Kıraathanesi'nden yukarı kan ter içinde iskemle taşıdığımı da görmüşsünüzdür. Konferanslarımıza o kadar büyük bir rağbet vardı ki, hâlâ öyle, sandalyelerimiz yetmez, kahvelerden rica minnet aldığımız iskemleleri yukarı taşırdık!"

"Bildiğim kadarıyla siz sonradan dahil oldunuz!"

"Evet, ben de onu anlatmak istiyorum. Ocak Balkan faciasının ar-

dından büyük bir sarsıntı geçirmişti. Tabii bunun birçok sebebi var. En başta maddi imkânsızlık, sonra Ahmet Ferit Bey, Ahrar'a kurucu olacağını ve *İfham*'ı çıkaracağını söyleyerek reislikten çekilmiş. Öte yandan Ocak kurulmadan önce ortalık güllük gülistanlıkmış gibi, Türk milliyetçiliği yapılarak imparatorluğu meydana getiren unsurlar arasına ayrılık tohumları ekildiği yolunda tenkidler ve ithamlar da var. Velhasıl, âcilen bir şeyler yapılmazsa Ocak kapandı kapanacak. Reisliği idare heyeti azasından Âkil Muhtar Bey'e teklif etmişler, kabul etmemiş. Meğerse Âkil Bey, Selanik'ten İstanbul'a İttihat ve Terakki tarafından yeni cemiyetleri ve fikir cereyanlarını takip etmesi için vazifeli olarak gönderilmiş. Reisliği kabul etmemesi, dürüstlüğünden. Kabul ederse reisi olduğu cemiyet hakkında da rapor yazmak mecburiyetinde kalacak. O günlerde bazı gençler bana geldiler, görüşlerine güvendikleri ve itibar ettikleri muharrirlerle istişari mahiyette görüşüyorlarmış. Gittim, gidiş o gidiş. 766 sıra numarasıyla kaydımı yaptırdım ve çok geçmeden kendimi reis olarak buldum! Her neyse, derledik toparladık. Zaten Balkan mağlubiyetinden sonra İttihat ve Terakki, biliyorsunuz, Türkçülüğe göz kırpmaya başladı! Mamafih, biz Ocağı siyasetin dışında tutmak için ne mümkünse yaptık ve yapıyoruz! Dedim ya, her görüşten ve her fırkadan Ocaklı vardır, fakat hepsi önce Ocak umdelerini gözetirler. Evet, ne diyorsunuz, gelecek misiniz?"

"Sizce doğru olur mu? Hemen her meselede Ocaklılardan farklı mülahazalarım var; tarih görüşüm farklı, millet görüşüm farklı, dil görüşüm, vezin görüşüm, şiir anlayışım, velhasıl her şeyim farklı"

"Bunların hiçbiri sizin Ocaklı olmanıza mani değil! Biz bütün farklı görüşlere açığız ve görüşmeye hazırız. Ahmet Haşim'i bile davet ettim. Kırk yıllık arkadaşım bana güvenmedi; ya birisi çıkıp, 'Sen

burada ne arıyorsun ey hacı fışfış?' derse ben ne derim, dedi. Halbuki Ocak'ta hiç kimse ona böyle bir şey demezdi, diyemezdi. Emin olun, gelseydi başımız üzerinde yeri vardı! Ah zavallı Haşim, askere alındığını duydunuz mu?"

"Duydum, Yakup söyledi."

"Aldığım son habere göre yakında ihtiyat zabiti olarak kışlaya çıkacakmış!"

Yahya Kemal bıyık altından gülerek:

"Haşim'i asker elbisesiyle görmek isterdim!" dedi ve hemen arkasından ilâve etti: "Askerlik ve Ahmet Haşim, ne tuhaf!"

"Hakikaten öyle! Orada ince saf, leylî kadınlar ve nîlî sükût-ı istifhamlar bulamayacak. Biliyor musunuz Yahya Kemal Bey, ben şiiri Haşim yüzünden bıraktım! Galatasaray'dan arkadaşımdır; daha o zamanlar o kadar güzel yazardı ki, ondan daha iyisini yazamıyorsam ve yazamayacaksam, uğraşmanın bir faydası yok, kendime muvaffak olabileceğim başka bir meslek seçmeliyim diye düşündüm! Sahi, Haşim'in şiirini nasıl bulursunuz?"

Yahya Kemal'in yüzü, böyle bir soru sorulmasından memnun olmadığını ifade edecek şekilde değişti:

"Aziz Hamdullah, Haşim'i severim, hem iyi bir şair, hem zeki bir adamdır. Paris'ten döndüğüm günden beri önüme gelene şiir anlayışımı anlatıyorum, beni ondan daha iyi anlayan olmadı. Cenab Şahabeddin bile. Ahmet Haşim'le bir gün Sirkeci'de birlikte akşam yemeği yedik ve birkaç saat boyunca şiirden söz ettik. Daha doğrusu, ben öz şiiri anlattım o dinledi. Yüzündeki değişmeden, derdimi anlatacak adamı bulduğumu anlamıştım. Dinledi ve, 'Yahya Kemal, şiir işte bu senin söylediğindir, bu akşam gözüm açıldı!' dediydi! Evet, Haşim iyi şairdir, fakat aramızda kalsın, Türkçeyi iyi bilmez!"

Hamdullah Suphi şaşırmıştı:

"Türkçeyi bilmez mi?"

"İyi bilmez! Çünkü sonradan öğrenmiştir!"

"Aziz Yahya Kemal, siz benden daha ırkçısınız!"

Güldüler. Yahya Kemal, Hamdullah Suphi'nin yüzünde gezinen, şairlerin birbirlerini beğenmemelerini çok tabii karşıladığı anlamına gelebilecek belli belirsiz tebessümü fark etmekle beraber aldırmadı.

Beyazıt'ta Türk Ocağı'nın önüne geldiklerinde hava iyice kararmıştı. Divanyolu'ndaki küçük binanın iki odalı üst katı yetersiz kalınca kiralanan bu kızıl renkli ahşap bina Rahvancızâdelerin konağı olarak biliniyordu. Çok geniş bir taşlığı vardı ve Hamdullah Suphi, bu avluya dört beş yüz kişi alabilecek bir konferans salonu yaptırmıştı. Birlikte içeri girdiler, gıcırdayan tahta merdivenlerden ikinci kata çıkarak misafir odasına geçtiler.

KENDİNİ Türk Ocağı'nda bir milli heyecan tufanının ortasında bulan Yahya Kemal, o gün akşam Hamdullah Suphi'yle içeri girip de bir kültür yuvasıyla karşılaşınca şaşırmış kalmıştı. Odaları ve sofaları son derece zevkli bir şekilde döşenip duvarları Türk ressamlarının tabloları ve büyük hattatların levhalarıyla bezenmiş, insanı bir kültür ikliminin içine çeken sıcak bir mekândı. Hamdullah Suphi, burayı son derece kıt imkânlarına rağmen, Türk kültürünü ve sanatını yansıtan küçük, fakat çok değerli koleksiyonlarla küçük bir müze haline getirmişti. Bütün evler aslında irili ufaklı sanat eserleriyle doluydu ve bunlar ortalığa düştüğünde çok ucuza satın almak mümkündü. Fakat Reşad Fuat Bey gibi birkaç kişi sayılmazsa, İstanbul'da henüz ne koleksiyoncu vardı, ne de antikacı. Yahya Kemal, Hamdullah Suphi'nin bu çabasının önemini derhal kavradı; buraya gelen gençler, ev-

lerinde önem vermedikleri birçok eşyanın aslında çok değerli olduğunu benzerlerini burada görerek öğreniyorlardı.

Türk Ocağı sadece bir sanat ve kültür merkezi değil, çok sesli bir fikir kulübü haline gelmişti; bu hiç şüphesiz Hamdullah Suphi'nin başarısıydı. Her köşede bir grup farklı bir meseleyi tartışıyor, Ocak'ta yaşanan heyecan, konferanslar, müsamereler ve konserlerle dışarıya taşınıyordu. Bize bütün Rumeli'yi kaybettiren utanç verici Balkan Harbi yenilgisinden sonra birden imparatorluğun Türk unsurunu Türkçülük heyecanı sarmış, İttihat ve Terakki bile daha önce soğuk davrandığı Türk Ocağı'yla ilgilenmeye başlamıştı. Birbiri ardınca Türkçü dernekler kuruluyor, mecmualar çıkarılıyordu. Müslüman kadınların da girip çıkabildiği ve faaliyetlere katılabildiği Türk Ocağı, dernekler arasında etkisi ve yaygınlığıyla öne çıkmış ve bütün Türkler için bir cazibe merkezi haline gelmişti. Türkiye dışından Türklerin İstanbul'a geldiklerinde ilk uğradıkları yer Türk Ocağı'ydı. Konferans salonunda, taşlıkta, merdiven başında, odalarda, sofalarda Türklüğün muhteşem geçmişinden söz ediliyor ve parlak geleceğine dair fikirler üretilip hayaller kuruluyordu.

Yahya Kemal'in Türk Ocağı'na ilk adımı sağlam bir adım olmuştu; artık Darüşşafaka'daki dersleri biter bitmez soluğu burada alıyor ve bir köşeyi mekân tutup tarih, medeniyet, dil ve şiir görüşünü anlatıyordu; geniş kültürü, renkli konuşma üslubu sayesinde çok geçmeden etrafına bir hayran kitlesi toplamayı başarmıştı. Sohbetlerinin en sadık dinleyicisi ise Paris'ten tanıdığı Abdülhak Şinasi'ydi. Kendisi gibi Messagerie Maritime kumpanyasının bir vapuruyla Paris'e kaçarak üç dört yıl Jön Türklerin arasında gezinip Quartier-Latin kahvelerinde sürünen, yine kendisi gibi sözümona Ecol Libre des Sciences Politiques'e devam eden Abdülhak Şinasi, İkinci Meşrutiyet'in hemen ardın-

dan dönmüştü; Rumelihisarı'nda, Nigâr Hanım yalısının hemen yanındaki harap yalıda annesi ve kardeşi Selim Nüzhet'le birlikte yaşıyor, fakat sürekli Nişantaşı'na taşınmaktan söz ediyordu.

ABDÜLHAK ŞİNASİ'yle buluşması, içinde küllenmiş Paris sevdasını yeniden alevlendirmişti; artık her gün Quartier-Latin'de yaşadıkları şiir ve sefalet günleri üzerine uzun uzun konuşuyorlardı. Yahya Kemal, evet, Paris'i özlüyordu, ama bu özleyiş, aynı zamanda bir iç hesaplaşmasıydı. Ortada henüz dişe dokunur bir eseri bulunmadığı halde gördüğü itibarın aslında kendisine değil Paris'e, dolayısıyla Fransız kültürüne ve edebiyatına gösterildiğini pekâlâ biliyordu. Ne tuhaf, hiç kimse çıkıp, "Azizim, sen on yıl çalışmadan nasıl yaşadın Paris'te? Başladığın mektebi niçin bitirmedin?" diye sormamıştı. Paris'te yaşamış, edebiyat muhitlerini girip çıkmış olması onlar için yeterliydi. Şu Rübâbcı gençler... Konuşmaya başladığı zaman hayranlıkla gözleri parlayan gençler, biraz cesaretleri ve paraları olsa, hiç tereddüt etmeden kendilerini o âleme atıverirlerdi! Sultan Hamid devrinin meşhur tekerlemesi hâlâ revaçtaydı: "Bu memlekette vali olacağına, git, Avrupa'da kundura boyacılığı et, daha iyi!"

Bu tekerlemeye inanıp mekteplerinden kaçarak yahut işlerini, eşlerini terk ederek soluğu büyük Avrupa şehirlerinde alan nice delikanlı, nice memur, hatta nice asker, dilini, kültürünü ve şartlarını bilmedikleri şehirlerde sefalet içinde yaşayarak yok olmuşlardı. Bunlardan çok azı doğru dürüst bir üniversitede okumuş, çok azı alın teriyle ekmeğini kazanabilmişti. Bazıları, kendisi gibi, memleketten gelen küçük paralarla yarı aç yarı tok yaşama savaşı verir, bazıları da vatandaşlarını dolandırarak geçinirdi. İşte Şekip Bey... Bir gün Türk Ocağı'nda Paris'ten söz edilirken gözleri hasret ateşiyle tutuşan gençlere,

kendisinin Paris'e kaçmasına sebep olan Şekip Bey'in hazin macerasını anlatmıştı:

"... BENİ kışkırtıp Paris'e kaçırttıktan dört beş ay sonra Şekip de çıkageldi. Mevsim kıştı. Beş parasız, üstü başı perişan, suratında bir karış sakal, başında rengi solmuş, kalıbı bozulmuş bir kasket. Aç kalmak korkusuyla telaş içindeydi. Ona birkaç gün barınabileceği bir oda aramaya başladık. Saint-Jacques Sokağı'nda Louis-le-Grand lisesiyle Collège Philippe yapılarının bakiyesi sefil bir otel vardı, sonunda orada ucuz bir oda bulduk. O oteli hatırladıkça, Paris'e beş parasız düşen zavallı gençlerin başlarını soktukları otel kılıklı sefalet yuvaları gözlerimin önüne gelir. Kendi vatandaşlarımdan kaç kaçağın buna benzer otellerde barındığını gördüm ve içim parçalandı.

Şekip, anlattığına göre önce Ahmet Rıza Bey'e gitmiş ve kovulmaktan beter edilmiş. Ahmet Rıza Bey aşırı hasis, parasız kimselerden nefret eden, hele kendisinden yardım isteyeceğini vehmettiği kaçaklara şiddetli düşmanlık hisleriyle dolu bir adamdı, bu duygularını gizlemeye lüzum bile görmezdi. Paris'e yolu düşmüş her sefil Jön Türk onun istiskaline uğramıştır. Şekip'in de kendi milletinden nefret etmesine sebep olmuştu.

Her neyse, Şekip, 1904 yılının ilk aylarında Sadaine Sokağı'nda yaşayan İstanbul ve Selanik Yahudilerinin arasına karışarak geçinmenin yollarını aramaya başladı. Nihayet bir gün onu, diğer Yahudiler gibi sokak satıcısı olarak gördüm. Saint-Germain Caddesi'nde, işçilere mahsus bir kahvenin taraçasının önünde, iki tabla üzerinde teşhir ettiği kadın tuvalet eşyasını bağıra bağıra satmaya çalışıyordu. Bu vaziyete yavaş yavaş alıştı, sonunda bir gün kendisi gibi satıcı, iyi kalpli bir kadına tesadüf etti ve onunla birlikte yaşamaya başladı. Artık

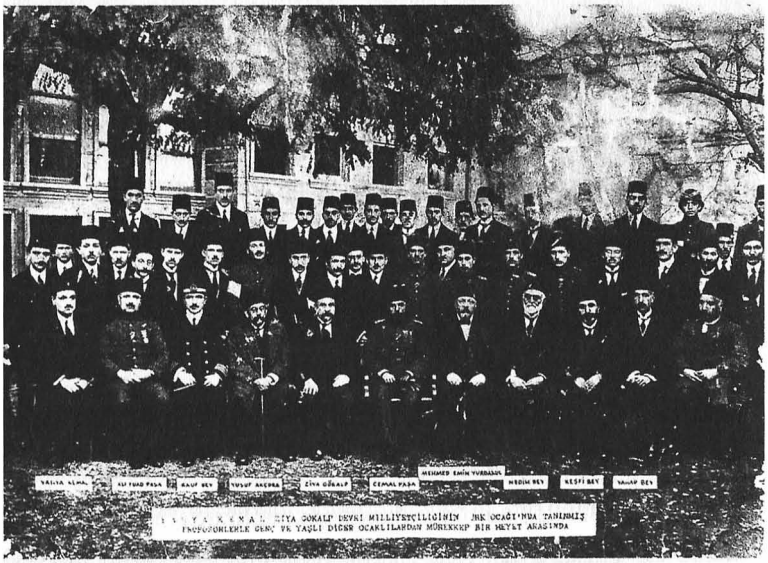
Fransa'nın fuar satıcılığı dünyasına karışmış, Türklerle hiç görüşmez olmuştu. Uzun yıllar, onu bizimkilerin bulunduğu yerlerde hiç görmedim.

Şimdi çok iyi hatırlıyorum, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girdiği gürültülü günlerden birinde, Saint-Germain bulvarının Saint-Michel bulvarıyla kesiştiği yerde ona rastladım. Kasketi ve geniş pantolonuyla tam bir Fransız amelesine benziyordu. Beni görünce sevindi. Orada, yakındaki Cluny kahvehanesine oturduk. Macerasını uzun uzun anlattı. Beraber yaşadığı kadınla resmen evlenmemişler, fakat evli gibi yaşıyorlarmış. Fuarlarda seyyar bir dükkânları varmış. Baktım, gözlerinde memleketi özlediğine dair en ufak bir ifade yok. Kendisine Meşrutiyet ilan edildikten sonra memlekette işlerin değiştiğini söyledim. Paris Sefareti'nin ateşemiliterliğine müracaat ederse durumu pekâlâ düzeltilebilir, mümtaz yüzbaşı rütbesiyle ayrılmış olduğu orduda tekrar vazife alabilirdi. Sustu ve biraz düşündükten sonra ne dese beğenirsiniz:

'Arkadaşlarım artık benden birkaç rütbe ileridedirler, onlardan geri bir üniforma taşımak bana ağır gelir; hem ben vatana niçin döneyim? Bu hayata alıştım. Ben artık Türk değil, Fransızım! Hayatımın zarı atılmıştır, sonuna kadar böyle gitsin!'

Çok üzülmüştüm; bu saçma düşünceleri terk etmesi gerektiğini, Meşrutiyet'ten sonra kimi Yemen'den, kimi Fizan'dan dönen, siyasi sebeplerle ordudan tard ve sürgün edilmiş gençlere uygulanan adaletin herhalde kendisine uygulanacağını söyledim, ikna olmadı.

Zavallı Şekip Bey, memleketinde arkadaşlarından birkaç rütbe geride olmaktansa, Fransa'da sokak satıcısı olarak sürünmeyi tercih etmişti..."

Yahya Kemal Paris'ten döndükten sonra, henüz yeni kurulmuş bir dernek olan Türk Ocağı'nın müdavimleri arasına katıldı. Burada konferanslar veriyor, fikirlerini anlatıyordu. Ocağın müdavimi olmakla beraber, epeyce farklı fikirleri vardı. İlk defa yayımlanan bu fotoğrafta, Yahya Kemal, Türk Ocağı'nda Ocak mensuplarıyla birlikte. Oturanlar (soldan sağa): Yahya Kemal, Ali Fuad Paşa, Rauf Bey, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Cemal Paşa, Mehmed Emin [Yurdakul], Nedim Bey, Keşfi Bey, Vahap Bey. Diğerlerinin kimlikleri tespit edilememiştir.

YAHYA KEMAL, Türk Ocağı'ndaki sohbetlerinde, Bahr-i Sefîd Medeniyet Havzası fikrinin yanısıra, "mektepten memlekete dönüş" şeklinde özetlediği milliyetçilik anlayışını geliştirmeye ve bir terkibe ulaşmaya çalışıyordu. Turan fikrine ciddi itirazları vardı. 1910 yılında *Genç Kalemler*'de neşrettiği Turan manzumesiyle gençliğe yeni bir ufuk gösteren Ziya Gökalp Bey'in bir mütefekkir olarak büyüklüğüne

diyeceği yoktu, fakat Turancılık da memleketten, memleket gerçeklerinden bir çeşit kaçıştı.

Aynı duyguları daha önce kendisi de yaşamıştı; Temmuz inkılabından önce Paris'te sözümona Abdülhamid aleyhinde mitingler düzenleyen Rumların, Ermenilerin, Bulgarların vb. aslında "Kızıl Sultan"ı devirmekten çok Türk milletini tarih sahnesinden silmek istediklerini anlayınca, kendi kendine, "Demek ki Türk milleti diye bir şey var! Bu nasıl bir millettir? Nasıl bir maziye sahiptir?" diye sorarak tarih kitapları okumaya başlamış ve Léon Cahun'in *Introduction à l'Historie des Peuples de L'Asie* adlı kitabını okuyunca, Türklüğün zaman ve mekân içindeki genişliği karşısında gözleri kamaşmıştı. Artık sosyalist değil, Turancıydı; o günlerde okuduğu kitaplardan birinde Camille Jullian'ın bir cümlesine rastlayıncaya kadar...

"*En mille ans le sol de la France a créé le peuple français.*"*

Türk Ocağı'nda bu macerasını anlattığı gün, Turancılığı iliklerine kadar benimsediği gözlerinde ışıl ışıl yanan ihtirastan ve ses tonundan anlaşılan bir genç şiddetle itiraz edince, sükunetini bozmadan görüşlerini şöyle açıklamıştı:

"Camille Jullian'ın cümlesini okuduktan sonra, milliyetin en mühim unsurunun toprak olduğunu anladım. Bizim milliyetimiz de Anadolu ve Rumeli toprağının eseriydi. Açıkçası, milliyeti zaman ve mekân bakımından tahdid etmek lâzımdı. Tarih kitaplarını okudukça, şuna kanaat getirdim ki, bizim için Malazgirt muharebesi başlangıç olarak kabul edilebilir; bu muharebeden sonraki bin yıl zarfında, Anadolu'da ve Rumeli'de yaşayış tarzıyla, mimarisiyle, musikisiyle, şehir anlayışıyla bambaşka bir Türk milleti ve Türkçe teşekkül etmiş

* Fransa toprağı bin yılda Fransız milletini yarattı.

ve farklı bir tarihi tecrübe, farklı bir macera yaşamıştır! Bin sene önce koptuğumuz bir dünya ile tekrar birleşmek, hayal dünyasında mümkün, fakat gerçekte imkânsızdır!"

"Fakat," dedi genç, "Gaspıralı İsmail Bey'in tecrübesi, en azından müşterek bir edebi lisanının mümkün olduğunu göstermişti!"

Yahya Kemal, sakin bir şekilde:

"Lâtif çocuk," dedi, "Kırım Osmanlının bir parçasıydı; Kırım Türkçesi de Osmanlı Türkçesine en yakın olandır. İsmail Bey'in ütopyası elbette hürmete lâyık. Fakat onun gibi düşünenlerin pek fazla olduğunu zannetmiyorum. Geçen sene ölen Kazanlı şair Abdullah Tukayef'in Gaspıralı'ya muhalif olduğunu ve, 'Biz Tatardık ve öyle kaldık. Türkler İstanbul'dadır, biz ise buradayız!' dediğini işitmedin mi?"

ONİKİNCİ BÖLÜM

ÇANAKKALE

Ettiler düşmeni bir öyle ki iclâ-yı kenâr
Tahmîs-i Gazel-i Hümâyûn

HAMDULLAH SUPHİ'nin teminatına güvenerek Türk Ocağı'nda zaman zaman Bahr-i Sefîd Medeniyet Havzası nazariyesini de açıklamaya çalışan Yahya Kemal'in en çok bu fikri itiraza uğruyor, saf şiir ve deruni ahenk hakkında söyledikleri ise pek anlaşılamıyordu. Bir gün hâlis şiirin nâdir bulunur bir maden olduğunu söylemiş, hece vezniyle yazılmış şiirlere tutkun Ocaklı gençlerden bazıları gülüşünce düşüncelerini açma ihtiyacını hissetmişti:

"Şiir her şeyden evvel ritm sanatıdır. O halde güfteden çok bir çeşit beste olarak kabul edilmek lâzımdır. Mısralarında nağme hissedilmeyen bir manzume sadece güftedir ki, biz onu nesir sahasına atıyoruz. Mısra mısra beste olan bir manzume asıl şiirdir!"

Bunun üzerine gençlerden biri ilk anda herkesin aklına gelen soruyu sormuştu:

"Anladığım kadarıyla siz şiiri sırf ritme bağlayarak şiirlikten çıkarmak ve galiba bir ahenk oyuncağı yapmak istiyorsunuz?"

"Hayır aziz kardeşim, ritm'in fenni ve mihaniki manasını düşünmeyiniz. Şiirde ritm başka bir şey; buna ben 'deruni ahenk' diyorum, 'deruni ahenk'!"

Demek istediğinin tam anlaşılmadığını hissedince bir örnekle

açıklamak istedi ve aklına birden Nef'î'nin bir mısraı geldi:

Hem kadeh hem bâde hem bir şûh sâkîdir gönül

Mısra Yahya Kemal'in ağzından hakikaten bir nağme gibi çıkmıştı; bu âni buluşuyla keyiflendi ve mısraı bir gourmet'nin çok farklı ve lezzetli bir yemeği ilk defa tadarken duyduğu zevke benzer bir zevk ve heyecanla birkaç defa tekrarladı. Evet işte buydu deruni ahenk. Ne bir kelime atılabilir, ne bir kelime ilâve edilebilirdi. Söz musikiye dönüşmüştü artık. Kelimeler alelâde anlamlarını aşarak bu nağmenin ayrılmaz unsurları haline gelmişti. Galib Dede'nin dediği gibi, bir başka lügat tekellüm ediliyordu. Lügatin kimyasını başkalaştıran deruni ahenkti, başka bir şey değil. Bunun vezinden gelen mihaniki ahenkle hiçbir ilişkisi yoktu. İnanmazlarsa, aynı mısraı takti ederek okusunlardı:

Hem kadeh hem/bâde hem bir/şûh(ı) sâkî/dir gönül

İşte deruni ahenk gitmiş, büyü bozulmuştu. O halde kelimelerin istifinden ve seslerin birbiriyle izdivacından doğan deruni âhengin vezinle doğrudan bir ilişkisi olamazdı; ritm ortadan kalkınca büyü bozuluyor, şiir yok oluyordu.

Nef'î'nin beytinin verdiği heyecanla divan şairlerinden sevdiği beyit ve mısraları art arda sıralamaya başlayan Yahya Kemal, daha sonra Fransız şairlerine geçip okudu, okudu... Ve Abdülhak Hâmid'den her zaman çok büyük zevk ve heyecanla okuduğu *Merkad-i Fâtih'i Ziyaret*. Vecd halindeki bir mistik gibi kendinden geçmiş, etrafındaki halkanın gittikçe genişlediğini fark etmemişti.

Yahya Kemal renkli şahsiyetiyle Türk Ocağı'na renk getirmiş olmasına rağmen, düşüncelerinin farklılığı yüzünden bazı Ocaklılarca

bir türlü benimsenmiyordu. Akçuraoğlu Yusuf, bu tepkileri ifade etmek üzere, *Türk Yurdu*'nun 4 Mart 1915 tarihli nüshasında A.Y. rümuzuyla "Yahya Kemal Beyefendiye" başlığını taşıyan bir açık mektup neşretti. Nazik bir dille yazılmış olmakla beraber hafifçe alaylı ve meydan okuyucu bir mektuptu bu:

Muhterem efendim,

Birkaç arkadaşınızla beraber yeni bir mekteb-i edebî kurmaya çalıştığınızı sizden ve bazı dostlarınızdan işitmiş, hatta edebî nazariyelerinizden bazılarını dinlemek bahtiyarlığına da nail olmuştum. Nazariyelerinizi parça parça dinlediğimden, zihnimde onları birbirine ekleyip âhenkdar bir meslek haline getiremedim. Mesela, lisanı, edebiyatı Türkçeleştirmek, millileştirmek; hayata, medeniyete bakışımızı garplılaştırmak, muasırlaştırmak istiyorsunuz. Bunu biz Yurtçular da istiyoruz. Diğer taraftan "Havza Edebiyatı," "Nev Yunânîlik," "Ritim Meselesi" gibi mahiyetlerini hakkıyla anlayamadığım, künhlerine tamamen nüfuz edemediğim halde, bilmem neden, öbür maksatlarımıza pek de uygun gelmediğine zâhib olduğum bedîî nazariyeleriniz var. Bazı fikirlerinizin bazılarımıza böyle mübhem, mütezâd, hatta biraz garip gibi görünmesinin başlıca sebeplerinden biri, hiç şüphe etmiyorum ki nazariyelerinize muntazam, müteselsil ve mufassal bir surette muttali olmayışımızdır. Mektebinizin edebî, bedîî, ictimaî efkâr-ı esâsiyesini Türk Yurdu sahifelerinde bildirmek ve anlatmak lütfunu dirîğ etmezseniz, Yurd müftehir olur.

15 Şubat 1330

A.Y.

Hamdullah Suphi, bu mektuptan birkaç hafta önce, Yahya Kemal'e, bütün Türkçülerin üzerinde sarsılmaz bir otoriteye sahip olan Ziya Gökalp'in kendisiyle görüşüp tartışmak istediği haberini getirmişti.

Yahya Kemal, Türk Ocağı'nda yaymaya çalıştığı fikirler yüzünden Ziya Bey'e şikâyet edilmiş olabileceği şüphesini dile getirince, Hamdullah Suphi:

"Olabilir, ama zannetmiyorum!" dedi ve biraz düşündükten sonra ilâve etti: "Olsa bile, Ziya Bey böyle şikâyetlere kulak asmaz; emin ol, çok geniş ufuklu ve bütün fikirlere açık bir insandır! Fikirleriniz çatışsa bile, çok iyi anlaşacağınıza ve dost olacağınıza inanıyorum!"

Ziya Gökalp, Yahya Kemal'in İstanbul'a döndüğü günlerde ilk karşılaştığı insanlardan biriydi. Şefik Esad'ın yazıhanesinden çıkmış, Cağaloğlu'na doğru yürürken Bâbıâli Caddesi'nde apansız karşısına çıkan Doktor Nâzım Bey, Paris'ten tanıdığı ve sevdiği şairi yanındaki şişman, değirmi yüzlü, üzerinde taşralı havası taşıyan mahcup adama takdim etmişti:

"Sana Paris'ten gelmiş eski bir Türkçü takdim edeyim, konuşunuz ve anlaşınız!"

Yahya Kemal, Ziya Gökalp adını daha Paris'teyken Selanik'ten gelen Ali Âgâh adındaki genç doktordan duymuş, onun anlattıklarından yola çıkarak, "Galiba," demişti, "bu Ziya Bey, iki asır evvel Almanya içinde Almanlığı keşfeden Leibniz gibi, Türklüğü keşfeden bir adam, bir havari!" O gün Cağaloğlu'na doğru yürürken bu meseleler üzerinde biraz konuşma fırsatı bulmuşardı. Bir ara kapıldığı aşırı Türkçülükten artık çok uzak olduğuna ve Turan rüyasından uyandığına, vatanımızın bugünkü siyasi sınırları içinde bir Osmanlı Türklüğü arzu ettiğine ve bin yıldan öncesini bir çeşit "kablettârih" saymak gerektiğine dair söyledikleri Ziya Gökalp'e çok dar ve tatsız gelmişti, ama tekrar görüşme temennisiyle samimi bir şekilde ayrılmışlardı. Gerçi siyasi şartlar yüzünden birkaç yıl hiç görüşememişlerdi, fakat Yahya Kemal, görebildiği şiirlerindeki dili ve zevki onun çok beğendiğini,

hatta gençlere örnek gösterdiğini Türk Ocağı'nda Orhan Seyfi ve Enis Behiç'ten işitmişti. Bu bakımdan Hamdullah Suphi'nin getirdiği görüşme teklifi belki de samimi bir tanışma arzusunun sonucuydu. Memnuniyetle kabul etti.

ALMANYA-Avusturya ordularını arkadan çevirebilmek için İstanbul'u işgal ederek Osmanlı Devleti'ni safdışı bırakmak isteyen İtilâf Devletleri donanmasının tabyalarımızı uzaktan topçu ateşine tuttukları kritik günlerdi. Harp çok kötü başlamıştı; Çanakkale Boğazı girişindeki torpil tarlasına rağmen bir İngiliz denizaltısı içeri sızarak Mes'udiye zırhlısını batırmış, Erzurum'a doğru ilerleyen Rus ordusu Köprüköy'de Üçüncü Ordu tarafından durdurulmuşsa da, cepheye giderek kumandayı ele alan Enver Paşa'nın hazırlıklar tamamlanmadan başlattığı, altmış bin askerin Allahüekber Dağı'nda donarak ölmesine yol açan Sarıkamış harekâtı felâketle sonuçlanmış, güya Mısır'ı fethetmesi için Dördüncü Ordu kumandanlığına tayin edilen ve Haydarpaşa istasyonundan muhteşem bir törenle uğurlanan Cemal Paşa'nın Süveyş Kanalı'nı geçme denemesi de başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Münazara için belirlenen günde, İttihat ve Terakki'nin ideologu Ziya Gökalp'le henüz ortaya dişe dokunur bir eser koymadığı halde şaşırtıcı bir şöhret kazanan ve değişik fikirler söyleyen Yahya Kemal arasındaki münazara, bu başarısızlıkların yarattığı psikolojik ortamda yapılacaktı. *Türk Yurdu*'nun küçük salonunu dolduran Türkçülerin hepsi endişeli görünüyordu ve yüzleri asıktı. Halide Edip Hanım tarafından yönetilmesine karar verilen münazaraların ilki dil konusunda yapılacak ve konu dışına asla çıkılmayacaktı.

Kısa bir görüşmeden sonra münazarada uygulanacak metot üzerinde anlaşmaya varıldı. Taraflar kendi düşüncelerini sorular sormak su-

retiyle açıklayacaklardı. Halide Edip'in ilk sözü vermek istediği Ziya Gökalp, nezaket gösterdi:

"Lütfen önce siz buyurun Yahya Kemal Bey!"

Yahya Kemal nazlanmadı ve ilk sorusunu sordu:

"Türkçe hangi milletin lisanıdır?"

"Elbette, Türk milletinin."

"Bu Türk milleti hangi topraklarda sâkindir?"

"Anadolu'da, Rumeli'nin bizde kalan ve şimdi büyük kısmı düşman işgalinde bulunan kısımlarında, Rus ve İran Azerbaycanında, Rusların müstevli olduğu Asya'nın cenup ve şark taraflarında ve sair yerlerde sâkindirler!"

Ziya Bey'in Türkçü mecmuaların çoğunda Turan ülkesinin parçaları olarak göterilen Macaristan ve Finlandiya gibi ülkelerle Ural-Altay lisanlarının konuşulduğu bölgeleri zikretmemesi Yahya Kemal'in dikkatini çekmişti. Üçüncü sorusunu da şöyle sordu:

"Bu saydığınız yerlerde oturan Türkler, bizim bu salonda konuştuğumuz gibi, aynı lehçeyi, aynı lügat ve ıstılahları mı kullanırlar? Evde, sokakta kullandıkları lisanla, yazıda kullandıkları lisan aynı mıdır?"

"Hayır Yahya Kemal Bey, aynı değildir! Ayrı ayrı lehçelerde konuşur ve yazarlar. Lakin ediplerimiz, şairlerimiz, âlimlerimiz aynı Türkçeyle bir edebiyat vücuda getirirlerse, zamanla ortak bir konuşma ve edebiyat lisanı vücuda gelebilir!"

"Ziya Bey'le ihtilâfımız tebarüz etmiştir. Şairlerimiz, ediplerimiz ve âlimlerimiz, aynı Türkçeyle yazsalar dahi, bu kadar ayrı kıtalarda bu kadar asırlık ayrı teşekküllere malik olan ve hakikatte ayrı birer Turanî teşekkül olan terkipler yine aynı Türkçeyi konuşamazlar. Çünkü şimdiye kadar medeniyet tarihinde şairlerin, ediplerin ve âlimle-

rin milletlere lisan yaptığı görülmüş değildir. Lisanları milletler yaratır. Şairler ve edipler bu lisandan yazı lisanını çıkarırlar. Konuşulan lisan, aynı kıta ve aynı terkibin içinde bile mıntıka mıntıka lehçe farkları gösterir. Anadolu ve Rumeli'de birbirine çok yakın mıntıkalarda bile lehçe farkları vardır. Milleti birleştiren ancak yazı lisanıdır. Şimdi bizim gibi aynı yazı lisanına malik olan bir terkip bile öz vatanında, mıntıka mıntıka konuşma lisanında birtakım lehçeler arzederse, acaba vatan hududu haricinde olan diğer Turanî terkiplerde bu fark ne kadar büyüktür!"

Ziya Bey, bunları dinledikten sonra:

"O halde," dedi, "bize Türkçe hakkındaki kendi telakkinizi izah ediniz!"

Yahya Kemal, sözlerinin ne ölçüde tesirli olduğunu anlamak için bakışlarını salonda bulunanlar üzerinde gezdirdi. En azından dikkatlerini çekmiş ve kafalarını hafifçe karıştırmış görünüyordu:

"Biz Türküz, lisanımız Türkçedir," dedi. "Ancak bu Türkçe Malazgirt meydan muharebesinden sonra Anadolu'ya girmiş ve Selçuklu'nun bir uzantısı olan Osmanlı devirlerinde Rumeli'ye ve İstanbul'a yerleşmiş olan Türklerin bir çeşit lehçesidir. Bu Türkçe sekiz yüz seneden beri bir taraftan yeni yerleşilen topraklardaki ihtilatlardan hasıl olmuş lügatlarla, bir taraftan da mensup olduğumuz din ve İslam medeniyetinin tesiriyle o cihetten gelen lügatlarla tekevvün etmiş, kendine mahsus bir Türkçedir!"

Yahya Kemal, bunları söyledikten sonra "Türk" kavramından ne anladığını uzun uzun açıkladı. Biz elbette Ural-Altay milletlerinin Türk zümresine mensup Türklerdendik; fakat bu zümrenin Oğuz töresine mensup ulusları arasında yer alıyorduk. Oğuzlar da zamanla yaşadıkları farklı tarihi tecrübeler yüzünden farklılaştılar. Biz İran'ı

ele geçirip Malazgirt zaferinin ardından Anadolu'ya, oradan da Rumeli'ye geçip Avrupa'nın içlerine doğru ilerledik; daha da önemlisi, Rumeli'ye geçtikten sonra oraya daha önce gelmiş Peçenek, Kuman, Oğuz ve Vardar Türkleri gibi Ural-Altay ve Turanî menşeli topluluklarla karışıp halhamur olduk. Buralarda zamanla Türkleşen yerli unsurlar da bu hamura karıştılar. Nihayet İstanbul'u fethettik; iki asır içinde İstanbul'a yerleşen Türklerin ve Türkleştirilmiş unsurların ortak gayretiyle yaratılmış bir Türkçe konuşuyoruz. Bu Türkçede, bu toprakların ve bu iklimin rengi, sesi, tadı ve kokusu, yaşanmış uzun bir tarihi tecrübenin zenginliği vardır. Bu ilim ve edebiyat adamlarının oturup yapabilecekleri bir şey değildir."

Yahya Kemal, dinleyicilerden bazılarının yüzlerinde beliren memnuniyet ifadesini fark etmişti. Fakat bazı gençlerin öfkelendiklerini ve yerlerinde duramadıklarını fark etti. Fakat Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi ve Yusuf Akçura gibi büyüklerin bulunduğu yerde seslerini çıkarmaya cesaret edemiyorlardı. Bir yudum su içtikten sora:

"Hülâsa," diye devam etti, "1071'den sonra bir Türkiye Türklüğü teşekkül etmiştir; bu Türklüğün bir Türkçesi ve bu Türkçenin bir yazı dili vardır. Gerçi bu yazı dili medresenin ve tekkenin tesiriyle fazla Arap ve Acemperest olan münşilerin elinde, bilhassa son asırlarda fazla bozulmuştu. Lakin münşilerin sadece kendilerinin anlayabildiği bu suni dil millete asla mal edilememiştir. Onun için birkaç asırdan beri yazı dilini ıslah etmek yolunda, temenni hududunu geçmeyen bir iddia vardı: Sadeliğe gitmek. Sadeliğe gitmek, hakikatte canlı lisana geçmiş olan kelimelere gitmekti. Daha altmış sene evvelki ediplerimiz, Türkçenin üç lisandan, Arapça, Farsça ve Türkçeden yoğrulmuş bir lisan olduğuna dair gülünç bir iddiada bulunurlardı. Halbuki Türkçede yalnız bu üç lisandan değil, Rumcadan, İtalyancadan ve İs-

lav dillerinden de kelimeler vardır. Bu kelimeler o kadar millileşmiştir ki, Türkçeden ayırt edilemez. Şöyle böyle okumuş birine iskele, liman, anahtar gibi kelimeleri sorunuz, Türkçe diyecektir. Arapça ve Farsçadan alınmış ve canlı lisana girmiş millet, cami, âdet, vilâyet, merdiven, oruç, namaz gibi binlerce kelime de öyle!"

Türk Ocağı'nda yaptığı deruni ahenk sohbetinden beri dilinden düşmeyen mısraı hatırlatmanın tam zamanıydı:

"Dostlarım," dedi, " 'gönül' ve 'bir' dışındaki bütün kelimelerin Arapça ve Farça olduğu şu mısraın Türkçe olmadığını bana kim söyleyebilir?"

Hem kadeh hem bâde hem bir şûh sâkîdir gönül!

İTİLÂF DEVLETLERİ donanmasına bağlı bazı gemiler, şubat sonlarında Çanakkale Boğazı'na girerek merkez tabyalarını şiddetli ateş altına almıştı. Adalar ihtiyat tedbiri olarak hükümet tarafından boşaltıldığı için İstanbul'da kalan Yahya Kemal, o günlerden birinde Darüşşafaka'ya gittiğinde eline Bilgi Derneği'nden adına gönderilmiş esrarengiz bir davetiye tutuşturuldu. Biraz da merak sâikiyle, belirtilen günün gecesi, Cêlâl Sâhir'in evinin alt katında faaliyet gösteren Bilgi Derneği'ne gitti. Akçuraoğlu Yusuf, onu hemen bir köşeye çekerek kulağına tabyalara bütün gücüyle yüklenen İtilâf Devletleri donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a ulaşabileceği korkusuna kapılan hükümetin Anadolu'ya geçmeye karar verdiğini fısıldadı. Dahiliye Nâzırı Talat Paşa'nın teklifi üzerine politikaya bulaşmamış Türkçü aydınlarla yapılan bu toplantıda, ayaklanması muhtemel azınlıklara karşı Müslüman İstanbul halkının nasıl korunabileceği müzakere edilecekti. Akçuraoğlu bunları anlattıktan sonra:

"Senin de katılmanı ben ve Halide Edip Hanım teklif ettik!" dedi.

Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Halide Edip, Köprülüzâde Fuat, Celâl Sahir, Halim Sâbit, Hüseyinzâde Ali, Doktor Adnan, Mehmet Ali Tevfik ve Ömer Seyfettin gibi bellibaşlı bütün Türkçü aydınlar oradaydı. Çok hararetli geçeceği anlaşılan toplantıyı idare etmek üzere seçilen Doktor Adnan, durumu kısaca açıkladı: İtilâf devletleri benzeri görülmemiş bir donanmayla Çanakkale Boğazı'na saldırıyordu ve savunma hatlarımızı her an yarabilirdi. Bu da İstanbul'un düşmesi demekti.

Salonda bir ölüm sessizliği hüküm sürüyordu. İstanbul düşebilirdi, ha! Kalbinin sıkıştığını hisseden Yahya Kemal, hükümetin aczi karşısında şaşkındı. Sonra birden bir düğmeye basılmışçasına herkes konuşmaya başladı. Soğukkanlılığını korumaya çalışan Doktor Adnan güç belâ sükuneti sağladıktan sonra:

"Arkadaşlar lütfen," dedi, "tarihimizin en kritik zamanlarını yaşıyoruz. Salâhiyatdar kuvvet, İstanbul'u kaybedebileceğimizi söylüyor; bu korkunç hakikatin hepinizi harap ettiğini biliyorum. Ancak böyle her kafadan bir ses çıkarsa burada hiçbir meseleyi halledemeyiz! Bizden istenen şu: İstanbul düştüğü takdirde Müslüman ahaliyi Rum ve Ermenilere karşı nasıl müdafaa edeceğiz? Bu konudaki fikirlerinizi söylemenizini rica ediyorum. Hüseyinzâde Ali Bey söz istiyor, buyurun efendim!"

Hüseyinzâde Ali Bey ve onun arkasından toplantıya katılan bütün Türkçü aydınlar görüşlerini uzun uzun anlattılar; ne var ki söylenenlerden Müslüman halkın nasıl korunacağına dair pratik bir netice çıkarmak imkânsızdı. Üstelik, aralarında politikaya bulaştıkları için işgalin gerçekleşmesi halinde ilk hedef olacaklarını düşünenler vardı ve niyetleri ailelerini korumak için hükümetle birlikte Anadolu'ya geçmekti. Bu mesele ortaya atılınca, Doktor Adnan, İstanbul'da kimlerin

kalıp kimlerin kalmayacağını sırayla sordu. Genç ve ateşli aydınlardan biri orada bulunan herkesin istisnasız İstanbul'da kalarak halka cesaret aşılaması gerektiğini söylüyordu. Yahya Kemal ve birkaç kişi İstanbul'da kalacaklarını söylediler. Peki, ne yapılabilirdi? Uzun tartışmalardan sonra, halkı aydınlatmaktan başka bir şey yapılamayacağı sonucuna varıldı. Tek somut teklif Halide Edip'ten gelmişti; ihtiyaç halinde fukaraya dağıtılmak üzere gizli yerlerde erzak depolanması.

Tartışmalar uzadıkça Türkçülük anlayışındaki farklılıklar su yüzüne çıkıyor ve İttihatçı Türkçülerle İttihatçı olmayanlar hızla ayrışıyordu. Sinirler gergindi. Ertesi gece aynı yerde yapılan ikinci toplantıda daha da belirginleşen bu ayrışma, Çanakkale'den gelen kötü haberler yüzünden üzücü bir çatışmaya dönüşmek üzereydi. Aynı meseleler aynı heyecanla yeniden tartışıldı ve toplantının genişletilmesi gerektiği sonucuna varılarak teklif edilen yeni isimlerin de davet edilmeleri kararlaştırıldı. Ertesi gece sadece Yahya Kemal'in teklif ettiği kişi gelmişti. Gerginlik had safhadaydı; fakat o sırada iyi bir haber yetişti; Boğaz'ı geçmeyi başaramayan İtilâf devletleri donanmasının geri çekileceğine dair emareler görüldüğü bildiriliyordu. Salondaki tansiyon birden düştü ve yüzler sevinçle aydınlandı. Ne var ki Yahya Kemal nifak havasının henüz sona ermediğini hissediyordu. Merkez-i Umumi ile sıcak ilişkileri bulunmayan aydınlar zor ve tuhaf bir durumda kalmışlardı. Salondaki sevinç havası çok geçmeden dağıldı ve tartışmalar yeniden alevlendi. Bir süredir Merkez-i Umumi ile arası açık olan Halide Edip, İttihatçı olmayan Türkçülerin başına geçerek bir hizip kurmuş, Merkez-i Umumi'nin dilini konuşan Ağaoğlu Ahmet Bey'le kıyasıya çarpışıyordu. Sonunda Ağaoğlu, orada bulunanlara ne kadar güvenilebileceğini bilmediğini söyledikten sonra baklayı ağzından çıkardı:

"Çünkü İttihatçı olmayan milliyetperver de olamaz!"

Salonda buz gibi bir hava esti. Yahya Kemal'in beti benzi atmıştı; öfkesini belli eden bir tavırla yerinden kalktı ve titreyen bir sesle:

"Efendiler," dedi, "aranızda ne şedit, ne de mutedil, hiçbir zaman İttihatçı olmamış biri varsa, o da benim! Evet, İttihatçı değilim, fakat kendi düşünüşüme göre Türkçüyüm; galiba siz de beni öyle bildiğiniz için davet ettiniz, kalktım geldim. Davet ettiğiniz insanlara emniyet edip etmemek bahsini çıkarmak ne Türk, ne de insan şiarıdır!"

Böyle bir tepkiyi beklemediği için şaşıran Ahmet Ağaoğlu:

"Fakat ... Yahya Kemal Bey, ben sizi kastetmemiştim. Lütfen..."

Yahya Kemal dinlemedi ve hışımla salonu terk etti. Yusuf Akçura ve Ömer Seyfettin arkasından koşarak salona dönmesi için ikna etmeye çalıştılarsa da başaramadılar. Bu toplantılardan asla bir sonuç çıkmayacağını düşünerek Bilgi Derneği'ni terk eden Yahya Kemal, ertesi gün Darüşşafaka'ya kendisini almaya gelen Ömer Seyfettin'in ısrarına dayanamayarak bir toplantıya daha katıldı. Bu ısrarı, üzeri kapalı bir özür dileme ve gönül alma gayreti olarak anlamıştı. Boyokotaj Düşmanı meselesini hiç açmadılar, hatta ima bile etmediler.

Ömer Seyfettin, Yahya Kemal salonu terk ettikten sonra aşırı İttihatçılar tarafından bile eleştirilen Ağaoğlu Ahmet Bey'le Halide Edip Hanım arasında geçen çok zehirli tartışmayı mizahi üslubuyla uzun uzun anlatmıştı.

İtilâf Devletleri donanması inanılmaz bir bozguna uğrayarak çekildiği için anlamını yitiren bu toplantıların –Yahya Kemal "karga derneği" diyordu– tek faydası, İttihatçı olmayan ve Turan idealini bir hamhayal olarak gören Türkçülerin ilk defa fikirlerini söyleme imkânı bulmalarıydı. Birinci hizipte Halide Edip, Yusuf Akçura, Doktor Adnan ve Mehmet Emin Bey gibi isimler yer alıyordu. İkinci hizip

ise Ziya Gökalp'in tesiri altındaydı.

Bağımsız kalmayı tercih eden Yahya Kemal, hizipler arasındaki ihtilâfın fikri olmaktan çok şahsi meselelerden doğduğunu daha sonra öğrendi. Halide Edip Maarif Nâzırı Şükrü Bey'le kavga edince hükümetten ve Merkez-i Umumi'den soğuk tavır görmüş, Yusuf Akçura ise, Cemiyet'e yazılmaya gittiği gün, tahlif edileceği sırada Osmanlılığa ve Kur'an'a inanmadığını, dolayısıyla istedikleri şekilde yemin edemeyeceğini söyleyince kovulup tehdit edilmişti. Mehmet Emin Bey de galiba zaman zaman Ermeniler lehinde iltimasta bulunduğu için gözden düşmüş, zaten inşadları da artık kabak tadı veriyormuş.

Halide Edip grubuna yakın duran Türk Ocağı reisine gelince, o henüz bağımsızlığını koruyordu.

İTİLÂF DEVLETLERİ donanması Boğazları geçememiş, fakat İstanbul'a kara yoluyla ulaşmak için sahile asker çıkarmaya başlamıştı; şimdi Gelibolu yarımadasında tarihin en kanlı boğazlaşmalarından biri yaşanıyordu. Çatışmaların bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde, bazı şair, muharrir, ressam ve bestekârlar, Karargâh-ı Umumi İstihbârât Şubesi Müdürlüğü'nden birer tezkere aldılar. Çanakkale'de muharebe sahalarını gezerek duygularını ve düşüncelerini icra ettikleri sanatın diliyle halka ve gelecek nesillere anlatmaları isteniyordu; bu bir emir değil, sadece rica ve teklifti. Yahya Kemal, kendisinin atlanmış olmasını, henüz neşredilmiş kayda değer bir eserinin bulunmamasına bağlayarak pek alınmadı. Ne var ki davet edilmeyenler üzgündü, özellikle Süleyman Nazif ateş püskürüyordu. Davet edilen bazı şairlerse, tam aksine, bundan hiç memnun olmamışlardı. Nitekim 11 Temmuz 1915 pazar günü, sol kollarında çift yeşil defne dalından işaretli hâki keten elbiseleriyle Sirkeci Garı'nda toplananlar, birçok

tanınmış şair ve yazarı aralarında göremediler. Geziye katılacaklarını bildirmelerine rağmen, belki de seyahat yorgunluğunu ve muhtemel tehlikeleri göze alamayarak son anda vazgeçenler vardı. Tevfik Fikret'inse çok istediği halde hasta olduğu için davete icabet edemediği söyleniyordu.

Yahya Kemal, şair olarak davet edilmediği için pek üzülmemişti, ama, milleti ölüm kalım savaşı verirken arzuladığı ölçüde verimli olamamaktan tedirgindi. Seferberlik ilan edildiğinde askere gitmek için ahz-ı asker şubesine müracaat etmiş, fakat şaşırtıcı bir engelle karşılaşmıştı. Balkan Harbi'nden sonra, Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan muahede hükümlerine göre, Yugoslavya'ya terk edilen arazilerin sahiplerine üç yıl süre verilmişti; üç yıldan sonra iki ülkeden birini tercih edeceklerdi. Bir saniye bile Yugoslav tebaasında kalmak istemeyen Yahya Kemal, hemen Büyükada nüfus memurluğuna müracaat ederek nüfus tezkeresini almıştı. Ancak Harb-i Umumi başlayınca Enver Paşa muahedeyi dinlememiş ve bir kanunla Yugoslavya tebaasını tercih eden bütün Müslümanların askere alınmasını sağlamıştı. Nüfus tezkeresini değiştirmiş ilk ve tek adam olduğu için tuhaf bir şekilde bu kanunun dışında kalan Yahya Kemal'in askere alınabilmesi için özel bir kanun çıkarılması gerekiyordu.

Askere gidemeyen, fakat mutlaka faydalı olmak isteyen Yahya Kemal'e derslerinden artakalan zamanlarında Hilâl-i Ahmer hastahanesi haline getirilen Galatasaray Lisesi'ne uğrayıp oradaki görevlilere yardımcı olabileceği söylendi. Udî Nevres Bey de onun gibi, Galatasaray'a gönderilen gönüllülerdendi. Darülfünun öğrencileri, askerliklerini Hilâl-i Ahmer hizmetinde yapan doktorlar ve çeşitli mesleklerden okumuşlar, gece yarılarına kadar yaralılarla uğraşıp biraz nefes almak istediklerinde, alt katta, kabul salonu haline getirilen odaya uğruyor,

Udî Nevres'in kanun ve udla yaptığı iç yakıcı taksimleri ve Yahya Kemal'in kendine has bir üslup, şive ve ahenkle okuduğu şiirleri dinleyerek yorgunluklarını üzerlerinden atıyorlardı. İkisinden de başka bir şey istemiyor, Hilâl-i Ahmer umumi katibi Dr. Adnan, Dr. Âkil Muhtar ve Dr. Neşet Ömer Bey'ler, zaman zaman sırf Yahya Kemal'i dinlemek için geliyorlardı. Şiir okurken çıt bile çıkmasına istemeyen ve dinleyicileri çoğaldıkça coşkunluğu artan Yahya Kemal bazen de susuyor, hafif bir el işaretiyle Udî Nevres'ten çalmasını istiyor ve musiki başlayınca gözlerini yumup dakikalarca o halde kalıyor, sonra birden coşarak, büyük bir heyecanla şiir okumaya başlıyordu. Bir gün de Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ından Beni Muhabbet kabilesinin tasvir edildiği bölümü okudu:

Dil-zinde-i feyz-i Şems-i Tebrîz
Ney-pâre-i hâme-i şeker-rîz
Bu resme koyup beyân-ı aşkı
Söyler bana dâstân-ı aşkı
Kim vardı Arab'da bir kabîle
Müstecmi'-i haslet-i cemîle
Ser-levha-i defter-i fütüvvet
Ser-hayl-i Arab Benî Mahabbet
Ammâ ne kabîle kıble-i derd
Bil-cümle siyah-baht u rû-zerd
Giydikleri aftab-ı temmuz
İçdikleri şu'le-i cihan-sûz
Va'dîleri rîk ü şîşe-i gam
Kumlar sağışınca hüzn ü mâtem
Hârgehleri dûd-ı âh-ı hırmân

Sohbetleri ney gibi hep efgaan

.....

Erzakları belâ-yı nâgâh

Âteş yağar üstlerine her-gâh

Ekdikleri dâne-i şerâre

Biçdikleri kalb-i pâre pâre

Yahya Kemal kısa bir süre gözlerini kapatıp sustuktan sonra:

"Nevres," dedi, "Galib Dede galiba bizi anlatıyor!"

"Öyle," dedi Nevres, "Benî Muhabbet biziz; bizim üzerimize ateş yağıyor, dert kıblesi biziz; bizim giydiğimiz temmuz güneşi, içtiğimiz ateş!"

"Dede'ye bir selâm verelim mi, ne dersin?"

"Neden olmasın? İki adımlık yer!"

Kalkıp Galata Mevlevihanesi'ne yollandılar.

YAHYA KEMAL, Celâl Sahir'in evinde tanıştığı Halide Edip Hanım'la Bilgi Derneği'ndeki toplantılardan sonra sık sık görüşmeye başlamıştı; aralarında kısa sürede oluşan samimiyetin ardında, biraz da *Yeni Turan* romanı hakkında *Peyam-ı Edebî*'de çıkan olumlu yazısı vardı. 1912'de *Tanin*'de tefrika edilen ve bir yıl sonra Türk Yurdu Neşriyatı arasında kitap olarak çıkan *Yeni Turan*'da, Turan kavramı Gökalp'inkinden farklı olarak Osmanlı Devleti bünyesinde Türklüğe ve Türk hakimiyetine dayanan bir uyanışı ifade ediyordu. Başka bir deyişle, *Yeni Turan*, Türkçü, İslamcı ve adem-i merkeziyetçi görüşlerin bir terkibiydi ve Yahya Kemal'in dikkatini bu yönüyle çekmişti.

Artık sık sık buluşuyorlardı; Yahya Kemal, Halide Edip'in *Kitab-ı Mukaddes*'teki Yusuf kıssasından hareketle yazdığı piyesi Nakiye Ha-

nım'ın Sultanahmet'teki kız mektebinde bizzat sahneye koymuştu. *Kenan Çobanları* adı da kendisine aitti. Kız mektebinin talebeleri tarafından 1916 başlarında Türk Ocağı sahnesinde temsil edilen, hatta İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri tarafından da seyredilen piyes çok olumsuz bir tesir uyandıracak, Yahudilik propagandası yapıldığına dair dedikodulara yol açtığı gibi, siyasi bir gaye taşıyıp taşımadığı konusunda şüpheler de uyandıracaktı.

Yakup Kadri, Halide Edip hakkında Türk Ocağı'nda bir de konferans veren Yahya Kemal'in bu ilişkisinden rahatsızdı. *Yeni Turan* yazarını hiç sevmiyor ve onu Yahya Kemal'in gözünden düşürmek için ne gerekiyorsa yapıyordu. Halide Edip, Yakup Kadri'ye göre hırslı, riyakâr, şöhret peşinde koşan, içyüzü karanlık, dessas bir kadındı ve onunla ahbaplık kimseye hayır getirmezdi. Arkadaşının telkinlerine aldırmaksızın Halide Edip'i evinde sık sık ziyaret eden Yahya Kemal, gece yarılarına kadar süren hararetli sohbetlerden sonra evine dönerken sokağın hemen başında bir sivil memurun sürekli beklediğini neden sonra fark etmişti.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂFET

Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde
Telâkî

YAHYA KEMAL, sonunda Yakup Kadri'yi ikna etmişti; Nevruz sabahı Ada'dan Kısıklı'daki Bektaşi dergâhına gitmek niyetiyle ilk vapurla İstanbul'a hareket ettiler. Yolda sebebini çözemediği bir heyecan içindeydi; gerçi tekke ortamına ve tasavvufa pek yabancı sayılmazdı, fakat yıllar var ki, tekke değil, herhangi bir camiye bile adımını atmamıştı. Çocukluğunun bir tarafını kuşatan Rufai tekkesini ve Redife Hanım'ın kocası Şeyh Saadeddin Efendi'yi hatırladı.

Beş yaşındaydı ve onu ilk defa bir şenlik gecesi görmüştü. Belki cülûs, belki de bir velâdet şenliği. Büyük validesi Âdile Hanım'la Vardar boyunda bir araba gezintisindelerdi ve arabada o da vardı. Kumral, endamlı ve eski bir divanın sayfalarından süzülmüşe benzeyen ay gibi bir bey kızı. O gece şenlik topları atılırken Ahmet Âgâh'ın küçücük kalbi pır pır ediyordu; tuhaf bir duyguyla sersemlemiş gibiydi. Beş yaşındaki bir çocuktan umulmayacak bir cesaretle, gözlerini "Üsküp Venüsü" Redife Hanım'ın güzel ve çocuksu yüzüne dikmiş, ısrarı fark edilene kadar bakmış, bakmıştı.

İçini günlerce yakan ve zamanla küllenen ateş, tam yedi yıl sonra, Üsküp'te gümrük memuru olarak görev yapan ve işret meclislerinde Hamdi Can diye tanınan Nişli Hamdi Bey'in oğulları Ruhsar ve Hüs-

nü'nün sünnet düğünlerinde Redife Hanım'ı ikinci defa görünce birden canlanıvermişti. Redife Hanım da gölge gibi peşinde dolaşan ve gözlerini gözlerinden ayırmayan bu bücürün içini yakan ateşi hissetmiş olmalıydı; gözlerinde sevgi, merhamet ve tedirginlik karışımı ışıltılar dolaşıyordu. O gece, İbrahim Naci Bey'in oğlundaki tuhaflığı belki de tek fark eden, Hamdi Bey'in karısı Naime Hanım'dı. Kalbi ve zekâsıyla bütün şehri fetheden, dostlarının sadece ikbal günlerinde değil, hastalıklarında ve acılı günlerinde de hep yanlarında bulunan iyilik ve vefa timsali Naime Hanım, âh Naime Hanım, ne müthiş kadındı.

O sünnet düğünü gecesinden sonra Redife Hanım bir kere daha bütün varlığını kuşatmıştı; derin bir melâl içinde hep onu düşünüyordu. Bir gün duygularını ifade etmek için kâğıda kaleme sarılmış ve hece vezniyle sık sık dinlediği Üsküp türkülerine benzeyen, şimdi tek kelimesini bile hatırlamadığı bir şiir yazmıştı. Yazdığı ilk şiirdi bu. Ne var ki çocuktu, unutacaktı; Redife Hanım'ın Rufai şeyhi Saa-

"Üsküp Venüsü" Redife Hanım, kocası Şeyh Sadeddin Efendi ve çocuklarıyla.

deddin Efendi'yle evleneceği haberi ortalıkta dolaşmaya başlayıncaya kadar. Birden beyninden vurulmuşa döndüğünü ve kalbinin Şeyh Saadeddin Efendi'ye karşı kıskançlık ve düşmanlık hisleriyle nasıl dolup taştığını hatırladı. Üsküp eşrafından olan Saadeddin Efendi, taşrada benzerine kolayca rastlanamayacak derecede nâzik, zarif ve kültürlü bir adamdı. O tarihte Üsküp'te yaşayan Bursalı Tahir Bey ve Eşref Paşa gibi seçkin münevverlerle arkadaşlık eder, tasavvufî şiirler söylerdi. Ve dergâhı, çok eski, çeşmeli ve şadırvanlı, cuma günleri zikir ve devran saatlerinde ziyaretçilerle dolup taşan oldukça zengin bir dergâhtı.

Ahmet Âgâh, idadinin ikinci sınıfına geçtiği yıl, ki onüç veya ondört yaşında olmalıydı, bir cuma günü yine devran için Rufai dergâhına gitti ve güzel Redife'yi üçüncü defa şeyh efendinin haremi

Yahya Kemal Üsküp'te, İdadi talebesi iken çekilmiş bir fotoğrafı.

olarak gördü. Aslında galiba sadece bu an için bir süredir dergâha devam ediyor, hatta cuma günü yapılan ayinlerde arakıyeli serpuşuyla zâkirlik ederek ilâhiler okuyor ve Şeyh Saadedin Efendi'den Farsça öğreniyordu. O gün yüreğini yerinden oynatan Redife Hanım, kadınlığa geçen bütün taşra kızları gibi süslenip bir başka türlü güzelleşmişti. Bu tesadüfle içinde yeniden uyanan ateş bu sefer derslerini ihmal ettirecek ve onu arkadaşlarından koparark her türlü eğlenceden uzaklaştıracak kadar yakıcıydı. Artık sadece erişilmez Redife Hanım'ı düşünüyordu, bir başkasının olan Redife Hanım'ı. Yakınları tuhaf dalgınlığının farkına varmış ve sebebini de belli belirsiz hissetmişlerdi. Bir gün derdini yine şiirle söylemek istedi; fakat şimdi ikinci tesadüften sonra yazdığı türden bir şiir değil, kitaplarda gördüğü manzumelere, mesela Muallim Naci'nikilere benzeyen, "Eyledim îcâd bin yangın bir âteşpâreden" gibi mısralarla örülmüş bir şiir yazarak aşkının büyüklüğünü anlatmak istiyordu; aruzla ve sağlam kafiyelerle. Ne var ki sadece bozukdüzen bir kıta yazabilmişti. Bir gün aklına tuhaf bir fikir geldi; şiirini Şeyh Sadeddin Efendi'ye okutacaktı. Düşündüğünü yaptı da. Huzura çıkarken kalbi yerinden fırlayacak gibiydi. Genç şiir heveslisini güleryüzle karşılayan şeyh efendi, eşi Redife Hanım için yazıldığını bilmediği kıtayı dikkatle okumaya başladı. Ahmet Âgâh, ara sıra gözlerini kaldırıp yüzüne bakan şeyh efendiden gözlerini suçluluk duygusuyla kaçırıyor ve soğuk soğuk terliyordu. Yüreği ağzındaydı; ya şu kapıda şimdi Redife Hanım belirirse, ya şeyh efendi duygularını keşfederse, ya... Fakat işte intikamını almıştı.

Şeyh Saadeddin Efendi, kıtayı birkaç defa dikkatle okuyup hatalarını kırmızı mürekkeple işaretledikten sonra, güzel yüzüne çok yakışan bir teessümle:

"Güzel," demişti, "pek beğendim. Lakin birkaç ufak vezin hatası

gördüm, onları düzeltirsen daha da güzel olacak! Bir de tavsiyem var: İyi şair olmak istiyorsan büyük şairlerin eserlerini tanzir ve tahmis etmelisin. Bu bir mübtedi için en kestirme yoldur!"

Ve şiiri genç şaire uzatırken ilâve etmişti:

"Yeni şiirlerini de görmek isterim, her zaman gel, e mi?"

Hayır, Saadeddin Efendi'ye bir daha gitmedi, fakat şiire devam etti. Çok geçmeden aruz veznini iyiden iyiye kavramış, hatta ebced hesabını öğrenerek karşı yakaya yeni yapılan Sâdi dergâhı semahânesi için bir tarih bile düşürmüştü. Bir gün babasının kitapları arasında Muallim Naci'nin *Şerâre*'sini buldu ve günlerce elinden düşürmedi. Üstâdın gazellerini yüksek sesle okudukça eski şiirdeki estetiğin ve rindâne edânın zevkine varıyor ve benzerlerini yazmak için yanıp tutuşuyordu. Sonunda oturup Naci'nin

Bakmayın bağda fevvâre ye dildâre bakın
Dalmayın Kevser'e Firevs'de dîdâre bakın

matla'lı gazelini tahmis etti. İçi içine sığmıyordu; dergâha gidip Şeyh Saadeddin Efendi'ye göstermeyi düşündü, fakat o gün yaşadığı kâbusu düşünerek vazgeçti. Belki de, hamile olduğu söylenen Redife Hanım'la karşılaşmaktan korkmuştu. Gün geçtikçe şiir sevgisinin ona duyduğu büyük aşkın yerini almakta olduğunu hissediyordu. Muallim Naci'nin *Şerâre*'sinden sonra *Âteşpâre*'sini, daha sonra *İbnü'l-Gazan*'ı ve *Fürûzân*'ı yuttu. Recâîzâde'nin *Ta'lim-i Edebiyatı*'nı ve *Zemzeme*'lerini de okumuştu; Naci ile aralarındaki büyük kavgadan haberdardı ve elbette şiirlerinin çoğunu ezberleyip *Meyhanede Bir Söyleniş* adlı şiirinin etkisiyle gizli gizli rakı içmeye bile başladığı Naci'nin tarafını tutuyordu. Bir gün bir tesadüf sonucu Bağdatlı Ruhi'nin divanı eline geçmiş ve Terkîb-i Bend'iyle gazellerini büyük bir zevkle okumuştu. Zi-

ya Paşa, Abdülhak Hâmid ve Mehmet Celâl'in şiirleriyle adını unuttuğu bir şairin *Mülhemât* adlı şiir kitabı, henüz onbeşindeki şairin şiir dünyasını teşkil ediyordu. Her sekiz mısraın bir küme teşkil ederek birbirine bağlandığı *Makber* de hoşuna gitmiş ve Hindistan'dan bir gemiyle İstanbul'a dönerken Beyrut'ta ölen veremli Fatma Hanım'ın acıklı sergüzeştinden çok etkilenmişti.

Makber'i okurken sevgilisini düşünerek günlerce gizli gizli gözyaşı döken Ahmet Âgâh, kendini topladıktan sonra, bu büyük sevginin hâtırasını ebedîleştirmek için yazdığı *Hâtıra* adlı şiirini büyük bir özenle temize çekip bütün cesaretini toplayarak İstanbul'da çıkmakta olan *Musavver Terakkî* mecmuasına postaladı. Cesaretini biraz da kısa bir süre önce Vali Hafız Mehmet Paşa'ya karşı ayaklanan Üsküp halkının heybetli direnişini tasvir ettiği şiirinin beğenilip dilden dile dolaşmasından alıyordu. Bu şiirde isyanın elebaşları olan İdris Hoca, Hacı Ferhad ve Husmen Ağa'nın isimlerini de ustaca zikretmiş ve beklemediği ölçüde takdir toplamıştı.

1901 yılı teşrinievvelinin sonlarına doğru *Musavver Terakkî*'nin yeni sayısı çıkagelmişti. Sayfalarını parçalarcasına birkaç defa çevirip heyecandan ilk anda bulamadığı şiirini görünce müthiş bir sevinç çığlığı koparıp yerinden fırladığını hatırladı ve gayri ihtiyari gülümsedi. Vapur Köprü'ye yanaşmak üzereydi. Yanında gazete okuyan Yakup Kadri'ye sordu:

"Kuzum, ilk yazın neşredildiğinde neler hissettiğini hatırlıyor musun?"

Yakup Kadri, belli belirsiz bir hayretle:

"İlk yazım mı?" dedi. "Elbette çok sevinmiş ve edebiyat âlemine bomba gibi düştüğümü zannetmiştim. Kimse tınmadı tabii!"

Hemen ardından ekledi:

"Nirvana! İlk yazım Nirvana'dır. Kahire'de İbsen'den birkaç piyes seyretmiştim. Onlardan etkilenerek yazdığım tek perdeli mensur bir muhavere. *Resimli Kitap*'ın yanlış hatırlamıyorsam 1325 tarihli nüshalarından birinde neşredilmişti. Adam sabaha kadar içip evine dönüyor; karısı hiç uyumadan onu beklemiş. Tabii aralarında münakaşa çıkıyor ve başlıyorlar aşka, hayata, sanata dair konuşmaya. İkisi de genç, ama öyle büyük lâflar ediyorlar ki, okusan gülersin. Mesela Necdet musiki hakkında şöyle diyor: 'Fakat musiki insanı aldatır. O vefâsız bir kadına benzer. Musiki hâin ve zâlim bir ilâhedir. Musiki öyle ellerdir ki, sizi bulunduğunuz yerden alır, yükseltir, yükseltir. Sizi bir mestî-i suûd içinde uyutarak semâ-yı san'atın bütün tabakatında gezdirir. Öyle zannedersiniz ki, artık bir daha avdet etmiyeceksiniz o sefil arza. O kadar yükselirsiniz... Fakat o eller, sizi tutan, yükselten eller, musiki elleri, sizi birden bırakıverirler, ilâh..."

İkisi de gülmeye başlamışlardı. Yakup Kadri:

"Dedim ya, gülersin diye! Ya senin?"

"İlk şiirim 1901 senesi sonbaharında *Musavver Terakkî*'de neşredildi. Mecmuanın o nüshasını ve başmuharriri Filibelizâde Nizami Bey'in takdir mektubunu günlerce yanımda taşıdım. 'Üsküp'ten A. Âgâh' imzasına bakmaya doyamamıştım, hatta geceleri ne olur ne olmaz diye mecmuayı yastığımın altına koyar öyle yatardım. *Hâtıra* isimli bir şiirdi! Şimdi tek mısraını bile hatırlamıyorum! Ama tuhaftır, aynı nüshada senin aziz dostun Haşim'in de *Mâî Gözler* isminde bir şiiri vardı, hâlâ ezberimdedir: *'İki çapkın nuveyre-i sevdâ/İki şi'r-i belîg-i mevce-nümûd/Umk-ı aşkında dâimâ peydâ/Şûhî-i aks-i âsmân-ı kebûd!'* "

Yakup Kadri kendi kendine söylenir gibi:

"Zavallı Haşim! Şimdi kimbilir cephede ne yapıyor," dedi. "Ge-

çenlerde bir mektup aldım, mübarek sanki cephede değil, sayfiyede. Muharebeler hakkında tek satır bile yazmamış! Haa, istersen şiirini bulabiliriz; bir dostumun kütüphanesinde Terakki'nin tam koleksiyonu var!"

"Hayır," dedi Yahya Kemal, "o şiirden zihnimde kalan imajların hiç değişmemesini istiyorum! Sen bana şu gideceğimiz dergâhı anlat biraz."

Yakup Kadri güldü:

"Gidince görürsün!"

KISIKLI'da, özensizce örülmüş bir duvarla çevrili çok geniş bir bahçenin önünde faytondan inip çift kanatlı kapısından içeri girdiler. Bir kısmı bostan, bir kısmı da mezarlık olarak kullanılan, bakımsız, fakat servileri, çınarları, çam fıstıklarıyla şaşırtıcı bir güzelliğe sahip bahçede, dar, dik ve bakımsız yoldan, ağaçlar tarafından kapatıldığı için tamamı görünmeyen, ama ahşap ve boyasız bir konak olduğu anlaşılan tekkeye doğru yürümeye başladılar. Biraz sonra tekkenin tamamı göründü; ağaç sütunlar üzerine kurulmuş balkondan pembeler giyinmiş bir adam, dürbünle etrafı kolaçan ediyordu. Yakup Kadri, gülerek:

"Ali Baba'nın bugün dört gözle beklediği biri var galiba!" dedi.

"Yakup, senin Nur Baba bu herif olmasın!"

"Ta kendisi!"

"Roman ne âlemde?"

"Belki inanmayacaksın, hâlâ bitirebilmiş değilim!"

Yakup Kadri'nin annesinin Kızıltoprak'taki küçük evinde gözlerden ırak yaşadıkları günlerde, tecrit edilmişlikten kendi hesabına bir çıkış yolu bulan Yakup Kadri, sık sık, Yahya Kemal'i evde yalnız bırakıp

çoktandır semtine uğramadığı Kısıklı Bektaşi Dergâhı'na kaçmaya başlamıştı. Bir süredir tarikatten hanım arkadaşları bazen faytonları, bazen uzun arabalarıyla kapıya dayanıyor, "Hadi, tekkeye gideceğiz!" diye tutturuyorlardı. Yakup Kadri, birkaç defa, gitmeye can attığı halde misafiri olduğu gerekçesiyle özür dilemiş, fakat sonunda ısrarlara dayanamamıştı. Her seferinde Yahya Kemal'in kafes arkasından kendisini gözlediğini bildiği için nazlanır gibi yapıyor, sonunda çok direnmiş, fakat çaresiz kalmış bir adam tavrıyla boynunu bükerek: "Kemalciğim, gördün ya, hanımlara derdimi anlatamadım! Gitmek mecburiyetindeyim, sen keyfine bak, oku, yaz!" diyor ve bazen eve birkaç gece hiç gelmiyordu. Vicdan azabı içinde eve döndüğü geceler, çok zaman Yahya Kemal'i sigara dumanından göz gözü görmeyen odada, koltuğa gömülmüş, *Nur Baba* romanının müsveddelerini okurken bulmuştu.

Yahya Kemal, dergâha birlikte gitme teklifinde hiç bulunmayan dostunu zor durumda bırakmış olmamak için bir gün bile "Beni de götür!" dememişti. Aslında *Nur Baba*'nın müsveddelerini okurken büyük bir meraka kapılmış, kendisini de götürsün diye her seferinde Yakup Kadri'nin gözlerinin içine bakmıştı. Davet ancak iki yıl sonra geldi. Yakup Kadri, Yahya Kemal gibi Paris'lerde okumuş ve farklı yaşama alışkanlıkları edinmiş bir zâhiri Ali Baba'ya, hanım arkadaşlarının da yardımıyla –Ali Baba hanımlara hiç dayanamazmış– kabul ettirmişti. Tekkeye girdiklerinde merdivenin üst başında bizzat şeyh efendi tarafından karşılandılar. Pembe cübbesi, külâhı ve karmakarışık sakalıyla Yahya Kemal'e ilk anda bir yeniçeri kaçkını gibi görünen boylu poslu bir adamdı; saygılı ve iltifatkâr davrandığına göre epeyi bilgilendirilmiş olmalıydı. Kendisini gıyaben çok iyi tanıdığını söyledi. Ayakkabılarını çıkarıp "Meydan" adı verilen geniş bir odaya geç-

tiler. Çok sade döşenmiş, pencereleri Çamlıca'nın nefis manzaralarını içeri süzen, duvarları Yahya Kemal'in benzerlerini kahvelerde çok gördüğü, ilkel, ama sembolik anlamlar taşıyan tarikat resimleriyle bezenmiş bir oda. Sadece şeyhin oturduğu köşe itina ile düzenlenmişti. Ali Baba, Yahya Kemal'in duvarlardaki resimler ve resimyazılarla ilgilendiğini fark edince bazı açıklamalarda bulunma ihtiyacı hissetti. Anlattıkları herkesçe bilinen sıradan şeylerdi, misafirinin tasavvufla ilgili sorularını da üstü kapalı bazı lâflarla geçiştirdi. Belli ki bilmiyordu. Yahya Kemal, Yakup Kadri'ye "Bu herif zır cahil!" anlamında bir bakış fırlattı. O sırada içeri kadınlı erkekli bir grup doluştu. Çoğunun sarhoş, hem de adamakıllı sarhoş olduğu anlaşılıyordu. Ali Baba, gelenleri misafirine tek tek tanıttıktan sonra geçip üç kat şilteyle beslenmiş ve irili ufaklı yastıklarla çevrilmiş postuna bağdaş kurdu. Kalem efendisinden hamalına, zabitinden zerzevatçısına kadar, çeşit çeşit mesleklerden müritler ve muhipler, sırayla Baba'nın elini ve dizini öpmeye başladılar. Nevruz günü olduğu için dergâh bir hayli kalabalıktı.

Olup bitenlerden fena halde sıkılan Yahya Kemal, Yakup Kadri'nin kendisini dikkatle ve bıyık altından gülerek seyrettiğini fark edince gülümsemeye çalıştıysa da beceremedi. Sıra Yakup Kadri'nin arkasından yürüyerek Baba'yla musafahaya gelmişti. Başka zaman olsa yüzüne bakmayacağı bir adamın elini ve dizini öpmek çok ağırına gittiyse de, düşmüştü bir kere; en zoru da koyun postuna diz çöküp oturmaktı. Yüzünü ekşitip ileri geri mırıldanmaya, oflayıp puflayarak kıvranmaya başladı. Yakup Kadri'nin yüreği ağzındaydı; çünkü daha törenin başındalardı ve bağdaş kurmasını unuttuğu anlaşılan bu Quartier-Latin adamı, haline bakılırsa, her an bir rezalet çıkarabilirdi. Ali Baba, Nevruziye okurken huzursuzluğu artan Yahya Kemal, müritler birbir-

lerine sarılıp omuzbaşlarını öpmeye başlayınca kendini zor tuttu. Her an bir gülme krizine tutulabilirdi. Bu acayip tören biter bitmez kendilerini bahçeye attılar. Yahya Kemal, bezgin bir tavırla:

"Yakupçuğum," dedi, "bütün bir geceyi burada nasıl geçireceğiz? Bu Bizanslı kadın yüzleri, bu yeniçeri döküntüsü adamların pos bıyıkları karşısında?"

"Lütfen biraz daha sabret! Akşama her şey değişecek, bu kuru kalabalığın yerini senin de seveceğin rindler, ehl-i diller alacak ve emin ol, burada kadim Bakkhos ayinlerinin akislerini bulacaksın!"

"Göreceğiz bakalım! Bu Ali Baba'nın da senin Nur Baba'nla hiçbir benzerliği yok birader!"

"O, Nur Baba'nın hammaddesidir!"

"Demek oluyor ki, ikide bir kopına dayanan hatunlar da Ziba'ların, Nigâr'ların, Nasib'lerin, Alhotoz'ların hammaddesi!"

"Eh, biraz öyle!"

Yahya Kemal bir de sigara yakınca iyice sakinleşmiş ve aşağılarda görünen Boğaziçi'nin sularına dalıp gitmişti. Çok geçmeden Yakup Kadri'nin kuru kalabalık dediği misafirler dağılmaya başladı ve Kısıklı Caddesi'den tekkeye kıvrılan patikada yeldirmeli ve çarşaflı hanımlarla çelebi tavırlı ve iyi giyimli beyler ikişer üçer kişilik guruplar halinde belirdiler. Aralarında Yakup Kadri'yi Kızıltoprak'taki evinden alıp buraya getiren hanımlar da vardı. Sevinçle yerinden fırlayıp daha birkaç ay önce tanıştırıldığı bu hanımlara doğru koşan Yahya Kemal, içeri girildiğinde kendini başka bir sıkıcı törenin içinde bulunca yine somurtmuş, hatta zengin sofralar kurulup Âyîn-i Cem başladıktan sonra bile neşelenememişti. Zaten rakıyla pek arası yoktu; ilk kadehleri yüzünü ekşiterek ağzına götürüyor, bir yudum aldıktan sonra tepsinin kenarına usulca bırakıveriyordu. Ancak musiki faslı başlayıp

nefesler okunmaya başlayınca birden kendine geldi ve oturduğu yerden doğrulup, "Oh, dünya varmış!" diyerek içindeki sıkıntının tamamını boşaltıverdi. Gözleri parlamıştı. Şimdi güzel kadın ve erkek seslerinin birbirine karıştığı nefesler art arda sökün ediyordu; bir süre sonra kendini bırakıp gür sesiyle koroya katılan Yahya Kemal, Ali Baba ve Bacı'nın sunduğu kadehleri peşpeşe yuvarlamaya başlamıştı. Yakup Kadri, bu sahneyi daha sonra bir dostuna şöyle anlatacaktı:

"Derken, bu karma âhengin içinden tek başına bir genç kızın billûr sesi bir 'fevvâre-i zerrîn' gibi yükselmez mi? İşte Yahya Kemal'e ne olduysa oldu, o andan itibaren Lâle Devri'nin şuh, şakrak şairi şöyle dursun, şarap tanrısı Dionysos dahi coşkunlukta Yahya Kemal'i aşamazdı ve sofrada ve Meydan'ın havasında 'tâ fecre kadar' o hâl içinde taştıkça taşacaktı. Hatta Âyîn-i Cem, gün ağarırken, yine hep bir ağızdan çağrılan Kesik Kerem'den bir şarkının

Şarâb-ı aşkında nedir bu esrar
Söyletir efsâne efsâne beni

nakaratıyla son erdiği vakit, Yahya Kemal için her şey son bulmuş olmayacaktı!"

O geceden sonra Kısıklı Bektaşi dergâhına birçok defa Yakup Kadri'siz giderek çoktandır terk ettiği Nev-Yunanîliğini bu dergâhın Bakkhos ayinlerini hiç de aratmayan Ayin-i Cem'lerinde şarkkârî rindlikle birleştiren Yahya Kemal, bir gün nasılsa Meydan'a düşen genç bir kadınla karşılaştı. Öyle bir kadın ki, gözleri "dişi bir parsın ela gözleri"ne benziyordu ve gözgöze geldikleri sırada, Ali Baba'nın söylediği Bestenigâr şarkıya peyrevlik ediyordu:

Kaçma mecbûrundan ey âhû-yı vahşî ülfet et
Gayrı bu gibi bîgânelikten geç, vefâyı âdet et

Bezme gel sermest-i hicrin neş'eyâb-ı vuslat et
Şarkı söyle, raksa çık, sâkîlik eyle, sohbet et

İÇİNDE harlamaya hazır bir ateş varmış da, birden harlamış gibi bir duygu. Mürit ve muhiblerin koro halinde söyledikleri nefeslerin anlamı sanki birden değişmişti; her nefes apansız uyanan bir aşkı söylüyordu. Sunulan her dem sanki tam karşısında oturan ela gözlü sarışın âfetin güzelliğiydi ve içtikçe susuzluğu artıyordu. Gözleri onun gözlerine kenetlenmiş olarak hiç durmadan içti. İstedi ki, "o tatlı ve ulvi gece yıllarca devam" etsin ve Âyîn-i Cem hiç bitmesin; ama bitti, üstelik derin bir hayal kırıklığıyla. Çünkü birisi kulağına o "âfet"in evli olduğunu fısıldayıvermişti.

Yahya Kemal, adını Büyükada'da çok duyduğu halde her nasılsa o güne kadar hiç karşılaşmadığı Celile Hanım'a deliler gibi âşık olmuştu ve gözü artık hiçbir şeyi görmüyor, şiir bile yazamıyordu. Evli bir kadınla nasıl görüşebilir, kendisini sevdiğini nasıl söyleyebilirdi? Dişi bir parsın elâ gözlerini andıran ve bir büyü gibi bütün hülyasını kuşatan gözlerini bir kerecik daha görebilmek için neler vermezdi! Bir daha karşılaşmak ümidiyle hemen her gün Dergâh'a gidiyordu, ama nafile. Utanmasa, bütün gücüyle haykırarak kuşlara ve rüzgârlara ondan haber soracaktı. Kısıklı dergâhındaki sofrada, "bir kanlı gül ağzında ve mey kasesi elde" içerken onun da "aynı emel"le tutuştuğunu, hatta bakışlarının sımsıkı kenetlendiği bir anda sarardığını hissetmişti. Birkaç defa da Nişantaşı taraflarında dolaştı, çünkü orada oturduğunu öğrenmişti. Sonunda Celile Hanım'la bir daha karşılaşma ümidini yitirerek Büyükada'ya dönüp Yat Kulübü'ndeki odasına yerleşti. Yaz gelip çatmıştı, ama artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Tahsin Nâhit'lere bile uğramak içinden gelmiyordu; ülkede yaşanan sıkıntılar ve büyük acılar hiç umurlarında değilmişcesine bir grup

gençle birlikte Ada'da iki yıldır yaşadığı çılgınlıklar, şimdi, kalbinin derinliklerinde vicdan azabına benzer ince bir sızıya dönüşmüştü.

Büyükada'ya yerleştikten sonra daha çok Tahsin Nâhit'in Maden'deki evinde vakit geçiriyor, eşi Şefika Hanım'ın nazik ev sahipliğinde neşeli saatler yaşıyorlardı. Ada şairi olarak tanınan Fecr-i Âtîci Tahsin Nâhit'le doğma büyüme Adalı olan eşi, Yahya Kemal'e "ilahi adalar"da yaşama sanatını öğretmişlerdi. Artık Adalar, onlar için Nenfe'lerin ve yarı tanrıçaların yaşadığı, kıyılarında büyülü sesleriyle sirenlerin dolaştığı bir esatir adasıydı. Nev-Yunanî duyuşla Nedimâne söyleyişi birleştiren Yahya Kemal:

Şen şarkıların durduğu bir lâhza kenarda
Yâd et ki sevişdikti ilâhî Adalar'da!
İçlen! Soğuk ellerle hazîn alnını sar da,
Yâd et ki sevişdikti ilâhî Adalar'da!

gibi şarkılar yazmaya başlamıştı. Çamlıkta grup halinde şarkılar söyleyerek dolaşırken, Yakup Kadri'ye göre Yahya Kemal bir Anakreon'dan ve onunla birlikte bütün grup Dionysos bir kafileden farklı değildi. Aralarındaki kadınlar ve kızlar ise, âdeta birer Balkanta'ydı; zaman zaman rüzgârın başörtülerini uçurup saçlarını darmadağın ettiği kadınlar, şen çığlık ve kahkahalarla bu beyaz tülleri yakalamak için koşuşmaya başlayınca kadim mitolojiden sahneler seyrediyormuşcasına heyecanlanıyorlardı. Büyük zevklerinden biri de, bazı akşamlar Dil'de, kır meyhanecilerinin müşterileri için kurdukları salıncaklarda sallanmaktı. Bir keresinde Yahya Kemal, Bedia Şekip'le birlikte yüreklerini ağızlarına getirecek bir yüksekliğe havalanmışlardı. Genç kızlığa henüz adım atmış olan Bedia Şekip'in –ne kadar şen şatırdı– başörtüsü ve maşlahı uçuverince, Yahya Kemal, bir an maşlah kelimesini hatırlayamadığı için "Eyvah, cibinliğiniz uçtu!" diye haykırırak her-

kesi "homerik" kahkahalara boğacak ve o salıncak safâsı,

Ben gün gibi yorgun, o sebûlar gibi ince
Birdenbire düştük gibi bir gizli sevince
Gezdik, yürüdük yan yana rüzgârlar esince
Sallandık o genç kızla salıncaklarımızda

kıtasıyla başlayan bir şarkıyla hafızalarına kazınacaktı.

Bir sonbahar akşamı, Yahya Kemal, Tahsin Nâhit, eşi Şefika Hanım, teyzesi Necmiye Hanım, yengesi Hayrünnisa Hanım, Selâmi İzzet ve eşi Nihat Rauf Hanım, kalabalık bir kafile halinde Vîranbağ'a gece pikniğine gitmişlerdi. Yemeği hazırlama görevi verilen Yahya Kemal, Necmiye Hanım'la birlikte çam dalları toplayıp ateş yaktı. Karanlıkta, cırcır böceklerinin bitmeyen musikisi ve kadınların şen kahkahaları arasında çıtır çıtır yanan dallardan yükselen alevler Yahya Kemal'e neşeden ziyade hüzün veriyordu. Ve bu hüznün sebebini kafilede bilen tek kişi vardı: Şefika Hanım. Vîranbağ'daki o neşeli gecenin hâtırasını yaşatan şiirinde derin bir inkıraz hüznünü terennüm eden Yahya Kemal hayata artık başka bir pencereden bakıyordu:

Adalardan yaza ettik de vedâ
Sızlıyor bağrımız üstündeki dağ,
Seni hâtırlıyoruz Vîranbağ!

Yine bir sofrada hep şakraktık,
Gün denizlerde sönerken baktık,
Ve çobanlar gibi dallar yaktık.

Biz şen, onlarsa muammalı idı
Birinin sözleri îmâlı idı,
Birinin gözleri hummâlı idı.

Acı duymuş diye aşkın tadını,
Hepimiz sevdik o solgun kadını
Ve o gün râhibe koyduk adını.

Uyuduk kırda, gezindik dağda,
O yazın âh, o engin çağda,
Geçti en son günü Vîranbağ'da.

Ama artık ne Vîranbağ, ne Âşıklar Yolu, ne Hiristos, ne de kalbini zaman zaman yerinden oynatan o "sebûlar gibi ince" kız... Şimdi o dişi parsın amansız pençesindeydi. Kendine sırdaş edindiği Şefika Hanım'dan onun hakkında hemen her şeyi öğrenmişti. Baba tarafından Leh asıllı Mustafa Celâleddin Paşa'nın, anne tarafından Alman asıllı Mehmet Ali Paşa'nın torunu, Hasan Enver Paşa'nın kızı... Slav, Germen ve Türk ırklarının bütün güzelliklerini damıtıp kendi bünyesinde toplamış bir dilber. Yahya Kemal'in kulağına kendisini heyecanlandırıp ümitlendiren bir de dedikodu ulaşmıştı; Celile Hanım'ın kocası Hikmet Nâzım Bey'le arası açıktı, her an boşanabilirlerdi!

Ve bir gün, hiç aklında yokken, Maden'e yolunu düşürüp Tahsin Nâhit'lere uğradı; Şefika Hanım onu görünce kurnazca bir gülüşle:

"Âh, Yahya Kemal Bey, nerelerdesiniz?" diye sitem ettikten sonra ekledi:

"İyi ki geldiniz, sizi bir arkadaşımla tanıştırmak istiyordum!"

Birlikte salona geçtiler ve Yahya Kemal donup kaldı! İşte o âfet, işte o "âhû-yı vahşî" tam karşısında gülümsüyor ve "dişi bir parsın elâ gözleri"yle kendisine bakıyordu.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÖKALP

Âmid o şehr-i nûr öğünsün ile'l-ebed
Ali Emîrî'ye Gazel

BİLGİ DERNEĞİ'ndeki iki karşılaşma ve tartışma, ondan sonra pek görüşmeseler de, Ziya Gökalp'le aralarında samimi bir dostluğun başlamasına yol açmıştı. Çanakkale savunmasının muhteşem bir zaferle sonuçlandığı günlerde, Maarif Nezareti tarafından Darülfünun'a müderris olarak tayin edilen Yahya Kemal, bu göreve Ziya Gökalp tarafından tavsiye ve teklif edildiğini öğrenince çok duygulandı. Emrullah Efendi'yle giriştiği Tuba ağacı tartışmasından sonra tezini Maarif Nezareti'ne kabul ettirerek Edebiyat Fakültesi'ni tarih, coğrafya, felsefe, sosyoloji ve edebiyat bölümleriyle genişleten Ziya Gökalp, Mustafa Şekip ve Ağaoğlu Ahmet gibi eğitimini Avrupa'da yapmış bazı genç ilim ve edebiyat adamlarının müderris olarak tayin edilmesini sağlamıştı. Yahya Kemal, edebiyat bölümünde Garp Edebiyatı Tarihi okutacaktı.

Ziya Gökalp'le dostluğunu Darülfünun'daki görevine başladıktan sonra ilerleten Yahya Kemal, artık hemen her gün onunla beraberdi; sürekli konuşuyor, tartışıyorlardı. O günlerde Ziya Gökalp de Yahya Kemal'inkine benzer bir sevdaya tutulmuştu; fakat onun "cânân"ı "gül yüzlü bir âfet" değil, asırlarca gözlerden ırak kalmış bir kitaptı: *Divânü Lügati't-Türk*. Ali Emîrî Efendi, birkaç yıl önce Sahaflar Çarşı-

sı'nda, Sahaf Burhan Bey'in dükkânında görür görmez önemini kavradığı bu elyazması kitabı otuz liraya satın almış ve o akşam Divanyolu'ndaki Diyarbakır Kıraathanesi'nde, aralarında Kilisli Rifat Bey'in de bulunduğu kültürlü dostlarına:

"Beyler, efendiler! *Divânü Lügati't-Türk* isminde bir kitabı görmüşlüğünüz yahut işitmişliğiniz var mı?" diye sormuş.

Kilisli Rifat Bey, bu kitabın ismine Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn*'unda, diğerleri de Arapça tarihlerden birinde rastladıklarını, fakat kendisini görmediklerini söyleyince çok sevinen Ali Emîrî Efendi, Fuzûlî'nin "*Eyledim tahkîk görmüş kimse yok cânânımı*" mısraını okumuş. Bunun üzerine dostları heyecanlanmış:

"Siz gördünüz mü?" diye sormuşlar.

Darülfünun müderrisliği sırasında çekilmiş bir fotoğrafı.

Ali Emîrî Efendi, gevrek gevrek gülerek:

"Ne diyorsunuz," demiş, "inayet-i Bârî ile bugün o kitaba mâlik oldum!"

Ziya Gökalp bunları anlattıktan sonra, gülerek, tipik bir "kitap kurdu" portresi çizmişti. Hemşehrisi Ali Emîrî Efendi'nin sahaflara düşen önemli kitaplardan mutlaka haberdar olduğunu ve derhal çarşıya damladığını, almak istediği kitabın bulunduğu dükkâna gidip kitaplarla hiç ilgilenmiyormuş gibi kayıtsız bir tavırla oturduğunu ve sokağa bakmaya başladığını, gedikli müşterisinin niçin geldiğini hemen anlayan sahafın da kitabı pahalı satmak istediği anlaşılmasın diye ısrarla sustuğunu, bu karşılıklı sususun epeyi sürdüğünü, sonunda sahafın "Bir define buldum!" diyerek kitabı uzattığını, fakat Emîrî Efendi'nin defineyi elinin tersiyle iterek "Bir eşi bizim kütüphanede var!" dediğini, bunun üzerine sahafın öfkeyle, "Eşi kütüphanenizde varsa ne çıkar? Rıza Paşa hazretlerinin kütüphanesinde bir yazmadan üç dört nüsha bulunur!" dediğini, Rıza Paşa'nın kütüphanesini öteden beri kıskanan Emîrî Efendi'nin "Hah ha ha, Rıza Paşa'nın kütüphanesiymiş! O Ahmet Vefik Paşa'nın kütüphanesini aldı, toplamadı, hazır buldu!" diyerek kızıp köpürdüğünü anlattı.

Ali Emîrî Efendi sonunda kavga dövüş kitabı alır gidermiş. İşin en hoş tarafı ise, güya kitabı ucuz aldığı için sahafın cehaletiyle alay etmesi, sahafın da pahalı sattığı için Emîrî Efendi'nin saflığına gülmesiymiş.

Bir keresinde ikinci cildine sahip olduğu önemli bir kitabın birinci cildinin Yemen'de bir adamda bulunduğunu öğrenince Sanaa'ya mektup üzerine mektup gönderdiği, adam satmaya yanaşmayınca gidip yüzyüze görüşerek kitabı satın almak, o mümkün olmazsa ödünç alıp istinsah etmek için maliye müfettişi olarak görevli bulunduğu

Yanya'dan Yemen'e tayinini istediği, tam yola çıkacağı sırada son mektubuna olumlu cevap alınca bundan vazgeçtiği söyleniyordu. Bu yolla binlerce nadide kitap toplayarak nefis bir kütüphane kuran ve memuriyetle gittiği her yere sandıklara tıkabasa doldurduğu kitaplarını da götüren Emîrî Efendi'nin niyeti, bu hazineyi milletine bağışlayarak bir Milli Kütüphane kurulmasını sağlamakmış.

Yahya Kemal'in Ziya Gökalp'le tanışıp kaynaştığı günlerde *Divânü Lügati't-Türk*'ün birinci cildi çıkmış, birkaç ay sonra da Ali Emîrî'nin vakfettiği kitaplar, "Millet Kütüphanesi" olarak düzenlenen Feyzullah Efendi Medresesi'ne yerleştirilmiş ve katalogu yapılmaya başlanmıştı. *Divânü Lügati't-Türk*'ün henüz yaşamakta olduğumuz "teşekkül devri" ve gelecekte yaşayacağımız "milli hars" ve "milli birlik" devirleri için bir hazine değerinde olduğuna inanan Ziya Gökalp çocuklar gibi seviniyor ve bu kitabı Emîrî Efendi'nin elinden nasıl kopardıklarını anlatırken gülmekten bir hal oluyordu:

"Azizim, Kilisli Muallim Rifat Bey yol göstermeseydi, eseri değil bastırtmak, koklatmayacaktı bile. Meğerse hazret devlet büyüklerinin iltifatına çok düşkünmüş ve zaman zaman asaletine hürmet ettiği Adliye Nâzırı İbrahim Bey'i Koska'daki konağında ziyarete gidermiş. Geçen sene ramazan ayında, İbrahim Bey'e rica ettik, Emîrî Efendi'yi iftara davet etti. Plan şöyleydi; iftardan bir saat sonra Talat Bey, arkadaşlarıyla birlikte oradan tesadüfen geçerken merhaba demek için uğrayacak, İbrahim Bey de bu tesadüfe çok sevinerek onları Emîrî Efendi'ye takdim edecekti. Bunun üzerine Talat Bey, 'Vay üstâd-ı muhterem, vay edîb-i a'zam, vay müverrih-i mükerrem. Şan ve şöhreti dünyayı tutan Emîrî Efendi demek zât-ı âlînizsiniz. Hani ne saadet ki bu gece hâk-i pâyinizle teşerrüf ettik! Ne bahtiyarız ki sizi gökte ararken yerde bulduk!' diyecek, elini öpüp karşısında el bağlayarak divan du-

racaktı. Emîrî Efendi'nin hâlini artık düşünün. Talat Paşa, o gece rolünü mükemmelen oynamış ve oturup sohbeti koyulaştırdıktan sonra sözü Kaşgarlı'nın eserine getirip hakkında lütfen malûmat isteyip Emîrî Efendi'nin anlattıklarını kemâl-i hürmetle dinlemiş. Ve sonunda kalkıp giderken uzun bir medh ü senânın ardından birden hatırına gelmiş gibi 'Aziz üstâdım, inayet buyurunuz da şu kitabı bastırıp Türklük âlemine hediye edelim. Lütfunuzu dirîğ buyurmayınız! Emin olun cihan size minnettar kalacaktır!' demiş. Bu kadar iltifata can mı dayanır. Emîrî Efendi de dayanamadı, istinsahı çok güvendiği Kilisli Muallim Rifat Bey'in yapması şartıyla eserin basılmasını kabul etti! Daha sonra da bizi epeyce üzdüyse de, işte, birinci cilt elimizde. Bu büyük iş aziz Yahya Kemal, büyük iş!"

Ziya Gökalp'in anlattıkları Yahya Kemal'i meraklandırmış ve bir gün Ali Emîrî Efendi'yi Millet kütüphanesi'nin açıldığı Feyzullah Efendi Medresesi'nde ziyarete giderek uzun uzun sohbet etmiş, telefon, telgraf, denizaltı gibi modern teknolojinin ürünleri üzerine yazdığı gazellerini dinlemişti. *Tayyare* gazelinde, "*Tayyareye binmiş geziyor naz ile cânan*" şeklinde bir mısra vardı ki, gülmemek için kendini zor tuttuğunu söylüyordu. Ertesi gün Ziya Gökalp'e:

"Emîrî Efendi," demişti, "üç yüz sene evvelinde yaşıyor, fakat bunun farkında değil! Kelimenin tam manasıyla bir eski adam! Bana bir bibliyofilden ziyade bibliyoman gibi göründü. Lakin çok sevimli ve yaptığı iş çok büyük. Onun için bir gazeli hak etti!"

Ve Yahya Kemal, Ali Emîrî Efendi için yazmaya başladığı gazelin bitirebildiği beyitlerini okudu:

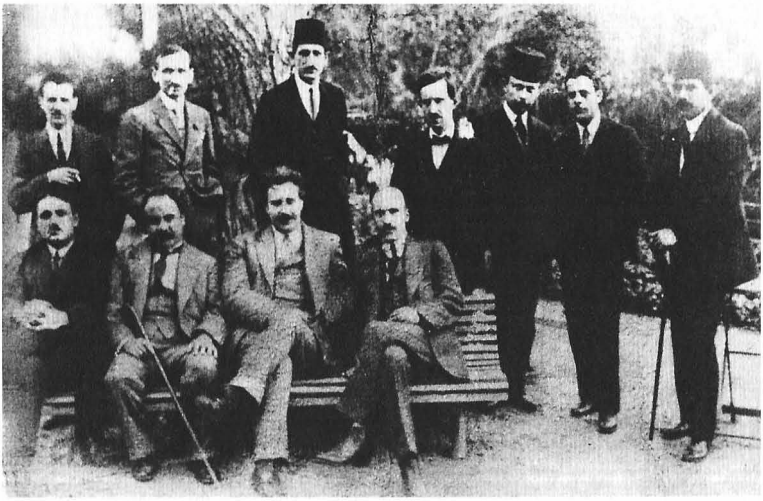
Muhtâc isen füyûzuna eslâf pendinin
Diz çök önünde şimdi Emîrî Efendi'nin

Âmid o şehr-i nûr öğünsün ile'l-ebed
Fazl ü fazîletiyle bu necl-i bülendinin
.....
Yekpâre nur olan bu kütüphâne-i nefîs
Yekpâre servetiydi bu âlemde kendinin

YAHYA KEMAL, Darülfünun ve Türk Ocağı'ndaki sohbetleri yaz aylarında Büyükada'ya taşımak istiyordu. Diyarbakır'daki gibi kapalı bir ömür süren ve alıştığı çerçevenin dışına çıkmaya pek yanaşmayan Ziya Bey, sağlığı kendisini zorlamaya başlayınca buna razı olmuştu. Yahya Kemal ve Yakup Kadri –onun sağlığı da aynı günlerde bir hayli bozuk görünüyordu– hemen harekete geçip Ziya Bey için Dil yakınlarında bahçeli bir köşk tuttular. Büyükada onunla birlikte 1916 yazında başlıbaşına bir cazibe merkezi haline gelmişti. Sabahları ve akşamları birlikte gezintiye çıkıyor, saatlerce konuşuyorlardı. Cuma günleri bir başka güzeldi; İstanbul'da oturan Ağaoğlu Ahmet, Hamdullah Suphi, Celâl Sâhir, Köprülüzâde Fuat, Necmeddin Sadık, Halim Sâbit gibi dostlar çıkagelince, yemek masaları, her konunun didik didik edildiği ve zekice nüktelerin peşpeşe sökün ettiği ilim ve fikir sofralarına dönüşüveriyordu.

Ziya Gökalp, Ada'da az çok hayata açılmış ve yaşamanın tadına varmıştı. Sıkıldığı zaman Yat Kulübü'ne Yahya Kemal'i görmeye geliyor,. saatlerce kalıyordu. Avrupai kulüp fikri hoşuna gitmeye başlamış, hatta Yat Kulübü'ne üye olup milli bir kulüp nazariyesi bile geliştirmeye başlamıştı.

Ertesi bahar, kendi ailesini getirdiği gibi, birçok dostunu da aileleriyle birlikte arkasından sürükleyen Ziya Bey, Büyükada'da Türkçü-

Yahya Kemal ve Ziya Gökalp'in Büyükada'da oturdukları günlerde dostlarıyla birlikte çektirdikleri az bilinen bir fotoğraf. (Soldan sağa) Oturanlar: Yahya Kemal, Ziya Gökalp, Bahaeddin Şakir, Küçük Talat. Ayaktakiler: Köprülüzâde Mehmed Fuat, Necmeddin Sadık, Refik Halit, Fâzıl Ahmet, Falih Rıfkı, Kâzım Şinasi.

lüğün ağır bastığı bir sanat ve fikir çevresi oluşmasını da sağladı. Bazen onun oturduğu köşkün bahçesinde, bazen de Yat Kulübü'nün ağaçları altında oturup saatlerce konuşuyorlardı. Sohbetin merkezinde hemen her zaman Ziya Bey vardı; son derece çetrefil sosyoloji bahisleri açıyor, bıktırmadan saatlerce konuşuyor, önce bir örgüyü söker gibi tahlil ediyor, ardından aynı konuları farklı desenlerle örerek yeni terkiplere ulaşıyordu. Yahya Kemal'e göre, bu bahçeler sanki Akademos bahçeleri, Ziya Gökalp ise çağdaş bir Eflatun'du; fakat o, Eflatun gibi meseleleri sorarak diyalog yoluyla tahlil etmiyor, hiç sormadan, ama bildiğini iyi bilen insanların rahatlığıyla ve kendini güvenerek, şeffaf

bir üslupla ve ihtiraslı bir tavırla anlatıyordu. Hiçbir hadise yoktu ki, onda yeni bir fikir silsilesi uyandırmasın. Yorgolo, Dil, Vîranbağ yahut Hiristos mesirelerinde içmeye başlarken neşelenip:

İçelim içelim, şarab içelim
Nice bir gâv gibi âb içelim

dedikten sonra şarabın lehine, suyun aleyhine konuşmaya başlaması Yahya Kemal'in çok hoşuna gidiyordu. Bir keresinde yine aynı beyti okuduktan sonra, Asya'da şarap şehri olarak bilinen Fergana'dan başlayıp ilk şölenlere geçmiş, oradan "Şerefe, şerefe!" nidaları arasında ataerkil aile tipine atlayarak yaşadığımız zamana kadar uzun bir tarih ve sosyoloji konferansı çekmişti.

YAHYA KEMAL'in Celile Hanım'la yaşadığı aşk macerası o günlerde bir hayli mesafe almış bulunuyordu. Önceleri gizli gizli buluşuyor ve bu gizlilik birbirlerine karşı duydukları hasreti ve ihtirası besliyordu. Ne var ki, böyle bir ilişkiyi sonuna kadar gizlemeleri imkânsızdı. Nitekim, sadece Büyükada'da değil, İstanbul'da da bu yasak aşk konuşulmaya başlanmıştı. Büyükada'daki sohbetlerde, hiç kimse, çok sevdikleri şairi incitmemek için bu ilişkiye ima yoluyla bile temas etmiyordu. Ancak Hikmet Nâzım Bey'le Celile Hanım'ın boşandıkları duyulduktan sonra bu konu zaman zaman açılmaya ve nüktelere konu olmaya başlamıştı. Nasıl olsa evleneceklerdi! Bir gün Türkçülüğün tarihinden bahsedilirken Celile Hanım'ın dedesinden söz açıldı. Bu konuda en bilgili görünen Hamdullah Suphi'ydi. Mustafa Celâleddin Paşa'nın Leh asıllı bir Osmanlı paşası olduğunu söyledikten sonra heyecan verici macerasını anlattı:

1848 yılında bir gün İstanbul'a gelen bir Alman askeri okul gemi-

sinde miçoluk eden sarışın, uzun boylu, güzel bir çocuk denize atlamış ve yüzerek Boğaz'da kıyıya çıkmış. Durumu öğrenen Sadrazam Âli Paşa, huzuruna çağırtarak bir tercüman yardımıyla konuştuğu, vücudundaki çürüklerle kamçı izlerini göstererek kendisine çok kötü davranıldığı için Devlet-i Aliyye'ye sığınmak istediğini söyleyen Constantin Borzenski adlı bu zeki çocuğu, iade edildiği takdirde daha fazla işkence göreceğini düşünerek himayesine almış, Müslüman olmasını sağlayıp Mustafa Celâleddin adını vermiş ve Mühendishâne-i Hümâyun'da okutmuş. Mühendishâne müdürü Ömer Paşa, zekâsını, ahlâkını ve çalışkanlığını çok beğendiği Mustafa Celâleddin'i kızı Sıdıka'yla evlendirerek kendine dâmat edinmiş. Celile Hanım'ın babası Enver Paşa bu evliliğin meyvelerinden biriymiş. Mühendishane'den mezun olduktan sonra gönderildiği Fransa'da eğitim gören Mustafa Celâleddin, dönüşünde Devlet-i Aliyye'nin hizmetinde paşalığa kadar yükselmiş. Birçok dil bilir, iyi resim yapar, haritacılıktan anlarmış. Askerlik, dil ve tarih konularında çok geniş bilgi sahibiymiş; son zamanlarında Türklüğün menşei, tarihi, dili üzerinde çalışmış ve *Les Turcs anciens et modernes* adlı kitabını Sultan Aziz'e takdim etmiş. Bu kitabında, rivayete göre, Türklerin dünya tarihindeki önemli yeri üzerinde duruyor, Batı medeniyetinin kaynağını teşkil eden Yunan ve Roma medeniyetleri üzerinde hatırı sayılır bir Türk etkisinin bulunduğunu ve Türkçenin başka dillerden beslenmeye ihtiyaç hissetmeyecek kadar mükemmel bir dil olduğunu ileri sürüyormuş.

Ziya Gökalp, bunları dinledikten sonra:

"Aziz Hamdullah Suphi," dedi, "öyle anlaşılıyor ki Mustafa Celâleddin Paşa bizden daha Türkçü imiş!"

Ağaoğlu Ahmet Bey gülerek araya girdi:

"Türkçü bir Ulah!"

Hamdullah Suphi, tereddütlü bir ifadeyle:

"Gagavuz olabilir!" dedi.

"Gagavuz mu, değil mi? Olabilir ne demek?"

"Benimki sadece bir hads, müşahhas bir bilgiye dayanmıyor!"

"Mamafih," dedi Ziya Bey, "Ulah olsa da fark etmezdi. Kendini Türk hissediyor, Türklüğü seviyor ve ona hizmet ediyorsa elbette Türktür! Ali Kemal saf Türk, ama..."

Ziya Gökalp son cümlesini Yahya Kemal'in gözlerine bakarak söylemişti; fakat o hiç söze karışmıyor, sadece konuşulanları gülümseyerek dinliyordu. Hamdullah Suphi, bu konuda herkesin söyleyeceği bir şey olduğunu fark edince, anlatacaklarının arada kaynamaması için:

"Bir dakika beyler," dedi, "hikâyemiz bitmedi henüz!"

"Dinleyelim o zaman!"

"Mustafa Celâleddin Paşa, bildiğim kadarıyla birçok muharebeye katılmış, bu muharebelerden birinde ağır bir biçimde yaralanıp öleceğini anlayınca Sultan Abdülhamid'e bir telgraf çekerek oğlu Enver'i kendisine emanet ettiğini bildirmiş. Enver Paşa hakikaten Sultan Abdülhamid'den himaye görmüş, hatta onun yaverliğini yapmıştı. Zevcesi, yani Yahya Kemal beyefendinin kayınvalidesi olacak Leyla hanımefendi ise Müşir Mehmet Ali Paşa'nın kızıdır. Bakın, enteresan olan şu: Mehmet Ali Paşa da Sadrazam Âli Paşa'nın yetiştirmesidir. Bir Almanya seyahati sırasında zekasıyla dikkatini çekmiş ve alıp çocuğu Türkiye'ye getirmiş. Çocuk Hügönot asıllı bir Alman, Magdeburg'lu Karl de Troi ailesinden... Haa, Enver Paşa da babası gibi, Türkçenin meseleleriyle çok uğraşmış bir lisaniyatçıdır!"

Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi'yi hayretle dinliyordu:

"Kuzum," dedi, "siz bütün bunları nereden biliyorsunuz?"

Cevap Ağaoğlu Ahmet Bey'den geldi:

"Abdüllâtif Suphi Paşa'nın oğlu olsaydınız, siz de bilirdiniz üstâd!"

Celâl Sâhir, hafif rüzgârın dağıttığı uzun saçlarını eliyle geriye doğru atarken, müzip bir sesle:

"Hadi Yahya Kemal iyisin," dedi, "müthiş bir aileye dâmat oluyorsun!"

Yat Kulübü'nün bahçesi neşeli kahkahalarla çınlıyordu.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

CEMİL

Öyle bir mûsikîyi örten ölüm
Itrî

GÜNLERDİR Tanbûrî Cemil Bey'i dinliyordu; İstanbul'a iner inmez kendisinde olmayan plaklarını da arayıp bulmuş ve odasına kapanmıştı. Öldüğünü *Tasvîr-i Efkâr*'da okuyunca, duyduğu üzüntü, ölen birinin ardından duyulan üzüntüye benzemiyordu; bir inkıraz hüznüydü bu. Sanki billûr bir avize apansız mermer zemine düşüp parçalanmış, bir kâinat yok olmuştu. Aynı duyguyu Kıbrıslızâde Tevfik'in ve Tevfik Fikret'in ölümlerinde de yaşamıştı. Bazı insanlar vardı ki, dünyayı onlarsız düşünmek zordu; onlar gidince hayatımız birden fakirleşiyordu.

Onu Paris'ten döndüğü günlerde tanımıştı; arkadaşı Sâbih'in babası Şevket Bey'in Kadıköyü'ndeki evinde. Zayıf, soluk renkli, gösterişsiz bir adamdı; fakat nedense üzerinde eski yeniçerilerin heybetine benzer bir tesir bırakmıştı. Ne muhteşem geceydi; Cemil Bey tanburu bırakıp kemençeyi, kemençeyi bırakıp tanburu almış ve oracıkta seslerden örülü muhteşem bir saray yaratmıştı. Taksimleri birer mucizeydi; çaldığı eserlerse o çalınca sanki başka zaman açmadıkları sırlarını açıyor ve olağanüstü bir ifadeye bürünüyorlardı. "Yine yol vermedi Acem dağları." Bir taksim. "Yine de kaynadı coştu dağların taşı." Bir taksim daha. "Nazlı nazlı sekip gider güzel ceylan," ve...

Önünde âdeta bir altın kapı açılan Yahya Kemal, memleketine asıl o gece dönmüş ve o kapıdan kendi kültürünün dünyasına girmişti.

Daha sonra Cemil Bey'in tanburundan, kemençesinden, rebab ve lavtasından nice taksimler, peşrevler, saz semaileri, şarkılar dinlemiş, Itrî'ye, Hafız Post'a, Seyyid Nuh'a, Zaharya'ya, İsak'a, Dede'ye, Sadullah Ağa'ya, Şakir Ağa'ya hayran olmuş ve bu musikiden anlamayanların bizi anlayamayacakları kanaatine varmıştı.

Aslında Cemil Bey'i tanımadan önce de eski musikinin yabancısı değildi; Galatasaray Lisesi'ne girmek üzere 1902 yılında Üsküp'ten İstanbul'a geldiğinde, kışı, annesinin teyzezâdesi İbrahim Bey'in Sarıyer'de kirayla oturduğu köşkte geçirmişti. Derenin kenarında, Sular'a giden yolun üstünde, Boğaziçi taraflarında benzerleri çok görülen, kerestesi kararmış ahşap bir köşktü bu. Priştineli Abdurrahman Paşa'nın oğlu olan ve Rumeli'deki çiftliklerinin geliriyle İstanbul'da yaşayan İbrahim Bey, az tahsil görmüş olmakla beraber görgülü bir adamdı; ömrünü köşkün alt katındaki selâmlığında içki ve saz dostlarıyla geçirirdi. Her akşam, sırtından nadiren çıkardığı entarisiyle köşesine kurulur, dostlarıyla işrete başlardı. Sofrasının Ârif adında iki müdavimi vardı, biri köşkün sahibı Ârif Bey ki, suratsız bir herifti. Diğeri ise devrin en kudretli kanunîsi ve hatırı sayılır bir bestekâr olan Kanunî Ârif Bey.

İbrahim Bey tarafından korunup kollandığı için minnet duygularını sazıyla ve sohbetiyle ifade eden Kanunî Ârif Bey, müdavimi olduğu sultan saraylarından fıkralar anlatır, bazı geceler de beraberinde seçkin sâzende ve hânendeleri getirerek işret sofrasına pek de yakışmayan nefis fasıllar geçerdi. Köşkün gençleri ve Ahmet Âgâh bu saz ve işret meclislerine giremezlerdi, fakat kulakları eski musikinin her gece selâmlıktan taşan en güzel nağmeleriyle dolmuştu. İbrahim Bey ba-

zı mehtap gecelerinde iki pazar kayığı tutar, birine fasıl heyetini, diğerine de ailesini bindirerek mehtap safâsına çıkardı. Ahmet Âgâh, Paris'e kaçmadan önce kulaklarını doldurup ruhunu besleyen bu musikiyi ve Kanunî Ârif Bey'i hiç unutmamıştı. İstanbul'a döndükten sonra onun Dârü'l-Mûsikî adında bir cemiyet kurduğunu, Tanbûrî Cemil Bey, Santurî Edhem Efendi ve Udî Nevres Bey'le birlikte Tepebaşı Tiyatrosu'nda konserler tertip ettiğini, Şehzade Ziyaeddin Efendi'nin kurduğu Dârü'l-Mûsikî-i Osmanî adlı özel konservatuvarda da kanun dersleri verdiğini, 1911 yılında görevle gittiği Yemen'in Menâha şehrinde koleraya yakalanarak öldüğünü öğrendi. Öğrenemediği bir şey vardı: İbrahim Bey, "Üsküplü genç akrabam şairdir!" deyince Ârif Bey'in kendisinden istediği Kalender güftesini besteleyip bestelemediği:

Bu hayâtın elem ü derdini tâkey çekelim
Âh gel bâri Kalender'de biraz mey çekelim
Hâ vü hûy-i feleğin rağmına heyhey çekelim
Âh gel bâri Kalender'de biraz mey çekelim

Adını ilk defa İbrahim Bey'in sofrasında Kanunî Ârif Bey'den duyduğu Tanbûrî Cemil Bey'le Paris'ten döndükten sonra birkaç defa aynı mekânda bulunan –bir seferinde de büyük sanatkarın kızkardeşi Beyhan Hanım'ın Kadıköy'deki evinde dinlemişti– Yahya Kemal, Kıbrıslılar yalısına davet edilmesi için Şevket'le birkaç defa konuşmuş, fakat her seferinde bir engel çıkmıştı. İki yıldır akciğerlerinden ciddi bir biçimde hasta olduğunu, bu yüzden askere alınmadığını, Merkez-i Umumi'nin tedavi edilmesi için kendisini İsviçre'ye göndermek istediğini, fakat "Ben yabancı memleketlerde tecennün ederim!" diyerek gitmek istemeyen Cemil Bey'in aslında içki içmesinin yasaklanmasın-

dan endişe ettiğini biliyordu. Son olarak, "Eğer bana iyilik yapmak istiyorlarsa, Büyükada'da bir ev tutsunlar, oraya yerleşeyim!" dediğini Ziya Gökalp anlatmıştı. Ah n'olurdu, Büyükada'ya yerleşip iyi bir tedavi görse ve hiç değilse birkaç yıl daha yaşasa, sofralarının şeref misafiri olsa ve taksimleriyle ruhlarını doyursaydı...

Savaş şartları yüzünden ihmal edildiği için son arzusu yerine getirilemeyen ve 28 Temmuzu 29 Temmuza bağlayan gece, kırk bir yaşında, sabaha karşı son nefesini veren Cemil Bey'in cenaze töreni ise içler acısıydı. Namazı Fâtih Camii'nde kılındıktan sonra, birkaç vefalı dostu ve akrabaları tarafından Merkez Efendi haziresinde sessiz sedasız toprağa verilen Cemil Bey ki, İstanbul'un en özlü sesi ve en az Paganinni kadar büyük bir sanatkârdı. Yahya Kemal, *Tasvîr-i Efkâr*'daki haberi okurken gözyaşlarını tutamadı. Cenazeye katılanlar o kadar azdı ki, fazla yer işgal etmeyeceği düşünülerek isimleri haberde tek tek zikredilmişti.

Birkaç gün sonra *Tasvîr-i Efkâr*'da bir başka haber okudu: Cemil Bey'in adını ve hâtırasını yaşatmak için bir âbide yapılacağı, bunun için Maarif Nezareti Encümen-i Musiki Reis-i sanisi Ali Rifat Bey'in ilk taksit olarak on lira verdiği, kadirşinas birçok insanın da bu hayırlı işe katılmasını sağladığı bildiriliyordu. Yahya Kemal acı acı gülümsedi; birkaç hafta, bilemediniz birkaç ay sonra âbidenin de, Tanbûrî Cemil'in de unutulacağına bahse girebilirdi. Şöhretten bucak bucak kaçan ve kendi masalını tek başına yaşayan bir rinddi Cemil Bey; ve her rind bu bezmin encâmı nedir, bilirdi; her an bir tel kopar ve ahenk ebediyen kesilebilirdi. Ve işte kesilmişti.

Hayır, kesilmemeliydi. Kalktı, gramofona yeni aldığı Cemil Bey plaklarından birini koydu, iğnesini yerleştirdi. Bir, iki, üç... Ve borudan odaya taşıveren nefis bir kemençe taksimi, Eviç'ten. Sonra Sa-

ba, sonra tanburla Gülizar, Ferahnaz, Nihavent... "İlâhî" sıfatı ancak bu nağmelere yakışırdı; bu ne zenginlikti Yarabbi, hem zamanın derinliklerinden geliyormuş gibi, hem yepyeni. Makam seyirleriyle şetlerdeki imtizacın benzersizliği. Hayır hayır, bu kuğunun son şarkısıydı, artık bir Tanbûrî Cemil Bey yetişmez ve artık kimse tanburdan ve kemençeden bu sesleri çıkaramazdı. Mümkün olsaydı bu nağmelere karışıp onlarla birlikte kainata serpilmek için gramofon borusunun içine girecekti. Birden bir ses, evet bir ses... Masanın çekmecesini açıp not defterlerinden birini çıkardı, başlanıp bitirilmemiş bir yığın yazı ve şiir projesiyle dolu, büyükçe bir defter. Boş bir sayfasını açıp alelacele yazdı:

Her gelen rind kanar zevke bu mecliste Kemal
Cânib-i rahmete son çektiği sâgarle döner

.....
Rast Mâhur ile Uşşaak Muhayyer'le döner

Bezm-i cemşid ... kadehlerle döner

Tutuşur meş'ale-i dil .....
..... *mükerrerle döner*

O GÜN ve ondan sonraki günlerde, Tanbûrî Cemil Bey'in ruhuna ithaf etmek istediği "döner" redifli gazelle didişti durdu. Hayır, yazamıyordu. Kalbi Celile Hanım'la öylesine doluydu ki, şiire yer kalmamıştı. Şöhreti, şiirsiz şair olarak yayılıyor, mizahi şiirlere bile konu oluyordu. Birkaç ay önce *Türk Yurdu*'nda çok sevdiği Fâzıl Ahmet'in – Tanbûrî Cemil Bey'in yeğeniyle evliydi– "Yahya Kemal'e" başlığını taşıyan saygılı, fakat acıtıcı iğnelerle dolu mizahi bir şiiri çıkmıştı:

Bazıların nazarında olsan bile baldıran
Bizim için incisin
Sen Türkçede en dehşetli balyaları kaldıran
Bir garabet vincisin!

San'atının bahçesinden toplu yorken sen yemiş
O "ilâhî ada"da
Şiirimizin bostanına ocak ocak ekilmiş
Yine birçok labada!

Edebiyat gümrüğünü alıver ki eline
Geçmesin fena mal!
Ustamızsın Allah için, takın artık beline
Bir ipekli peştemal!

Doğru mudur bilmiyorum, fakat sana rast gelen
Diyor: "Hani eserin?"
Üdebanın hatırını kırıp şimdi kâmilen
Yonga etmiş keserin!

Ağustos sonlarında bir gün yine yarım kalmış şiirlerle boğuştuktan sonra, ortaya bir şey çıkaramayınca sıkıldı ve öğleden sonraki vapurlardan biriyle İstanbul'a indi, Türk Ocağı'nda biraz oyalandı, oradan Yakup Kadri'yle dertleşmek için –onunla Kısıklı'daki dergâha gitmeseydi, elbette şimdi bir dişi parsın pençelerini kalbinde hissetmeyecekti– *Ikdam*'a uğradı ve dostunu yazı masasının başında, yaka bağır açık, baskıya yetiştirmesi gereken yazılarla boğuşur halde buldu. Yerinden sevinçle fırlayan Yakup Kadri:

"Aman," dedi, "seni Allah gönderdi! Azizim, birçok yazı yazmam

lâzım. Üstelik sermuharrir hastalanmış, başmakaleyi de benden rica etti. Celile Hanım aşkına otur şuraya, bir başmakale yaz, ne yazarsan yaz!"

Tek kelime söylemesine fırsat vermeden kendisini âdeta karşısındaki masaya zorla iteleyen Yakup Kadri'ye "Merhamet!" der gibi baktı, fakat gözlerinde en ufak bir insaf parıltısı bulunmayan arkadaşının kararlılığını görünce masaya yığılırcasına oturdu. Yıldırımla vurulmuşa dönmüştü, ne yazacaktı şimdi? Yakup Kadri'nin önüne koyduğu matbaa kâğıtlarına, kaleme ve hokkaya, dünyanın en korkunç şeyleriymiş gibi dehşetle bakıyordu. Bir süre o halde bekledikten sonra, teslim olmuş çaresiz bir insan tavrıyla:

"Hiç değilse bir mevzu ver!" dedi.

Mevzu hem çok, hem kıt! Harp kötü gidiyor ve işler sarpa sardıkça, matbuat üzerindeki hükümet baskısı da artıyordu. Yakup Kadri, önündeki müsveddeler arasında, *İkdam*'ın Almanca mütercimininin Viyana'da çıkan bir gazeteden tercüme ettiği "Boğazlar Meselesi" başlıklı yazı gözüne ilişince:

"Hah," dedi, "Boğazlar Meselesi! Azizim, sen Paris'te siyasi ilimler tahsil etmemiş miydin? Maşallah, tarih bilgin de geniş! Beş on dakikada çıkarırsın yazıyı!"

Bir sigara yakıp kalemi eline alan Yahya Kemal, oflaya puflaya birkaç kelime yazdıktan sonra, Yakup Kadri'ye öfkeyle:

"Ooof," dedi, "bu pis matbaa kâğıtlarına yazı yazmak bir işkence! Mürekkep dağılıyor, her kelime ezilmiş tahtakurusu şeklini alıyor!"

Hiç sesini çıkarmayan Yakup Kadri, bıyık altından gülerek çıktı, en iyi kaliteden kâğıtlar bulup getirdi; önüne koyarken:

"Üsluba filan boşver," dedi, "bu nihayet bir gazete yazısı. Şöyle bir göz atılıp okunacak. Kaldı ki imzanı da koyacak değilsin!"

Ne var ki Yahya Kemal yazısına bir türlü başlayamıyor, sigara üstüne sigara içiyordu. Akşamın altısında başladığı "Boğazlar Meselesi" yazısını gecenin onunda bitirdiğinde, Umumi Harp'ten çıkmış gibiydi. Yazıda, klasik siyasi tarih bilgisine dayanarak İngiltere'nin Boğazlar'ı Rusya'ya terk etmektense Türklerin elinde kalmasını her zaman tercih ettiğini ve edeceğini söylüyordu. Bu yazının hükümet çevrelerinde tepkiyle karşılanabileceği o telaş içinde ne Yakup Kadri'nin aklına gelmişti, ne kendisinin. Ertesi gün bir vesileyle Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın özel kalem müdürünü –eski dostlarındandı– tesadüfen ziyarete giden Yahya Kemal, onu telaş içinde görünce merakla sebebini soracak ve duydukları yüreğini ağzına getirecekti:

"Sorma azizim, bugün *İkdam*'da imzasız bir başmakale çıktı. Nâzır beyefendi bunu yazan kimse mutlaka ortaya çıkarılmasını istiyor. Matbuat Umum Müdürü Hikmet Bey –bu isim geçince Yahya Kemal'in yaşadığı dehşet ikiye katlanmıştı, çünkü Celile'nin kocasıydı– gazetenin tahrir heyeti müdürü Yakup Kadri Bey'den malûmat alamamış. Matbaada yapılan tahkikat da bir netice vermedi. Gerçi elde yazının müsveddesi var, ama ne başmuharir Abdullah Zühdi'nin, ne Yakup Kadri'nin, ne de öteki muharrirlerin yazılarına benziyor!"

Yahya Kemal bir an bayılacağını zannetti, fakat çabuk toparlandı, kendisine er veya geç mutlaka ulaşacaklarını düşünerek boynunu büktü:

"O makaleyi ben yazdım!" dedi.

Özel kalem müdürünün ağzı açık kalmıştı. Önce inanmak istemedi, fakat Yahya Kemal'de bet beniz kalmadığını görünce doğru söylediğini anladı ve hafif bir tebessümle:

"İlâhi Kemal, öyleyse biz boşuna telaşa düşmüşüz!" dedi ve hemen ardından sesini alçaltarak ilâve etti:

"Yakup Cemil, İngilizlerle münferit sulh yapmak gayesiyle bir darbe hazırlamış. Bâbıâli baskınındaki gibi Meserret Oteli'nde toplanmışlar, fakat Sapancalı Hakkı Bey son anda gelip vazgeçirmiş. Senin makalende İngiliz taraftarlığı sezildiği için darbecilerle münasebette olabileceğini düşünerek peşine düştüler! Geçmiş olsun!"

Bu Yahya Kemal'in bir tertibe karışmış olabileceği şüphesiyle ikinci defa aranışıydı. Prens Sabahaddin'le görüştüğü için Mahmud Şevket Paşa suikastinin ardından İstanbul muhafızı olan Cemal Bey tarafından epeyi korkutulmuştu. Talat Paşa ise –ki İttihatçı liderler içinde sadece onu cana yakın ve babacan bulurdu– onun siyasi bir olaya karışmış olabileceğini aklının ucundan bile geçirmediği, hatta onu "Şair Kemal" diyerek biraz küçümsediği anlaşılıyordu. Özel kalem müdürünün birkaç gün sonra naklettiğine göre, Talat Paşa durumu öğrenince keyifli bir kahkaha patlatarak şöyle demişti:

"Hangi Yahya Kemal? Bizim şair Kemal mi? Bırakın yakasını Allah aşkına!"

Talat Paşa'nın "Bizim şair Kemal mi?" sözünden alınan ve dost meclislerinde Talat Paşa fıkraları anlatmaya başlayan Yahya Kemal, on gün kadar sonra gazeteleri gözden geçirirken Merkez Kumandanlığı kaynaklı bir tebliğde Yakup Cemil'in ismini görünce dikkat kesildi. Resmi bir dille, yedek binbaşı Yakup Cemil'in hak etmediği bir rütbeyi ve memuriyeti istediği, kabul edilmeyince küskünlüğe kapılarak hükümetin takip ettiği siyaseti değiştirmek maksadıyla darbe hazırlığı yaptığı, bunun üzerine tevkif edilerek Örfi İdare mahkemesi tarafından yargılandığı, padişah tarafından tasdik edilen idam hükmünün, Askeri Ceza Kanunu'nun ilgili maddesinde tarif edildiği şekilde dün sabah (11 Eylül 1916) Kâğıthane yakınlarında yerine getirildiği bildiriliyordu.

Yahya Kemal, hem atlattığı vartanın büyüklüğünü düşünerek rahatladı, hem de Yakup Cemil'in idam edilmesine üzüldü. Aslında hiç sevmezdi; Kıbrıslızâde Tevfik Bey, Bâbıâli baskını sırasında belki de onun tabancasından çıkan kurşunlarla ölmüştü. Yakup Cemil ve benzerleri, İttihat ve Terakki tarafından hortlatılan başıbozuk yeniçerilik düzeninin askerleriydi.

Birkaç ay önce Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansı hatırladı. Mahmud-ı Sani'nin ocakla birlikte, yeniçeriyi hatırlatan her şeye insafsızca saldırmasını doğru bulmadığını, Vak'a-i Hayriye'den sonra "efendi" ve "çelebi" bir nesil yetiştirmek gayreti yüzünden eski sporlarımızın tamamen kaybolduğunu ve nihayet, İstanbulin denilen Osmanlı kisvesinin altında, devletin tam istediği gibi, uslu, akıllı, el pençe divan durur, mutabasbıs, başı aşağıda, sessiz, erkekliğin her türlü gösterişinden, yürüyüşünden ve hareket edişinden mahrum bir kâtip nesli yetiştiğini söylemiş, bir de hikâye anlatmıştı:

İkinci Mahmud, yeniçeri ocağını kaldırdıktan sonra, İstanbul'da tebdil gezdiği bir gün, Beyazıt taraflarında bir tütüncü dükkânına oturup gelen geçeni seyretmeye başlamış. Derken dükkânın önünden cepkeninin bir kolunu sarkıtıp sol omuzunu yükselterek yürüyen külhanbeyi tavırlı "şehlevend" bir delikanlı geçmiş. Sultan Mahmud delikanlıyı dikkatle süzdükten sonra, adamlarına "Bu galiba gizlenip şimdi ortaya çıkmış yeniçerilerden biri, yürüyüşünden belli! Derhal tutup kârını itmam edin!" demiş. Etrafındakiler, "Aman hünkârım, falanca beyin mahdumudur, yeniçerilikle bir alâkası yoktur!" diyerek delikanlıyı kurtarmaya çalışmışlarsa da başaramamışlar.

İkinci Mahmud'un hışmına uğrayan delikanlının sol omuz yukarıda yürüyüşü, yeniçeriliğin beş yüz yıllık ifadesiydi. Ne yazık ki, bu muazzam ocağın ilk asırlardaki bütün şan ve şevketi unutulmuş, ha-

tırlarda sadece son zamanlarında ortaya çıkan başıbozukluğu, itliği, kopukluğu kalmıştı. Bu yüzden ondokuzuncu asır başlarında bütün namuslu insanlar yeniçeriliği edâsı, tavrı ve üslubuyla beraber ortadan kaldırmak istiyorlardı. Bu ortak arzu sonunda Vak'a-i Hayriyye ile hayata geçirilmiş, yeniçeriliğin izleri mezarlardan bile kazınmıştı. Artık önü ilikli kâtip nesli ikbal devrini yaşıyordu; genç kızların evlenmek için ideal olarak gördükleri erkek tipi kolalı gömlek ve setre pantolon giyen kâtibe dönüşmüştü. "Kâtibime (ve 'doktor civanım'a) kolalı da gömlek ne güzel yakışır"dı. Bu devirde Osmanlı nesline bakan bir ecnebi, eski döğüşken, gür sesli ve erkek Osmanlıların oğullarını asla tanıyamazdı!

Ondokuzuncu asır sonlarına kadar devlete bu çıtkırıldım ve şahsiyet ızhar etmekten korkan nesiller hâkim görünüyordu. İttihat ve Terakki'yle birlikte, tüfek ve bıçakla oynayan bir nesil, bu sefer fedaî ve komiteci kılığında Mekteb-i Harbiye'den taşıverdi. İttihatçılar, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bir yandan tulumbacılık ve mahalle kabadayılığı olarak devam eden eski külhanbeyliği kaldırarak İkinci Mahmud'un başladığı işi noktalamış, bir yandan da başıbozuk yeniçeri ruhunu komiteci ve fedai kılığında hortlatmışlardı. Ne var ki silah kendilerine dönünce, on yıldan beri nice canlar yakan fedailiği Yakup Cemil'le birlikte ortadan kaldırıverdiler.

Zaman, Yakup Cemil'lerin zamanı değil, yeniçeriliğin ve akıncılığın fetih devirlerindeki ruhu ve celâdetiyle diriltileceği zamandı.

Ve vakit bir hayli daralmıştı.

ONALTINCI BÖLÜM

EV

Ey vuslat! O âşıkları efsûnuna râm et!
Vuslat

TAHSİN NÂHİT'lerin evindeki beklenmedik buluşma, dikkatli ve ince hesaplı buluşmaları da beraberinde getirdi. Yahya Kemal, o güne kadar hiç tatmadığı cinsten bir mutluluğu yaşıyor, fakat Celile Hanım'ın –Hikmet Nâzım Bey'le bir süredir ayrı yaşasalar da henüz devam eden– evliliği yüzünden etrafı sürekli kollamak zorunda oluşları, bu mutluluğu sınırlandırıyordu. Celile Hanım. çareyi, Bahriye Nâzırı Cemal Paşa'nın tavassutuyla Heybeliada'daki Bahriye Mektebi'nde okuyan oğlu Nâzım'la daha fazla ilgilenmek bahanesiyle Büyükada'ya taşınmakta buldu. Artık yazları Ada'da, kışları Nişantaşı'ndaki evde kalacaktı. Yahya Kemal, Bahriye Mektebi'nde oğlu Nâzım'ın hocası olmuştu ve bu, ele geçmez bir imkândı.

Harb-i Umumi başladıktan sonra ayrı bir önem kazanan ve Papaz Mektebi'yle Elen Ticaret Mektebi binalarına el konulmak suretiyle genişletilen Bahriye Mektebi'nin öğretim kadrosu güçlendirilmiş, bu arada Yahya Kemal de Darülfünun'daki görevine devam etmesi kaydıyla tarih muallimi olarak tayin edilmişti. Harpten mutlaka zaferle çıkılacağına ve Fransız donanmasının kendilerine teslim edileceğine inanan İttihat ve Terakki hükümeti, seçkin bahriye zabitleri yetiştirmek için devletin bütün imkânlarını seferber etmişti. Halk mısır ko-

çanı ve saman ekmeği yerken Bahriye Mektebi talebeleri, müzik eşliğinde, fraklı garsonlarca servis yapılan nefis yemekler yiyor, çeşitli dansları ve muaşeret kaidelerini en ince teferruatına kadar öğreniyorlardı.

Yahya Kemal, derslerini verdikten sonra kayıkhaneden kendisi için indirilen futaya binerek Büyükada'ya geçiyordu. Celile Hanım'la ilişkisi ve oğluna edebiyat dersleri verdiği Bahriye Mektebi talebeleri arasında da konuşulmaya başlanmış, hatta bir ara hastalanıp derslerine birkaç gün gelmeyince, Nâzım Hikmet'in annesi yüzünden zehir içerek intihara kalkıştığı dedikodusu yayılmıştı.

Yahya Kemal'in Nâzım'a özel edebiyat dersleri verdiği doğruydu; bir gün Celile Hanım oğlunun *Samiye'nin Kedisi* adlı şiirini gösterince kediyi merak eden Yahya Kemal, hemen yakalanıp getirilen pasaklı tekirin yüzüne bakılamayacak cinsten olduğunu görünce, delikanlılık çağına girmek üzre olan ve kendisine biraz da kuşkulu gözlerle bakan sarışın, mavi gözlü talebesinin gür saçlarını okşayarak:

"Hımm," demişti, "sen bu sıska ve uyuz kediyi böylesine övebildiğine göre, eminim çok iyi bir şair olacaksın!"

Peki, bu kabiliyetli çocuğa niçin edebiyat dersleri vermesindi? Fikir iki sevgilinin akıllarına aynı anda gelmişti. Edebiyat dersleri başlayınca, Yahya Kemal, sevgilisinin evine daha sık gitmeye başladı. Artık hârika bir bahanesi vardı. Baba tarafından şair bir paşanın, Nâzım Paşa'nın torunu olan Nâzım, gerçekten kabiliyetli görünüyordu. Celile Hanım'ın müsveddeler arasında bulduğu *Hâlâ Servilerde Ağlıyorlar mı* adındaki şiirini enikonu beğenmişti. Hatta bazı mısralarını düzelttikten sonra *Yeni Mecmua*'da neşrettirmeyi bile düşünüyordu.

YENİ MECMUA, çiçeği burnunda bir mecmuaydı. Ziya Gökalp

geldikten sonra Büyükada'da oluşan fikir ve kültür muhitindeki bitip tükenmeyen sohbetler sırasında –her zaman olduğu gibi– bir mecmua çıkarma fikri doğmuş ve Ziya Bey ismini Yahya Kemal'den istemişti. Süslü ve iddialı isimlerden kaçınarak sadece Mecmua demeyi teklif eden Yahya Kemal, Ziya Bey'in eklediği Yeni'ye itiraz etmedi. Fakat nasıl ve hangi parayla çıkarılacaktı? Ziya Bey, bunun siyasi tesirlerden uzak, bağımsız bir mecmua olabilmesi için başta Köprülüzâde Fuat ve Ahmet Refik Bey'ler olmak üzere herkesi güldüren bir fikir ortaya atmıştı:

"Ceplerimizden beşer kâğıt lira koyalım!"

Hiç kimse haftalık bir mecmuanın ceplerden konulan beşer lirayla çıkarılabileceğine inanmıyordu; fakat Ziya Bey'in ısrarı galip gelmiş ve *Yeni Mecmua*, son derece küçük bir sermaye ile yayın hayatına başlamıştı. Ne var ki daha ilk sayılarda, maddi imkânsızlık baş gösterince, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi âzâlarından olan ve mecmuayı pek beğenen Küçük Talat Bey devreye girdi. *Yeni Mecmua*'nın maddi problemlerini halledecek, fakat yayın politikasına hiç karışmayacaktı. Sözüm ona siyasete bulaşmak istemeyen Yeni Mecmuacılar, bir süre sonra Kırmızı Konak'ın altında kendileri için tahsis edilen idarehanede buluşmaya başlamışlardı.

Yeni Mecmua çıkmaya başlamıştı ama, isim babası işi ağırdan alıyor, ne şiir, ne makale veriyordu. *Peyam* kapandıktan sonra susmuştu, susuş o susuş! Ne gazetelerde imzasına rastlanıyordu, ne mecmualarda. Sadece Sultan Reşad'ın Çanakkale zaferi hakkında yazdığı gazeli tahmis etmiş ve *Yeni Mecmua*'nın Çanakkale fevkalâde nüshasında yayımlanan bu tahmisi çok beğenen hünkâr tarafından altın bir saatle ödüllendirilmişti. Muharebe alanlarını gezmeleri için Çanakkale'ye götürülen edebiyatçıların döndükten nice sonra yazabildikleri şiirler

ve hikâyeler o kadar soğuk ve heyecansızdı ki, cepheye götürülmeyen bir şairin kaleminden çıkan ve Yahya Kemal imzasıyla neşredilmiş ilk şiir olan bu tahmis âdeta gözleri kamaştırmıştı. Ne var ki Yahya Kemal'in bütün ilham kaynakları kurumuş gibiydi; dönüp dönüp eski şiirleri üzerinde çalışıyor, yeni şiir yazamıyordu. Halbuki yaşadığı büyük aşk dilini çözmeliydi. Ziya Gökalp'in ve diğer dostlarının ısrarları fayda vermedi. Bir rüya âleminde yaşıyor gibiydi. Sanki harp içinde olunduğunu bile unutmuştu, bütün dünyası Celile'ydi; ondan bir saniye bile ayrı kalmaya dayanamıyor, onsuz olduğu zamanları yaşanmamış sayıyor ve yazamıyordu. Ne şiir, ne nesir. Defterleri başlanmış şiirlerle, birkaç satır yahut birkaç paragraf yazılıp bırakılmış makale projeleriyle doluydu.

Başlanıp bitirilememiş makalelerden biri de "Resimsizlik ve Nesirsizlik" başlığını taşıyordu; o günlerde Celile Hanım'a poz verirken düşünmüş ve *Yeni Mecmua* için güzel bir konu bulmuş olmanın heyecanıyla hemen kaleme sarılmıştı. Büyükada'da tuttuğu evin bir odasını atelye olarak düzenleyen Celile Hanım, Yahya Kemal'in mutlaka bir portresini yapmak istiyordu ve sonunda onu razı edip karşısına oturtmuştu. Şövalesinin başında bir yandan paletindeki boyaları zarif hareketlerle karıştırıp tualine sürerken, bir yandan da resim hocası Fausto Zonaro'dan söz ediyordu. Sultan Abdülhamid'in yaverlerinden olan babası Enver Paşa'nın tavassutuyla tanıştığı saray ressamından üç dört ay resim dersleri almıştı. Akaretler'de padişah tarafından kendisine tahsis edilen bir evde oturan Zonaro, Celile Hanım'a göre artık Türkleşmişti ve yurtdışı edilmesi gerekmezdi. Trablusgarp harbi patlak verince diğer İtalyanlarla birlikte –tam da paşa ünvanı verileceği sırada– kapı dışarı edilince zavallı ressamın nasıl üzülüp ağladığını anlattı. Fakat Yahya Kemal sevgilisini dinlemiyor, sadece seyrediyor-

Kendi fırçasından Celile Hanım.

du. Şövalenin başında duruşu, kendisini süzüşü, ara sıra saçlarını elinin tersiyle geri atışı... Her şeyiyle ne kadar güzeldi! Her şeye rağmen yaşadığı mutluluğun büyüklüğünü düşünerek onu yine kollarında hayal etti: "Boynunda onun kolları, koynunda o varsa," diyordu içinden, "onun saçlarının eşsiz râyihasını içine çekiyorsa, her nefeste sevmekteki efsunu duyar..."

Yahya Kemal, bir an bu güzelliğin bir gün sönüp yok olacağını, altın sarısı saçların dökülüp seyrekleşeceğini, o zarif vücudun yağlanıp şişeceğini ve dokunmaya kıyamadığı ipeksi tenin pörsüyeceğini düşünerek hafif bir ürperti geçirdi. Hayır, bu güzellik asla yok olmamalı, zamanın elinden çekilip kurtarılmalıydı. İnsanoğlu resim sana-

tını herhalde bunun icat etmişti!

"Sevgilim," dedi, "senin yerinde şimdi ben olmak isterdim!"

"Niçin canımın içi?"

"Binlerce resmini yapmak için!"

Celile Hanım, şuh bir kahkaha attı.

"Senin işin şiir yazmak, şiir yaz!"

Yahya Kemal, Celile Hanım'ın bu haklı itirazını duymazlıktan geldi:

"Celile," dedi, "sence bizim kültürümüzün en büyük eksiği nedir?"

"Bilmem, sen söyle!"

"Resimsizlik ve nesirsizlik!"

"Biraz dik otur, sol omuzunu hafifçe öne ver! Öyle işte, hiç bozma!"

"Resimsizlik yüzünden atalarımızın yüzleri nasıldı, bilmiyoruz. Bildiklerimizi de yabancı ressamlar yapmışlar, Fâtih'inkini Bellini, Selim-i Salis'inkini Melling. Mesela Yavuz Selim'in yüzü nasıldı, bilinmiyor! Hürrem Sultan'ların, Kösem Sultan'ların yüzleri nasıldı, bilmek istemez miydin? Kimbilir her biri ne âfetti!"

"Peki, öylesi daha iyi değil mi? Herkes hayalinde istediği gibi canlandırıverir!"

"Mesele sadece atalarımızın yüzleri değil; resimsizlik yüzünden eski kıyafetlerimizi ve şehirlerimizin eski hallerini bilmiyoruz. Bir düşün, bizde resim olsaydı, şehirlerimizin, kıyafetlerimizin ve hayat üslubumuzun nasıl tekamül ettiğini adım adım takip edebilecektik. Bu vatana sahip olmak için çıktığımız seferleri, zafer kazanan şanlı ordularımızı ve büyük kumandanlarını görebilecektik!"

"Nedense bu söylediklerin bana pek mühimmiş gibi gelmiyor!"

"Bir ressam olarak bunu nasıl söylersin Celile?"

"Din yasak etmiş!"

"Din resmi yasaklamış, doğru, lakin nesri de yasaklamadı ya! İyi nesir, hani kadim Yunanlıların, bilhassa Latinlerin nesir dedikleri nesir, hasılı bugün hudutsuz aydınlığıyla insanları insan eden nesir Araplarda da yoktu, Acemlerde de. Biz zavallı Türkler, Arap ve Acem'in tilmizi olduğumuz için, ayrıca da kendi milli kusurumuz olarak az yazdığımız için nesirsiz kaldık. Mazimizi muhayyilenin bütün kudretiyle kâğıtların üzerinde enine boyuna tecessüm ettirmek şöyle dursun, doğru dürüst, kayıt ve tescil bile edemedik!"

"İyi olurdu, ama olmamış, n'apalım? Yine bozdun, başını hafifçe sağa çevirir misin lütfen, biraz daha, tamam!"

"Bu iş daha ne kadar sürecek, Celile?"

"Aaa, seni de anlamadım gitti. Hem resimsizlikten şikâyet ediyorsun, hem resminin yapılmasından!"

Yahya Kemal neşelendi:

"Harika bir nükte! Lakin bir düşünsene, Türk milletinin resmi ve nesri olsaydı, bugün milliyetimizin kudreti, olduğundan yüz kat daha fazla olurdu! Muhayyileyi en fazla işleten bu iki sanatı talih bizden esirgedi!"

"Peki minyatürler resim sayılmaz mı? Onlar hayatı aksettirmiyor mu?"

"Vakıa bazı minyatürlerde eski hayatımız Avrupa resminde olduğu gibi gerçekçi tasvir edilmiş. Fakat pek azdır. Topkapı Sarayı'nda bazı meraklılara gösterilen *Hünernâme*'nin minyatürlerine bakarken 'Âh,' dedim, 'ne olurdu, her asrımızın manzarası, bütün Anadolu ve Rumeli, Macaristan ve Akdeniz şehirlerimiz böyle minyatürlerde görünse-

lerdi!' *Hünernâme*, Murad-ı Sâlis zamanında Sokollu Mehmet Paşa sadrazamken bir Türk ressamının hem yaşadığı devri, hem de Hazine'de çıkarılıp kendisine gösterilen eski resimleri kopya ederek maziyi tasvirinden ibaret!"

"Kütüphanelerde belki onun gibi daha çok eser vardır!"

"Kimbilir, belki!"

"İşittiğime göre, Avrupa'da kübizm, sürrealizm gibi bazı yeni resim cereyanları varmış ve bunlar tabiatı taklit etmek şöyle dursun deforme, hatta inkâr ediyorlarmış!"

"Paris'te Picasso'nun bir sergisini gezmiştim, galeri hıncahınç doluydu. Fakat ben onun yaptığı resimlerden anlamıyorum. Onu sevenlerin dediğine bakılırsa, bu resimleri anlamak için başka bir gözle bakmak lâzımmış; ben bakamadım. Yapılanlar doğruysa bile, Avrupa o noktaya gelebilmek için asırlarca tabiatla haşrüneşr oldu!"

"Ay, şimdi biz kadim Yunan'dan başlayıp bütün o macerayı baştan mı yaşayacağız!"

Yahya Kemal, Celile Hanım'ın belki de hiç düşünmeden ileri sürüverdiği bu itirazın sağlamlığı karşısında şaşaladı:

"Elbette, fakat ..."

"Ben yoruldum canımın içi, ya sen?"

"Eh, biraz!"

"İstersen yarın devam edelim, ne dersin?"

"Âh ne iyi olur, teşekkür ederim!"

"*TÜRK OCAĞI REİSİ ve eşsiz milli hatibimiz Hamdullah Suphi beyefendi ile* Türk Yurdu*'nun geçen 11. cildinin 151. sahifesinde 'Hitabette ve inşadda kendisine pek büyük ümitler bağladığımız Saide Hanım da bir hitabede bulunmuş ve Mehmet Emin Bey'in* Irkımın Türküsü *isimli şiirini inşad et-*

miştir. Heyecanını yenmek, tavırları ve hareketleri ile derin tesirler uyandırmak hususunda cidden iftihara sebeb olacak bir kabiliyet gösteren Saide Ahmet Hanım gayet müsaid bir sesle de mümtaz yaratılmıştır. Bu genç hanımın bir terbiye-i mahsusa ile hakikî ve nâdir bir hatip olması pek mümkündür' diye istidâd-ı hitabeti ile iftihar ettiğimiz Saide Ahmet Hanım'ın müşarünileyhânın Kumkapı'da Cündi Meydanı'ndaki hanelerinde 10 Şubata müsâdif cuma günü nikâhları kıyılmıştır. Türk Yurdu milli dileğimizin bu iki belâgat mümessiline mes'ud bir hayat-ı müştereke temenni eder."

Yahya Kemal, *Türk Yurdu* mecmuasının 1 Mart 1333 (1917) tarihli sayısının "Türklük Şuunu" sütununda çıkan bu haberi okurken bir tuhaf olmuştu. Evlenmeyi ve bir ev sahibi olmayı, Celile Hanım'la ilişkileri çok ilerlediği halde, nedense kendisi için çok uzak mutluluklar olarak görüyordu. Annesinin ölümünden sonra "ev" kavramını yitirmişti. Babası yeniden evlendikten sonra Üsküp'teki evlerini kiraya vererek Selanik'e ikinci defa yerleştikleri günleri düşündü. Ne kötü günlerdi! Üsküp'e son dönüşleri ve evleri kirada olduğu için Karşıyaka'da ev kiralamak zorunda kalışları... Kirada oturmanın hoş karşılanmadığı ve bir ailenin kendi ikametine mahsus evi kiraya vermesinin de uğursuzluk getireceğine inanılan bir çevrede kiracı olmak, çocuk ruhunda derin ve sürekli işleyen bir yara açmıştı. Mahallelerde kiracı varlığı nasıl da hemen hissediliverirdi!

Karşıyaka'dan uzaklığı iki kilometre bile tutmadığı halde, Üsküp hasretiyle tutuşurdu; tıpkı şimdiki gibi. Annesinin Üsküp'e ve evine niçin o kadar düşkün olduğunu o günlerde daha iyi anlamıştı. Büyükannesini ve teyzesini Karaağaçlar'daki konakta ziyarete gittiği zamanlarda hasreti biraz dinse de, bir askeri paşaya kiraladıkları evlerinin önünden bir yabancı gibi geçerken annesinin hâtıraları, onun evine gösterdiği ihtimam, sonra ... orada, orta salonda yavaş yavaş ölüşü

zihnini kuşatıyor ve boynu bükük, geçip gidiyordu. Ev 1899'da boşalıp da kiradan kurtuldukları gün sevinç ve mutluluktan uçabilirdi. Hem meydana, hem de Karaağaçlar'a bakan üst kattaki yazlık odayı ona vermişlerdi; keyfince tanzim ettiği ilk ve son odası, o odaydı. Minderin köşesine annesinden kalan ceviz rengi çekmeceyi, çekmecenin üzerine de kâğıt, kalem, kalemtraş, makta' gibi yazı âletlerini ve kitaplarını yerleştirmişti. Yer yatağı ve şeftali resimli şal yorganı karşıda bir köşede dururdu.

Yazık ki bu uzun sürmeyecek bir mutluluktu; üvey annesi Mihrimah Hanım'ın birazcık yüzü asılsa kendisine asıldığı vehmine kapılıyor, sesi biraz yüksekçe çıksa kendisini azarladığını sanıyordu. Babasına karşı zaten annesini o kadar üzdüğü için açığa vuramadığı bir öfkeyle doluydu. Bir gün sebebini kendisinin bile tam olarak bilemediği bir öfke patlamasıyla evden ayrılarak, bir süre akrabalarından Humbaracızâde Yaşar Bey'in Sereva kenarındaki konağında kalmıştı. Zaten çok geçmeden tahsilini tamamlamak üzere, Rumeli'den gelenlerin hep "muhacir" olarak görüldüğü İstanbul'a doğru yola çıkacaktı. 1902 yılında, bir Nisan günü Üsküp'ten trenle ayrılmış, Selanik'te kendisini karşılayan amcasının davetini kabul etmeyerek geceyi istasyon civarındaki Selanik Oteli'nde geçirdikten sonda İstanbul trenine binerek yoluna devam etmişti.

O gün bugündür ya otel ve pansiyon odalarında kalıyordu, yahut "vatanın bir harabezarında" değilse bile dost evlerinde misafirdi. Ev'i özlüyordu. Âh bir evi olsaydı, rahat döşenmiş ve her köşesine kadın eli değmiş sıcak bir ev! Balkan Harbi'nden sonra evinden, barkından, yurdundan kopup bu taraflara gelen ve vatanın harabezarlarında sürünen muhacirlerden "Ah bir evim olsa, hayatta başka bir şey istemezdim!" temennisini ne kadar çok işitmişti. Ya kadınlar? Bu hasret evini

barkını yitirmiş Rumeli kadınlarının kalbinde kimbilir ne kadar derindi ve ev sahibi olmak mutluluğunu kimbilir nasıl özlüyorlardı! Türkçede izdivacın evlenmek fiiliyle karşılanmasını hep çok anlamlı bulmuştu; izdivaç etmiş erkek ve kadın "evli," yani ev sahibi sayılırdı ve kadınlara izafe edilen en yüksek sıfat ev kadınlığıydı. Bekâr ve içgüveyisi kavramları ise hiç güzel çağrışımlar taşımazdı.

Türklerin göçebe olduğunu iddia edenlerin fikirlerini çürütmek için "evlenmek" fiili bile yeterdi aslında. "Ah bir evim olsa!" diyenler çok irsi bir arzuyu ifade ediyorlardı. Türk evi bozulduktan sonra, sanki yalnız ev zevkini değil, atalarımızın yere yurda ne kadar bağlı olduklarını da unutmuştuk. Avrupa'dan aldıkları yarım ilimle felsefe yapmaya kalkışan ve farkına varmadan ağyarın fikirlerini yayan tarihçiler ve yazarlar, dolaplardan çıkarıp yere serdiğimiz yatakları, şilteleri, yer sofralarını, mangalları, yani nakli kolay eşyayı göçebelikten kalma gibi gösterip "Türkün bu vatanda yerleşememiş ve muhacerete hazır bir unsur olduğunu ispat etmeye" çalışıp duruyorlardı. Bilmiyorlardı ki, yerleşik eski Atinalıların ve Romalıların ev eşyası da çok sade ve kolay taşınabilir cinstendi. Atalarımızın evleri ve eşyaları yaşama tarzlarının tabii bir sonucuydu. Bağdaş kurmak şiltenin ve minderin, sahanda elle yemek de leğenle ibrik ve sırma işlemeli havluların icat edilmesini sağlamıştı.

Avrupa'nın yaşayış tarzı bizi değiştirmişti; onlar gibi traş olmaya, onlar gibi yiyip içmeye, onlar gibi yatıp kalkmaya başlamıştık; onlar gibi çok ayakta duruyor, az oturuyorduk; yani bağdaş kurmasını unutmuştuk; dolayısıyla artık eski güzel Türk evi ve yaşama biçimi ihya edilemezdi. Fakat bu, yeni bir Türk evinin vücut bulmasına hiç de mani değildi. Türk Ocağı'nda Hamdullah Suphi'yle hem eskisinin devamı olan, hem de yeni hayatımızın ihtiyaçlarını karşılayacak bir

ev tipi yaratabilir miyiz diye saatlerce konuşuyorlardı. Türk mimarlarını ve içtimaiyatçılarını toplayıp Türkün yeni hayatına göre, İngiliz evi gibi bir Türk evi tasarlamalarını isteyeceklerdi. Ulaşılacak netice basın yoluyla her Türkün hayaline nakşedilecek ve hiç kimse evinin planını ve üslubunu kendi keyfine göre yaptırmayacak yahut bir mimarın keyfine bırakmayacak, böylece yeni hayatta yeni bir ev doğacaktı.

Yahya Kemal, Hamdullah Suphi'yle birlikte Türk Ocağı'nda Türk milleti için yeni bir ev tipi tasarlarken, Hikmet Nâzım Bey'den ayrılan Celile Hanım da onun için kuracağı sıcak yuvayı hayal ediyordu. Canının içi acaba İstanbul'un neresinde ve nasıl bir evde oturmak isterdi? Nasıl döşemeliydi? Hangi renkler ve hangi stilde mobilyalar zevkine uygundu? Bir köşeciğine kendi resimlerini de asmak istediği duvarlar mutlaka seçkin ressamların ve büyük hattatların eserleriyle bezenmeliydi, değil mi? Evin dekorasyonunu canının içinin zevkine göre kendi elleriyle yapacaktı.

Yahya Kemal, tuhaftı ama, Celile Hanım bunları sordukça garip bir telaşa kapılıyor ve konuyu kapatmanın yollarını arıyordu:

"Hallederiz hepsini sevgilim, telaş etme, yavaş yavaş!"

Huzurlu ve güzel bir ev fikri onu hem heyecanlandırıyor, hem ürkütüyordu. "Yoksa ben ruhen bir göçebe miyim?" diye düşündüğü çok olmuştu. Celile artık kendisini eşi olarak görüyor, hatta bozuk imlâsıyla yazdığı mektuplarını "Karıcığın Celile" diye imzalıyordu, fakat... Fakat Yahya Kemal, hazır değildi, evet hazır değildi! Yıllar var ki bir haneberduş, bir bohem olarak yaşıyordu, sıkı inzibat gerektiren evlilik hayatına alışabilir, Celile'yi mutlu edebilir miydi? Peki Celile böyle bir evliliği ne kadar devam ettirebilirdi? Sevişmeye başladıklarında o evliydi; ya kendi evliliklerinde de ihanet ederse? Ba-

zen o güzel elâ gözlerin ihanetle dolu olduğu ve hep bir fırsatı gözlediği gibi bir vehme kapılıyor, zaman zaman kıskançlık krizlerine kapılarak kavga çıkarıyordu. Ve sonra günler, geceler boyu süren pişmanlıklar...

1917 sonbaharında Celile Hanım Nişantaşı'ndaki evini tanzim etmek için İstanbul'a inecekti. Yahya Kemal, kısa süreli olduğunu bildiği halde, kendi kendine itiraf edemediği müthiş kıskançlık duyguları yüzünden telaşlı ve muzdaripti. Sevgilisinin teselli sözleri kâr etmiyordu; utanmasa, annesinden ayrılmak istemeyen küçük bir çocuk gibi eteklerine sarılıp "Gitme, gitme!" diyerek ağlayıp çırpınacaktı. Henüz beş yaşındayken evlenip giden dadısı Zeynep'in eteğine yapışıp nasıl ağladığını hatırladı. Herhalde ilk aşkı kendisi doğduğunda aileye alınan ve evleneceği kendisinden saklanan bu güzel Arnavut kızıydı. Bir gün eve çalgıcılar ve davetliler doluşunca bir şeyler hisseden küçük Ahmet Âgâh'ı avutmak için, "Dadı Zeynep kocaya varıyor, fakat yine bizimle kalacak!" diye avuttular. O gece Mustafa Ağa adında birine nikâhlanan Zeynep iki ay daha evde kalmıştı; fakat sonunda düğün günü gelip çattı. Durumu öğrenmemesi için başka bir düğüne gönderilen Ahmet Âgâh, dadısının evlenip gideceğini nasılsa orada işitmişti; kıyameti koparınca, çaresiz, kucaklayıp dadı Zeynep'in yeni evine götürmüşlerdi. Yahya Kemal, gelinlik giymiş dadısının kucağına ağlayarak nasıl atıldığını, yapıştığı eteğini bırakmamak için nasıl çabaladığını hâlâ bütün canlılığıyla hatırlıyordu. Yine aynı duygular içindeydi; Celile'nin eteklerine hiç bırakmamacasına yapışmak isiyordu. Vapur iskeleden ayrılırken genç âşıklar gibi ağladılar, birbirine mendil salladılar. Dostlarla dopdolu Ada birdenbire boşalıvermişti sanki. Teşrin yaprakları daha sarı, güneş daha ölgün, deniz daha dalgalıydı. Bir an kendini o günlerde yeniden okuduğu *Eylül* romanının

içinde hissetti. Birkaç saat âvâre âvâre dolaştıktan sonra Yat Kulübü'ne döndü, odasına çıktı, belki bir şeyler yazarak avunabilirdi. Teşrinlerin hüznünü ve ayaklarının altında çıtır çıtır ezilen kuru yaprakların şiirini yazabilirdi. Birden *Âveng-i Şuhûr*'u ve eylülü ölmek üzere olan bir genç kızın son deminde güzel yüzünde dolaşan hüzünlü gülümsemeye benzeterek, "*Âah, ben sonbaharı pek severim!*" diyen Fikret'in tuhaf ruh halini düşündü. Aynı manzumenin teşrinler bölümünde de derin bir ümitsizlik vardı. 1903 yılında, Paris'e kaçmadan kısa bir süre önce bu manzumeyle haşır neşir olduğunu ve *Elvâh-ı Şuhûr* adıyla bir benzerini yazabilmek için didindiğini acıyla hatırladı; hatta Mart ve Nisan bölümlerini yazarak *İrtika*'da neşrettirmişti. İlk gençliğinde yazamadığı teşrinleri şimdi yazmak için çekmecesinden Ali Emîrî Efendi'ye ve Tanbûrî Cemil Bey'in ruhuna ithaf etmek üzere başladığı gazeller gibi bitmemiş şiirlerle dolu not defterini çıkardı, fakat kaleminden gayrı ihtiyarî "dişi bir parsın ela gözleri" cümlesi döküldü. Zihni onu Kısıklı'da gördüğü günden beri bu hayalle meşguldü; evet, belki bu hayal üzerine bir özleyiş ve telâki şiiri kurabilirdi; teşrin gibi telâki ve mülâki kelimelerini öteden beri çok severdi. Daha sonra kâğıda yazdığı cümlenin sonuna "vardı" fiilini ilâve etti. Başına da iki kapalı veya uzun heceden ibaret bir kelime bulabilirse dört başı mamur bir mısra doğacaktı. "Baktım" kakofonik, en iyisi görmek, evet görmek, "gözler"le birlikte... Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün. Ve yazdı:

Gördüm: Dişi bir parsın elâ gözleri vardı.

Ama bu, şiirin ilk mısraı olamazdı; üstünün doldurulması gerekiyordu. İskeleden demir alan vapurun arkasından bakakalışını ve o anda başlayan hasreti ve gözlerinin yollarda oluşunu düşündü:

Yollarda kalan gözler .....

Birden aklına "sararmak" fiili geldi; hem içinde bulunduğu psikolojiyi, hem de teşrinleri bu kelimeyle ifade edebilirdi; böylece "vardı"ya kafiye de bulmuş olacaktı. Not etti:

..... *sarardı*

Birkaç saat uğraştıysa da, duyduğu sesi şiire dönüştüremedi. Hayır bugün bu şiir yazılamazdı, içi kuruntu kumkumasıydı; aklına olmadık ihtimaller geliyor, sevgilisini kurda kuşa kaptırmaktan ölesiyle korkuyordu. Âşıklarından olduğu söylenen Cemal Paşa bereket versin Suriye'de kendi derdiyle meşguldü, fakat birkaç gündür Ada'da Berlin Sefiri Hakkı Paşa'nın İstanbul'a geleceği konuşuluyordu. Çapkınlığıyla meşhur olan sabık sadrazam her gelişinde sosyetenin en güzel kadınlarını bir araya getirdiği suareler düzenlemekle meşhurdu. Sevgilisi hem İstanbul'un en güzel kadınlarından biri, hem de Hakkı Paşa'nın uzaktan akrabasıydı. Bu yüzden Celile Hanım vapura binmek üzereyken içini kemiren endişeyi anlatmış, Hakkı Paşa suare tertip ettiği takdirde, davet edilse bile gitmeyeceğine dair söz almıştı. Bir yandan da Celile'ye güvenmemekle büyük haksızlık ettiğini ve istemeden güvenilmez bir kadın olduğunu ima ederek aşağılamış olduğunu düşünüyordu. Aradan bir hafta geçti; Yat Kulübü'nün bahçesinde oturmuş kahvesini yudumlarken, yandaki masada konuşulanlara ister istemez kulak kabarttı. Hakkı Paşa'nın İstanbul'a geldiğinden, "bugün akşam" bir suare verdiğinden ve İstanbul'un bütün güzel kadınlarını davet ettiğinden söz ediyorlardı. Ardından Paşa'nın zamparalık hikâyelerini konuşmaya başladılar. Yahya Kemal, müthiş bir öfke ve ızdırapla yerinden kalktı ve yavaş adımlarla dışarı çıktıktan sonra âdeta koşarak iskeleye gitti, âh, ne yazık ki son vapur kalkalı çok ol-

muştu. Ve hava lodosluydu.

Yahya Kemal, o gün eğer İstanbul'a gidemezse, kendi kendini yiyip bitirecekti. Aslında endişesinin yersiz olduğunu biliyordu; "Beni aldatacağını düşünüyorsam, bu açık bir itimatsızlık ızharıdır! Eğer öyle bir kadınsa bugün aldatmazsa yarın aldatır! Haksızsın Yahya Kemal!" diye kendi kendini içinden azarlayarak duygularını dizginlemeye çalıştıysa da, başaramadı. Mutlaka bir yolunu bulup Maltepe'ye geçmeliydi. Sandalcılarla konuştu, güldüler:

"Bu havada mı?"

"Fakat, hastam var!"

"Beyim, yarı yola varmadan alabora olursunuz!"

Sonunda sandalcılardan biri bol paraya dayanamayıp Yahya Kemal'i Maltepe'ye geçirmeyi kabul etti. Hiç vakit kaybetmeden denize açıldılar; ne var ki lodos gitgide hızını artırıyordu. Çok geçmeden küçük sandal koca koca dalgaların üzerinde fındık kabuğu gibi çalkanmaya başladı. Sandalcı var gücüyle küreklere asılırken bir yandan da hem kendine lânet okuyor, hem de Yahya Kemal'e alenen galiz küfürler savuruyordu. Her an alabora olabilirlerdi, fakat çılgın âşık ne çevrelerini kuşatan ölüm tehlikesine, ne sandalcının küfürlerine aldırıyordu; aklı Hakkı Paşa'nın suaresindeydi; zendost paşanın kollarındaki Celile hayalini zihninden bir türlü kovamamıştı.

Sandalcının ustalığı ve tecrübesi sayesinde Maltepe'ye ulaştıklarında da lodos iyiden iyiye azmıştı; dalgalar öylesine hırçındı ki, sahile çıkmak, açıklarda boğuşmaktan daha zor görünüyordu. Başarısızlıkla sonuçlanan birçok denemeden sonra ayağını karaya basan Yahya Kemal tepeden tırnağa sırılsıklam olmuştu ve üşüyordu. Aldırmadı, Maltepe'deki kahvelerden birine uğrayarak araba sordu. Yok, yok! Bu sudan çıkmış balığa benzeyen katip kılıklı adama tuhaf tuhaf bakarak:

"Bostancı'da belki bulursun!" dediler.

Bostancı mı? Yaya gitmekten başka çare yoktu; tren yoluna çıkarak koşmaya başladı. Maltepe'yle Bostancı arasındaki mesafenin o kadar uzun olduğunu bilmiyordu. Bostancı'ya ulaşıp kendini karakola attığında kan ter içindeydi: "Bana bir araba bulunuz, hastam var!" dedi ve olduğu yere yığıldı. Nöbetçi zaptiyeler kıyafetine bakarak kerliferli bir adam olduğunu tahmin ettikleri Yahya Kemal'e acıyıp güç bela bir araba buldular. Oradan Kadıköy, sonra Üsküdar, sonra sandalla karşı ve sonra Nişantaşı...

Sevgilisiyle daha kolay buluşmak ve haberleşebilmek için bol ve sık bahşiş vererek ahbaplık kurduğu apartman kapıcısını pencereyi tıklatarak uyandırdı. Uykulu gözlerle kapıyı açıp karşısında Yahya Kemal'i perişan bir halde görünce korkan kapıcı, kuşkulu bir sesle sordu:

"N'oldu beyim, hayrola? Kaza mı geçirdiniz?"

"Merak etme, bir şey yok! Benimki evde mi?"

"Evde, bu akşam çıkmadı!"

Yahya Kemal derin bir pişmanlık ve vicdan azabı içinde bağırdı:

"Ne diyorsun?"

"Vallahi çıkmadı beyim..."

"Çık bir bak, çabuk!"

Kapıcı sabahın köründe kapısına dayanan koskoca Darülfünun hocasının bu tuhaf arzusuna boyun eğdi ve söylene söylene yukarı çıktı. Biraz sonra indiğinde, yüzünde "Ben demedem mi?" ifadesi vardı:

"Hizmetçisiyle konuştum, uyuyormuş!" dedi.

Bu güzel haberi kutlamak için apartmanın hemen karşısındaki meyhaneye dalıp sabaha kadar içen Yahya Kemal, güneş bir hayli yükseldikten sonra Celile Hanım'ın dairesine çıktı, kapıyı çaldı. Söze ge-

rek yoktu, zeki kadın, zavallı âşıkını karşısında perişan bir halde görünce neler olduğunu derhal anladı.

Sarınaşdòlaş oldular.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

YAZAMAMAK

Her an doludur gözleri cânan ve baharla
Bir Dosta Mısralar

YAHYA KEMAL'in yazma konusundaki tembelliği artık nüktelere konu oluyordu. Ruşen Eşref Bey'in *Türk Yurdu*'nda başlayıp ilgi görünce Hakkı Tarık ve Ahmet Emin Bey'lerin o günlerde çıkarmaya başladıkları *Vakit* gazetesinde devam ettirdiği edebi mülakatlarda, Abdülhak Hâmid hariç, bütün edebiyat ve fikir adamları söz birliği etmişcesine Yahya Kemal'i beğendiklerini söylemiş, fakat yazmamasından şikâyet etmişlerdi. Ruşen Eşref'in Hâmid'den sonra *Türk Yurdu*'na hazırladığı ikinci mülakatta, Halide Edip, önemsediği genç şair ve yazarları tek tek zikrettikten sonra Yahya Kemal'i hepsinden enteresan bulduğunu söylüyor ve, "En büyük Türkçe şiiri yazacak diye beklediğimiz ve yazmasını özlediğimiz adam!" diyordu. Bunun üzerine Ruşen Eşref, kendi görüşlerini Tevfik Fikret'in Yahya Kemal için söylediklerini de naklederek şöyle açıklamıştı:

"Onu özleyen sadece zât-ı ulyânız değil hanımefendi. Ben de öyle. Bütün gençler de öyle. Zavallı Fikret de öyle idi. Fikret herkes gibi Kemal'in tek tük mısralarını duymuş ve onları eski Yunan'ın nâdir birer tunç madalyonu gibi sevmişti. İçinde fevkalâde nefisleri var derdi. Yazık ki bu pürüzsüz lisanla Kemal çok bir şey yazamayacak. Kendisinin en büyük katili kendisi olacak. Çünkü sanatta bu kadar aşırı

derecede titiz olanlar ya yarım ve nâtamam büyüklükler vücuda getirmeye yâhud da sükût içinde kaybolup gitmeye mahkumdurlar. Çok müşkülpesent olmayıp yazmalı. Varsın Trufe'sini sonraya yavaş yavaş hazırlasın!"

Yahya Kemal, Ruşen Eşref'i Âşiyan'da ve çeşitli edebiyat mahfillerinde her zaman mütebessim, telaşlı, edebiyatta hangi yolu seçeceğine henüz karar verememiş, ikide bir açtığı çantasından küçük hikâyeler, çocuk şiirleri yahut mensur şiirler çıkarıp muhatabının kendisini dinlemek isteyip istemediğine bakmadan okumaya başlayan ve eseri hakkındaki düşüncesini öğrenmeden ayrılmayan genç bir hevesli olarak tanımıştı. Er geç bir yere varacağı belliydi; işte yel üfürmüş, su götürmüş ve kendi yaratılışına uygun bir kapı bularak oradan şöhretin tatlı dünyasına girmişti. Edebi mülakat yazarlığı dünyada yeni olmamakla beraber, bizde yeni sayılırdı; şair ve yazarların evlerine girip özel hayatlarını kurcalayarak birbirleri hakkındaki olumlu ve olumsuz düşüncelerini gazete ve mecmua sütunlarında dökmek, böylece meraklı okuyuculara dedikodu malzemesi vermek, cazip, fakat kolay bir işti ve Ruşen Eşref'e bir eldiven gibi uyuyordu. İşin ilgi çekici tarafı, onun bu tarzı dünyada ilk defa kendisinin denediğini zannetmesiydi, bir gün Türk Ocağı'nda karşılaştıklarında, Jules Huret adındaki Fransız yazarının otuz beş yıl önce çok başarılı edebi mülakatlar yaptığını ve bunları daha sonra *Enquête sur L'évolution Littéraire* adlı tek ciltlik kitabında bir araya getirdiğini hatırlatan Yahya Kemal, Ruşen Eşref'i, Huret kadar başarılı bulmasa da –çünkü onun her mülakatı başlıbaşına bir sanat eseriydi– bizde bu işi ondan daha iyi yapacak kimse göremiyordu. Öyle ki bir ara bu mülakatlar edebiyat çevrelerinde, cephe haberlerine duyulan merakı bile bastırmıştı.

Ruşen Eşref, Halide Edip'le yaptığı mülakatta Yahya Kemal hak-

kındaki görüşlerini açıklamaya şöyle devam ediyordu:

"Muhakkak ki hanımefendi, Yahya Kemal makaleleri ile değilse bile, eski ve ilk devirlere ait bir çoban-şair gibi, sözleriyle gençlerin mühim bir kısmının üzerinde hatırı sayılır tesirler yarattı. Kalın, gürültülü ve sert sesi, sanatın asil yüceliğini bizim kulaklarımıza daima bir kâhin kudretiyle haykırıyor. Şimdiye kadar bu adamın tek bir şiiri bile basılmadı. Halbuki mısraları ağızlarda. Ve okuyanların o kadar ruhuna girmiş ki, Yahya Kemal onları bastırmayacak olursa, o tek tük mısralar gelecekte kimin tarafından söylendiği belli olmayan milli ve umumi, anonim bir mal gibi kabul edilecek. Onun için Yahya Kemal edebiyatımızda hiçbir kimseye benzemeyen bir şahsiyet. Kâğıtlarda değil, ağızlarda ve kulaklarda neşredilen, yazılı değil, sözlü bir şair –Yahya Kemal bu cümleleri okurken 'Hadi canım sen de!' diye tepki göstermişti– onu beğenmeyenler, ortaya eser koymadı diye ona bir varlık vermemek isteyebilir; fakat bunların var oluşları bile Yahya Kemal'in var olduğunu ispat etmez mi?"

Ruşen Eşref, konuştuğu her şair ve yazara Yahya Kemal'i özellikle soruyordu. Rıza Tevfik'e göre, bu genç şair, sanatının susamışlarına iki damla Fransız şarabı vererek dünya âlemi bu iki damlayla kandırmak istiyordu. Hüseyin Cahit okumak istediğini, fakat ortada bir şey bulamadığını söylemiş, Mehmet Emin Bey ise, "Ah, azıcık da yazsa!" diye hayıflanmıştı. Sami Paşazâde Sezai Bey, onu Paris'ten tanıdığını belirttikten sonra yazdıkları için, "Azdır falan, ama iyidir" diyordu. Halit Ziya'nınki daha güzeldi:

"Bu seçkin sanatkâr, artık aruzda tatmin olmayan ve henüz hece veznini de memnunluk verici bir tekâmüle ulaşmamış bulan bir şairdir ki, her ikisinde de maatteessüf susmayı uygun görüyor."

Terhis olduktan sonra iaşeci olarak Anadolu'da bir süre dolaşan,

fakat sonunda dayanamayıp soluğu İstanbul'da alan Ahmet Haşim'in renkli üslubuyla söyledikleri Yahya Kemal'in çok hoşuna gitti. Bu mülakatı Celile Hanım'la birlikte okumuş ve bol bol gülmüşlerdi:

"Lesbos sahillerinde yaprakları gümüşten bir zeytin ağacı gölgesinde uzanmış beyaz mermer harabe sütunları aralıklarından Bahr-i Sefîd maviliğini seyrediyor. Zannedilir ki bu şair Menderes kenarında Kentaur'larla güreşmiş ve kamışlarda aks-i sada perileriyle koşuşup şakalaşmıştır. Stenfal bataklıklarını kaplayan ördek bulutlarını dağıtan eski kahraman ne ise Yahya Kemal de edebiyatımız için odur. Onun okları şiirimiz üzerinde yatan ölüm kuşlarını dağıtmış ve pazuları edebiyatımızın Némée devini boğmuştur!"

Haşim böyle diyordu, ama Yahya Kemal, bir yıl var ki, ne Menderes kenarında Kentaur'larla güreşiyor, ne aks-i sada perileriyle koşuşup şakalaşıyordu. Hatta Süleyman Nazif'in diline doladığı Lâle Devri'ni bile unutmuştu; fütuhat çağlarında at koşturuyordu.

Tumturaklı üslubuyla Lâle Devri'nden ve Nedim'den dem vuran Süleyman Nazif de şunları söylemişti:

"Evvela Yahya Kemal hiç yeni değildir. Eski, hem de pek eski. Sultan Üçüncü Ahmet'in zamanında Türkiye'de doğmuş, Fransa'nın üçüncü cumhuriyetinde Quartier-Latin'de sanat öğrenimi yapmış bir şair nasıl yeni sayılabilir? Lâle devrinin şairi; yalnız cübbe ve sarık yerine ceket giyinmiş ve boyunbağı takmış bir şair. Kıyafet insanın aslını ve karakterini değiştirir mi? Siz ona bazen Cenyo'da, Löbon'da gördüğünüz zaman dikkat ediniz: Ara sıra bir noktaya dalan gözlerinden, 'Ah, ben niye Lâle devrindeki piyâlelerden hakkımı alamıyorum? Nedim, Nedim! Beni bu burjuvazi hayatından kurtarmayacak mısın?' sızıldanmaları ve imdat isteyişleri yayılır. Yahya Kemal'in yalnız altmışbiri tam olmak üzere yüz yetmişiki mısraını gördüm. Gördüm ve

beğendim. Başkaları bunları da görmedikleri halde Yahya Kemal'in şairliğini sonsuz bir coşkunlukla, aşk ile alkışlıyorlar. Mevlânâ Celâleddin Rûmî hakkında, meselâ, Molla Câmî: *'Nîst peygamber, velî dâret kitâb'* demiş. Bizim Yahya Kemal ise, kitabı olmayan peygamberlerin tutmuş bulundukları usul ve yollara taassub derecesinde bağlıdır."

Ve Hamdullah Suphi'ye göre, Yahya Kemal, yazmakta ne kadar cimri ise, konuşmakta o kadar cömertti; kendisi kesmeyen, fakat kestiren şeyler gibi, yazmayıp yazdıracak gibi görünüyordu.

YAHYA KEMAL, kendisiyle de konuşmak isteyen Ruşen Eşref'i bir yığın bahane ileri sürerek atlatmış:

"Sen Yahya Kemal'i bırak, Ali Kemal'e bak! Ben henüz ortaya doğru dürüst bir eser koyamamış bir şairim, fakat onsuz bir edebi mülakat serisi eksik kalır" demişti.

"Fakat azizim, Ali Kemal'in yazması yasak!"

"İşte sen de böylece bu yasağı delmiş olursun. Bu nihayet edebi bir mülakat!"

Yahya Kemal, böyle bir mülakata Ruşen Eşref'in cesaret edemeyeceğini, etse bile *Vakit*'in neşretmeyeceğini düşünüyordu. Bu teklifi biraz da Ruşen Eşref'i kendisinden uzaklaştırmak için yapmıştı. Ancak tahminlerinin birincisi doğru çıkmadı; Ali Kemal mülakat için kendisine gelen Ruşen Eşref'in sorularını yazılı olarak cevaplandırmış ve göndermeden önce Yahya Kemal'e okumuştu. *Vakit*'in neşretmekten çekindiği bu metnin hemen başında, bir yazarın sadece medeni haklarından değil, gerekirse, kalemini kullanma hakkından bile mahrum edilebileceğini "devr-i istibdat"da değil, "devr-i hürriyet"te öğrendiğini söylüyor ve hece-aruz tartışması dolayısıyla *Türk Yurdu*'na gön-

derdiği küçük bir yazıyı yayımladığı için Yusuf Akçura'nın nasıl hırpalandığını hatırlatarak, "Öyle ya, diyordu, muhalif diye tanınan bir adamın hayat hakkı kendine yeter de artar bile. Öyle siyasetmiş, edebiyatmış gibi yüksek mevzulara uzanmamalıdır!"

Ali Kemal, Muallim Naci'ye benzettiği Yahya Kemal hakkında da, "O mübarek çok söyler, az yazar" diyordu.

Gazetesi *Peyam* kapatılıp yazması yasaklandıktan sonra bir süre Büyükada'daki evinde inzivaya çekilen ve kendini kumara veren Ali Kemal, parasının büyük bir kısmını kaybedince Arnavutköy tepelerinde ailesinin mirasından geriye kalan küçük, harap bir eve yerleşmiş ve burada eski kitaplara merak salmıştı. Bir ayağının Sahaflar Çarşısı'nda olduğu, nadide yazmaları toplayarak son derece seçkin bir kütüphane kurduğu, hatta zengin bir Türkçe lügat hazırlamak için çalışmalara başladığı konuşuluyordu. Ali Kemal'in kitap merakı bir gün Büyükada'da Ziya Gökalp'in sofrasında bile konuşulmuştu. O günlerde Gökalp'in dilinden Ali Emîrî Efendi ve *Divânü Lügati't-Türk* düşmüyordu. Hamdullah Suphi bir gün söz arasında:

"Aziz üstadım," demişti, "*Divânü Lügati't-Türk*'ü Ali Emîrî Efendi değil de Ali Kemal keşfetseydi ne yapardınız?"

Sofranın ortasına acı bir nüktenin düşmesi gecikmedi:

"Yakup Cemil'i üzerine gönderip hem kitabı gasbeder, hem de Ali Kemal'den ebediyen kurtulmuş olurduk!"

Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki'nin zorbalığını ima eden bu nükteyi sevmemiş, hatta biraz üzerine almış gibiydi:

"Bana haksızlık ediyorsunuz; *Yeni Mecmua*'da yazması için Refik Halit Bey gibi Ali Kemal'i de davet etmedik mi? Ahmet Refik Bey gidip konuştu, isterseniz kendisine sorunuz. Fakat kabul etmedi, etseydi yasağı da kalkmış olacaktı!"

Gerçekten, *Yeni Mecmua*'da kimlerin yazması gerektiği üzerinde konuşulurken Ziya Gökalp'in aklına gelen ilk isimlerden biri, Türkçesini çok beğendiği Refik Halit, diğeri de Ali Kemal olmuştu. O günlerde Cemal Paşa'nın özel izniyle on günlüğüne İstanbul'a gelen Refik Halit'in *Yeni Mecmua*'da bir hikâyesi çıktı, hem de imzasıyla yazması yasak olduğu halde. Mecmua, bir Merkez-i Umumi azası tarafından Kırmızı Konak'ın alt katında çıkarılıyorsa kim ne diyebilirdi? Ziya Bey bununla da kalmamış, on günün sonunda, işgüzar memurlar tarafından sürgün yerine geri gönderilmek üzere tutuklanan ve bir yolunu bulup *Yeni Mecmua* idarehanesine bir pusula gönderen Refik Halit'in serbest bırakılmasını sağlamıştı.

Birkaç gün sonra bir araya geldiklerinde, Refik Halit, renkli ve esprili konuşma üslubuyla Ziya Gökalp'i nasıl tanıdığını anlatarak herkesi güldürmüştü. Kendisini tutup Kırmızı Konak'ın altında *Yeni Mecmua* idarehanesi olarak kullanılan küçük odaya soktuklarında iki kişi görmüş. Masa başındaki gevezelikten hoşlanmayan eski bir mektep arkadaşıymış. Diğeri ise kanepede oturuyormuş; babayani giyimli, utangaç tavırlı, şişmanca, toparlak yüzlü bir adam. Misafir gelmiş de derdini anlatmayı düşünüyormuş gibi bir hali varmış. Refik Halit'i *Yeni Mecmua*'ya getiren dostu: "Ziya Gökalp Bey!" demiş ve işi olduğu için çıkıp gitmiş. Ziya Bey'de çıt yokmuş; ağzını açıp da, "Safâ geldin? Nasılsın?" gibi bir lâf etmiyormuş. Ne yapacağını, ne diyeceğini bilemez halde oturan Refik Halit, ağırsandığını ve istiskal edildiğini zannederek donup kalmış. Gitse bir türlü, kalsa bir türlü. Matem evindelermiş gibi derin bir sessizlik hüküm sürüyormuş, neredeyse ceplerindeki saatlerin tiktaklarını duyacaklarmış. Nasıl etsem de kendimi dışarı atsam diye düşünerek uzun bir süre acınacak bir vaziyette oturmuş. Sonunda bir gayretle ayağa kalkıp, "Allahaısmarla-

dık!" demiş. O zaman Ziya Gökalp'in ağzından usulca şu cümle dökülmüş: "Yine buyurunuz!"

Refik Halit bunları anlatınca Yeni Mecmuacılar kahkahayı basmışlardı. Ahmet Refik Bey, kendini tutmaya çalışarak:

"İlâhi Refik Halit," demişti, "üstâdın 'Yine buyurunuz'u çok şümullü bir mana taşır ve herkese nasip olmayan bir iltifattır. Bu iltifatla *Yeni Mecmua*'ya çırağ edilmiş ve yakanı düşmanlarının pençesinden kurtarmuş oluyorsun, tebrik ederim!"

Ziya Gökalp'in "Yine buyurunuz"u ertesi hafta Büyükada'ya davet olarak tecelli etmiş, çok geçmeden birinci sayfada yayımlanan Hafta Musahabelerini bile Refik Halit yazmaya başlamıştı. Ali Kemal, Ahmet Refik Bey'e red cevabı vermişti, ama Yahya Kemal biraz ısrar etseydi belki o da *Yeni Mecmua* muharrirlerinden olacaktı. Hangi fikirde olurlarsa olsunlar bütün sanat ve edebiyat adamlarının âdeta koruyucu meleği haline gelen Gökalp, teverrüm eden ve son zamanlarda hastalığı bir hayli ilerleyen Yakup Kadri'nin İsviçre'de tedavi görmesi için Merkez-i Umumi'yi ikna etmeyi bile başarmıştı; Yakup artık yazılarını İsviçre'den gönderiyordu.

Ömer Seyfettin, Falih Rıfkı ve Refik Halit'in en güzel yazı ve hikâyeleriyle, Halide Edip'in de *Mev'ud Hüküm* adlı romanıyla yer aldığı *Yeni Mecmua* çıkar çıkmaz devrin en etkili mecmualarından olmuştu; üstelik Merkez-i Umumi'ye yakınlığı sayesinde savaş şartlarına rağmen hiç kâğıt sıkıntısı çekmiyordu; hatta Rauf Yekta, Mimar Kemaleddin ve Ahmet Refik Bey'lerin fotoğraf ve illüstrasyon kullanılması gereken orta sayfa yazıları için en iyi kalitede birinci hamur kâğıt temin edilmişti.

BU ARADA Ziya Gökalp'le dostluğunu bir hayli ilerleten Yahya

Kemal, Darülfünun'da olmazsa *Yeni Mecmua* idarehanesinde, orada olmazsa Büyükada'daki Yat Kulübü'nde haftada en az üç gün bir araya geliyor ve sürekli konuşuyor, tartışıyorlardı. Bilgi Derneği'ndeki tartışmadan bu yana Türkçe konusunda aşağı yukarı anlaşıyorlardı, evet, İstanbul Türkçesi esas alınmalıydı. Fakat 1071'den itibaren Anadolu'da tekevvüne başlayan ve İstanbul'un fethiyle kemale eren bir Türklük fikri Ziya Gökalp'e çok dar geliyordu. Nazariyelere fazla bel bağlamayıp vesikaların gösterdiği hakikatlere bağlanmayı ve gerçekçi olmayı tavsiye eden Yahya Kemal ise Türklüğün şerefini düşünen birinin milli terkibimiz olan Osmanlı Türklüğüne dokunulmaması gerektiğini söylüyor:

"Mesela," diyordu, "Mimar Sinan'ın Türk olması ikinci derecede bir meseledir, çünkü Süleymaniye Camii Türktür ve Türklüğün eseridir. Milliyet, mühtedi bir Rum olan Koca Mustafa Paşa'ya bir Rum kilisesini camiye tahvil ettirten kudrettir! Asırlar içinde ve vatan çerçevesinde lisana, çizgiye, nağmeye ne ayar verdikse onlar bizi ifade eder!"

Osmanlı devrinde yaratılmış kültürün milli sayılıp sayılamayacağı meselesi, Yahya Kemal'in Ziya Gökalp'le en çok tartıştığı ve hiç anlaşamadıkları meseleydi; aruz vezni ve eski musiki konusunda anlaşmaları ise büsbütün imkânsızdı. Ziya Gökalp'in eski musikiyi "Şark Musikisi" diyerek küçümsemesi ve aynı nağmelerin tekrarından ibaret yeknesak ve sıkıntı verici bir musiki olarak görmesi Yahya Kemal'i çıldırtıyordu. Bir gün Yat Kulübü'ndeki bir sohbet sırasında bu konuyu uzun uzun tartıştıktan sonra kestirip atmıştı:

"Eski musikimizden anlamayan, Türklüğü de anlayamaz!"

Bunun üzerine çakırkeyif Ziya Gökalp, kadehinden bir yudum daha alarak irticalen bir beyit söyledi:

Harâbîsin harâbâtî değilsin
Gözün mâzîdedir âtî değilsin

Yahya Kemal'in anında verdiği cevap o günlerde ve daha sonra dilden dile çok dolaşacaktı:

Ne harâbî ne harâbâtîyim
Kökü mâzîde olan âtîyim

Şaşırtıcı olan, Yahya Kemal Osmanlı tarihine ve kültürüne yöneldikçe, Ziya Gökalp'in kadim Yunan'a ilgisinin artmasıydı. Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta bazı milletlerarası esaslardan söz ediyor ve Yunan edebiyatında kendini gösteren bu esasları "intizam, açıklık, sağlamlık, sonsuzluk ve akıl" diye sıralıyordu. Bunlar milletlerarası olduğuna göre başka milletler tarafından da rahatlıkla benimsenebilirdi. Yahya Kemal, "Bizde İran edebiyatı için klasik diyenler varsa da bu bence doğru değildir. Çünkü İran edebiyatı yukarıdan beri saydığımız vasıfları kendinde taşımıyordu. Bizde klasik bir edebiyatın vücuda gelmesi için bizim de eski Yunan ve Latin edebiyatına kadar çıkmamız, onların meziyetlerini almamız ve bunu kendi bünyemize uydurmamız lâzım gelirdi" cümlelerini okuyunca, Celile Hanım:

"Bunlar senin fikirlerim!" dedi.

Mülakatı birlikte okuyorlardı. Yahya Kemal gülünce, Celile Hanım, "Oh olsun!" anlamına gelen bir yüz ifadesiyle:

"Sen yazmazsan, başkaları yazar böyle!" dedi.

"Yazamıyorum Celile," dedi, "ben galiba konuşmak için yaratılmışım!"

"Hayır, yazmalısın!"

Herkes yazmasını istiyor; her sohbeti ve her tartışması, sonunda

anlattıklarını yazması için yapılan ısrarlarla noktalanıyordu. Bu kadar da tembellik olmazdı!

Haklıydılar, *Yeni Mecmua* otuzlu sayılarına geldiği halde Yahya Kemal imzası ne şair, ne muharrir olarak ortalarda görünmüyordu. Ruşen Eşref'ten de bu yüzden bucak bucak kaçan Yahya Kemal, Celile Hanım'ın sorusuna verecek cevap bulamadı:

"Ama canımın içi, bu adam seninle niçin konuşmuyor?"

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

DENİZ

Boynundan o cânan dediğin lâşeyi silk, at!
Deniz

YAHYA KEMAL, Ziya Gökalp'ın ısrarları sonunda tamamlanmış şiirlerini *Yeni Mecmua*'ya vermeye razı olmuştu. Eski tarz şiirlerinin mecmuanın savunduğu ve uyguladığı dil politikasına ters düşmemesi için bir de formül bulundu: Bu şiirler "Bulunmuş Sahifeler" genel başlığı altında neşredilecekti. İlk olarak Paris'te yazdığı *Mâhurdan Gazel* ve *Bir Sâkî* adlı gazelleri 7 Mart 1334 (1918) tarihli otuzdördüncü sayıda çıktı. Bu iki gazeli *Şerefâbâd*, *Nazar*, iki şarkı, *Telâkî*, *Abdülhak Hâmid'e Gazel* ve *Özleyen* takip etti. Adı 1912'den beri edebiyat çevrelerinde bir efsane gibi dolaşan ve şiirleri sadece dost meclislerinde okunup kulaktan kulağa yayılan Yahya Kemal, işte artık meydandaydı. Yepyeni bir sesti bu; ve bu ses eski tarz şiirlerinde de çok açık bir biçimde hissediliyordu.

Yahya Kemal'in Lâle Devri'nden ve eski zevk ve safâ âlemlerinden söz eden kaçış şiirleri, edebiyat çevrelerinde, harbin gidişatı hakkında her gün iç karartıcı haberler gelmesine rağmen heyecanla karşılanıyordu. Sanki herkes bunaltıcı hâlden arındırılmış bir geçmişe kaçma ihtiyacındaydı. Zafer ümidi her geçen gün biraz daha sönüyor, muhacirlerle ve Vrangel ordusunun dökünтüleriyle kaynaşan İstanbul sokaklarında inkıraz hüznü ve korkulu bekleyiş çok açık bir şekilde his-

sediliyordu. Arap isyanı, Balkan Harbi'nde bir kanadı kopan imparatorluğun öteki kanadını da koparmıştı. Ziya Gökalp'ın ağzını bıçak açmıyor, Hamdullah Suphi artık heyecanlı hitabelerinde Alman satvetinden, muzaffer ordularımızın muhteşem dönüşünden, zafer borularının kurşunlarla yırtılmış mübarek bayraklar arasında İstanbul'a kavuşma saatini tebşir edeceği o büyük ve mesut necat gününden söz etmiyordu.

Bu arada Sultan Abdülhamid, bir süredir ikamet ettiği Beylerbeyi Sarayı'nda öldü ve muhteşem bir cenaze töreniyle Sultan Mahmud Türbesi'ne gömüldü. Töreninin yapıldığı gün halk Divanyolu'nu ve Divanyolu'na çıkan bütün sokakları hıncahınç doldurmuştu. Pencereler, damlar, ağaçlar, duvarlar salkımsaçaktı ve yediden yetmişe bütün halk derin bir üzüntü içindeydi. Ağlayanlar, hıçkıranlar, hatta "Bizi bırakıp nereye gidiyorsun?" diye haykırarak kendini yerden yere atanlar vardı. Tabut, insanın içine işleyen dualar, tekbirler ve tehlillerle ilerliyordu. Töreni Ayasofya'dan Türbe'ye kadar iki sıra halinde dizilmiş askerlerin arkasına yığılmış halkın arasında seyreden Yahya Kemal, mahlû padişahın cenaze törenine gösterilen bu büyük ilginin mevcut yönetime karşı adı konulmamış bir tepki, bir isyan olduğunu hissetmişti. Daha sonra Abdurrahman Şeref Bey'i dinleyen bir dostunun naklettiğine göre, o gün, türbede, olup biteni elleri arkasında lâubali ve umursamaz bir tavırla seyreden Enver Paşa'dan ve Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'den başka herkes çok üzgünmüş. Cenaze İkinci Mahmud ve Abdülaziz'in de yattığı türbeye defnedildikten sonra, Sultan Reşad'ın adını söylemeye alışmış olan birinci imam Sûzi Efendi kabir başında dua ederken dili sürçerek "Burada medfun olan Sultan Mehmet Reşad Han hazretlerinin rûh-ı şeriflerine" deyince Musa Kâzım Efendi işitilecek şekilde bir kahkaha koparmış.

Tuhaftır, Suzi Efendi'nin sürç-i lisanı boşa gitmemiş, dört ay kadar sonra Sultan Mehmet Reşad da ölmüştü. Artık Osmanlı tahtında Mehmet Vahideddin oturuyordu.

YAHYA KEMAL'in *Yeni Mecmua*'da çıkan ve şiirde asıl iddiasının ürünleri olan, henüz tamamlanmış iki aşk şiiri, *Telâkī* ve *Özleyen*, o günlerde dilden dile dolaşıyordu. Ve yakın çevresinde –Nâzım dahil– bu iki şiirin Celile Hanım için yazıldığını bilmeyen yoktu. *Telâkī*, iki yıl kadar önce Kısıklı'da, Bektaşi dergâhındaki Âyîn-i Cem'de büyük aşkın nasıl başladığını anlatıyordu:

Yollarda kalan gözlerimin nûrunu yordum,
Kimdir o, nasıldır diye rüzgârlara sordum,
Hülyâmı tutan bir büyü var onda diyordum,
Gördüm: Dişi bir parsın elâ gözleri vardı.

Sen miydin o âfet ki dedim, bezm-i ezelde
Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde,
Bir sofrada içtik, ikimiz aynı emelde,
Karşımda uyanmış gibi bir baktı sarardı.

Özleyen'de ise bir bitiş ve inkıraz hüznü vardı:

Gönlümle oturdum da hüzünlendim o yerde,
Sen nerdesin ey sevgili, yaz günleri nerde?
Dağlar ağarırken konuşurduk tepelerde,
Sen nerde o fecrin ağaran dağları nerde?!

Akşam, güneş artık deniz ufkunda silindi,
Hulyâ gibi yalnız gezinenler köye indi,

Ben kaldım, uzaklarda günün sesleri dindi,
Gönlümle, hayâlet gibi, ben kaldım o yerde.

Celile Hanım evlilik için haklı olarak ne kadar acele ediyorsa, Yahya Kemal, sevgisinde zerrece eksilme olmadığı halde, biraz da ülkenin hızla sürüklendiği felâketi ve geleceğin belirsizliğini düşünerek ağırdan alıyordu. Evlendiği takdirde üvey oğlu olacak olan talebesi Nâzım'ın gerek evde, gerekse Bahriye Mektebi'ndeki tavırlarından da rahatsız olmaya başlamıştı. Öfke ve nefret dolu bakışlarını sık sık üzerinde hissettiği Nâzım'a hak veriyordu. Mektepte dolaşan dedikodular muhtemelen onun da kulağına gitmişti, bu dedikodular belki de arkadaşlarının alaylarına ve nüktelerine konu oluyordu. Kendisi onun yerinde olsaydı başka türlü davranabilir miydi? Bir gün ders için eve gittiğinde Nâzım'ı bulamadı. Celile Hanım da oğlunun tavırlarından endişeye kapılmış görünüyordu:

"Şimdi buradaydı, nereye gitti acaba? Ah bu çocuk, ah bu çocuk!"

Yahya Kemal tedirgin bir sesle:

"Celile," dedi, "muaşakamız Nâzım'ın gururunu yaralıyor!"

"Ama canımın içi, o daha çocuk!"

"Çocuk değil, delikanlı artık. Onaltı yaşında değil mi?"

"Evet, onaltı! Ne yapsak!"

Yahya Kemal, Celile'nin evlilik meselesini açacağını anlamış, telaşa kapılmıştı. Konuyu değiştirmek için:

"Portremi hâlâ bitiremedin değil mi?" dedi.

"Bitti, istersen gel bak!"

Birlikte atölye olarak kullanılan odaya geçtiler. Şövalenin üzerindeki örtüyü zarif bir hareketle çeken Celile Hanım, belden yukarısını çalışmıştı. Yahya Kemal, şişmanlamaya mütemayil gövdesinin

lâcivert yelekli takım elbisesini gerdiğini ve yeleğin altında gizlenen göbeğinin taşmak için âdeta sabırsızlandığını görünce, sitemli bir sesle:

"Hârika," dedi, "fakat sevgilim ben bu kadar şişman mıyım?"

"Öylesin tabii, o kadar iştahlısın ki, yakında bu halini arayacaksın!"

Desenli bir kravatın süslediği gömleğin kolalı dik yakaları üzerinde yükselen güzel başı ve kırlaşmış şakakları, Celile Hanım'ın fırçasında ayrı bir anlam kazanmıştı. Gözleri uzaklara dalmış gibiydi ve melâl ifade ediyordu:

"Evet," dedi Yahya Kemal, "bu benim işte!"

"Buna güzel bir çerçeve yaptırır, evimizin en mutena köşesine asarız!"

"Evimizin mi? Tabii sevgilim!"

Celile Hanım, sevgilisinin samimiyetini anlayabilmek için dikkat kesilmişti. Yahya Kemal gözlerini kaçırdı:

"Nâzım gelmeyecek galiba! Eh iyisi ben gideyim!" dedi.

"Biraz daha kalamaz mısın? Belki gelir şimdi!"

"Hayır gideyim, Ziya Bey'le buluşacaktık zaten!"

Celile Hanım mahzunlaşmıştı:

"Sen bilirsin!"

Yahya Kemal, Celile Hanım'ı öptükten sonra, Nâzım'la karşılaşmak korkusuyla kaçarcasına uzaklaştı. İşler sarpa sarıyordu. Ne yapabilirdi? Belli ki bu çocuk mesele çıkaracaktı! Zaten evliliği istediğinden de emin değildi; buna ne mânen hazırdı, ne maddeten. Bütün kazandığını yiyordu; Yakup Kadri Ada'dan ayrıldıktan sonra postahanenin karşısındaki bir pansiyonda kalmış, daha sonra birkaç ev değiştirmiş ve sonunda Yat Kulübü'nün üst katında, denize ve bahçeye ba-

kan köşedeki balkonlu odayı kiralamıştı. Fakat kazancı burada fazla kalmasına izin vermediği için Maden'de, Ermeni-Rum karışımı bir ailenin pansiyonuna geçmişti. Bu göçebelikten kurtulmayı hem istiyor, hem istemiyordu. Uzun zamandır böyle garip bir ruh hali içindeydi. Celile Hanım hakkındaki kuruntuları da evlilik konusundaki hayallerini dizginlemişti. Ya evlendikten sonra, Hikmet Bey'i aldattığı gibi kendisini de aldatırsa? Sonra kendi kendine öfkeleniyor ve bu münasebetsiz düşünceleri zihninden kovmak için yarım kalmış şiirlerine dönüyordu. Yine böyle bir gün kalemi eline alır almaz kağıda bir mısra dökülüvermişti:

Kirpikleri süzgün ... ihânet dolu gözler

İhanet, beyninde sabit bir fikir haline gelmek üzereydi. Bazen içine döndüğü zaman kendisinin de her an ihanet edebileceğini hissediyordu. Bir ara, Büyükada'da Celile Hanım'a rağmen gözüne kestirdiği güzel bir hanımın peşinde günlerce dolaşmış, İstanbul'a indiği günleri, bindiği vapurları öğrenmişti. Geliş saatlerini kolladığı ve bir yolunu bulup konuşmak için can attığı bu güzel kadının bir gün vapurda tartıştığı biletçiye koyu bir Rumeli şivesiyle, "A be kuzum, siz İstanbullular ne dubaracı insanlarsınız!" dediğini duyunca büyük bir hayal kırıklığına uğradı. Demek ki kendisi de her an ihanet edebilirdi; o halde Celile'nin herhangi bir ihaneti... Hayır, bu olamazdı! Böyle bir şeye dayanması mümkün değildi. İhanete uğramaktansa, aşkını kalbine gömmeye razıydı. Evet, aşkını kalbine gömmeliydi. Fakat ayakları hep Celile Hanım'a gidiyor, onunla her buluşmasında ilk karşılaştıkları günkü gibi heyecanlanıyordu.

Ağustos başlarında yağmurlu bir gün yine evinde ziyaret ettiği Celile Hanım'dan öpücüklerle ayrıldıktan sonra, tam Yat Kulübü'nün

kapısında, pardesüsünün cebindeki sağ eline bir kâğıt ilişti; küçük bir kâğıt parçasıydı bu, açtı, okudu: "Hocam olarak girdiğiniz bu eve babam olarak giremezsiniz!" Birden vücudundaki bütün kan beynine hücum etti sanki; kâğıdı buruşturup tekrar cebine soktuktan içeri girdi ve oyun salonu olarak kullanılan Lobby Evi'ne geçti. Ziya Gökalp bir arkadaşıyla oturmuş rakı içiyordu; yanlarına gidip selâm verdi. Ziya Gökalp sevinçle ayağa kalkmıştı:

"Hoş geldiniz Yahya Kemal Bey, ben de size bakmıştım, bulamayınca Cafer Bey'le oturduk, hafif hafif demleniyorduk!"

"Afiyet olsun!"

"Lütfen buyurmaz mısınız?"

"Sohbetinizi bölmüş olmaz mıyım?"

"Ne münasebet, hiç Yahya Kemal'siz sohbet mi olurmuş? Fakat galiba sizin canınız bir şeye sıkılmış!"

"Mühim bir şey değil!"

Garson Yahya Kemal için servis hazırlığı yaparken Ziya Gökalp:

"Farklı bir meze ister misiniz Yahya Kemal Bey?" diye sordu.

"Hayır, teşekkür ederim. Masada her şey var!"

İçmeye ve konuşmaya başladılar. Özellikle son zamanlarda ayıkken ağzını bıçak açmayan Ziya Gökalp içtikçe açılıyordu. Anlattıklarına bakılırsa, harbin neticesinden hâlâ ümitliydi ve Enver Paşa'nın projelerinden söz ediyordu. Bir şiirinde:

Bu millete ancak senden ümit var,
Arştan sana ya ilâhî bir müjde
Verilmişti yahut kudsî bir ferman.

diye övdüğü ve kendisinden asla beklenmeyecek bir taassupla sevdiği Enver Paşa'nın hiçbir başarısızlığı sevgisini azaltmamış, inancını

sarsmamıştı. Ne Sarıkamış faciası, ne Irak ve Filistin-Suriye cephelerindeki bozgunlar, ne iaşe ve ihtikâr rezaletleri... Alkolün tesiri arttıkça Enver Paşa'yı daha çok övüyor, sadece aleyhinde bulunanları değil, lehinde yazıp konuşmayanları da eleştiriyordu. Yahya Kemal, dostunun oklarını birazdan kendisine yönelteceğini hissetti, fakat yapacak bir şey yoktu. Gökalp içini iyice döktükten sonra, Yahya Kemal'in o güne kadar harp lehinde ne sözle, ne yazıyla görüş beyan etmediğini belirterek mümkün olduğu kadar dostâne bir tavırla ve lâtife tadında:

"İşte Yahya Kemal," dedi, "halk nazarında yıpranmak endişesiyle harp lehinde yazı yazmaktan korkar!"

Ve hemen arkasından Yahya Kemal'e dönerek ilâve etti:

"Korkaksın! Mesela Enver Paşa hakkında yazı yazamazsın!"

Korkaklık ithamı, belki de alkolün tesiriyle lâtifeyi aşmıştı. Pardesüsünün cebinde bulduğu notun şokunu üzerinden henüz atamamış olan Yahya Kemal, izzetinefsi incitilmiş bir adamın kırgınlığı ve öfkesiyle ağır bir karşılık verdi:

"Ziya Bey! Ben mi korkağım, siz mi? Bunu isterseniz yarın tecrübe edelim. Bu akşam odama kapanıp Enver hakkında ne düşünüyorsam aynen yazacağım. Türk milletini Alman ittifakına eli kolu bağlı atarak şahsi hırslarına nasıl kurban ettiğini, Mısır'ın, Kafkasya'nın, daha bilmem nerelerin fethi gibi, kudretimizin haricinde maceralara kalkışıp memleket evlatlarını döğüşülmesi hiç de gerekmeyen cephelerde nasıl kırdırdığını, üstelik bu cidalde hiçbir askeri kıymet gösteremediğini, en güzide ve muvaffak kumandanları harcayıp akrabasını öne sürdüğünü, şu anda vaziyetimizin bir facia olduğunu ve bununla da kalmayıp bu zat yüzünden devletin batacağını yazacağım, korkmadan. Yazacağım ve yarın sabah size teslim edeceğim. Siz bu makaleyi

Tanin'de yahut başka bir gazetede neşretmelisiniz, eğer neşretmezseniz korkaksınız!"

Ziya Gökalp, beklemediği bu tepki karşısında donup kalmıştı. Çok üzüldüğü benzinin sararmasından belliydi. O anda aralarında aşılmaz bir uçurum açıldığını hissettiler. Cafer Bey, ikisini yalnız bırakmak için özür dileyerek kalkıp çekildi. Susuyor ve ne yapacaklarına karar veremiyorlardı. Kadehlerinden birkaç yudum daha aldılar. Neden sonra Ziya Gökalp titrek bir sesle:

"Vakit geç oldu, artık gidelim!" dedi.

Kalktılar. İkisi de durumu düzeltmek için herhangi bir teşebbüste bulunmadılar. Ziya Gökalp, ayrılırken kapı önünde acı bir gülümseyişle Yahya Kemal'in elini sıktı:

"Bu akşam rahat edelim!" dedi, "Yarın ben inmeyeceğim, sizi ararım, belki biraz gezmeye çıkarız!"

YAHYA KEMAL, Yat Kulübü'ndeki tartışmadan sonra Ziya Gökalp'le uzunca bir süre görüşmediği gibi *Yeni Mecmua*'ya şiir de vermedi. Görüşmediği biri daha vardı: Celile Hanım. Nâzım'ın o notu cebine koyduğu günden beri evlerine gitmiyordu. Önceleri dışarıda birkaç defa gizlice buluştular. Artık tadı kalmayan bu buluşmaların da arkası kesilince Celile Hanım mektup üzerine mektup yazmaya başladı; bu mektuplardaki üzeri kapalı ifadelerden anlaşıldığına göre, annesi Leyla Hanım telaşa kapılmıştı; kadıncağız haklı olarak kızını bir an önce evlendirip dedikoduların önüne geçmek istiyordu.

Eylül ortalarına doğru Celile Hanım'dan bir mektup daha alan Yahya Kemal perişan bir haldeydi. O gün akşam üzeri, Ada'nın arka taraflarında bir sandal ve olta kiraladı; aslında balığa çıkmak gibi bir alışkanlığı yoktu, zaman zaman Tahsin Nâhit'lerle ve diğer dostlarıy-

la çapariye çıkardı, fakat bundan pek zevk aldığı söylenemezdi. Sadece açıklarda kendi kendisiyle başbaşa kalmak ve düşünmek istiyordu.

Deniz çarşaf gibiydi; yavaş yavaş kürek çekerek açılmaya başladı. Martı çığlıklarından ve küreklerin suya daldıkça çıkardığı seslerden başka ses duyulmuyordu. Epeyce açıldı; şimdi açıkta kuşlar gibi yalnız, yapayalnızdı. Yeterince uzaklaştığına kanaat getirdikten sonra kürekleri yukarı çekti ve oltasını atıp beklemeye başladı. Birden aklına alelacele katlayıp iç cebine koyduğu mektup geldi, Celile'nin mektubu. Çıkarıp zarfı açtı ve okudu:

Bugün pazar belki gelirsin diye üç vapurunu pencerede bekledim. Gelmedin mahzun oldum.

Verdiğin konferansa gelmedim, kalabalıktır memnun olmazsın diye, fakat hep aklım sende idi. Çok çok göreceğim geldi. Beni niye aramadın, sana gücendim canımın içi, pek göreceğim geldi.

Ben o günden beri, yani salı gününden beri evdeyim, dikiş dikiyorum. Evimiz için çalışıyorum.

Sen ne yapıyorsun benim artık tahammüle sabra mecalim kalmadı. Nikâh için annem seni görmek istiyor. Behice Hanım'a gidecek, seni bulduracak. Sen ne zaman ararsan evde bulunursun zannediyor. Bize sen gel, mektubumu alır almaz bize gel.

Benim nikâh muamelem oldu. Şimdi senin şer'i bir men'in yokdur diye bir kâğıt istermiş. Annem sana söyler. Bir kere nikâh olsa bize misafir gelirsin, oturur konuşuruz. Odamız sıcacık, soğuklar oldukça hep seni düşünüyorum. Sana arzu ettiğim gibi ne zaman bir yuva yapacağım. Canımın içi pek pek göreceğim geldi hemen gel. Binlerce güzel gözlerinden öperim.

Karıcığın Celile

Mektubu zarfına koyup tekrar cebine yerleştirirken yanaklarından birkaç damla yaş süzüldü.

Hava gittikçe kararıyordu; güneş iyice alçalıp ateşten bir top halini almış ve ufku kızıla boyamıştı. Kendini bir an bir sürrealist tablonun içinde hissetti; fanileri gökten ayıran perdeye değmiş gibiydi; yoksa bir rüyada mıydı? İlâhi kuğuların rüzgâr uğultusuna benzer seslerle kendisine seslendiği vehmine kapıldı. Binlerce kişiden oluşan bir koronun söylediği bir ilâhi gibi, gittikçe daha coşkun, daha yüksek ve daha gergin. Deniz ufkunu bir uçtan bir uca kuşatan bu ilâhi bir ölüm şiiri gibi ürperticiydi; benzi sararan şairin çırpınan kalbi:

"Artık dönelim, çek, kâfi! Ölülerden gelen âhenge kapılma!" diyordu.

Birden ufukta âni bir atılış hissetti; durgun su yarılmış ve bir deniz adamı yosun saçlarını savura savura doğrulup ufku kaplamıştı. Son derece munis bir görünüşü vardı; deniz yarılırken korkuyla küreklere asılmaya kalkan şairin kalbi birden huzurla doldu. Durdu. Deniz adamı:

"Madem ki," dedi, "deniz sana sırlarını açtı, artık o dar varlığının hendesesinden kurtulmalısın. Eğer son zevkin aşksa, hiç durma ummana karış ve boynundan o cânan dediğin lâşeyi silk at! O kirpikleri süzgün ve ihanetle dolu gözlerin rikkatle bakarken bile bir fırsatı kolladığının hâlâ farkına varmadın mı? Unutma ki, sen bir susamış ruhsun, o aç bir beden ve bir tutam saç! Bugün burada beklediğin yol, sonsuzluğa çıkar. O halde at kalbini girdâba, açıl engine, ruh ol!"

Birden kendine geliverdi. Uykuyla uyanıklık arasındaki rüyalara benzeyen bu tuhaf yanılsama yok olmuşu; güçlü bir balığın çekiştirip durduğu oltasına asıldı. O sırada yakınlardan geçen bir sandaldan balıkçılar:

"Rasgele!" diye seslendiler.

"Rasgele!" dedi.

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

HÜSRAN

Vatanda hor görülen bir cemâatiz artık
1918

YAHYA KEMAL, teşrinievvelin sonlarına doğru, bir akşam üstü Köprü'deki Adalar İskelesi'nde Kadıköy yolcularıyla tıkabasa dolu sahanlıkta vapuru beklerken Paris'ten tanıdığı Burunsuz Tevfik'in kalabalığı yara yara kendisine doğru geldiğini gördü. Yüzünde telaşlı ve tuhaf bir ifade vardı; çok önemli bir haber vereceğini belli eden bir asabilikle elini sıktıktan sonra kulağına yaklaşarak:

"Haber pek fena," dedi, "işimiz bitti, Bulgar cephesi yarıldı!"

"Ne diyorsun? Nasıl yarıldı?"

"Yarılmış işte. Müttefikler Üsküp'e girmiş veya girmek üzereymişler!"

Sinirlerinin usturayla kesilmişcesine acıyla kasıldığını hisseden Yahya Kemal birkaç saniye donup kaldı. Burunsuz Tevfik eski dostunun çok üzüldüğünü görünce babacan bir tavırla "Bu da geçer!" anlamında sırtına birkaç defa hafifçe vurduktan sonra uzaklaştı. Haber doğruysa, İtilâf devletlerinin teşrinievvel ortalarında Makedonya'da Bulgarlara karşı başlattığı taarruz başarılı olmuş demekti. Bu da işimizin artık bittiği anlamına geliyordu. Perişan bir halde vapura binen Yahya Kemal'in içinde kabaran öfke dalgaları sanki sarp kayalardan oluşan bir ümitsizlik duvarına çarpıp duruyordu. Başından beri hiç

inanmasa da ümit ve temenni ettiği galibiyet, o olmazsa başabaş bir sulh, Balkan Harbi'nde kaybettiğimiz Rumeli'nin hiç değilse bir kısmını bize yeniden kazandırabilirdi. Öyle görünüyordu ki, artık o güzel topraklara ebediyen veda etmenin zamanı gelmişti, hatta belki...

Bu belki'nin arkasından gelen düşünceyi zihninden bir panik duygusu içinde şiddetle kovdu. Hiçbir şey, kanlarımızla sulanan ve ölülerimizle beslenen o güzel toprakların düne kadar bizim olduğu ve ölüp bu dağdağadan kurtulanların göz kapaklarının arkasında kıyamete kadar "bizim diyar" olarak kaldığı gerçeğini değiştiremeyecekti. Göz kapaklarının ardında ... arkasında ... bizim diyar ... vatan ... Ve göz kapak/larının ar/kasında es/ki vatan ... bizim diyâr olarak kıyamete ... bizim diyar/olarak kal/dı ... kıyâ/mete dek!

Ve göz kapaklarının arkasında eski vatan
Bizim diyâr olarak kaldı ta kıyâmete dek.

O akşam Yat Kulübü'nün taraçasında Doktor Bahaeddin Şakir, Yahya Kemal'i görünce yanına gelip İstanbul'dan yeni bir havadis getirip getirmediğini sormuştu; ancak soruş tarzından bir şeyler bildiği anlaşılıyordu. Gözlerinin içine bakarak Bulgar cephesinin bozulduğuna dair haberler dolaştığını söyleyen Yahya Kemal'in omuzuna eliyle dokunarak, "Kalbini pek tut! Ondan ne çıkar? Bulgaristan da aleyhimize dönsün, daha iyi olur, o da Romanya'ya döner! Başka bir haber var mı?" demiş, "Bulgar cephesi hakikaten yarıldı mı?" sorusunu da sadece, "Mühimsenecek bir şey yok!" diye geçiştirmişti.

Mühimsenecek bir şey yokmuş, hah ha ha... O akşam İstanbul'dan gelen bütün vapurlar ve muşlar, Ada'ya sadece insan değil, korku, ümitsizlik ve hayal kırıklığı da taşımışlardı. Haber henüz kesinleşmediği için Levanten, Rum, Ermeni ve Yahudilerin muammalı yüzleri

herhangi bir duyguyu yansıtmıyordu; fakat bütün Türkler muzdarip ve şaşkındı.

Gece yarısına doğru kulüpteki oda komşusu Fuat Şemsi'nin yanına giden Yahya Kemal, onu da sinirleri boşalmış bir halde buldu; ilk defa o gece, "Gel, gel de dersini vereyim!" diyerek tavlaya davet etmemişti. Artık battığımızı ve bittiğimizi söylüyor, harp hükümetinin nihaî zafer vaat eden sözlerini hatırlatarak kendine has bir üslupla sövüp sayıyordu. Hiçbir zaman İtilâfçı olmamakla beraber amansız İttihatçı düşmanı, son derece dürüst, şahsiyetli ve vatansever bir maarifçi olan Fuat Şemsi'yi –kendisini Satı Bey vasıtasıyla tanımış ve sevmişti– sabırla dinledikten sonra odasına geçen Yahya Kemal, uyuyamadı; yatağında saatlerce dönüp durdu. Zaman zaman dalsa da korkulu rüyalar görerek uyanıyordu. İki yıl kadar önce dilinin ucunda beliriveren "*Bir saltanatın belki de son günleridir bu*" mısraındaki şeâmet işte gerçek olmuştu. Ağustos sonunda Sultan Vahideddin için Eyüp'te düzenlenen kılıç alayı belki de Devlet-i Aliyye tarihinin son kılıç alayıydı.

ERTESİ sabah erkenden İstanbul'a inen Yahya Kemal, Sirkeci'de otomobiliyle hemen yanından geçen Enver Paşa'yı yakından gördü. Kahraman-ı Hürriyet'in benzi sararmıştı ve çatık kaşlarla bakıyordu. O gün Berlin'den döneceği söylenen Talat Paşa'yı karşılamak için istasyona gidiyor olmalıydı. Cağaloğlu'na doğru yürümeye devam etti; henüz şehirde bir olağanüstülük sezilmiyordu. Havayı koklamak için Türk Ocağı'na uğradı. Hamdullah Suphi dışında hemen herkes, yeni haberler almak, biraz da diz dize, omuz omuza olmak ihtiyacıyla oradaydı; fakat hiç kimse konuşmuyordu; sanki konuşurlarsa felâketin gelişi hızlanacakmış gibi, korkulu bir bekleyiş içindeydiler.

Hamdullah Suphi ortalarda görünmeyince, en doğru haberlerin Kırmızı Konak'tan alınabileceğini düşünen Yahya Kemal, *Yeni Mecmua*'ya gitmek üzere kalktı. Merkez-i Umumi sokağı otomobillerle doluydu; belli ki bütün nâzırlar toplantı için gelmişlerdi. *Yeni Mecmua*'nın alt kattaki odasına geçti. Köprülüzâde Mehmet Fuat, Necmeddin Sadık ve birkaç genç şair oturmuş, her zamanki gibi edebiyattan söz ediyorlardı. Yahya Kemal'i görünce sevindiler ve yukarıdaki toplantıya katılan Ziya Gökalp'in de birazdan ineceğini söylediler. Ya özellikle hiçbir şey olmamış gibi davranıyorlardı, yahut haberi henüz duymamışlardı. Burunsuz Tevfik'ten duyduğu ve çoktan orada burada konuşulmaya başlanan haberden söz etti. Necmeddin Sadık umursamaz bir tavırla:

"Öyle bir haber var," dedi, "fakat bunun doğruluk derecesini kimse bilmiyor. Ziya Bey birazdan inecek, ondan öğreniriz!"

Çok geçmeden Refik Halit damladı ve kalın sesiyle:

"Yahu arkadaşlar," dedi, "ne zaman Merkez-i Umumi'ye gelsem, bu odaya kapağı atıncaya kadar yüreğim ağzıma geliyor, birisi çıkar da 'Efendi, şu yaptığın iş izzet-i nefsine ağır gelmiyor mu? İçimize sokulmak hakkını kendinde nasıl buluyorsun?' diyecek diye!"

Odadakiler hep bir ağızdan "Estağfurullah"ı bastılar. Refik Halit yeni gelişmelerden habersiz görünüyordu. Yahya Kemal ortalıkta Bulgaristan cephesinin çöktüğüne dair haberlerin dolaştığını söyleyince sarardı:

"Yaaa! Vallahi ilk defa sizden duyuyorum!"

"Herhalde çok meşgulsün!"

"Hakikaten *Zaman*'a "İstanbul'un İçyüzü"nü, *Yeni Mecmua*'ya "Hafta Musahabeleri"ini yetiştirmekle ve Kolej'deki derslerle o kadar meşgulüm ki, dünyadan haberim yok!"

Şimdi hep birlikte Ziya Gökalp'i beklemeye başlamışlardı. Berlin'den dönen Talat Paşa da yukarıda olduğuna göre, en doğru haberleri ondan alabilirlerdi. Ne var ki sıkıcı fırka müzakerelerinden her zaman erken ayrılıp aşağıdaki edebiyat ve kültür sohbetlerine can atan Ziya Bey ortalarda görünmüyordu. Neden sonra kapı açıldı, Küçük Talat Bey her zamanki gibi "Maşallah beyler!" diyerek içeri girdi; fakat yüzündeki ifade o kadar değişikti ki, bir an başkası zannettiler. Yahya Kemal, endişeli bir sesle:

"Neler oluyor Talat Bey?" diye sordu.

Refik Halit, hayretle Yahya Kemal'in yüzüne baktı. Çünkü bu soruda sadece serzeniş değil, "Ne yaptınız, gördünüz mü, şimdi bu işin içinden nasıl sıyrılacaksınız?" gibi gizli bir azarlama da seziliyordu. Küçük Talat Bey, buz gibi bir sesle:

"Kahpe Bulgarlar cepheyi bırakıp kaçtılar!" dedi ve birkaç saniye sustuktan sonra ilâve etti: "Almanlarla maalesef hatt-ı iltisakımız kesildi!"

Bu, her şeyin bittiği anlamına geliyordu. Odanın ortasına bir bomba düşseydi, muhtemelen Küçük Talat'ın son cümlesi kadar dehşet uyandıramazdı. O anda hepsi bundan sonra olabilecek korkunç şeyleri düşünmeye başladılar ve birlikte kalkıp Kırmızı Konak'ı bir bozgundan artakalmış askerler gibi terk ettiler. Yahya Kemal, İtilâf devletleri ordularını İstanbul'da, üç yıl önce Çanakkale Boğazı'nı geçemeyen zırhlıları İstanbul Boğazı'nda düşündü; Balkan Harbi sırasında Çatalca'dan gelen top sesleri ve hastahanelere ardı arkası kesilmeksizin taşınan yaralı askerler Müslümanları kahrederken olup bitenlere bu ülkenin vatandaşları değillermiş gibi kayıtsız kalan, hatta şımarıp küstahlaşan azınlıkların nasıl çıldıracaklarını düşündü; ağlamak, bağıra bağıra ağlamak istiyordu.

ÇEŞİT ÇEŞİT rivayetlerin kulaktan kulağa fısıldandığı Ada vapuru sular kararırken iskeleye yanaştı. Meş'um haberlerin hiç yakışmadığı, şaşılacak derecede güzel bir sonbahar akşamıydı. İskeleye garip bir kalabalık halinde doluşan Rumlar, haberi almış, fakat tam emin olamadıkları için sevinseler mi, sevinmeseler mi, kararsız bir halde, İstanbul'dan gelenleri sorguya çekiyorlardı.

O gece Kulüp'te taze haber boldu. Bu haberlerden birine göre, Almanya asla bizsiz sulh yapmayacaktı. İnsanlar, yüreklerine su serpecek sıradan dedikodulara bile açık oldukları için Merkez-i Umumi'den sızdırıldığı hemen belli olan bu teselli haberine de hiç düşünmeden inanıvermişlerdi. Bir başka haber de, İzmir valisi Rahmi Bey'in savaş sırasında koruduğu bazı İngilizler vasıtasıyla müzakereye girişerek İngiltere'nin muzaheretini temin ettiği yolundaydı. Bu saçma habere hiç inanmaması gereken adamlar bile inanmış görünüyor, "Rahmi Bey İstanbul'a gelip sadrazam olacak ve mütareke akdedecekmiş!" diyorlardı.

Herkesin kulağı kirişteydi, bütün mahfillerde hükümetin çekilmek üzere olduğu konuşuluyordu; peki çekilince ne olacaktı? Hiç kimse sağlıklı düşünemiyordu. Vatansever ve aklı başında bir aydın olarak tanınan "Vazîfe Sahibi" Nüzhet Sâbit, 7 Ekim günü *Bugünün Vazifesi* adlı bir risale neşrederek bütün muharrirleri, mütefekkirleri ve vatanseverleri büyük bir miting düzenleyerek "insaniyet ve hürriyet prensiplerini kabul eden muhterem milletler"den âdeta af dilenmeye davet etmiş, meydana gittiğinde tevkif edileceğini anlayınca kaçtığı için ertesi günün gazetelerinde şiddetle eleştirilmiş ve ayıplanmıştı. Aynı günlerde Talat Paşa istifa etti ve yeni hükümeti ılımlı bir İttihatçı olarak tanınan Müşir Ahmet İzzet Paşa kurdu.

Yahya Kemal, harp kabinesinin düştüğü günün akşamı Yat Kulü-

bü'nün bahçesinde oturuyordu; geç vakit, Cemal Paşa'nın Kulüp iskelesine yanaşan bir muşdan sivil kıyafetle çıktığını, hiçbir şey değişmediğini ihsas eden bir azametle bahçeye girdiğini, gülümseyerek etrafa selâm verdikten sonra evine gitmek üzere uzaklaştığını görmüştü. Dört yıl önce Mısır'ı fethetmek üzere Haydarpaşa'dan muhteşem bir törenle uğurlanan, fakat her teşebbüsü trajik yenilgilerle sonuçlanan Cemal Paşa'nın yüzü, o akşam yakından görenlerin söylediğine göre –korumaya çalıştığı azametine rağmen– kül gibiydi.

Birkaç gün sonra yeni Bahriye Nâzırı Rauf Bey'in Kütülamâre'de esir edilen ve Büyükada'da dört yıl boyunca itibarlı bir misafir gibi ağırlanan General Townshend'i de alarak Mondros'a hareket ettiği duyuldu. Hükümetin mütareke talebini İngiltere'ye Townshend vasıtasıyla ilettiği söyleniyordu. Mütareke görüşmelerinin başladığı gün, akşam üzeri Büyükada'da vapurdan çıkarken Ali Kemal'le karşılaşan Yahya Kemal:

"Ne haber var? Mütareke sizce nasıl akdedilecek?" diye sordu.

Ali Kemal, soruyu manasız bulduğunu ifade eden bir gülüşle:

"Mirim," dedi, "mütareke için müzakere yapılacak değil ki merak ediyorsunuz! İtilâf devletlerinin Boğaz'ın ağzında duran amirale verdikleri kâğıdı imzalayacağız yahut imzalamayacağız. Mütareke budur!"

Yahya Kemal'in, harbin sonlarına doğru karısıyla Büyükada'ya dönüp Zeki Paşa Köşkü'ne yerleşen Ali Kemal'le ilişkisi seyrek de olsa hep devam etmiş, hatta bir keresinde Falih Rıfkı'yı tutup Arnavutköy sırtlarındaki eski, ahşap evine götürmüştü. İhtilâlin Rusya'yı kasıp kavurduğuna dair haberlerin aktığı günlerdi. Kibar, sade giyinmiş, fakat frenk terbiyesiyle yetiştiği her halinden belli olan ev sahibesi Sabiha Hanım tarafından karşılanıp ikinci kata çıkarılmışlardı. Ali

Kemal'in üzerinde patiska entari, çıplak ayaklarında da şıpıdık terlikler vardı. Misafirlerine çay ikramına hazırlanan Sabiha Hanım'ın Avrupai görünüşü ve tavırlarıyla Ali Kemal'in "alaturka"lığı Falih Rıfkı'yı çok şaşırtmış görünüyordu. Herkes gibi onlar da Harb-i Umumi'yi konuştular. Ülkenin büyük bir hızla felâkete sürüklendiğini biliyorlardı; aslında bu noktadan sonra konuşulacak bir şey yoktu; tek yapılacak olan, birlikte direnmekti. Ali Kemal'in şaşırtıcı kayıtsızlığını ve neşesini, yaklaşan facianın onda uyandırdığı gizli sevince yoran Falih Rıfkı huzursuzlanmıştı. Ziya Gökalp'le dostluğundan dolayı Yahya Kemal'e dargın ve kızgın olmakla beraber bunu belli etmemeye çalışan ve mümkün olduğu kadar neşeli görünen Ali Kemal, İttihat ve Terakki'nin tecrübesizliğinden, kötü yönetiminden ve harbe girmekle ne kadar büyük hata işlediğinden söz ediyordu. Ondan hiç de farklı düşünmeyen Yahya Kemal, eski dostunu konuşturmak için, elbette harbe girmenin büyük bir hata olduğunu, fakat böylece ezelî düşmanımız olan Rusya'nın dağılmasına yol açtığımızı söyleyince Ali Kemal bir fıkra anlatmıştı:

"Berlin elçimizi bir gün hususi bir ava davet etmişler. Elçi avda beti benzi atmış bir halde bir kayanın üzerine çıkıp pusuya yatmış ve gözlerini yola dikmiş. Hem bekliyor, hem de içinden avın yolu şaşırıp başka bir tarafa gitmesi için dua ediyormuş. Derken koskoca bir ayı homurdana homurdana çıkagelmiş. Bizimki korku ve telaşla sendeleyip kayadan yuvarlanmış. Fakat tesadüfe bakınız ki elindeki tüfek taşa çarparak ateş almış ve ayıyı tam alnının ortasından vurmuş. Herkes şaşkın bir halde üstünü başını temizlemeye çalışan elçimizin yanına koşmuş, nişancılığını tebrik etmişler. Bizim Rusya'yı yıkışımız da böyle!"

Ali Kemal, fıkrasını kendine has kahkahalarından birini atarak bir

mısra ile tamamlamıştı:

O da mest oldu, fakat ben dahi elden gittim!

Yahya Kemal, Ali Kemal'i Büyükada'ya yeniden yerleştiği günlerde de hoşamedî maksadıyla ziyarete gitmişti; sansür az çok gevşetildiği için yeniden sert muhalefete başlayarak başını belâya sokmasından endişe ediyordu. Zeki Paşa Köşkü'nün taraçasında uzun bir hasbihalden sonra gazeteciliğe dönüp dönmeyeceğini sormuştu. Ali Kemal, alaylı bir kahkaha patlattıktan sonra:

"Yok mirim, neme lâzım," demişti. "Her şey bitti zaten, başımı durup dururken belâya niçin sokayım, ne olacağını uzaktan seyredeceğim!"

Yahya Kemal pek inanmamıştı:

"Zannediyorum ki şimdi belki de samimi olduğun bu niyetinde uzun zaman durmayacaksın, yine atılacaksın ortaya. Mamafih sana bir şey söyliyeyim: Büyük bir adam olmak için fırsat ayağına gelmiştir. Himaye edecek kimsesi kalmamış olan Türklüğü müdafaa etmek için ortaya atılırsan yâr u ağyâr nazarında muazzam bir şahsiyet olursun. İttihat ve Terakki'ye yine istediğin gibi söv. Lakin milletin civanmert bir dâvâcısı ol; etrafında büyük bir ekseriyet bulacaksın! Kendine yepyeni bir ufuk aç. İtilâfçı anâsırından hayır görmedin, yine görmeyeceksin, onlarla şimdiden görüşmemeye dikkat et! Türklüğün sevkitabiisi halinde âteşîn bir milliyetçiliğin başlaması zaruridir, sen gazetende bu cereyanın alemdârı ol!"

Bu sözler Ali Kemal'i az çok etkilemiş görünüyordu. Biraz da kendisini sevdiğinden emin olduğu Yahya Kemal'i memnun etmek için:

"Gazetecilik etmeyeceğim," dedi, "edersem beni sansür et, seni harfiyyen dinleyeceğime söz veriyorum!"

Bu görüşmeden kısa bir süre sonra *Sabah*'ta başyazar olarak gazeteciliğe başlayan Ali Kemal şimdilik ılımlı yazılar yazıyordu. Fakat her an süngüsünü takıp hücuma geçebilirdi. Samimi bir şekilde ayrıldılar. İskele başındaki tütüncünün önünden geçerken birden karşısına çıkıp kolundan tutan Doktor Nâzım, müstehzi bir ifadeyle:

"Ali Kemal neler diyor bakayım," dedi, "kabineden bahsediyor değil mi? Evet doğrudur, İzzet Paşa kabinesini Talat teşkil etti; ayol, İzzet Paşa'nın becereceği iş mi? Gelip Talat'a yalvardı, Talat arzu etmediği halde vatanın iyiliği için bu kabinenin nasıl olabileceğini kendisine öğretti!"

Doktor Nâzım, öteden beri düşmanlık duygularıyla dolu olduğu Ali Kemal'e sövüp saydıktan sonra uzaklaştı. Ters bir şey söylememek için kendini zor tutan Yahya Kemal'in sinirleri altüst olmuştu. "Ha İtilâfçı, ha İttihatçı! Al birini, vur birine!" diye söylendi. Ne yapacağını bilmiyordu. Kulüp'te dertleşebileceği kimseyi göremeyince odasına çıktı; bir süre pencereden dışarısını seyretti. Sözümona bu harp, bizim son harbimiz olacaktı. Ziya Gökalp, Rusya'daki iç karışıklıklar artıp da II. Nikola tahttan feragat etmek zorunda kalınca Rusya'nın parçalanıp bizim için tehlike olmaktan çıkacağına hükmetmiş, çok geçmeden Bolşeviklerin duruma hakim olması üzerine bu kanaati iyice pekişmişti.

İşte Rusya can çekişiyordu, Fransa bir an önce sulh olsun diye nefes nefeseydi ve İngiltere bu durumda daha uzun süre harbedemezdi. Almanya, ya galip gelirdi, yahut hiç olmazsa başabaş sulh ederdik. Kısacası, artık uzun yıllar başımız hoş olacak, harp belâsından kurtulacaktık.

"Biraz daha tahammül edelim," diyordu Ziya Gökalp, "zira bu son harbimizdir!"

Bir gece Yat Kulübü'nde, Akçuroğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet ve Hamdullah Suphi Bey'lerin de bulunduğu bir rakı masasında bu konuyu uzun uzun tartışmışlardı ve Yahya Kemal, gece yarısı, odasına çıktıktan sonra, jurnal yazmak ve yazdıklarına tarih atmak pek âdeti olmadığı halde oturmuş, defterlerinden birine düşüncelerini yazmıştı, evet, çok iyi hatırlıyordu. Defterlerinin sayfalarını hızlı hızlı çevirerek o gece yazdığı notu buldu. Başlık: "Son Harb," tarih 25 Eylül 1917. Önce Gökalp'in Enver Paşa'dan çıktığı muhakkak olan düşüncelerini özetlemiş, daha sonra şunları yazmıştı:

Bu geçirdiğimiz bâdirenin son harbimiz olacağına dair kanaat acaba nereden türedi? Almanya'nın galebesinden sonra artık milletlerin uzun seneler, belki devirlerce harbedemeyecek bir hâle geleceğinden ve bu fırsatla bizim rahat edeceğimizden mi? Yoksa... Bu söz, bu zavallı milletin çocuklarını oyalamak ve cephelerimizin mezbahalarına gönderirken biraz teselli vermek için mi böyle bir mantık söyleniyor? Galiba yerine ve adamına göre bu iki ihtimal de vâriddir.

Lakin ... bu fikirde olmayan ben ve benim gibiler, günden güne daha fazla düşünüyoruz. Hani Bektaşi'nin meşhur oruç bozma hikâyesi vardır; baba, ramazanda güpegündüz, testiyi kaldırıp su içerken ramazan olduğunu ihtar eden birine, hareketini tefsir etmek sadedinde: "Oğul, ramazan her sene gelir, lakin baba giderse bir daha gelmez!" demiş.

Beşeriyette harp daima olur, lakin biz bu fâciada erir gidersek... Âh ne fena teşe'üm!

Bu zemin üzerinde âteşîn bir vatanperverle konuşuyordum. O da bu harbin son harbimiz olacağına kani idi. Niçin son olaca-

ğını öğrenmek istedim. Enine boyuna birçok deliller serdetti. Heyhat, imanım zayıf, Enver'e ve Almanlara inanmaya alıştığımdan beri daha ziyade zayıfladı da. Hayır, hayır inanamadım. O zâtı dinledikten sonra asıl fikrimi söylemekten korktum, lakin gözlerimi semaya kaldırdım ve içimden şu duayı ettim:

"Yarabbi, bu harbin son harbimiz olmasına biz de razı oluruz. Sen bu fâciada bize kıyma! Bizim vücudumuzu şu yeryüzünden kaldırma! Biz senin için eskiden olduğu gibi, ikide birde böyle daima harbederiz!"

Yahya Kemal, defteri öfkeyle kapatırken "Evet, harbederiz!" diye söylendi. Ne okumak, ne yazmak, sadece içmek ve içip her şeyi unutmak istiyordu. Birden aklına Celile Hanım geldi; Ada'nın arkalarında balığa çıktığı akşam sandalda okuduğu son mektubuna kısacık bir cevap yazmış ve evliliğe hazır olmadığını belirterek özür dilemişti. O günden sonra hiç karşılaşmadılar.

Evet, içmek ve her şeyi unutmak istiyordu. Ne kadar yalnızdı, âh ne kadar yalnızdı! Kalktı, Cemil Bey'in plaklarından birini, hangisi olduğuna bakmadan, gramofona yerleştirdi: Hüzzam Taksim. Odasından hiç eksik etmediği rakı şişelerinden birini açtı, kadehini yarısına kadar doldurdu, üzerine su ilâve etti ve bir dikişte yarıladı. Uşşak taksim. İçti. Uşşak saz semâîsi. İçti. Tahirbuselik peşrev. Ferahfeza taksim, Ferahfeza saz semaisi. İçti. Isfahan taksim. Hâfız Osman'dan Isfahan gazel. Kemençe ve yaylı tanburla ninniler. İçti, içti ve Hâfız Âşir, Hâşim Bey'in Bestenigâr şarkısına başlayınca kendini bırakıp sarsıla sarsıla ağlamaya başladı.

Kaçma mecbûrundan ey âhû-yı vahşî ülfet et
Gayrı bu gibi bîgânelikten geç, vefâyı âdet et

Bezme gel sermest-i hicrin neş'eyâb-ı vuslat et
Şarkı söyle...

YİRMİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE

Çok belli ayak sesinden artık
Akşam Musikisi

OSMANLI DEVLETİ'nin kayıtsız şartsız teslimiyeti anlamına gelen Mondros Mütarekesi 30 Ekimde imzalanmış, İttihat ve Terakki liderleri ise 2 Kasım Cumartesiyi 3 Kasım Pazar gününe bağlayan gece, küçük sandallarla, Enver Paşa'nın yalısından Çubuklu önlerinde demirlemiş bulunan Alman denizaltısına geçerek ülkeyi terk etmişlerdi.

Müslüman halk derin bir teessür ve şaşkınlık içindeydi; İttihatçıların ülkede kalarak yapıp ettiklerini savunmak ve aklanmaya çalışmak yerine kaçmayı tercih etmeleri, ortada bir suç bulunduğunu ve bu suçu zımnen kabul ve itiraf ettikleri anlamına geliyordu. Kaçışa göz yumduğu için kamuoyunun tepkisini çeken Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, İtilâf devletleri temsilcilerinin İstanbul'a gelmeleri kesinleşince, kabinedeki İttihatçı nâzırların göreve devam etmesini uygun bulmayan Sultan Vahideddin'in baskısına dayanamayarak istifa etti. Bu istifadan sonraki birkaç gün içinde Tevfik Paşa hükümeti kurulacak, Albay Muerphy adındaki İngiliz temsilci, ardından da ilk Fransız askeri heyeti İstanbul'a ayak basacaktı.

Ve 13 Kasım 1918 sabahı erken saatlerde İstanbul halkı denizden gelen top sesleriyle uyandı. Dördü Yunan gemisi olmak üzere ellibeş gemiden oluşan İtilâf donanması Boğazları geçip Dolmabahçe Sara-

yı'nın önüne demirlemiş ve derhal karaya asker çıkarılarak şehrin stratejik yerleri işgal edilmişti. Haberi önceden alan azınlıklar oturdukları Beyoğlu, Tatavla ve Ayastefanos gibi semtleri geceden Yunan ve İtilâf devletleri bayraklarıyla donatmış, "Zito!" çığlıkları atarak sahillere dökülen Rumlarsa Yunan gemilerini çiçeğe boğmuşlardı.

Aslında çok önceden hazır edildiği anlaşılan Yunan, İngiliz ve Fransız bayrakları Mütareke'nin imzalandığı duyulur duyulmaz Beyoğlu'nda ortaya çıkarılmıştı. O gece Şişli'de kalan ve sabah ilk vapurla Büyükada'ya geçmek üzere Beyoğlu'na çıkan Yahya Kemal, büyük bir heyecan ve nümayiş havası içinde dükkânlarına Yunan bayrakları asan Rumları görünce kahroldu.

Büyükada da farklı değildi; iskeleyi dolduran heyecanlı Rumlar, gözlerine kestirdiklerine Beyoğlu'nda bayrakların asılıp asılmadığını soruyorlardı. Bir Rum kadını da sevinçle Yahya Kemal'e sokulup Rumca bir şeyler söylemiş, Yahya Kemal, ilk bakışta Türke benzetilememiş olmaktan duyduğu rahatsızlıkla yüzüne ters ters bakınca telaşla uzaklaşmıştı. Çok geçmeden Beyoğlu'nda bayrakların asıldığı haberi yayılacak ve Ada Rumları hoplayıp zıplayarak müttefik bayraklarını çıkarıp evlerini ve iş yerlerini donatmaya başlayacaklardı.

Türk İstanbul, tarihinin en acı günlerini yaşıyor ve ağlıyordu. Mütareke görüşmelerinde verilen teminata rağmen donanmaya Yunan gemilerinin alınması ve bu gemiler arasında, adı Müslüman halkta çok acı hâtıralar uyandıran Averof zırhlısının da bulunması son derece gurur kırıcıydı – Balkan Harbi sırasında Çanakkale Boğazı'nı ablukа altına alan Yunan donanmasının en güçlü zırhlılarından biriydi ve Osmanlı donanmasının bir huruç hareketi sırasında yara almıştı. Bu yüzden bütünüyle İttihatçılardan oluşan Meclis'te güvensizlik oyu verilerek Tevfik Paşa hükümetinin düşürülmesi kararlaştırıldı. Gizli bir

oturumda alınan bu karar öğrenilince hükümet için hazırladığı tuzağa kendisi düşen Meclis-i Mebusan, Kanun-ı Esâsî'nin verdiği yetkiye dayanılarak Sultan Vahdeddin tarafından feshediliverdi.

Bu arada muhalif basın İttihat ve Terakki'nin üzerine gidiyor, tanınmış İttihatçıların resimlerini basarak büyük puntolarla "Bu adamlar daha ne kadar serbest dolaşacaklar? Yoksa kaçmaları mı bekleniyor?" gibi başlıklar atılıyordu.

Ali Kemal de kılıcını bileyerek dört yıl boyunca yasaklı olmanın acısını çıkarırcasına taarruza geçmiş, hatta Ziya Gökalp'in idam edilmesi gerektiğini yazmıştı. Bir gün, kendisi de Türk olduğu halde "Türk milleti İttihatçıdır!" diye yazınca sabrı taşan Yahya Kemal, *Sabah*'a uğrayarak eski dostuna sözünü hatırlattı. Çok değil, altı yedi ay önce, 'Gazetecilik etmeyeceğim,' demişti, 'edersem beni sansür et, seni harfiyyen dinleyeceğime söz veriyorum!'

Ali Kemal, sesini yükselterek İttihatçıların yapıp ettiklerini sayıp dökmeye başlayınca Yahya Kemal de aynı şekilde karşılık verdi; tartışmaya başladılar. O sırada odada bulunan müzmin İtilâfçılardan Süleyman Râdi, Türk milletini ağır bir şekilde suçlayarak hakarete başlayınca, Yahya Kemal:

"Benimle böyle konuşmaktan sizi men'ederim!" dedi.

Ali Kemal de arkadaşının söze karışmasından rahatsız olmuştu:

"Yahya Kemal eski dostumdur ve beni ziyarete gelmiştir. Biz her meseleyi aramızda istediğimiz gibi konuşuruz, siz lütfen müdahale etmeyiniz!"

Yahya Kemal, her şeye rağmen sevdiği Ali Kemal için üzülüyor, intikamdan hiç değilse şimdilik vazgeçip güçlü kalemiyle tarihinin en karanlık günlerini yaşamakta olan Türk milletini savunmasını istiyordu. Ne var ki İttihatçı düşmanlığıyla gözleri kararan bu inatçı

adam, yazar olarak muhalefetle yetinmemiş, tekrar faaliyete geçen Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Merkez-i Umumi Heyeti seçimlerinde Umumi Katip seçilerek siyasete de girmişti; belli ki bildiğini okuyacaktı.

Sabah idarehanesinden ümitsiz bir şekilde ayrılan Yahya Kemal, bir an önce saklanması için ısrar etmek niyetiyle Ziya Gökalp'i Cağaloğlu'ndaki evinde ziyaret etmişti. Diğer dostlarına söylediklerini Yahya Kemal'e de söyleyen Ziya Gökalp, Bulgaristan cephesinin çöktüğü haberi duyulduktan kısa bir süre sonra Büyükada'dan Cağaloğlu'ndaki evine taşınmış, tevekkül içinde, olacakları bekliyordu. Bu arada Darülfünun'daki derslerini de ihmal etmiyor, dostlarının saklanması yolundaki ısrarlarını reddederek hayatının bütün hesabını verebileceğini söylüyordu. İttihat ve Terakki liderlerinin İstanbul'u birlikte terk etme tekliflerini de "Ben vatanımdan başka yerde yaşayamam!" diyerek kabul etmemişti. Hayır, ne kaçacak, ne saklanacaktı.

Sonunda korkulan oldu; 30 Ocak 1919 Perşembe günü, Darülfünun'un İctimaiyat Darülmesâîsi'nde bir arkadaşıyla önemli bir sosyoloji meselesini tartıştığı sırada tutuklanarak aralarında İsmail Canbulat, Hüseyin Cahit ve İaşeci Kara Kemal gibi çok tanınmış isimlerin de bulunduğu yirmiyedi İttihatçıyla birlikte Bekirağa Bölüğü'ne hapsedildi. Kara Kemal, ertesi gün serbest bırakılmıştı; kendisine ayrılan odada göz hapsinde tutularak Şehremaneti'ne müşavirlik edecekti.

Bir hafta kadar sonra, bütün vatanseverleri isyan ettiren bir hadise yaşandı: Fransız generali Franchet d'Esperey, önceden talimat verilerek hazırlandığı anlaşılan bir törenle, 8 Şubat Cumartesi günü büyük zafer kazanmış bir kumandan edasıyla Topkapı'dan İstanbul'a girdi ve beyaz bir atın üzerinde Cadde-i Kebir'i geçerek Fransız Sefareti'ne yerleşti; aklınca dörtyüz elli küsur yıl önce beyaz bir ata binerek İstan-

bul'a giren Fâtih'ten intikamını almış oluyordu. Bu tiyatrovari –ve aslında komik– gösterinden daha çok, cadde boyunca d'Esperey'yi çılgınca alkışlayan Rum ve Ermenilerin "hây ü hûy-ı şemâteti"nden incinen Müslüman halkın şiddetli tepkisi ertesi gün Süleyman Nazif tarafından *Hâdisât* gazetesinde dile getirildi. Nazif "Kara Bir Gün" başlığını taşıyan bu makalesinde, Fransız generalinin İstanbul'a gelişi dolayısıyla bazı vatandaşlarımız tarafından yapılan gösterilerin kalbimizde sonsuza kadar kanayacak bir yara açtığını, aradan yüzyıllar geçse ve bugünkü idbârımız yarın ikbâle dönüşse bile bu acıyı hep duyacağımızı, üzüntümüzü çocuklarımıza ve torunlarımıza hatırladıkça ağlayacakları bir miras olarak bırakacağımızı, Fransızların, Alman orduları 1871 yılında Büyük Napolyon'un kazandığı zaferlerin taşlaşmış bir şiiri olan zafer anıtının altından geçerken bile bizim kadar hakaret görmediklerini söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

"Biz ise, mevcûdiyyet-i milliyye ve lisâniyyelerini bizim ulûvv-i cenâbımıza medyûn olan bir kısım halkın hây ü hûy-ı şemâteti ile mâtem-i muazzezimize en acı hakaretlerin birer tokat şeklinde atıldığını gördük. 'Buna müstehak değil idik' diyemeyiz. Müstehak olmasaydık bu felâkete dûçâr olmazdık. Her kavmin sahâif-i hayâtında birçok ikbâl ve idbâr sahifeleri vardır. Fransa Kralı I. Fransuva'yı Şarlken'in mahbesinden kurtarmış ve koca Viyana şehrini kerrât ile sarmış bir ümmetin defter-i mukadderâtında böyle bir satr-ı elim de mestûr imiş. Her hâl mütehavvildir. Arapların güzel bir atasözü var: 'Sen sabret, çünkü nasıl olsa zaman sabretmez' derler."

Süleyman Nazif'in bu yazısının sorumluluğu kendisine ait olmak üzere neşrine izin vermesini rica ettiği sansür memuru Aziz Hüdai Bey'in "Hiç insan böyle bir yazıyı feda edebilir mi?" diyerek görülmüştür damgasını bastığı, General Franchet d'Esperey'nin yazıdan ha-

berdar olunca büyük bir öfkeye kapılarak, "*Arretez-les et fusillez-les!*"[1] diye haykırdığı söyleniyordu.

Kulaktan kulağa dolaşan bilgilere göre, Erkân-ı Harbiye Reisi "İcabına bakarız!" diyerek yatışmasını beklediği generale daha sonra Nazif Bey'in çok meşhur bir yazar ve Fransız dostu olduğunu, üstelik Pierre Loti'yle aralarında yakınlık bulunduğunu, dolayısıyla onun ve sansür memurunun kurşuna dizilmeleri halinde Türk ve Fransız kamuoylarının çok şiddetli tepki göstereceğini anlattı. Kurşuna dizilmekten kılpayı kurtulan Nazif, Vaniköy'de bu arada Müşir Süleyman Paşa'nın dâmâdının evinde saklanarak birkaç gün ortalarda görünmemişti.

Fransız generalinin tavrı, Fransız kültürüyle yetişen ve Paris'i mensup oldukları irfanın vatanı gibi gören bütün aydınları derinden sarsmıştı. Dokuz yıl Paris'te yaşamış bir Türk olan Yahya Kemal de hayret ve dehşet içindeydi; bu zor zamanda elinden şiir söylemek dışında bir şey gelmediği için kahroluyordu. Ama şiir de bir şeydi; şiir söylüyor, tarih okuyor, İstanbul'u dolaşıyor ve Darülfünun'daki derslerine giriyordu. Hayal dünyasında fütuhat devirlerine hicret etmiş, çocukluğunda hayallerini süsleyen akıncılar şimdi rüyalarını doldurmaya başlamıştı. 1910 yılında, Fransa'nın kuzey sahilindeki Roscoff şehrinde başladığı, bazı bölümlerini Balkan Harbi sırasında yazdığı şiiri de o günlerde tamamlamaya niyetlendi ve eskiden yazdıklarıyla yeni yazdıklarını birleştirdi. Bu şiiri bir an önce bitirip *İnkıraz* adıyla ve birkaç parça halinde neşretmek istiyordu:

Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum
Her lâhza bir alev gibi hasretti duyduğum

---

[1] Onları tutuklayınız ve kurşuna diziniz.

Kalbimde vardı Byron'u bedbaht eden melâl,
Gezdim o yaşda dağları, hülyâm içinde lâl.
Aldım Rakofça kırlarının hür havasını
Duydum akıncı cedlerimin ihtirasını.
Her yaz şimale doğru asırlarca bir koşu,
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu...
Mağlupken ordu, yaslı dururken bütün vatan,
Rü'yama girdi her gece bir fâtihane zan.
Hicretlerin bakiyyesi hicranlı duygular,
Mahzun hudutların ötesinde akan sular,
Gönlümde hep o zanla beraber çağıldadı,
Bildim nedir ufuktaki sonsuzluğun tadı!
.....
Garbın ucunda, son kıyıdan, en gürültülü
Bir med zamanı, gökyüzü kurşunla örtülü,
Gördüm deniz dedikleri bin başlı ejderi
Gördüm ..... zümrüt ..... deri

Bir bitmeyen sonsuzluğa benzer ... ağrı

UĞURSUZ Mütareke'nin birinci yılı, Yahya Kemal için şiir bakımından şaşılacak derecede bereketli bir yıldı; Yusuf Ziya tarafından çıkarılan *Şair* dergisine *Seyfî'ye Refakat*, *Ithaf* ve *Vîranbağ* şiirleriyle iki şarkısını vermişti. Hepsi aruzla ve biri hariç eski dille yazılmış olan bu şiirler aslında *Şair*'in politikasına ters düşüyordu; çünkü küçük bir beyanname niteliği taşıyan çıkış yazısında aruz veznine cephe alınmış ve bir süre sonra Halit Fahri tarafından çıkarılmaya başlanan *Şair Nedim* mecmuasıyla vezin konusunda hararetli bir polemiğe gi-

rilmişti. Ömer Seyfettin, *Tercüman*'da çıkan "Şiir Başka" başlıklı yazısında, Halit Fahri'yi, *Yeni Mecmua*'da çıkan eski bir yazısında heceye döndüğünü ilan ettiği halde yeniden aruzu savunmaya başladığı için eleştiriyordu. Yahya Kemal, bu eleştiri üzerine çıkan ve bir ara iyice kızışan polemiğe hiç karışmadı. İki mecmuaya da yakın duruyordu; *Fâzıl Ahmet'e Gazel* ve *Akıncı* şiirlerini de Halit Fahri'nin *Şair Nedim*'ine vermişti. Vezin kavgasına bulaşmasa da sohbetlerinde görüşlerini uzun uzun açıklıyor, şiir zevkini sırf vezne bağlı olarak düşünmenin yanlışlığını anlatmaya çalışıyordu. Polemiğin devam ettiği günlerde, bir sohbet sırasında:

"Çocuklar," demişti, "ileride sizin yazılarınızı okuyacak olan münekkidler, bu münakaşaları şiire bîgâneliğinizin fârikası olarak görecekler! Bir şiirin güzel olup olmadığı yazıldığı vezinle ölçülmez. Bazılarınız hece vezniyle yazılmışsa kulaklarını tıkıyor, bazılarınız da en yeni tahassüslerle yazılmış şiirleri bile, eğer aruzla söylenmişse köhne telakki edecek kadar taassup gösteriyorsunuz. Bu yanlıştır. On, bilemediniz yirmi sene evveline kadar böyle bir ihtilâf yoktu; aruz ve hece iki kardeş nehir gibi, Fırat ve Dicle gibi yanyana akar, sonra birbirine kavuşarak milletin hâfızası olan ummana karışırlardı. Ali Şir Nevâî'den Tevfik Fikret'e kadar hemen her aruz şairi hece vezniyle de şiirler söylemiştir. Aruzla yazılmış çok kötü şiirler olduğu gibi heceyle yazılmış çok iyi şiirler vardır! Keramet vezinde değil, onu kullananların ses yaratabilme kudretindedir!"

Hece ve aruz kavgası yapanların şiirlerinden çok, bu kavgaya hiç karışmadan kendi çizdiği yolda ağır, fakat emin adımlarla ilerleyen Yahya Kemal'in her şiiri farklı sesiyle hemen dikkati çekiyor ve edebiyat çevrelerinde başlıbaşına bir hadise olarak görülüyordu. Özellikle *Şair*'de çıkan *İthaf*, *Şair Nedim*'de çıkan *Akıncı* ve *İnci*'de çıkan *Deniz*

şiirleri, Yahya Kemal'i şair olarak tartışılmaz bir konuma yükseltmişti. Harb-i Umumi'nin son günlerinde, Büyükada'nın arka taraflarında balık tutmak üzere tek başına sandalla denize açıldığı gün –ki o gün Celile Hanım'dan ayrılmaya karar vermişti– duyduğu ve mutadı hilâfına, çok kısa bir zamanda tamamladığı *Deniz*, Türk edebiyatında benzeri çok az görülen bir sonsuzluk şiiriydi ve

Bir gün deniz ölgündü. Bir oltayla balıkta,
Kuşlar gibi yalnız, yapayalnızdım açıkta.
Şehrin eleminden bir uzak merhaledeydim,
Fânîleri gökten ayıran perdeye değdim.

mısralarıyla başlıyordu. Şair, o gün denizin

Gel kurtul o dar varlığının hendesesinden!
Son zevkin eğer aşk ise ummâna karış, tat!
Boynundan o cânan dediğin lâşeyi silk, at!

çağrısına uyarak sırf bir kadına duyulan aşka bağlanmak yerine aşkın kendisini yaşamaya karar vermişti. Şiir

Ummâna çıkar burda bugün beklediğin yol,
At kalbini girdâba, açıl engine, rûh ol!

mısralarıyla tamamlanıyordu.

Derhal şiir defterlerine kaydedilip ezberlenen ve Yahya Kemal'i yakından tanıyanlara fırtınalı bir aşk macerasının sonsözü gibi görünen *Deniz*, dili, veznin kullanılışı, imajları ve kurduğu deniz-sonsuzluk ilişkisiyle yepyeni bir şiirdi. Yahya Kemal'in *Büyük Mecmua* için M. Zekeriya'ya söz verdiği *Deniz*, bu mecmuanın 24 Nisan 1335 tarihli altıncı sayısının erken basılan kapağındaki "münderecat"ta yer aldığı

halde Sedat Simavi'nin *İnci*'sinde çıkmıştı. Bu yüzden *Büyük Mecmua*'nın altıncı sayısını alanlar, kapakta ilan edilen şiiri içeride bulamadılar.

M. Zekeriya'nın yaşadığına benzer bir macerayı aşağı yukarı aynı günlerde Halit Fahri de yaşadı. *Şair Nedim* mecmuasını çıkarmaya karar verdiğinde ilk olarak Yahya Kemal'in kapısını çalmıştı, çünkü hazırlıklarını yaptığı mecmua, onun yarattığı edebi atmosferin bir mahsulüydü. Onsekizinci yüzyılın büyük şairi Nedim'i gündeme o taşımış, Lâle Devri merakını ve divan şiiriyle yeniden ilişki kurma hevesini gençlerde o uyandırmıştı. Nitekim Ömer Seyfettin, aralık sonlarında *Tercüman-ı Hakikat*'te çıkan "Tahmisçilik" başlıklı makalesinde, "hâl-i hâzırda yaşamaktan zevk almayan bu genç üstâd"ın etrafına toplanan genç şairlerce *Nedim* adında bir mecmua çıkarılacağından söz ediyor ve bunu bir irtica olarak değerlendiriyordu. Halit Fahri üzgün bir tavırla:

"Bak, Ömer Seyfettin Bey neler diyor?" diye yakınmıştı.

Yahya Kemal gülmüş ve onun meşhur lâfını kullanarak:

"Sen Ömer'e aldırma cancağzım," demişti, "edebiyatta bizim tuttuğumuz yol doğrudur!"

"Peki şiir? Şiir verecek misin?"

"*Inkıraz* bitmek üzere, birkaç şiir olacak. Hepsi senin!"

"Söz mü Yahya Kemal?"

Evet, sözdü, birkaç mısraına son şeklini verdikten sonra teslim edecekti. *Şair Nedim*'in ilk yedi sayısında Yahya Kemal'in imzasını göremeyen hayranları, sekizinci sayıda şöyle bir ilan görerek sevindiler: "Gelecek sayıda: *İnkıraz*. Yahya Kemal Bey'in senelerden beri ikmâline çalıştığı meşhur manzume." Ne var ki senelerce üzerinde çalışılan şiiri okumak için dokuzuncu sayının sayfalarını heyecanla ka-

rıştıranlar şöyle bir "itizar"la karşılaşacaklardı: "Yahya Kemal Bey'in geçen nüshasında ilan ettiğimiz *İnkıraz* manzumeleri geç geldiğinden sansüre yetiştirilememiştir. Bir hafta tehirden dolayı beyân-ı itizar ederiz." Eh, sağlık olsundu.

Aslında şiir *Şair Nedim*'e ulaşmış değildi ve Yahya Kemal bir süredir ortalarda görünmüyordu. Onu gidebileceği her yerde yana yakıla arayan ve sonunda hiç ummadığı bir yerde bulan Halit Fahri, *İnkıraz*'ın henüz tamamlanmamış olduğunu öğrenince beyninden vurulmuşa dönmüştü. Şimdi bunu okuyucularına nasıl açıklayacaktı? Dokunsalar ağlayabilirdi. İtizarda, şiirin ellerine ulaştığını belirtmekle ne büyük hata etmişlerdi!

Şair Nedim okuyucuları onuncu sayıda Yahya Kemal'in *İnkıraz*'ını değil, *Akıncı*'sını okuyabildiler. Ve bol bol espri ve dedikodu yapıldı.

Halit Fahri, Yahya Kemal'i tahrik etmek için *Şair Nedim*'in beşinci sayısında Ali Cânib'in alaylı bir tenkit yazısını neşretmişti. "Yeni Vezinde İlk Şiir" başlığını taşıyan yazıda, Yusuf Ziya'nın *Şair*'inde çıkan *Vîranbağ*'ın manasız ve vezinsiz bir şiir olduğu öne sürülüyor, Yahya Kemal'in bir ara Türk Ocağı'ndaki sohbetlerinde savunduğu "üçüncü vezin" fikriyle alay ediliyordu. *Vîranbağ* bu üçüncü vezinle yazılmış olmalıydı. Aslında Yahya Kemal, üçüncü vezinle Türk zevkine ve kulağına uygun bir aruzu, Türk aruzunu kastediyordu; fakat bu görüşten hareketle bazı gençler aruz ve hece dışında, musikideki usullerden hareketle düm-tek-teka'lardan oluşan yeni bir vezin icat etmeye kalkışmışlardı; genç bir şair Türk Ocağı'nda iki yıl kadar önce kara tahtanın başına geçerek üçüncü vezin hakkında ciddi tavırlarla teorik açıklamalar yapmaya kalkışarak dinleyicilerini kahkahadan katıltmıştı. Ömer Seyfettin yazılarında zaman zaman bu meseleden söz ederek Yahya Kemal'e yükleniyordu. Ali Canip de aziz dostunun tenkitlerini

tekrarlamıştı. Fakat bir tenkidi vardı ki, Yahya Kemal "Vallâhi doğru!" diyerek kendi gafletine kahkahalarla güldü. *Vîranbağ* şiirinin üçüncü kıtasında "*Birinin sözleri îmâlıydı/Birinin gözleri hummâlıydı*" mısralarıyla iki kadından söz ediliyor, fakat üçüncü kıtada kadın sayısı bire iniyordu: "*Hepimiz sevdik o solgun kadını.*"

YAHYA KEMAL'in Halit Fahri'den bucak bucak kaçmasının sebebi, hem şahsi macerasını, hem de yaşadığımız büyük inkırazı derinliğine anlatmak istediği *Inkıraz* şiirini bir türlü bitirememiş olmasıydı. Eskiden yazdıklarıyla yeni yazdıklarını birleştirmiş, fakat istediği kıvamı bir türlü yakalayamamıştı. En az on yıldır hissettiği ve birkaç yıl önce Ada'da Celâl Sahir'le konuşurken dilinin ucuna geliveren "*Bir saltanatın belki de son günleridir bu*" mısraıyla ifade ettiği inkırazı geniş nefesli bir destan şiire dönüştürmek istiyor, fakat sanki içinde bir gizli güç, belki de "akıncı cedlerinin ihtirası" inkırazı terennüm etmesini önlüyordu. Bulgaristan cephesinin çöktüğü günlerde hissettiği ve Mütareke'den sonra tamamladığı bir şiirinde yaşanan acıları ve inkırazı anlatmaya çalışmıştı. Kendisini tatmin etmediği için neşredilmesini istemediği bu şiir *1918* adını taşıyordu:

Ölenler öldü, kalanlarla muzdarip kaldık.
Vatanda hor görülen bir cemâatiz artık.
Ölenler en sonu kurtuldular bu dağdağadan
Ve göz kapaklarının arkasında eski vatan
Bizim diyâr olarak kaldı ta kıyâmete dek.

Kalanlar ortada genç, ihtiyar, kadın, erkek
Harâb olup yaşıyor tâli'in azâbıyle;
Vatanda düşmanı seyretmek ızdırâbıyle

Vatanda korkulu rüya içindeyiz, gerçek.
Fakat bu çok süremez, mutlaka şafak sökecek.
Ateş ve kanla siler, bir gün ordumuz lekeyi,
Bu, insanoğluna bir şeyn olan Mütâreke'yi.

Bu halk o gün kavuşur annemiz güzel vatana
Çocuklarıyle nasıl sarmaşırsa yaslı ana
O sarmaşışla yaşar hür ve bahtiyâr ancak,
Bu gamlı günleri hiçbir zaman unutmayarak.

İnkıraz aslında çok derinlerdeydi; Yahya Kemal bunu garip bir şekilde Sâmih Rifat Bey'in bir nefesinde hissetmiş ve bu nefese bir nazire söylemişti. *Şair*'in 9 Ocak 1919 tarihli nüshasında *İthaf* adıyla yayımlanan nazirenin başında şu ibare yer alıyordu: "Abdülhak Hâmid'den sonra ledünnî şiirin menbaları kurudu. Sâmih Bey'in hâtif sadâsını andıran bir manzumesi bu çorak devrin en güzel eseridir. O eserin kafiyelerinden doğan bu mısraları sahibine ithaf ediyorum."

İthaf yayımlandığında büyük yankı uyandırmıştı; Samih Rifat'ın nefesinden esirgenen ilginin *İthaf*'a gösterilmesi, Yahya Kemal'in ses yaratma kudretinin bir sonucuydu. Bu şiiri yürekleri titreyerek okuyanlar, hızla uzaklaştığımız bir dünyanın kaybedilmiş güzelliklerine duydukları hasretin yetkin bir ifadesini bulmuş, içlerinde bir yerde gizlenen ve ifade edilemeyen bir hüznü keşfetmişlerdi. Aslında Melâmî ve Bektaşî hassasiyetini yansıtan, herkesin âşinâ olduğu kelimeler, remizler ve mazmunlarla söylenmiş bir şiirdi bu; fakat öyle bir tonda söylenmişti ki, erişilmezdi. Bütün ayrılıkların ilahi aşkta eriyip kaybolduğu, hayatın sadece bir aşk neşidesi olarak idrak edildiği ledünnî Şark'ı arayan, fakat aradığını bulamamanın yarattığı hayal kırıklığı ve acıyla sızlanan şairin şikâyetinde, kaybolduğu ifade

edilen dünya sanki yeniden diriliyordu. Yahya Kemal, inkıraz şiirini ararken farkına varmadan bir diriliş, yeniden doğuş şiiri söylemişti:

Fer almışken tulû'-ı kibriyâdan
Bugün bi-vâye kalmış her ziyâdan
Bu mülkün farkı yok bir tengnâdan
Niçin nûr inmiyor artık semâdan?

Bu şek bağrımda her gün gâh ü bîgâh
Dolaştım "Hû!" deyüp dergâh dergâh
Ümîd ettim ki bir pîr-i dil-âgâh
Desün "Destûr!" mihrâb-ı hafâdan

Abâ var, post var, meydanda er yok;
Horâsan erlerinden bir haber yok
Uzun yollarda durdum hiçbir eser yok
Diyâr-ı Rûm'a gelmiş evliyâdan!

Tecellîgâh iken binlerce rinde
Melâmet söndü şarkın her yerinde
Bu devrin gerçi son sohbetlerinde
Nefes'ler dinledik sâz-ı Rızâ'dan

O yerler, işte Bağdad, işte Âmid
Bugün her şûleden mahrûm, câmid,
O yerlerden gelen son yolcu Hâmid
Haberdâr olmaz olmuş mâverâdan.

Bu manzumenle ey üstâd-ı hoşkâm
Alî'den doldurup iksîr-i ilhâm

Leb-i uşşâka sundun öyle bir câm
Ki yuğrulmuş türâb-ı Kerbelâ'dan

Bu şiirin içinde bir atılış, bir hayat hamlesi vardı ve düşmana karşı maddi silahlarla karşı koymanın hemen hemen imkânsız olduğu bir devirde, bir ruh hamlesine davet ediyordu. Beş on yıldır ortalıkta yüzen Bergson felsefesiyle de örtüşen bir duyuştu bu. Mustafa Şekip, İsmail Hakkı ve Mehmet Emin gibi Darülfünun'un genç müderrisleri, pozitivizme ve materyalizme karşı Bergsoncu bir idealizmi savunuyor, Gökalp sosyolojisine de karşı çıkıyorlardı. Ancak Gökalp de Bergson'a büsbütün ilgisiz değildi; Hüseyinzâde Ali'nin tavsiyesiyle çok erken okuduğu bu Fransız filozofununun tesiri, Fouillée, Tarde ve Durkheim tesirleri yanında zayıf kalmıştı. Ancak Bergson'un sezgi ve yaratıcı tekâmül hakkındaki görüşleriyle dehâya verdiği değer hoşuna gidiyordu; bir ara Durkheim sosyolojisiyle Bergson metafiziğini birleştirerek yeni bir görüş geliştirmeyi düşünmüş, hatta bu konuda Darülfünun felsefe doçentlerinden Mustafa Şekip'le tartışmıştı. Biraz da hadiselerin zorlamasıyla sürekli yeni sentezler peşinde koşan Ziya Gökalp, bir gün Bergson'un yaratıcı tekâmül anlayışıyla mutasavvıfların bazı görüşlerini karşılaştırıyor, başka bir gün Durkheim'ın fikirlerini Bergson felsefesiyle açıklamaya çalışıyordu. Bekirağa Bölüğü'nde bile kafası hep bu meselelerle meşguldü ve ziyaretçileriyle, belki de yakında idama hüküm giyecek bir adam gibi değil, bir filozof olarak konuşuyordu.

BEKİRAĞA BÖLÜĞÜ, Harbiye Nezareti merkez binasının da bulunduğu meydanımsı avludaydı; adını ilk müdürü Binbaşı Bekir Ağa'dan alan ve İttihatçıların ikbal devrinde müdür Tırnakçı Sâlim'in tırnak sökme gibi çeşitli işkence usullerindeki şöhreti yüzünden mu-

haliflerin korkulu rüyası haline gelen Bekirağa Bölüğü, Mütareke devrinde de İttihatçıların kâbusu olmuştu. Gizli servisler ve azınlık gruplarınca teşkil edilen örgütlerin hazırladığı kara listelerdeki isimler tek tek yakalanarak Bekirağa Bölüğü'nün alt katındaki karanlık ve rutubetli odalara tıkılıyorlardı; Sadrazam Tevfik Paşa'nın ikinci istifası üzerine Damat Ferit hükümeti kurulunca İttihatçı tutukluların işleri daha da zorlaşmıştı. Çok geçmeden Nemrut Mustafa Divanı olarak olarak bilinen Divân-ı Harp, Mustafa Nâzım Paşa başkanlığında İttihatçıları tek tek yargılamaya başladı ve ilk olarak 1919'un 8 Nisanında Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'i idama mahkum etti. Bu genç Mülkiyeli, Boğazlıyan kaymakamı ve Yozgat mutasarrıf vekili olarak görev yaptığı sırada İttihat ve Terakki hükümetinin emriyle sorumluluk bölgesindeki Ermenileri yirmi dört saat içinde Suriye'ye doğru sürmüştü; suçu bundan ibaretti. Ne var ki Ermenilerin tatmin, İngilizlerin memnun edilmesi gerekiyordu.

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa ve Sadrazam Ferit Paşa tarafından alelacele imza edilen idam kararı, aynı gün Sultan Vahideddin'e arzedilmişti. Padişahın kararın emsal teşkil ederek Bekirağa Bölüğü'ndeki tutukluların da aynı şekilde idama mahkum edilebileceğini düşünerek tereddüt geçirdiği, İttihatçılardan nefret etmesine rağmen, Kemal Bey'in idamında sorumluluğu tek başına almak istemediği için şeyhülislamdan fetva istediği söyleniyordu. Mustafa Sabri Efendi'nin fetvası ve padişahın tasdiki üzerine Kemal Bey, 10 Nisan 1919 Perşembe günü akşam üzeri, güneş Süleymaniye Camii'nin arkasında yavaş yavaş batarken, binlerce insanın mahşer yerine çevirdiği Beyazıt Meydanı'nda darağacına çekildi. İstanbul'un üzerine kahredici bir matem ağırlığı çökmüştü.

Vasiyeti üzerine Kuşdili civarındaki mezarlıkta yatan oğlunun ya-

nına gömülmek üzere Kadıköy'e geçirilen Kemal Bey'in cenazesi, Askeri Tıbbiye öğrencileri tarafından "Türklerin büyük şehidi Kemal Bey" yazılı pankartla karşılandı ve göz kamaştırıcı bir törenle kaldırıldı. Tabutun başlar üzerinde taşındığı cenaze alayı, Kuşdili Çayırı'na doğru ilerlerken sürekli büyüyerek milli duyguların taşıp köpürdüğü bir gösteriye dönüşmüş, hatta Kadıköy İtfaiye Karakolu önünden geçilirken bir manga asker kendiliğinden selâma durmuştu. Evlerden hıçkırıklar yükseliyordu. Kemal Bey artık Milli Şehit'ti.

YİRMİBİRİNCİ BÖLÜM

KURT

Nice bin dalgalı tekbîr oluyor tek bir ses
Süleymaniye'de Bayram Sabahı

"MİLLÎ ŞEHİT" ilan edilen Boğazlıyan kaymakamı Kemal Bey'in idamının kamuoyunda uyandırdığı büyük infial Dâmat Ferit hükümetini ürküttüğü için Divan-ı Harb-i Örfi başka idam kararı vermeye cesaret edememişti. Halbuki İngilizlerin beklentisi, Bekirağa Bölüğü'ndeki bütün tutukluların Kemal Bey'in akıbetine uğramasıydı. Bir buçuk ay kadar sonra altmışyedi İttihatçı tutuklunun bir torpidoya doldurulup Malta'ya gönderildikleri duyuldu. Bir söylentiye göre, bunların Anadolu'ya kaçırılması için bir plan hazırlanmış, İngilizler durumdan haberdar olunca erken davranarak sürgünü alelacele gerçekleştirmişlerdi. Yahya Kemal'in Bekirağa Bölüğü'nde birkaç defa ziyaret ederek karyolasının başında uzun uzun sahbet ettiği Ziya Gökalp de sürülenler arasındaydı ve işittiğine göre beş parasızdı.

Bu arada Kars Ermeniler, Antalya ve Kuşadası İtalyanlar, Fethiye ve daha sonra İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Özellikle Yunanlıların 15 Mayısta İzmir'i işgal edip Batı Anadolu'nun içlerine doğru ilerlerken uyguladıkları vahşet kelimelerle tarif edilecek gibi değildi. İtilâf devletleri Anadolu'yu da paylaşmak suretiyle Osmanlı Devleti tarihine bir nokta koymaya karar vermiş görünüyorlardı. Ciddi bir mukavemetle karşılaşacaklarını hiç hesap etmemişlerdi.

Halbuki Batı Anadolu'da işgal faaliyeti başlar başlamaz direniş de başlamıştı.

Tam bir acz içinde olan Dâmat Ferit Paşa, İzmir'in işgali üzerine istifa etmiş, fakat yeni hükümeti kurma görevi yine kendisine verilmişti. Birinci Ferit Paşa hükümetinde Maarif Nâzırı olarak görev yapan Ali Kemal şimdi Dahiliye Nâzırıydı. Yahya Kemal, isyan duygularının ve milli heyecanın doruklarda gezindiği bu günlerde eski dostunun şimdi nasıl davranacağını merak ediyordu. Bütün Anadolu ve İstanbul muhteşem protesto mitingleriyle ayaktaydı. Özellikle Türk Ocağı'nın öncülüğünde yapılan, Halide Edip Hanım'ın hitâbeleriyle halkı heyecandan heyecana sürüklediği Fâtih ve Sultanahmet mitinglerine yüzbinlerce İstanbullu katılmıştı.

Yahya Kemal'in caminin önüne kurulup üzeri siyah bir örtüyle örtülmüş kürsünün yakınlarında durarak sonuna kadar büyük bir dikkatle takip ettiği Sultanahmet mitingi, İtilâf devletlerinin işinin hiç de kolay olmayacağını gösteriyordu. Sultanahmet ve Ayasofya meydanları, bütün ara sokaklar, damlar, ağaçlar dolmuştu; minarelerde müezzinler ve birbirine sımsıkı kenetlenip tek yürek olmuş, "dili bir, gönlü bir, imanı bir insan yığını," alçaktan uçan İngiliz uçaklarının tacizine aldırmadan Itrî'nin muhteşem *Tekbîr*'ini terennüm ediyordu. Müthiş bir andı; ve Yahya Kemal'in dilinde yeni bir mısra belirmişti:

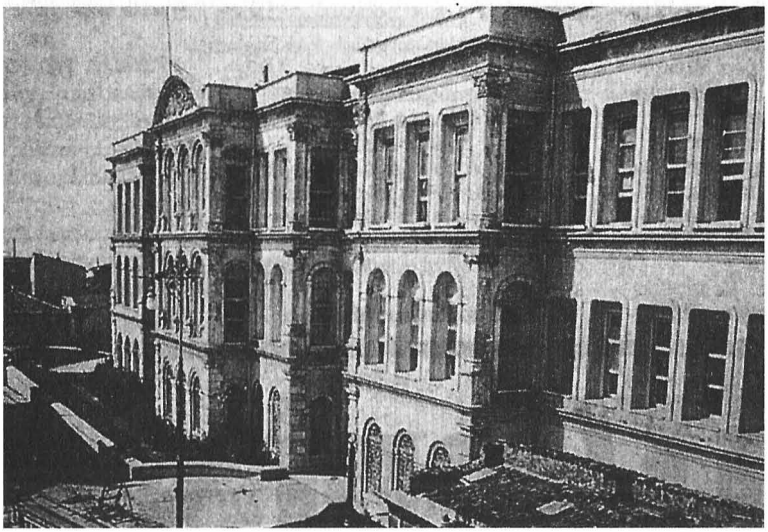
Nice bin dalgalı tekbir oluyor tek bir ses!

Bu seste, sanki nice tuğlarla karışmış nice bin at yelesi dalgalanıyordu; fâtih atalarımızın ruhları şimdi buradaydı, evet, bundan emindi. Halide Edip Hanım'la Şair Mehmet Emin, Süleyman Sırrı ve Dr. Sâbit Fahreddin Bey'lerin heyecanlı konuşmalarını dinlerken yediden yetmişe herkes ağlıyor, bayrağımıza ve dedelerimizin namusuna asla

ihanet edilmeyeceğine dair yemin ediyordu. Halide Edip Hanım'ın daha sonra Yahya Kemal'e anlattığına göre, ağlayanlar arasında bir de Fransız general vardı. Yakışıklı, ince yüzlü bir adam olan ve hiç korkuya kapılmadan üniformasıyla katıldığı mitingi sonuna kadar takip eden General Foulon, kürsüye yakın bir yerde Türk gençleriyle birlikte gözyaşı dökmüştü. Fakat, âh, onun gibiler ne kadar azdı! Yahya Kemal'in aklına Lamartine, Gérard de Nerval, Pierre Loti ve Claude Farrère'den başkası gelmiyordu.

Yahya Kemal, 1919 yılının sıkıntılı bir kasım sabahı, Zeynep Hanım Konağı'nın üst katındaki yaldıza boğulmuş odada, Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nin yeni talebelerine, Garp Edebiyatı dersinde bunları anlatıyordu. Kürsünün üzerinde fesi ve birkaç Fransızca kitap vardı. Kendisini ilk defa o gün gören, fakat gözlerindeki parıltıdan şair olduğunu bildikleri anlaşılan edebiyat meraklısı gençlerin dikkatli bakışlarını üzerinde kenetlenmiş hissediyor ve bu gençler arasında sırf kendisi için bu bölümü tercih edenlerin bulunduğunu henüz bilmiyordu. Yeni ders yılının ilk dersi olduğu için traş olmuş, saçlarını itinayla ortadan ikiye ayırıp taramıştı. Şık görünmek için özel bir itina gösterdiği söylenemezdi, ama bekâr bir şairden beklenemeyecek kadar temiz giyinmişti. Görünüş olarak hiçbir olağanüstülüğünün bulunmadığını biliyordu; o sabah aynaya bakarken, bütün uzuvlarının bozulmak üzre olan bir dengeyi açığa vurduğunu fark etmiş ve "Yaşlanıyorsun, Yahya Kemal!" diye söylenmişti. Fakat talebelerinin bakışlarında, bir efsaneyle birlikte olduklarına inandıkları okunuyordu.

O gün Sultanahmet mitingini uzun uzun anlatmış, İzmir'in işgalinden dört gün sonra Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal'den, kongrelerden ve Avrupa'da lehimizde yükselen tek sesten, Pierre Loti'den söz etmiş, hürriyet fikrinin nasıl geliştiğini özetleyerek Fransız İhtilâli'ne

Zeynep Hanım Konağı

geçmiş, daha sonra Alfred de Vigny'nin *Kurdun Ölümü* adlı şiirinin Fransızcasını büyük bir heyecanla okuyup Türkçeye çevirmişti.

Yıllarca Paris kaldırımlarını çiğnemiş ve Quartier-Latin kahvelerinde ünlü Fransız şairleriyle ahbaplık etmiş genç hocalarının renkli ve zengin üslubuyla âdeta büyülenen gençler, kendilerini karanlık bir gece vakti tehlikeli bir ormanda hissetmişlerdi. Aralarında şair Vigny'nin de bulunduğu avcılar, gece, tüfeklerinin beyaz parıltılarını gizleyerek gördükleri taze ayak izlerini takip ediyor, ağaç dallarını ayırarak yavaş yavaş ilerliyorlardı. Bir ara avcıların üçü durakladı. Vigny, onların ne gördüklerini merak edip aranırken ansızın karşısında alev saçan iki göz gördü: Kurt! Yavruları biraz ötede sessiz sessiz oynuyor, fakat içgüdüleriyle, düşmanlarının yakında olduğunu ve pu-

suda beklediğini biliyorlardı. Dişi kurtsa bu tehlike karşısında, âdeta, bir zamanlar Roma'nın kurucuları olan Romus ve Romulus'u emzirdiği için Romalıların tapındığı heykel gibi taş kesilmiş, öylece bekliyordu.

Erkek kurt, bütün kaçış yollarının kapalı olduğunu anlayınca, önce ön ayaklarını kumluğa saplayarak çömeldi, sonra üzerine saldıran köpeklerden en cüretlisini seçerek keskin dişlerini bütün gücüyle gırtlağına geçirdi. Avcılar telaşla ateş açıp erkek kurdu delik deşik ettiler, bununla da yetinmeyip hançerlerini gövdesine üşürdüler. Ne var ki o, demir gibi çenesini çözmeye niyetli değildi. Can düşmanı köpeğin öldüğüne kanaat getirdikten sonra başını kayıtsız bir tavırla çevirip avcılara bakarak ağzından akan kanları diliyle yaladı ve nasıl öldürüldüğünü bilmeye tenezzül etmeksizin iri gözlerini kapadı.

Bütün bu olup biteni hayret ve dehşet içinde seyreden Alfred de Vigny, başını tüfeğinin namlusuna dayayarak şöyle diyordu:

"Eğer bu iki yavru olmasaydı o güzel ve kederli dul, erkeğini bu büyük imtihanda yalnız bırakmazdı! Lakin bir vazifesi vardı: Yavrularını dağlara kaçırmak, onlara orada açlığa tahammülü ve şehirlerde, bir lokma ekmeğe ve bir yatacak yere mukabil av avlayan zelil hayvanların insanla imzaladığı anlaşmaya hiçbir zaman katılmamayı öğretmek."

Genç hoca, gece, ıssız ormanda, ay ışığında, ağzından akan kanları yalayarak ölen erkek kurt metaforuyla milli tarihimizi bütün epik ve trajik hüviyetiyle özetlemişti. Neler anlatmamıştı ki? Divan şiiri, Malazgirt zaferi, İstanbul'un fethi, Fransız İhtilâli, Anadolu'da başlamak üzere olan büyük mücadele, hürriyet ve istiklâl aşkı... Hepsi *Kurdun Ölümü* şiirinin içine doluşmuştu. Zillete düşmeksizin, şerefle, ölümün kucağına atılan erkek kurt, yok olan Türk ordusuydu; dişi kurt, anne Anadolu. Kurdun yavruları ise Anadolu'da kıyam eden halk...

Hocalarını büyülenmiş gibi, nefes bile almaktan çekinerek dinleyen talebeler, peşpeşe şimşekler gibi çakan ve sür'atle birbirini tamamlayan fikirlerin parıltılarında "insan talihine, insan haysiyetine, ölüme, aşka açılmış, yıkılmış imparatorluğun enkazı arasından yaralı vatana" biraz daha sarılmışlardı. Çalan zili hiçbiri duymadı; sınıf boşalacağı yerde, daha da dolmuştu. Yahya Kemal'in zekâsıyla ve düşüncesinin yeniliğiyle büyülediği çocuklar, not almak gayesiyle hazırladıkları kâğıt ve kalemleri bile unutmuşlardı.

YAHYA KEMAL'in daha sonraki derslerinin odak noktasında da hep Anadolu'daki mücadele vardı. Fransız edebiyatının meselelerini mücerret bilgiler olarak değil, milli ve günlük hadiselerden hareketle veriyordu. Anlattığı hiçbir mesele yoktu ki, kitaplardan öğrenilmesi mümkün olsun! Hepsi, Zeynep Hanım Konağı'nın o loş salonundaki bir avuç talebenin kafalarındaki birçok soruya cevap teşkil eden bir çeşit keşif haline geliyordu. Victor Hugo'nun veya Vigny'nin bir şiirinden Türk tarihinin ve Türk toplumunun çetrefil meselelerine açılıyor, Avrupa'nın fikir ve sanat adamlarını âdeta Anadolu'da yaşanmakta olan ölüm kalım savaşının birer kahramanı haline getiriyordu. Derslerinden birini de bütünüyle o günlerde İstanbul basınında adı çokça geçen Pierre Loti'ye ayırmıştı.

Loti'nin ülkesindeki sansüre rağmen bastırıp el altından dağıttırdığı Türkiye lehindeki broşürler İstanbul'a da ulaşmış ve büyük bir heyecan uyandırmıştı. Türk aydınları, Avrupa'da sesini yükselten bu cesur dosta duydukları sevgiyi ve saygıyı ifade etmek üzere 1919'un son günlerinde Matbuat Cemiyeti'nde toplanarak Veliaht Abdülmecid Efendi himayesinde ve Abdülhak Hâmid'in fahrî başkanlığında bir cemiyet kurmuşlardı: Pierre Loti Cemiyeti. Şeref heyetinde Cenab Şaha-

beddin, Mehmet Âkif, Mehmet Emin, Ali Ekrem, Ahmet Hikmet gibi şair ve yazarların, mebusların ve bürokratların bulunduğu cemiyetin idare heyeti de Ahmet İhsan, Bedri Nedim, Celâl Sâhir, Kâzım Şinasi, Ebüzziyazâde Velid ve Yahya Kemal Bey'lerden oluşuyordu. Ahmet İhsan reis, Yahya Kemal ise umumi kâtip seçilmişti.

Pierre Loti Cemiyeti'nin ilk işi bir "Pierre Loti Günü" düzenlemek oldu. 23 Ocakta, Darülfünun Konferans Salonu'nda yapılması kararlaştırılan toplantı gazetelerde geniş bir biçimde duyurulmuştu. *Tasvîr-i Efkâr*'ın o günkü nüshasının birinci sayfasında Ebüzziyazâde Velid Bey'in "Pierre Loti ve Fransa," Yahya Kemal'in "O ve Biz," Ruşen Eşref'in de "Pierre Loti'de Türklük Aşkı" başlıklı yazıları yer alıyordu.

Aslında işgal makamları, Sultanahmet'teki müthiş kıyamdan sonra miting yapılmasını yasaklamış, 30 Mayısta yaklaşık yüz bin kişinin dua etmek bahanesiyle aynı yerde toplanarak tekbir getirmesi ve nutuklar söylenmesi üzerine bu tür toplantıları daha sıkı takibe almıştı. Ancak Pierre Loti için Veliaht'ın himayesinde yapılan ve "miting" hüviyeti taşımayan bir toplantıya izin vermekte bir sakınca görmedikleri anlaşılıyordu. Yanıldıklarını o gün Beyazıt Meydanı mahşerî bir kalabalık tarafından doldurulunca anladılar. Toplantının öğleden sonra saat ikide başlayacağı ilan edildiği halde, insanlar sabah erkenden Darülfünun'un yan kapısında hızla birikmeye başlamıştı. Bir buçuğa doğru sadece konferans salonu değil, Darülfünun'un bahçesi de hıncahınç dolmuş, Beyazıt Meydanı'na ve sokaklara yığılan onbinler salona girme imkânı bulamadıkları için geri dönmek zorunda kalmışlardı.

Saat tam ikide, Veliaht Abdülmecid Efendi, yâveri Ahmet Hikmet Bey'le birlikte salona girdi, uzun ve içten gelen alkışlarla ön sırada kendisi için ayrılan maroken kanepeye oturdu. Sol tarafındaki koltuk-

ta da genç şehzade Şerefeddin Efendi oturuyordu. Arka sırada pâdişahın dâmâdı Zülküfl Paşa, seryâveri Miralay Nâci Bey dışında göze çarpanlar şunlardı: Âyan'dan Dâmad Hâlid ve Ziya Paşa'lar, Mebûsan'dan Câmi, Hamdullah Subhi ve Muvaffak Bey'ler, Çürüksulu Mahmud Paşa, Ahmet Paşa, sâbık askeri murahhas Pertev Paşa, sâbık Stockholm sefiri Cevad Bey, sâbık Hicaz vâlisi Ahmet Nedim Bey, Reşad Fuat Bey, Düyûn-ı Umûmiye mektupçusu Hâmid Bey, şair Ali Ekrem Bey, Halide Edip Hanım, Matbaa-i Osmaniye erkânı, Fransa Sefarethanesi baştercümanı, birkaç Fransız zâbiti, Kolonel Möjen ve Amerikalı gazeteci Miss Sesil Doryen... Pierre Loti Cemiyeti'nin bütün kurucuları da oradaydı.

Reis Ahmet İhsan Bey, saat ikiyi çeyrek geçe kürsüye gelerek şimdiye kadar uğradığımız felâketler sırasında iyiliğimizi isteyen tek sesin duyulduğunu ve bunun Loti'nin sesi olduğunu söyledikten sonra, Pierre Loti Cemiyeti'nin fahrî başkanı Abdülhak Hâmid tarafından kaleme alınan nutku okuyarak toplantıyı açtı, ardından Süleyman Nazif'i kürsüye davet etti. Önü ilikli siyah redingotu, yeni kalıplanmış fesi, bembeyaz gömleği, kolalı yakalarını bezeyen zarif kravatı ve özenle kesilip taranmış siyah sakalına bakılırsa, katıldığı bu toplantıya çok özel bir önem verdiği anlaşılan ve mağrur bir tavırla alkışlar arasında kürsüye çıkan Nazif, salonu dolduran seçkinleri, gençleri ve genç kızları telaşsız bir hüzünle birkaç saniye dikkatle süzdükten sonra bakışlarını Veliaht Abdülmecid Efendi'nin üzerine kaydırarak gür sesiyle:

"Necâbet-penâh efendimiz, hüzzâr-ı kirâm!" diye söze başladı.

Biraz öne fırlak olan iri ve beyaz dişleri gür ve siyah bıyıklarının altında parlayınca yırtıcı bir kaplana benzemişti.

"Muhibb-i millimiz Pierre Loti'ye şükrân-ı milliyi bir kerre de bu

mevki'-i hâtirden iblâğ için benim de birkaç söz söylememi tasvîb etmiş olan zevâtın arzusunu tatmîn etmek, bence vicdanî bir vazîfe olmasaydı, itizâr ederdim. Cihanşümûl bir şöhret-i edebiyyeye sâhip olan rabbü'l-edebin mâsirine, isterdim ki, salâhiyetdar kalbler ve lisanlar tercemân-ı şükrân olsun!"

Salon derin bir sessizliğe gömülmüştü. Nazif, Pierre Loti'nin bizi niçin bu kadar sevdiğini ve bütün Avrupa'nın aleyhimize döndüğü bir zamanda haklarımızı niçin kararlı bir şekilde ve cesaretle savunmaya devam ettiğini anlatıyordu. Loti, iddia edildiği gibi, bizi Eyüp servilerinin altında yahut Bursa'daki Yeşil Cami'in avlusunda geçen tahassüs ve murakabe saatlerinde rakik kalbini saran heyecanın tesiriyle muhakemesini kaybettiği için sevmiyordu; o Türk ruhuna âşık olmuştu:

"Bakınız nasıl? İnsan Eyüp mezarlığında dolaşırken zanneder ki serhadd-i âhirete gelmiş, bir adım daha atsa sanki beka âlemine girecek, sanki uhrevîler arasına karışacak. Bu semtin serâir-engiz şiiri, tabîa-i meşhûdeden Pierre Loti'nin muhalled sayfalarına intikal ederken, şairin nâfiz nazarı, o taşların, o servilerin, çınarların, türbe ve çeşmelerin, o topraklarda medfûn ecsâdın ebedî melâli üstünde geceleri rahmet neşîdeleri okuyan mehtâbın, hâsılı gerek semâvî, gerek hâkî her manzaranın, her şeyin fevkinde ve hepsinden câzip bir şeye saplandı. Bu, Türkün rûhu idi. Necîb ve vakûr, bâzan yaralanır ve hummâlar içinde kıvranırken bile ulüvv-ü cenâbından, hayırhâhlığından, cömertliğinden bir zerre kaybetmeyen, sabûr, hamûl, mütevekkil Türk rûhu..."

Salondan şiddetli alkışlarla birilkte "Bravo!" sesleri yükseldi.

Süleyman Nazif'in belâgati konuştukça yükseliyor ve salondaki heyecan da gitgide artıyordu. Loti'nin Harb-i Umumi'de tarafsız kalma-

mız için gösterdiği samimi gayretten söz etti; ancak devleti o zaman yönetenler sese kulak vermemiş, tam da Wilhelm ordularının Marne muharebesini kaybettiği, yani harbin neticesinin aşağı yukarı belli olduğu bir zamanda, bahtımızı Almanya ve Avusturya'nın talihine bağlayıvermiştik. Evet, hiçbir mazeret, bizi Harb-i Umumi ateşine atan iki üç kişinin hatasını mazur gösteremez ve affettiremezdi. Fakat...

Nazif, bu "fakat"ın ardından söyleyeceği şeylerin önemini belirtmek için susarak kendisini pür-dikkat dinleyen salonu gözleriyle taradı ve Türkün gafletini mazur gösterecek sebeplerin bulunduğunu belirttikten sonra:

"Efendiler!" diye gürledi, "Milletimizi iki üç serserinin arkasından sürüklenip gidecek derecede sersem görecek ve gösterecek kadar ters düşünceli adamları ben kendi milletimin efrâdı arasında görürsem, cidden meyus olurum!"

Salon yeniden alkışlarla çınladı.

"Kayser Wilhelm eğer bizde aldatacak adam buldu ise ve bu adamlar bir milleti sürüklemeye muvaffak oldu iseler, sebebini vakayîde ve tarihte aramak icâb eder. İki buçuk asırdan beri bizi bir dakika rahat bırakmayan Rusya, Harb-i Umumi'ye Alses-Loren'i Prusya'dan alıp Fransa'ya iade etmek emeliyle girmiyordu. Moskofların Büyük Petro'larından beri çarlarının görmekte olduğu rüyaya tahakkuk vermek, Boğazlardan ve Anadolu'dan açık ve sıcak denizlere çıkmak zamanının gelmiş olduğuna hükmetmişlerdi. Biz harbe hesapsız girmekle ve hususiyle harbin o kadar fena ve câhilâne idare edilmesine sükût etmekle Avrupa'ya karşı değil, milletimizin huzurunda mes'ul tutulmalıyız!"

Alkışlarla birlikte tasdik sesleri de yükseldi:

"Öyle, evet! Yaşa Süleyman Nazif Bey!"

Bütün salonu âdeta avucunun içine alan Süleyman Nazif, bizi Avrupa'dan çıkarmak için Slavlarca kurulan ittifaktan, bu ittifakı tasvip ve teşvik eden Fransa'dan, Kuzey Afrika'daki tamamı Müslümanlarla meskûn topraklarımızın İtalyanlarca işgalinden söz etti:

"Türkleri Harb-i Umumi'ye idhâl eden sebep, yalnız bu milletin gafletinde ve cenkçiliğinde aranırsa pek çok garazkârlık ve tahrifkârlık olur! Hayır efendiler! O bir milyon şehit, hakkını ve vazifesini müdrik olarak, bile bile ve güle güle can verdi. Bunu tasdik ve takdir etmemek o şehitlerin muazzez ruhlarına bir hakaret, o şehitlerin kanlarına karşı bir küfrandır!"

Alkıştan yıkılan salonda bazı dinleyiciler, "Tekrar ediniz Süleyman Nazif Bey, tekrar ediniz!" diye âdeta çırpınıyor, özellikle kadınlar ve genç kızlar sarsıla sarsıla ağlıyorlardı. Yahya Kemal, Veliaht Abdülmecid Efendi'nin yanaklarından süzülen gözyaşlarını mendiliyle sildiğini gördü. Süleyman Nazif, tekrar edilmesi istenen cümleleri tekrarladıktan sonra, daha gür bir sesle ve bütün kelimelerin hakkını vererek devam etti:

"İzmir Müslümanlarını Yunan askerlerine katliâm ettirdikten ve sükût ettikten sonra, İstanbul'dan da bizi çıkarmak ve Hilâfet-i İslamiyye'yi hasis bir balya gibi Anadolu'nun bir kasabasına nakletmek veya müzedeki eşya gibi, Topkapı Sarayı'nın bir köşesine tıkmak istiyorlarmış!"

"Olamaz!"

"Allah kahretsin!"

"Cesetlerimizi çiğnemeden giremezler!"

"Osmanlıları Avrupa'dan çıkarmak istedikleri zaman ve çıkardıklarını müteakip öyle bir kıyamet koptu ki, hâlâ cihânın her tarafı sallanıp duruyor. Daha sallanacak ve durmayacak. İstanbul'dan çıkar-

Süleyman Nazif

sak..."

Salonun çeşitli yerlerinden "Allah korusun!" sesleri yükseldi

"... güneş manzumesinin âdemoğullarına tahsis edilmiş olan bu parçasında, seneler mi, asırlar mı, artık ne kadar süreceğini kimsenin tayin ve tahmin edemeyeceği bir yangın, kürre-i arzın serâpâ-yı âfâkını saracağından şüphe edilmesin!"

Süleyman Nazif, bunları söyledikten sonra, sözü alkışlarla sık sık kesilerek, İstanbul'un Türk ve İslam âlemi için ifade ettiği manadan söz etti ve fethini peygamberin müjdelediği bu güzel şehrin elimize geçtiği tarihlerde, Avrupa'nın batısındaki sekiz yüz yıllık Endülüs medeniyetine son verildiğini, İspanyollar bütün Müslümanları ve Yahudileri akla hayale gelmedik zulümlerle yok ederek veya ülkelerini terk etmeye zorlayarak rakip dinleri ortadan kaldırırken Fâtih'in Hıristiyan mezheplerine Bizans imparatorlarınca bile verilmeyen hürriyeti bağışladığını anlattı. Bunu dört yüz elli yıl sonra İspanyolları ayıplamak için değil, bir hakikate işaret etmek için söylediğini özellikle belirttikten sonra, Veliaht Abdülmecid Efendi'ye dönerek:

"Fâtih hazretlerinin de insâniyet-perverliklerini pek ziyâde takdir ederim," dedi. "Ulüvv-ü cenâbları Osmanlı tarihinin ve târih-i İslâmın en necîb sahîfesini vücûda getirmiştir. Bunu kalbimle tasdîk ve lisânımla ikrâr ederim. Fakat, bilmem neden, hafîd-i muazzamlarının afv-ı hümâyunlarına iltica ederek arz ediyorum, hissiyâtımla başbaşa kaldığım zamanlar, o rahîm ve âdil pâdişâhın bu ulüvv-ü cenâbına karşı gönlümde pek de şükran hissi bulamıyorum!"

Salon birden derin bir sessizliğe büründü. Ön sıradakiler, Süleyman Nazif'in bu sözlerini dinlerken Veliahd-ı Saltanat'ın üzülüp heyecanlandığını fark etmişlerdi. Nitekim Abdülmecid Efendi dayanamadı:

"Her mesele bir şahıs ile bitmez, onu ahfâd ikmâl ederdi!" dedi.

Nazif, hafifçe titreyen bir sesle şöyle devam etti:

"Benim gibi aceze-i tebaasından birini, me'ser-i şâhânelerinin yâd-ı mübecceli huzûrunda isyankârlığa sevkedecek kadar müteessir ve münkesir eden o lütfu-ı insâniyyet-perverânenin mukabilini medeniyyet-i hâzıra, İstanbul'un fethine tâviz olarak vermelidir. Böyle bir hakşinaslık gösterilirse, türbe-i Fâtih'in eşiğine yüzümü gözümü sürerek rûh-ı bülendinden istiğfarlarla istida-yı afv ederim!"

İstanbul'dan niçin çıkarılamayacağımızı Victor Hugo'nun sürgünde yaşarken başından geçen bir hadiseyi ve meşhur hitabesini hatırlatarak uzun uzun anlatan Nazif, atalarımızın yarattığı sayısız güzelliklerle dolu olan bu şehrin her şeyiyle bizim olduğunu söyledi ve sonraki cümlesiyle gözyaşına boğulan salonu âdeta tutuşturdu:

"Ey Çatalca'nın, ey Çanakkale'nin kahraman şühedâsı! Hukuk-ı târihiyyeniz mahfuzdur!"

YİRMİİKİNCİ BÖLÜM

16 MART

Dil var mı kahr-ı dehr ile vîrân edilmedik
16 Mart

PIERRE LOTİ GÜNÜ'nde Süleyman Nazif'ten sonra Yahya Kemal de konuşmuş, *Âziyade* yazarını Fransız edebiyatının ilk gerçek "egzotik"i olarak tahlil etmişti. Ancak salondaki heyecan yüksekliği yüzünden kimse soğukkanlı bir konuşmayı dikkatle dinleyecek halde değildi. Ahmet İhsan Bey'in Yahya Kemal'den sonra kürsüye gelerek Loti'nin şehremaneti tarafından İstanbul'un fahrî hemşehriliğine kabul edildiğini bildirip işlemlerin bir an önce tamamlanması için yetki almasından sonra dağılan kalabalık, hâlâ Süleyman Nazif'in sözleriyle sarhoştu.

Bu toplantıdan sonraki ilk derste birkaç öğrenci garp edebiyatı hocalarına Nazif Bey'in hitabesi hakkında çeşitli sorular sordular. Bazıları salona girememiş, girmeyi başaranlar da zar zor arkalarda yer bulabildikleri için konuşmayı pek iyi dinleyememişlerdi. Yahya Kemal, gülerek:

"Biliyor musunuz çocuklar," dedi, "Süleyman Nazif Bey'e Loti'nin *Âziyade*'sinden bahsetmişler. 'Türkçede bir ziyade kelimesi vardır, bunun A'sı ziyade!' demiş! Nükte çok güzel; ama Âziyade'nin A'sı ziyade değil, Fransız lisanına has musikiyi anlamak için zevkimiz eksikti! Bu zevki edinmek elbette çok zordur. Bildiğim kadarıyla Nazif

Bey Fransızcayı kendi kendine elde etmiş; ancak onun da Türkçenin başkalarınca kolay elde edilemeyecek musikisine ve inceliklerine vâkıf olduğu muhakkaktır. Pierre Loti hitabesi hakikaten muhteşemdi. Doğrusu, Nazif Bey'den sonra konuşmak, bir hatip için büyük talihsizliktir!"

Yahya Kemal, Süleyman Nazif'in adını ilk defa, Paris'te, 1903 yılında Doktor Abdullah Cevdet'ten duymuş, bir zamanlar *Servet-i Fünun*'da rastladığı İbrahim Cehdî imzasının onun müstearı olduğunu da çok sonraları öğrenmişti. Meşrutiyet'ten sonraki yıllarda Jön Türkler Nazif'ten hep güvenilmez bir adam olarak söz etmişlerdi. Mizancı Murad Bey'in ardından Paris'e gelerek Jön Türklere katıldığı, ancak bir süre sonra Ahmet Celâleddin Paşa'yla anlaştığı ve Murad Bey'in dönüşünde en önemli rolü oynadığı, bu sâyede Sultan Abdülhamid'den Hüdavendigâr vilâyeti mektupçuluğunu aldığı söyleniyordu:

"Lakin," diye devam etti Yahya Kemal, "Nazif'in Paris'te yazdığı iki küçük risaleyi o günlerde okumuştum. Bu risalelerdeki nesir hakikaten ateşliydi ve herkes tarafından edebi nesrin mükemmel bir nümunesi sayılıyordu. Nitekim Meşrutiyet'in ilanından sonra, İstanbul gazetelerinde en fazla tebarüz eden isimlerden biri Süleyman Nazif oldu. Nesrinin hudutsuz bir itibarı vardı. Kendisine Balkan Harbi sırasında bir gün bir Boğaziçi vapurunda takdim edilmiştim. Hatta, galiba anlatmıştım size, bu tanışıklığımız yüzünden Cenyo'da rahmetli Tevfik Fikret'le aramızda çok tatsız bir konuşma geçmişti!"

Birkaç hâtırasını daha anlattıktan sonra Pierre Loti hitâbesine dönerek Nazif'in hürriyet ve istiklâl fikrini etkileyici bir belâgatle dile getirdiğini söyleyen Yahya Kemal, o derste Namık Kemal'den ve Hürriyet Kasidesi'nden söz açtı, "Hürriyetin şiiri, şiirlerin en sertidir!" dedi ve biraz düşündükten sonra şöyle devam etti:

"Geçenlerde Boğaziçi tepelerinde tek başıma geziniyordum, birden ilk gençliğimde okuduğum küçük bir manzumenin kahramanı olan Jeminüs'ü hatırladım, Esir Jeminüs'ü... Paris'e gittiğim ilk yıllarda, Fransız şairi José-Maria de Hérédia'nın *Trophées*'leri yegâne kitabımdı. Quartier-Latin sokaklarını cebimde o kitapla gezerdim; yatağıma o kitapla girer, sabahları uyandığımda o kitabı yanımda bulurdum. Bütün kâinatım o kitaptı. İşte o kitapta *İlâhî Dağlara* isimli bir sonnet vardı ki, tekrar ede ede farkına varmadan ezberlemiştim. Hérédia, bütün bir bahçenin güllerinden bir damla gül yağı damıtan ve bir istiridyede Atlas Okyanusu'nun uğultusundan kalmış son sesi çıkarmayı başaran şairlerdendir; yani duygularını yaymaz, toplar ve âdeta bir dinamit lokumu haline getirir. *İlâhî Dağlara* şiiri de öyle. Fakat bu şiiri okuyanlar, ilhamın kaynağını da öğrenirler. Bir yazını Pirene Dağlarında geçiren Hérédia, bir gün tek başına en yüksek tepelere çıkar ve gezinmeye başlar. Bir ara gözüne bir sütun ilişir, üzerinde Latince bir kitabe bulunan küçücük bir sütun... Muhayyilesiyle eski Roma'da yaşayan bir şair için daha güzel bir tesadüf düşünülebilir mi? Zevkten sarhoş olan Hérédia, kitabeyi okur ve anlar ki, Jeminüs adında bir esir, hürriyetine kavuştuğu için bu sütunu şükran nişanesi olmak üzere bu ilahi dağlara ithaf etmiş!"

Bütün sınıf nefesini tutmuştu. Yahya Kemal, o anda sanki sınıfta değil, Pirene Dağlarında, esir Jeminüs'ün diktiği küçük sütunun karşısındaydı. Şiirin Fransızcasından bazı bölümleri vecd içinde okuduktan sonra:

"Kimbilir," diye devam etti, "esir Jeminüs. Roma'nın hangi şehrinde binlerce esirle birlikte eti damgalanmış, çıplak ve kimsesiz, her türlü insanlık hakkından mahrum bir halde değirmen taşı çeviriyordu? Hangi Roma yapılarında kullanılacak mermer kütlelerini sırtında

ve kırbaç altında şehre getiriyordu? Ergastula'da* gündüzleri takati tükeninceye kadar çalıştırılıyor, geceleri toprakta esir arkadaşlarıyla yanyana, katı yürekli muhafızların sert bakışları altında uyuyordu. Âh, Roma'nın o cihangirâne günleri ne yamandır! Şaaşaa hayranı ressamların resimlerinde güzel ve azametli görünür, fakat iç yüzü ne kadar hayvancadır, hissizdir, aşağıdır! Sadece o şehrin zâdegân tabakası, ordularıyla, donanmalarıyla ve kurnazca muahedeleriyle bir defa eline geçirmiş olduğu ülkelerin halklarını kırbacı altında inim inim inletir, bir müddet behimî eğlencelerle keyif sürer ve köle ettiği insanların kalbinde insanlığı zehirlerdi. Ne var ki sonunda bu zehirler damla damla birikip göl, sonra tufan olmuş, Roma, bu tufanda çırpına çırpına, bağıra bağıra boğulmuştur. Esir Jeminüs, Roma'nın en güzel günlerinde esirken, zaman zaman vaki olduğu gibi, bir fırsatını bulup kaçmış, ormanlarda saklanmış, ovalarda gece yol almış, akıbet Pirene Dağlarına varmış, en yüksek tepelere çıktıktan sonra, bir kartalın kanatlarını açması gibi, kollarını açıp göğsünün bütün nefesiyle 'Hürüm!' diye bağırmış ve artık oralardan hiç inmemiş! Hürriyetini kendine bağışlayan dağlara da şükran nişânesi olarak, Hérédia'nın tesadüfen gördüğü o küçük sütunu dikmiş. Hérédia bu sergüzeşti, kısacık manzumesinde, göz kapaklarından kalbine akan gizli gözyaşlarıyla söyler. Pirene'nin mavi buzlarına, mermerden yarlarına, vadilerine kör bir sesle bağırır, Esir Jeminüs'ün duyduğu minneti, iki bin sene sonra tekrarlar ve der ki: 'Esir Jeminüs, Ergastula'dan ve subaşının boyunduruğundan kaçtıktan sonra, bu küçük sütunu hürriyetin mukaddes muhafızları olan dağlara ithaf etti; ben şimdi sükûtun titrediği bu tepelerde, kimsenin kirletemediği geniş ve saf havada hür bir insanın fırlattığı nidayı işitir gibi oluyorum!"

---

* Esirlerin çalıştığı yer.

Zil çoktan çalmıştı, fakat Yahya Kemal anlatmaya devam ediyordu. Kendisinden sonra salonu kullanacak olan Cenab Şahabeddin Bey'in ve talebelerinin kapıda bekledikleri hatırlatılıncaya kadar konuştu, konuştu.

Yahya Kemal'le talebeleri arasındaki ilişki, hoca-talebe ilişkisine pek benzemiyordu; arkadaş gibiydiler. Her dersin sonunda ya fakültede boş buldukları bir odaya kapanıyor, boş oda bulamazlarsa Divanyolu yahut Sultanahmet kahvelerinden birine giderek saatlerce konuşuyorlardı. İlk defa Yahya Kemal'in derslerinde erkek talebelerle birlikte dersleri takip etmeye başlayan kız talebeler, Süreyya, Nuriye, Semiramis, Bedia, Hamiyet, Ahter ve Şadan, İkbal'de devam eden sohbetlere katılamadıkları için çok üzülüyorlardı.

Son zamanlarda daha çok Nuruosmaniye'deki İkbal Kıraathanesi'ni tercih etmeye başlamışlardı. Onunla yapıldığı zaman başlıbaşına bir maceraya dönüşen gezintilerde ise İstanbul'u keşfediyorlardı. Akıllarının ucundan bile geçirmek istemedikleri, fakat içlerinde gizli bir hastalık gibi sürekli büyüyen İstanbul'u kaybetme korkusu, hepsini bu şehre, bu şehrin tarihine ve kültürüne derin bir aşkla bağlamıştı. Hatta bu gezintilerden, Yahya Kemal'in çok sevdiği tabirle, bir çeşit ledünnî zevk alıyorlardı. "Hû deyip dergâh dergâh" dolaşan eski zaman dervişleri gibi. O günlerde dillerinde hep *İthaf* şiiri vardı. Yahya Kemal'in Sâmih Rifat Bey'in bir nefesine nazire olarak yazdığı, Çamlıca Bektaşi dergâhında yaşadığı ruh fırtınasından izler de taşıyan *İthaf*'ta ruhunun susuzluğunu ve zekâsının macerasını naklediyordu. Ve talebeleriyle İstanbul'u *İthaf* şiirinin atmosferinde gezdikleri söylenebilirdi. Aslında İkbal Kıraathanesi'ndeki sohbetlere de aynı şiirin havası hâkimdi; bu hava Dârülfünun'da felsefe okutan Mustafa Şekip Bey'in yaymaya çalıştığı Bergson felsefesiyle örtüşüyor ve bu felsefe

Anadolu'da akıl almaz bir hayat hamlesi olarak başlayan milli kıyamı kolayca açıklayabiliyordu. Mustafa Şekip Bey'e göre, Milli Mücadele şiddetli yaşama gerginliğinden doğmuştu; böyle bir savaşta kazanılacak başarı istatistikle, pozitif ilimle, topla tüfekle açıklanamazdı; bunların olsa olsa bir vasıta olarak değeri olabilirdi. Zafer kazanılırsa, ki kazanılacağına yürekten inanıyorlardı, bu, kemmiyete karşı keyfiyetin, mekanizme karşı yaratıcı hamlenin, istatistiğe karşı hayatiyetin zaferi olacaktı.

İKBAL KIRAATHANESİ, Çarşıkapı'dan Nuruosmaniye'ye çıkınca hemen sağda, köşedeydi. Yüksek Muallim Mektebi felsefe bölümünden Hasan-Âli ile Hikmet adlı öğrencilerin keşfettiği, daha sonra Dârülfünun öğrencilerinin de dadandığı bu kahve kısa sürede Sultanahmet ve Divanyolu kahvelerine rakip olmuştu. Darülfünunlular, üniformalı bir beyaz Rus zabitinin mandolinle çaldığı parçaları dinlerken öğle yemeklerini beş kuruşa çay simitle burada geçiştiriyor, birbirlerine daha fazla yaklaşarak Mütareke acılarını burada paylaşıyor, önünde İngiliz askeri polislerinin eksik olmamasına rağmen Anadolu'da çıkan gazeteleri gizli gizli gizli burada okuyor, gece geç vakitlerde uğrayan gazeteci arkadaşlarından milli mücadeleye dair en taze –ve müttefiklerarası sansür tarafından yayımlanması yasaklanmış– havadisleri burada alıyorlardı.

İkbal'e kimler gelmiyordu ki? Birkaç cephenin hâtıralarını vücutlarında taşıyan ihtiyat zabitleri ve muvazzaf zabitler, henüz Anadolu'ya geçememiş yüksek rütbeli askerler, müflis, kibar ve kimi dama, kimi satranç meraklısı birkaç Abdülhamid devri kazaskeri, aşırı milliyetçiler, Ferit Paşa'nın casusları, edebiyat meraklısı Dârülfünun talebeleriyle içiçeydiler. Meşhur Farsça hocası Tahir Nadi, tarihçi Mükri-

min Halil, etrafında Bergson rüzgârı estiren Mustafa Şekip ve gençlerden Ahmet Hamdi, Hasan-Âli, Necmeddin Halil, Ali Mümtaz, Mustafa Nihat, Yunus Kâzım, Nurullah Ata ... İkbal'in müdavimleriydi. Paris'te, Quartier-Latin'de edindiği kahve zevkini İstanbul'a taşıyan ve çeşitli semtlerde uğramayı alışkanlık haline getirdiği kahveleri bulunan Yahya Kemal, Türbe'deki Yeni Şark Kahvesi'ni çok seviyor, fakat talebelerinin sevdiği İkbal Kıraathanesi'ni de ihmal etmiyordu. Özellikle bir mecmua çıkarma fikri doğunca daha sık uğramaya başlayacaktı. İkbal, kısa sürede bir nesil için âdeta ikinci bir Dârülfünun olmuştu.

Düyun-ı Umumiye'de çalışan Ahmet Haşim ve onun büyük hayranlarından Abdülhak Şinasi de İkbal'e sık sık uğruyorlardı. Ne var ki Yahya Kemal'in yıldızı Haşim'le başından beri barışmamıştı; bu yüzden karşılaşmamaya özen gösteriyorlardı. Gençler, bulundukları her yerde cazibe merkezi olmak isteyen ve sohbeti derhal monologa çeviren bu iki şairle ayrı ayrı buluşuyor, fakat onların bir araya gelmeleri halinde neler olacağını ölesiye merak ediyorlardı. Ve bir gün beklenen buluşma gerçekleşti; nasıl olmuşsa, ikisi de aynı saatte İkbal'e düşüvermişlerdi. Fakat zannedilenin aksine, Hâşim'in sevimli, komik mimikleri, el işaretleri ve Yahya Kemal'in kahkahalarıyla zenginleşen renkli bir sohbet başladı. Kendilerini zevkle dinleyen edebiyat meraklısı gençleri unutup koyu bir sohbete daldılar. O gün nedense nargile içmeyen Hâşim, bir ara sigarasını yakmak için ceplerini karıştırarak kibrit aradı, bulamayınca Yahya Kemal'e:

"Kibrit var mı sende?" diye sordu.

Cevap manzumdu:

Kibrit olaydı bende
Dünyayı parlatırdım!

Yahya Kemal ve hayranlarının oturdukları mermer masa kapıdan girince sol taraftaydı. Sohbet kızışınca halka genişliyor ve bütün bir tarafı işgal ediyordu. Istaka gürültüleri, tavla şakırtıları, garson çığlıkları arasında, Baudelaire'den, Verlaine'den, Nedim'den, Şeyh Galib'den, Bergson'dan, Fransız ihtilalinden, İstanbul'un fethinden, günlük politikadan, Anadolu'da olup bitenlerden söz ediyor, çoğu konuşulduğu gün unutulan projeler üretiyorlardı. Bir gün, gençlerden Mustafa Nihat:

"Haydi bir mecmua çıkaralım!" deyiverdi.

Hiç kimse itiraz etmedi. Fikir hepsini o anda sarmıştı.

MECMUA çıkarma fikrinin doğduğu günlerde Yahya Kemal'in canı çok sıkkındı; havada tehlike seziyordu. Özellikle *Alemdar*'da Refik Halit'in yakında bir şeyler olacağını ima eden tehditkâr yazısını okuyunca işkillenmiş, İngilizlerin Üsküdar'da ve bu sarafta yaptığı ve sebebini hiç kimsenin anlamadığı geçit resimleri ise şüphesini büsbütün azdırmıştı. Endişelerinden Hamdullah Suphi'ye de söz etti; o sıralarda, Hamdullah Suphi'nin Dizdariye mahallesinde, Fuat Paşa türbesi civarında kiraladığı evin bir odasında misafir olarak kalıyordu. Bu can sıkıcı haberleri aldığı gün, her zamanki gibi eve geç vakit gitti. Elinde bir mumla aşağı inip kapıyı açan Hamdullah Suphi'nin gözlerine hoşnutsuz olup olmadığını anlamak için dikkatle bakarak fısıltıyla:

"Hamdi –ona hep böyle hitap ediyordu– Ayastefanos tarafından İngiliz tankları geliyormuş, biraz konuşabilir miyiz?" dedi.

Kapının hemen yanındaki küçük çalışma odasına girip karşı karşıya oturdular. Yahya Kemal İngilizlerin milliyetçilere âni bir darbe indirmesinden endişe ettiğini söyledikten sonra:

"Ankara'ya ne zaman gideceksin?" diye sordu.

"Yakında!"

"Yakın çok uzaktır. Yarın mı, bir gün sonra mı?"

Hamdullah Suphi biraz düşündü:

"Kemalciğim," dedi, "hazırlanıyorum. Biliyorsun bugün yarın bir çocuğum olacak. Annemi ve ailemi müşkül şartlar içinde bırakmak istemiyorum. Bir hal yolu bulduktan sonra yola çıkacağım. Emin ol, Ankara yolunu tutmam fazla gecikmeyecek!"

Yahya Kemal, bunun üzerine Hamdullah Suphi'ye Mustafa Kemal'i tanıyıp tanımadığını sordu. "Şöhretini elbette biliyorum, fakat henüz kendisini tanımadım" cevabını alınca, söyleyeceği şeyin önemini ifade eden bir eda ve ses tonuyla:

"Bir akşam," dedi, "Büyükada'da birlikte yemek yemiştik. O akşam, Mustafa Kemal Paşa'nın bir hiddet ânına şahit oldum. Tamamen kapalı bir gecede, bir yıldırım ışığında nasıl birdenbire bir denizin enginliğini seyretmek mümkün olursa ben o gazap anında, Mustafa Kemal'in ruhundaki enginliği seyrettim. Hamdullah, iyi bil, Mustafa Kemal genç yaşında bana her şeyden evvel bunu duyurdu ve bunu öğretti. O, Türk milletinin bir ihtiyat kuvvetidir. Şimdi o kuvvet faaliyete geçiyor. Ümidimizi ona bağlamak bana en doğru yol gibi görünüyor!"

Bu görüşmeden birkaç gün önce akşam üzeri Türk Ocağı basılmış, kitaplık darınadağın edilip bazı evraka el konulduktan sonra kapısı mühürlenmiş, mevcut eşyaya kesinlikle dokunulmaması ve ertesi gün saat onda bir zabit kumandasında gelecek olan işgal kuvvetleri müfrezesine teslim edilmesi gerektiği bildirilmişti. Belli ki Ocağın yeniden açılmasını önlemek istiyorlardı. Ne var ki, haber mahallede duyulunca şöförler derhal arabalarını getirmiş, posta müvezzileri omuz ver-

miş, Türk polisleri gözcülük etmiş ve o gece, Ocak'ta ne kadar eşya varsa, hepsi evlere taşınarak saklanmıştı. Ağır eşyaları omuzlayıp arabalara yükleyen bir posta müvezzii:

"Türke bir tek ocağı fazla gördüler, fakat sıkılmayın, ocak bizim içimizde yanacaktır!" diyordu.

Yahya Kemal, bir süre sonra Binbirdirek'te, Maarif Nezareti Talim ve Terbiye Dairesi'nin boş bir bölümünde yeniden faaliyete geçen, hatta verilecek konferansları ilan eden Türk Ocağı'nın faaliyetlerine izin verileceğine pek inanmıyordu. Ne var ki Hamdullah Suphi Ocak'ın ateşini söndürmemeye kararlıydı, "Bunu da kapatırlarsa başka yerde açarız!" diyordu.

Aradan üç gün geçti; dersleri bittikten sonra birkaç talebesiyle İkbal'e giden Yahya Kemal'in içi fena halde sıkılıyordu. Mustafa Nihat ve Halil Vedat, çıkarmayı düşündükleri mecmua için bazı yazarlarla yaptıkları görüşmeleri anlatırlarken kayıtsızdı. Bardağındaki çayı bile bitirmeden kalktı, acele bir işi varmış gibi toparlanıp şaşkın bir halde bakakalan gençlerden özür dileyerek çıktı, tramvayla Beyoğlu'na geçti. Günlerden 15 Mart Pazartesiydi. Ani kalkışının sebebi, Lebon'da Falih Rıfkı'yla buluşacaklarını hatırlamış olmasıydı; birlikte Süleyman Nazif'e gideceklerdi. Arkadaşını beklerken bir yandan Cadde-i Kebir'de iki yöne akıp duran mağrur ve küstah şapkalı kalabalığının arasında âdeta kaybolmuş ezik fesli ve sarıklı azınlığı seyrediyor, bir yandan o günkü gazetelerin başlıklarına göz atıyordu. İçinde derin bir sızı ve kabarıp taşmaya hazır isyan duyguları vardı. Sansür, giyotin gibi çalışıyordu. İşte *Tasvîr-i Efkâr*'da başyazının yeri bembeyazdı. 21 Marta kadar kapatıldığını İkbal'de duyduğu *Yenigün*'ün manşetine öfkelendi:

"İngiliz hariciye nâzırının beyanatı: Türklerin İstanbul'da bırakıl-

masına karar verilmiştir."

"Aman, ne lütuf, ne lütuf!"

Vakit'te Lord Curzon'un sözleri:

"Müttefikler İstanbul'da kendileriyle alay edilmesine daha fazla göz yumamayacaklarını hissediyorlar."

Yahya Kemal, *Vakit*'i öfkeyle katlayıp kenara itti ve fincanındaki kahvenin son yudumunu telvesiyle birlikte içti. O sırada Falih Rıfkı da içeri girmişti. Her zamanki gibi şık ve bakımlıydı, oturmadı:

"Çıkalım istersen!" dedi.

"Hay hay!"

Yahya Kemal hesabı ödedikten sonra çıkıp bir faytona bindiler. Süleyman Nazif'in Nişantaşı'nda, Meşrutiyet mahallesindeki evinde, karikatürist Cem, Namık İsmail, Ahmet Haşim, Çallı İbrahim, Ruşen Eşref ve daha birkaç kişi onlardan önce gelmiş ve içmeye başlamışlardı bile. Son zamanlarda çok içiyorlardı ve o gece de bol bol rakı içtiler, gevşeyip keyiflendiler, güldüler ve şarkı söylediler. Hiçbiri tehlikeli gelişmelerden söz açmamıştı. Sanki hepsi gelecek bir felâketi sezmişti, fakat kendi kendilerine bile itiraf etmekten çekiniyor, kaçıyorlardı. O gecelik hepsi rindliğe soyunmuştu ve rindin işrette keder bahsini açmayacağını biliyorlardı.*

YAHYA KEMAL, sabaha karşı Falih Rıfkı'yla birlikte çıktı. Bir arabaya atladılar ve Unkapanı yoluyla Falih'in Saraçhanebaşı'ndaki evine gidip karmakarışık rüyalar görecekleri derin bir uykuya daldılar. Öğleye doğru bir boğulma hissiyle –yine Vardar'da mı boğuluyordu,

---

* *İşrette keder bahsini açmaz bir rind*
İçmez beşerin zehri katılmış bâde

tam anlayamamıştı– uyanan Yahya Kemal, arkadaşının uyanmasını beklemeden alelacele giyinip sokağa fırladı. Saraçhanebaşı'ndaki sebilin önünde öteden beri sevip takdir ettiği dostlarından biri olan Süleyman Şevket Bey'le karşılaştı.

"Kemal Bey, olan bitenlerden haberiniz var mı?"

Nereden olsundu? Dostunun yüzüne endişeli ve soran gözlerle baktı. Bunun üzerine Süleyman Şevket Bey, İngilizlerin İstanbul'u fiilen işgal ettiklerini, bütün ana yolların tutulduğunu, işgal askerlerinin önlerine geleni dövüp öldürdüklerini, Şehzadebaşı'nda, Letafet Apartmanı'ndaki karakolun basılarak beş neferin uykularında katledildiğini, Harbiye Nezareti işgal edilip Meclis-i Mebusan'ın ve Meclis-i Âyan'ın kordon altına alındığını ve çok sayıda evin basıldığını âdeta soluk almadan anlattı.

Yahya Kemal'in benzi hafifçe sarardı; işte sezgileri onu yanıltmamıştı. Sesinin titremesinden korkarak sustu, koluna giren Süleyman Şevket Bey'le birlikte Vezneciler'e doğru yürümeye başladılar. Etrafta bir olağanüstülük hissedilmiyordu. Bu çok garipti. Beş neferin uykuda şehit edildiği Letafet apartmanı sanki daha bu sabah büyük bir faciaya sahne olmamış gibi derin bir sessizliğe gömülmüştü; kapısında sadece iki nöbetçi vardı.

Süleyman Şevket Bey'den ayrıldıktan sonra adımlarını hızlandırarak Zeynep Hanım Konağı'na giden Yahya Kemal, Dârülfünun Müdürü Behçet Bey'in odasına girdi; müderrislerden Rıza Tevfik, Ahmet Naim Bey, öğrencilerin Mahmud Baba dediği Mahmud Bey ve birkaç kişi sabahki hadiseler hakkında konuşuyorlardı. Ferit Paşa'nın ve Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin yakın dostu olduğunu bildiği ve o anda orada bulunmasından rahatsız olacağını zannettiği Ahmet Naim Bey'in bütün hamiyetli Müslümanlar gibi son derece muzdarip olduğunu ve

işgal hakkında tıpkı kendisi gibi düşündüğünü görünce hayret etti. Mahmud Baba da öyle; heyecanlı bir üslupla konuşuyor, bu karanlık günlerin mutlaka sona ereceğini ve sabaha ulaşacağımızı söylüyordu. Fakat Rıza Tevfik üzüntüsünü dile getirirken bile Yahya Kemal'e "sinsi ve hınçlı" göründü; üstü kapalı konuşuyor ve yaptığının doğruluğundan kendisinin de şüphe ettiği hissediliyordu. Konuşulanlardan anladığına göre, Dârülfünun'un öğrencileri az önce toplanarak Letafet Apartmanı'nda şehit edilen askerlerin cenazelerinin nasıl kaldırılacağı konusunda tartışmaya başlamış, Rıza Tevfik bunu haber alınca hemen aşağı inip bu işe asla karışmamaları gerektiğini, aksi takdirde Dârülfünun'un başına bin türlü belâ geleceğini söylemişti.

Rıza Tevfik'i öteden beri hiç sevmeyen Yahya Kemal, birkaç gün sonra, onun 16 Mart sabahı Ayan Meclisi'nde yakın arkadaşlarından eski bir Ayan üyesi tutuklanırken protestoya mani olduğunu ve "Beynelmilel adalet diye bir şey vardır; İngilizler onun adına hareket ediyorlar; medeniyeti temsil eden İngiltere gibi bir devlete itiraz etmek küstahlıktır!" dediğini öğrenince nefreti katmerlenecekti.

O gün Dârülfünun'da herkes endişeli bir bekleyiş içindeydi; işgal askerleri her an kapıya dayanabilirlerdi. Fakat korkulan olmadı. Oradan ayrılıp Beyazıt Meydanı'na giden Yahya Kemal, ortalıkta sırıtarak dolaşan şapkalı Rumlardan, Ermenilerden ve yabancılardan rahatsız oldu. Müfrezeleri taşıyan askeri kamyonlar gidip geliyor, Harbiye Nezareti'nin kapısında İngiliz nöbetçileri görülüyordu. Bu acıklı ve kahredici manzarayı bir süre içi kan ağlayarak seyretti.

Bu akşam Hamdullah Suphi'nin evine gitmek tehlikeli olabilirdi. Kandilli'ye geçmek niyetiyle Çakmakçılar yokuşuna saparak Köprü'ye doğru yürümeye başladı. Ortalık sakinleşinceye kadar birkaç gün Kıbrıslılar yalısında, birkaç gün de Göztepe'de, Vâlâ Nureddin'de ka-

labilirdi. İskeleyi hıncahınç dolduran heyecanlı kalabalığa karıştı. Vapur seferleri azaltıldığı için endişe içinde bekleyen insanlar, birbirlerine sabah olup bitenleri anlatıyorlardı. Müttefik askerleri Köprü'de memurları öldürmüşlerdi. Yahya Kemal, o sabah Falih Rıfkı'yla eve giderken Unkapanı köprüsünü değil de Galata köpüsünü tercih etmeleri halinde başlarına neler gelebileceğini düşününce ürperdi. Büyük bir hızla ve hınçla Köprü'yü, Divanyolu'nu ve bütün önemli noktaları tutan müfrezelerle karşılaşacak, kimliklerinin tespit edilmesi halinde belki de canlarından olacaklardı. Çünkü ikisi de milliyetçi olarak tanınıyordu ve gizli servisler tarafından tespit edildikleri muhakkaktı.

İskelede bir müddet bekleyen Yahya Kemal, o akşamki vapurla Kandilli'ye geçemeyeceğini anlayınca Eminönü'nden Bebek tramvayına bindi. Tramvay Galata'dan geçerken gözüne iki tanıdık ve muhalif sima ilişmişti: Ali Kemal ve Süleyman Şefik Paşa. Ve borsa halkının heyecanlı topluluğu. Köprü'de Haydarpaşa vapurlarının kalktığı iskelenin hemen arkasında demir atmış duran heybetli İngiliz zırhlısına baktı.

YAHYA KEMAL, Bebek'te tramvaydan indikten sonra Rumelihisarı'na doğru yürüdü. Niyeti bir sandala binip Kandilli'ye geçmekti. Fakat birden arkadaşlarını yalnız bırakmanın doğru olmayacağını düşünerek *Akşam*'a uğramak niyetiyle güç bela geri döndü. Sinirlerinin çok bozuk olduğu ilk bakışta anlaşılan Falih o gün yaşadıklarını hemen anlatmaya başladı. Yahya Kemal'den sonra evden çıkmış, gazeteye gelirken, her zaman cıvıl cıvıl görmeye alıştığı caddelerdeki tuhaf sessizliğe ve Divanyolu'nda karşılaştığı zenci birliğine bir anlam verememişti. *Akşam*'da önce avlunun sağındaki odada oturan Kâzım Şinasi'nin bürosuna uğradığını ve İstanbul'un İtilâf devletlerince işgal

edildiğini öğrenince bir iskemleye yığılıverdiğini anlattı. Yoksa İstanbul'u elimizden bütünüyle almaya mı karar vermişlerdi?

Aslında ajanslar birkaç gündür İtilâf devletleri arasında İstanbul meselesinin enine boyuna konuşulduğuna dair haberler geçiyordu. Fakat Türkleri İstanbul'a bırakıp bırakmama konusunun tehdit makamında ikide bir ortaya atıldığını bildikleri için umursamamışlardı.

O sabah olup bitenleri öğrendikçe daha da kötüleşen Falih Rıfkı henüz kendini toparlamadan bir İngiliz subayı, İngiliz üniformalı Ermeni bir tercümanla birlikte Kâzım Şinasi'nin odasına dalmış ve orada bulunanların kimliklerini sormuş. Falih tutuklanacağını zannederek önce kimliğini gizlemek istemiş, fakat sonra bunun bir faydası olmayacağını düşünmüş ve gazetenin yazı işlerine bakan sorumlu müdür olduğunu söylemiş. Bunun üzerine İngiliz subayı cebinden bir kâğıt çıkarmış:

"Şimdi hemen bunu hiç değiştirmeden dizdirip gazeteye basacaksınız, o zamana kadar burada kalacağız!" demiş.

"Bu, İstanbul'un işgal edildiğine dair bir tebliğdi. Kalp çarpıntıları içinde okudum, muharebe kelimesinin 'mahrebe' şeklindeki imlâsına bakılırsa, bir Ermeni tarafından berbat bir Türkçeyle tercüme edilmişti. Daha da tuhafı, Türklerin işgale sebep olan suçlarını sayıp döken makam İstanbul hükümeti mi, işgal kuvvetleri mi, belli değildi. İşgal bildirisini mürettiphaneye götürüp başmürettibe 'mahrebe' kelimesini göstererek 'Sakın bu kelimeyi düzeltmeyin!' diye fısıldadım. Maksadım, Akşam okuyucularına işgal bildirisinin yabancı bir kalemden çıktığı ve Ermeni şivesiyle tercüme edildiği mesajını vermekti. Yapılacak başka bir şey yoktu!"

Falih Rıfkı heyecanla bunları anlatırken Yahya Kemal, iç yakıcı bir gazelin ilk mısraları dilinin ucunda hissetti:

Dil var mı kahr-ı dehr ile vîrân edilmedik
Beytü'l-hazen mi kaldı perîşân edilmedik

YİRMİÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERGÂH

Dolaştım "Hû!" deyüp dergâh dergâh
İthaf

İTİLÂF DEVLETLERİ 17 Martta İstanbul'a tamamen hakim olmuşlardı. İşgalin başladığı gün Meclis-i Mebusan'ı da basarak Rauf Bey, Kara Vâsıf Bey, Edirne mebusu Şeref Bey ve Osmanlı Mesai Fırkası'ndan Numan Usta'yı alıp götüren İngilizler istediklerini tutukluyor, basını sansür ediyor ve İstanbul hükümetine ne isterlerse yaptırıyorlardı. Duvarlara asılan bildirilerde, Türkiye'yi savaşa sürükleyen İttihatçıların şimdi de sözümona milli bir teşkilat kurup savaş devrini yeniden açtıkları ve İstanbul'un işgaline sebep oldukları anlatılıyordu.

Çok geçmeden tutuklanan mebusların ve gazetecilerin Malta'ya sürgüne gönderildikleri duyuldu. "Kara Bir Gün" yazısı ve Pierre Loti hitabesi yüzünden işgal kuvvetlerinin çok kızgın olduğu Süleyman Nazif, Matbuat Cemiyeti reisi ve *Tasvîr-i Efkâr* gazetesi sahibi Ebüzziya Velid, *İleri* gazetesi sahibi Celâl Nuri ve *Vakit* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Bey'ler de Malta'yı boylayanlar arasındaydılar. Hamdullah Suphi gibi bazı mebuslar tutuklanmaktan son anda kurtulmuş ve bir yolunu bulup Ankara'ya geçmişlerdi. Toplanamaz hale gelen Meclis, ister istemez kendi kendini feshetti. Bu arada Türk Ocağı'nın Binbirdirek'teki merkezi basılarak faaliyeti kesinlikle yasaklanmışsa da

Ocaklılar eşyayı bu sefer de kaçırmayı başarmışlardı.

İşgalden iki ay kadar sonra Anadolu'daki milli hareketi destekleyen gazetecilerden Karaosmanzâde Yakup Kadri ve Fâlih Rıfkı Bey'ler de tutuklandılar. Yakup Kadri akşam üzeri *İkdam*'daki odasında Yahya Kemal'le sohbet ediyordu; biraz sonra birlikte ahbaplarından birinin evine gideceklerdi. Tam kalkacakları sırada iki sivil polis memuru içeri daldı ve biri:

"Yakup Kadri Bey hanginiz?" diye sordu.

"Benim!"

Polisler bu cevabı alır almaz Yakup Kadri'yi öyle bir telaş ve aceleyle alıp götürdüler ki, Yahya Kemal "Allahaısmarladık" demeye bile fırsat bulamayan arkadaşının arkasından beti benzi atmış bir halde bakakaldı.

İsviçre'de bir sanatoryumda üç yıl boyunca tedavi gören ve 1919'un son aylarında güç belâ İstanbul'a dönebilen Yakup Kadri, bir süre sonra *İkdam*'da yeniden işe başlamıştı. İlk karşılaşmalarında ilk anlattığı, müşterek dostları Şahabeddin Süleyman'ın feci akıbeti oldu. Mektuplarında biraz bahsetmişti, ama hadisenin teferruatı Yahya Kemal'i kendi tabiriyle "dilhûn" etti. Savaşın sonlarına doğru Yakup gibi, onun da teverrüm ettiği söylentisi çıkmış, daha sonra karısı İhsan Raif Hanım'la birlikte İsviçre'ye gittiği duyulmuştu.

Yakup, Şahabeddin'in hasta olmadığını, aksine her yıl yaptığı gibi dağ kürü için İsviçre'ye geldiğini ve kendisinin yattığı sanatoryuma indiğini, birlikte uzun bir süre neşeli vakitler geçirdiklerini, kızak gezintilerine çıkıp Hameau'larda köylülerle fondue'ler yiyip şaraplar içerek eğlendiklerini ve konserlere gittiklerini anlattı. Ne var ki, harpten yenik çıktığımızı öğrenince memleketle temaslarının kesilmesinden ve parasız kalmaktan korkarak ucuz bir otele çakmışlar; o

günlerde müthiş bir İspanyol gribi salgını çıkmış ve kendisini o kadar koruyan ve tedbirler alan Şahap'ı alıp götürmüş.

"Halbuki," diyordu Yakup Kadri, "aynı otelde aynı grip beni de yatağa sermişti. Üstelik ben akciğerlerimden hastaydım ve hiçbir tedbir almamıştım. İhsan Raif Hanım gibi bir bakıcım da yoktu. Nasıl oldu bilmiyorum, o gitti, ben kaldım!"

İşin acıklı tarafı, kocasının ölümü üzerine şoka giren İhsan Raif Hanım sanatoryuma kaldırıldığı için cenaze işleriyle bir Fransız dostları ilgilenmiş ve zavallı Şahab'ı köy mezarlığına Hıristiyan usullerine göre gömdürmüştü

Şahab'ın ölüm haberinin geldiği günlerde Fecr-i Âtî'nin önemli isimlerinden biri daha ölmüştü: Ada şairi Tahsin Nâhid.

Mütareke acılarının üzerine iki dostun acısı da binmişti.

YAKUP KADRİ kısa bir süre sonra serbest bırakıldı; fakat Sultanahmet'teki hapishanede kalabalık bir koğuşa konulan Falih Rıfkı ciddi bir biçimde sıkıştırılıyor, özellikle Cemal Paşa'nın Suriye'den dönerken beraberinde getirdiği söylenen altınlara dair sorular soruluyordu. Cemal Paşa'nın kaçarken bu altınlardan bir kısmını kendisine verdiği iddia edilen Falih Rıfkı, Harbiye Nezareti'ndeki Merkez Kumandanlığı'nda yapılan ilk sorgusundan sonra eski vali ve Dahiliye Nâzırı Hâzım Bey'le birlikte, süngüler arasında hapishaneye dönerken Beyazıt ve Divanyolu'nu dolduran ramazan kalabalığı arasında Hasan-Âli ile Yahya Kemal de vardı. Bir süre sonra Hasan-Âli'den çıktığı anlaşılan bir dedikodu yayıldı: Güya Yahya Kemal o gün Falih Rıfkı'yı süngülü askerler arasında görünce, "Aman şu sokağa sapalım!" demiş, Hasan Âli'nin "Niçin, sebebi?" sorusunu da, "Falih Rıfkı'yı getiriyorlar. Göz göze gelmeyelim, selâm vermeye mecbur oluruz!" diye

cevaplandırmıştı. Bu dedikodu dallanıp budaklanarak Yahya Kemal'in Yakup Kadri ve Falih Rıfkı'yla arasının açılmasına sebep olacaktı.

Yahya Kemal bir gün Bağdat Caddesi'nde birlikte yürürlerken, bazı dostları tarafından üretilen ve dostluklarını zedeleyen dedikoduların aslı esası olmadığını ispat etmek için Yakup Kadri'ye dil döküyordu. Bir ara söz Falih Rıfkı'ya kaydı ve Yakup Kadri onu kurtarmak için Nemrut Mustafa'nın has adamlarından Adliye Nezareti Müsteşarı Sait Molla ile nasıl fidye pazarlığı yaptığını anlatmaya başladı:

"Herif büyük bir pişkinlikle ne dese beğenirsin? 'Mustafa Paşa, arkadaşınız için bin liradan azına razı olmaz!' Bunun üzerine 'Birçok mahkum üç yüz beş yüz lirayla kurtulurken Falih için bin lira istemenizin sebebi ne?' diye sordum. Cemal Paşa'nın kaçarken Falih'e emanet ettiği altınlardan bahis açtı. Biliyorsun, bu rivayetin kaynağı senin eski ahbabın Ali Kemal'dir. Sait Molla'yı altı yüz liraya razı edinceye kadar akla karayı seçtim. Zavallı Falih'in ailesi, altı yüz lirayı bulabilmek için ne meşakkat çekti, tahmin edemezsin! Aslına bakarsan Anadolu'da işler ters gitseydi Falih'i asarlardı!"

Yakup Kadri'nin imalı bir sesle söylediği "Senin eski ahbabın Ali Kemal" sözü Yahya Kemal'in canını sıkmıştı. "En az benim kadar senin de ahbabındı, *Peyam*'ın hey'et-i tahririye müdürü sendin!" diyecekti, fakat tatsızlık çıkmasın diye kendini tuttu. Sonunda bu tuhaf ve gergin konuşma Falih'i cezaevinde niçin ziyaret etmediği sorusunda ve Hasan-Âli'in anlattığı olayda düğümlenince Yahya Kemal beyninden vurulmuşa döndü ve kendisinden beklenmeyecek delice bir öfkeyle bağırdı:

"Ben çamurlu yolları çiğneyerek İtilâfçı bir hainle ahbaplık etmiyorum!"

Yakup Kadri sararmıştı, buz gibi bir sesle:

"Yaa, kimmiş ahbaplık ettiğim hain?" diye sordu.

"Refik Halit!"

Yahya Kemal, bir hafta kadar önce Yakup Kadri'yle her zamanki gibi hoşbeş etmek için *İkdam*'a uğramıştı. O günkü gazetelere göz gezdirirken, bir ara bitirmeye çalıştığı yazısından başını kaldıran Yakup Kadri, "Kemalciğim," demişti, "belki inanmayacaksın, bugün Refik Halit'ten bir mektup aldım! Dargınlığımızın daha ne kadar süreceğini soruyor, artık çocukluğu bırakarak barışmayı ve eskiden olduğu gibi birlikte hoşça vakit geçirip eğlenmeyi teklif ediyor. Al, oku!"

Yahya Kemal, "Posta ve Telgraf Müdiriyyet-i Umumiyyesi, hususi" antetli mektubu yüzünü buruşturarak okumuş, fakat hiçbir şey söylememişti. Yakup Kadri, dostunun suratını asılmış görünce, açıklama yapma ihtiyacı hissetmişti:

"Bu mektuba ne cevap verdim, biliyor musun? Beyefendi, ben de aynı arzuyu duymaktayım. Fakat seni gelip görmem için birtakım çamurlu yollardan geçmem lâzım geliyor. Bunu da bir türlü göze alamıyorum!"

Refik Halit'le başından beri yıldızları barışmayan, Ferit Paşa hükümetinin Posta ve Telgraf Müdîr-i Umumisi olduğunu öğrendikten sonra da soğukluğu nefrete dönüşen Yahya Kemal o gün, "Bu mektuba başka türlü cevap verilmezdi. Hakikaten güzel ve asil bir cevap!" demekle yetindi, fakat üç beş gün sonra, Yakup Kadri'yle Refik Halit'in Kalamış kıyılarında kol kola görüldüğü haberi gelince hayretler içinde kalacaktı. Aslında bu iki eski dostun birbirlerini ne kadar sevdiklerini ve barışmak için can attıklarını biliyordu, bunun için Yakup Kadri'nin yüzüne vurmak aklından bile geçmezdi, ama Falih Rıfkı'ya korktuğu için selâm vermediği dedikodusunu onun ağzından da duyunca dayanamamıştı.

Yakup Kadri, Refik Halit'in zannedildiği gibi kötü bir adam olmadığını, hiçbir zaman işgalcilerle işbirliğine yanaşmadığı gibi onlardan nefret ettiğini, İtilâf devletleri subaylarının bulunduğu toplantılara asla katılmadığını, üstelik Nemrut Mustaa Divanı'na düşen birçok muhalif yazara yardım ettiğini, Falih Rıfkı için bile bizzat mahkeme başkanıyla görüştüğünü söyledikten sonra, yine de onunla görüşmeyi aklının ucundan bile geçirmediğini, ancak Akşam'ın ateşli bir Anadolucu olan sahibinin, Necmeddin Sadık'ın evindeki bir toplantıda tesadüfen karşılaşınca görüşmezlik edemediğini, birkaç defa birlikte gezintiye çıksalar da aralarındaki dostluğun eskisi gibi devam etmesinin imkânsız olduğunu anlatmaya çalıştı. Fakat Yahya Kemal dinlemiyordu. Sert ve uzun bir tartışmadan sonra ayrıldılar.

Aralarındaki su sızmaz dostluğa rağmen Fâlih'le Yakup'un kendisini böylesine tahkir etmeleri Yahya Kemal'i derinden yaralamış, Kadıköy'de Yakup Kadri'nin bir odasını aylığı yirmi beş liraya kiraladığı evinden de ayrılıp Bebek'te kulüp olarak işletilen bir köşkte bir oda tutmuş, daha sonra Hamide adında bir hanımın sırtta, epeyi yukarılardaki köşküne pansiyoner olarak girmişti. Kulağına Falih'in ve Yakup'un orada burada söyledikleri sözler geliyor, kendisi de artık ikisi hakkında ağzına geleni söylüyordu. Uykuları kaçmıştı. Özellikle Yakup'un onu aylarca evinde beslediği, fakat sonunda bazı uygunsuz hareketleri yüzünden kovmak zorunda kaldığı yolunda ona buna anlattıkları sabrını taşırmıştı. Bir gün oturdu, iki kısa mektup yazdı ve en sevdiği talebelerinden Ahmet Hamdi'yle *İkdam* ve *Akşam* idarehanelerine gönderdi. İki eski dostunu düelloya davet ediyor ve silahlarını seçip şahitlerini bildirmelerini istiyordu.

Yahya Kemal düellonun bizde yasak olduğunu ve güya düello etmek için kalkıp Romanya'ya giden dostları Kıbrıslı Şevket'le Prens

Mustafa Fâzıl'ın gülünç maceralarını düne kadar alay ederek anlattığını bile unutacak kadar öfkelenmişti. Birkaç gün sonra sakinleşince ne kadar gülünç bir şey yaptığını kendisi de anladı, ama artık yapacak bir şey yoktu. Yakup Kadri, bu tatsız duruma rağmen, o günlerde hocaları Yahya Kemal için Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin salonunda bir çay partisi düzenleyen Darülfünun talebelerinin davetini, belki de içine düştükleri kötü duruma bir çözüm bulmak ümidiyle kabul etti. Aslında gençlerin bu partiyi kendisini Yakup Kadri'yle bir araya getirerek buzları eritmek için düzenlediklerini biliyordu. Fakat o kadar soğuk davrandı ki, denemeye bile kalkışmadılar. Hatta Yakup Kadri'yle bir arada bulunmaktan hiç hoşlanmadığını ihsas etmek için cebinden çıkardığı bir kâğıda bir şeyler yazmaya başladı. *Ümid* mecmuasından bir gencin birkaç gün önce ayak üzeri yazdırdığı anket sorularını cevaplandırıyordu:

1. Bir erkekte bulunmasını istediğiniz başlıca meziyetler nelerdir?
   Erkeklik.
2. Bir kadında bulunmasını istediğiniz başlıca meziyetler nelerdir?
   Tahattur.
3. Kendinizde tercih ettiğiniz hassalar nelerdir?
   Havâss-ı hamse.
4. Kendinizde gördüğünüz noksanlar nelerdir?
   İnsanlar birkaç noksanını söyleyecek kadar samimi olmadığı için noksanım pâyânsızdır, derler. Ben de öyle desem mahviyetime hükmedersiniz, değil mi?
5. En çok sevdiğiniz meşguliyet nedir?
   Birkaç mısra söylemek.
6. Tahayyül ettiğiniz saadetlerin en büyüğü ne olabilir?

Ölmeden evvel Istanbul'u yirmi sene evvelki halinde olsun, bir daha görmek.

7. En büyük felâketiniz ne olabilir?
   Daha kaldı mı?
8. Hayatta ne olmak istersiniz?
   Hürr.
9. Yaşamak istediğiniz memleket nerede?
   Eski Istanbul.
10. En ziyade beğendiğiniz çiçek ve hayvan hangileridir?
    Çiçeklerden kırmızı lale, hayvanlardan Fransız şairi Alfred de Vigny'nin erkek ve dişi kurduyla yavruları.
11. Tercih ettiğiniz şairler kimlerdir?
    Gece Nedim, sabaha karşı Yunus'un ilahileri.
12. Tercih ettiğiniz ressamlar kimlerdir?
    Türk resmini yaratmağa çalışan bugünkü ressamlar.
13. Sahnede en fazla hangi temsili beğendiniz?
    Bizde henüz mükemmelini görmedim.
14. Mümessil ve mümessilelerden en çok tercih ettiğiniz hangileridir?
    Türk tiyatrosuna vücutlarını vakfeden bugünkü sanatkârları bilâtercih seviyorum.
15. Tercih ettiğiniz nâsir ve hikâyeciler kimlerdir?
    Naîmâ ve Evliya Çelebi.
16. Hayat-ı hakikiyede tercih ettiğiniz kahramanlar kimlerdir?
    Vatanı uğrunda ölenler.
17. Tercih ettiğiniz isimler hangileridir?
    Ömerü'l-Fâruk, Salâhaddin, Fâtih Mehmed, Selim.
18. En ziyade sevmediğiniz şey nedir?
    Mağluplardan nefret.
19. Nasıl ve nerede ölmek istersiniz?
    İhtiyar, beyaz minarelerle siyah serviler arasında.

20. Sizce en ziyade müsamahaya şâyân olan nedir?
Aşk.
21. Daima okumak üzere intihab edeceğiniz kitap hangileridir?
Kitaplardan bezdim.

YAHYA KEMAL'in talebeleri, özellikle Damat Ferit'in yaveri Tarık Mümtaz Bey'in çıkardığı ve Beş Hececilerin yazdığı "İstanbulcu" *Ümid* mecmuasına karşı "Anadolucu" bir mecmualarının olmasını istiyorlardı; eğer başarırlarsa Orhan Seyfi'leri, Faruk Nafiz'leri, Yusuf Ziya'ları kapılarına bile yanaştırmayacaklardı. Çay partisini biraz da bu proje üzerinde tartışmak için düzenlemiş, Yakup Kadri, Ahmet Haşim ve daha birkaç kişiyi de hem fikirlerini almak, hem de destek istemek için davet etmişlerdi. Konuyu gençlerden biri açtı:

"Hiç farkına varmadan fikri ve hissi bir grup haline geldik; öyleyse niçin bizim de bir mecmuamız olmasın?"

"Güzel fikir, ama" dedi bir başkası, "ne ile çıkarırız? Ortada ufacık bir sermaye bile yok. Ayrıca aramızda matbaa işlerine vâkıf bir kimseyi de göremiyorum. En zoru mecmuayı dağıtmak ve satmaktır. Kaç defa tecrübe edildi, epeyce mühim sermayelerle mecmualar kuruldu. Bugün hangisi devam ediyor? *Şair* ve *Şair Nedim* ne kadar dayanabildi?"

Ufak tefek bir genç atıldı:

"Kendi aramızda para toplayalım! İlk sayıyı böyle çıkarırız ve bütün Dârülfünunlu arkadaşlarımıza birer tane almalarını rica ederiz. Böylece sekiz yüz veya bin nüsha satabiliriz!"

"Böyle bir mecmuadan kâr beklenmez!"

"Maksadımız, zarar etmeksizin muayyen bir hisse, muayyen bir fikre tercüman olacak bir mecmuanın teessüs ve devamıdır!"

Dört yıl önce *Yeni Mecmua* projesi üzerinde Ziya Gökalp'le aşağı yukarı aynı şeyleri konuştuklarını hatırlayan Yahya Kemal, gençleri gülümseyerek dinliyordu. O gün uzun müzakerelerden sonra bir edebiyat ve fikir mecmuası çıkarma fikri kabul görmüş ve zaman kaybetmeden harekete geçilmesi kararlaştırılmıştı. Gençlerin en heyecanlı destekçilerinden biri de Ahmet Haşim'di ve mecmuanın adının *Haşhaş* olmasını ısrarla istiyordu. Onun ferdiyetçi duruşuna ve sanat anlayışına çok uygun olan bu ismi hiç kimse beğenmedi. Düşündükleri dergi Anadolu'yu savunacaktı, öyleyse cemiyetçi olmalı, ismi bu hüviyeti ifade ettiği gibi, çıkaranların ruh halini de vermeliydi. Teklif edilen isimlerden kocaman bir liste oluştu. Hepsi tek tek tartışılıp çoğu elendikten sonra geriye *Zâviye* ve *Dergâh* isimleri kalmıştı. Sonunda Yahya Kemal'in *Ithaf* şiirindeki havadan doğan ve mistik çağrışımlar taşıyan *Dergâh*'da karar kılındı.

Ahmet Haşim, bu ismi hiç beğenmemiş, muntazam bir celi ta'likle yazılan başlık klişesini de: "Fakat çok muntazam! Acemi bir adama kırık bir kalemle yazdırsaydınız daha iyi olurdu!" diye eleştirmişti. İkbal Kıraathanesi'nde bir yandan nargilesini fokurdatıp bir yandan renkli üslubuyla konuşurken, başı, genç Dergâhçılardan Ahmet Hamdi'ye göre, "derin ve girift çizgileriyle sert bir ağaca oyulmuş hissini veriyordu. Ara sıra keskin bir istihza bu çizgileri birbirine karıştırıyor ve o zaman çehresi bir Afrikalı mabut kadar hoyrat, haşin ve yabancı oluyordu."

Haşim, tekliflerinin geri çevrilmesine rağmen Dergâhçılara kırılmadı ve ilk sayı için çok önemsediği yeni bir şiirini, *Bir Günün Sonunda Arzu*'yu verdi. Nefret ettiği bir kurumda, Düyun-ı Umumiye'de, hiç sevmediği hesap işlerinden kurtulduğu saatlerde, İkbal Kıraathanesi'nde gençlerle sohbet edip onların heyecanlarına ortak ol-

mak hoşuna gidiyordu. *Dergâh*'ı, Yahya Kemal'le aralarındaki soğukluğa rağmen kendisi çıkarıyormuşcasına benimsemişti.

Onbeş günde bir yayımlanmasına karar verilen mecmuanın sorumlu müdürlüğünü Dârülfünun edebiyat bölümü öğrencilerinden Mustafa Nihat üstlenmişti. Sansürden yayın izni ve imtiyaz, Yahya Kemal'in yakın dostlarından olan ve Hariciye'de çalıştığı için Fransızlarla temas halinde bulunan Reşat Nuri Bey'in aracılığıyla alındı. Mustafa Nihat, bir hafta sonra, ilk sayı için toplanan yazı ve şiirlerin bulunduğu kalın dosyayı arkadaşlarından Halil Vedat, Ahmet Hamdi ve Necmeddin Halil'le birlikte Tanin Matbaası'na götürürken sevinçli ve gururluydu. Çemberlitaş hamamının önüne ulaştıkları sırada Türbe tarafından gelen süngü takmış Fransız kıtası keyiflerini kaçırdıysa da, aldırmadılar; Mustafa Nihat'ın deri çantasındaki kalın dosyada bu mezelletin uzun sürmeyeceğine inanan bir neslin hayatiyeti vardı. Daha dün İnönü'de Yunanlılara unutulmayacak bir ders verilmemiş miydi? Ahmet Hamdi ise, Marsayez'i söyleyerek muntazam bir yürüyüşle Beyazıt'a doğru ilerleyen müfrezeyi acıyla seyrederken, hocaları Yahya Kemal'in derslerinde o kadar heyecanla anlattığı Fransız İhtilâli sırasında doğmuş bu insanlık türküsünün bir işgal müfrezesine hiç yakışmadığını düşünüyordu. Müfreze biraz sonra "La Madelone, Madelone" şarkısına başladı. Fransız savaş edebiyatında sözü çok edilen bu şarkı Ahmet Hamdi'nin tüylerini diken diken etmişti. Bu marş ve bu şarkı, başka şartlarda dinlendiği takdirde güzel şeylerdi aslında, fakat...

"Fakat benim İstanbul'umda ne işleri vardı? Biz harbe girmekle hata ettikse, onlar bu muameleyi yaparak bu hatayı devam ettirmeli miydi? Tarih bir yerde bütün hataların tasfiyesini yapmayacak mı?"

Birkaç gün sonra İkbal'de bir araya geldiler. *Dergâh*'ın ilk sayısının provaları önlerindeydi. Dikatle okuyup tashih etmiş, hangi yazı-

nın hangi sayfada yer alacağını aşağı yukarı belirlemişlerdi. Birinci sayfada Yahya Kemal'in beyanname niteliğini taşıyan "Üç Tepe" başlıklı musahabesi yer alacaktı.

"Yeni" sıfatını taşıyan Türk edebiyatının elli yıldır dünyaya iki tepeden, Çamlıca tepesiyle Tepebaşı'ndan baktığını, Türk edebiyatının bundan sonraki mihrakının Metristepe olduğunu söyleyen Yahya Kemal'e göre, Çamlıca tepesi, Namık Kemal ve arkadaşlarının elli yıl önce dünyaya baktıkları tepeydi; eserlerinde Çamlıca havası esiyor, Çamlıca bahçelerinde bülbül sesi dinledikleri seziliyordu. Şiveleri o semtin vezir konakları gibi ağır, harap ve şâirane idi. Bununla beraber onlar fikirleri ve siyasi hadiseler üzerindeki etkileriyle çok önemli bir görev yapmışlardı. Çamlıca tepesinden Tepebaşı'na geçiş, bazıları tarafından çöküş gibi görülüyorsa da, bizi bir süre tatlısu frengine benzeten *Servet-i Fünun* edebiyatı kaçınılmazdı. Batı medeniyetini, kendiliğimizden tiksinecek kadar ateşli bir ihtirasla sevmeseydik, anlayamazdık.

Aynı yazıda Yahya Kemal, *Mâi ve Siyah*'ın kahramanı Ahmet Cemil'in Tepebaşı'ndaki meşhur gecesinden sonra bütün güçleriyle medeniyete atılan bu son neslin ve yarattıkları edebiyatın trajik sonunu Fikret'in oğlu Halûk'ta gördüğünü söylüyor, "Bu çocuğun serencâmı, o edebiyatın son götürdüğü merhaleyi ibretle düşündürecek kadar mânidar değil mi? Medeniyetten epey zamandan beri bezginiz. Kusvâsına varanlar bile son senelerde nasıl merâretle döndüler" diyordu. Kısacası, edebiyatta mektepten memlekete dönmenin zamanı artık gelmişti; bundan sonra dünyaya bakacağımız tepenin adı Metristepe'ydi.

Yahya Kemal'in yazısından hemen sonra iki Bergsoncunun, İsmail Hakkı ve Mustafa Şekip Bey'lerin yazıları yer alıyordu. İsmail Hakkı

Bey "Kerbelâ'ya Giden Derviş" başlıklı yazısında, cahil fakat doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırmak hususunda güçlü bir sezgiye sahip bir dostunun anlattıklarını naklediyordu: Mustafa Ağa'nın çocukluğunda yanında çalıştığı lüleci zengin, fakat ters ve haris bir adammış. Bir gün dükkânının kapısında bir elinde asâ, öteki elinde keşkülüyle bir derviş belirip "Eyvallah erenler! Fakir yarın Kerbelâ'ya gidiyorum. Cebimde bir altmışlık var, dervişe bir çark işi lüle ihsan eder misiniz?" demiş. Lüleci, bu kadar az bir paraya çark işi lüle istediği için kızdığı dervişi hakaret ederek dükkânından kovmuş. Bunun üzerine derviş:

Mala mülke mağrûr olma, yok deme ben gibi
Bir muhâlif rüzgâr eser savurur harman gibi

beytini okuyup gözden kaybolmuş. Çok geçmeden çıkan bir yangında lülecinin bütün malı mülkü yanmış, kendisi de kısa bir zaman sonra kahrından ölmüş. İsmail Hakkı Bey, bu hikâyeyi anlattıkta sonra, yazısını şöyle tamamlıyordu:

"Bir yanda servet ve sâmânı, yaldızlı lüleleri takım takım kalfaları, uşaklarıyla haris, menfaatperest lüleci, madde! Bir yanda siyah kabuktan keşkülü, demir asâsıyla kanaate meclûb, hak, hakikat ve cemal âşıkı fakir bir bedevî, rûh! Zaman zaman maddenin rûha, lülecinin dervişe gayzından, kıyamından doğan nâmütenâhî haksızlıklar, ıztıraplar, ölümler... Fakat bazen de bu rûhun, bu dervişin isyanından, madde üzerine savletinden fışkıran mucizeler. Hayatın ezelî kanunu bugün Eskişehir ovalarında yeni bir mucize daha gösteriyor: İşte bütün servet ü sâmânı, hazırlıkları, vâsıtalarıyla yakmağa, yıkmağa, öldürmeğe gelen madde kuvveti, silah nâmına elinde yalnız asâ tutan, servet nâmına cebinde yalnız altmışlık taşıyan ve nereden çıktığı belli

olmayan fakir bir dervişin nefesi önünde bakınız nasıl eriyor."

Mustafa Şekip Bey ise Bergsoncu bir yaklaşımla yazdığı "Sanatın İçyüzü" başlıklı makalesinde, sanatkârı tabiatın basit bir taklitçisi sayan filozoflara karşı, sanat, din ve ahlâk denilen batını ilimlerin "hilkat-i kâinatın rûhî mahiyette bir devamı" olduğu görüşünü savunuyor, "San'at, hayatın öyle yüksek bir imtidad ve tezahürü ve bilhassa rûhun öyle âlî bir cehdidir ki, bu cehdin gâyesi, derûnunda rûhun en harîm cevheri ve kavânîn-i zâtiyyesi temâşâ olunabilecek şeyler yaratmaktır" diyordu. O da İsmail Hakkı Bey gibi, modern batı medeniyetinin maddeye esir olduğu görüşündeydi; bütün peygamberleri ve bütün büyük ahlâk dâhilerini yetiştiren Doğu, hayatiyetini hâlâ muhafaza ediyordu ve bir zamanlar olduğu gibi bütün dünyaya ışık salmaya devam edecek ve insanlığı bir gün mutlaka kurtaracaktı.

İlk sayıda Yakup Kadri ve Halide Edip gibi çok tanınmış isimler de vardı. Yakup Kadri'nin ilk bölümlerini *Yeni Mecmua*'da yayımladığı *Erenlerin Bağından*'ın yeni bir bölümünü vererek sevindirdiği genç Dergâhçılar, Tevratvari bir eda taşıyan bu mensurelerde "Aziz dost" diye hitap edilen kişinin Yahya Kemal olduğunu biliyorlardı; ne yazık ki bu dostluk çok kötü bozulmuş görünüyordu. Sevgili hocaları da bir ara *Yeni Mecmua*'da "Sevenlerin Bahçesinden" başlığı altında benzer yazılar yazıp Yakup Kadri'nin mistisizmiyle kendi Epikürizmi arasında bir diyalog kurarak yeni bir hümanizmanın yolunu açmaya niyetlenmiş, fakat biraz şâhâne tembelliği yüzünden, biraz da Nev-Yunanîlik heveslerinden uzaklaştığı için vazgeçmişti.

İlk sayısı 15 Nisan 1921 tarihinde zengin bir muhteva ile çıkan ve bin adet basılan *Dergâh* beklenmedik bir ilgiyle karşılandı. Ancak Anadolu'daki harekete muhalif olanların *Dergâh*'ı da eleştirecekleri muhakkaktı. Nitekim Refik Halit'in *Aydede*'si *Dergâh*'ı ve yazarlarını

sarakaya almakta gecikmedi:

İp üstünde oynatır bütün dünyâyı fendi
Habbeyi kubbe yapar şâir Kemal efendi
Bir mısraı bedeldir belki bir dîvâne de
Şöhreti yayılmıştır hatta Erivân'e de
Açıldı himmetiyle Dergâh erenler için
Pîre ezelden beri gönül verenler için
Yürür arkası sıra Ahmed Hâşim Çelebi
Eş'ârında yaşatır bütün Şâm'ı, Haleb'i
Çömezleri içinde Yakup elebaşıdır
Meşhur Hâlide bacı eski can yoldaşıdır
Ehl-i tarîkat onun ardısıra giderler
Demir çarık giyerek taa Mısır'a giderler
Elde asâ belde ney ve sırtında bir abâ
Yürür kösemen gibi en önde Yahyâ Baba!

DERGÂH'ta en fazla eleştirilen ve alay edilen isim, *Bir Günün Sonunda Arzu* şiiri yüzünden Ahmet Hâşim oldu. Bu eleştiriler üzerine poetika niteliğindeki "Şiirde Mânâ" yazısını kaleme alarak sekizinci sayıda yayımlayan Haşim, ilk eserleri *Dergâh*'ta çıkan genç edebiyatçıların önünde yepyeni ufuklar açacaktı. O günlerde ilk şiir kitabı olan *Göl Saatleri* de *Dergâh* Mecmuası Neşriyatı'nın ilk kitabı olarak çıkmıştı. Nurullah Ata, bu kitap hakkında onikinci sayıda çıkan yazısında, gençler olarak yıllardan beri dergi sayfalarında Hâşim'in şiirlerini aradıklarını, bulduklarında âdeta bayram ettiklerini, onun şiirde yepyeni bir ufuk açtığını, "âteşîn" sesiyle mest olarak "akşam ve gölge beldelerinin füsûnu"na daldıklarını söylüyordu. Fakat gençlere ön-

cülük eden ve *Dergâh*'ı fikirleriyle yönlendiren Yahya Kemal, *Göl Saatleri*'nden tek kelimeyle bile söz etmedi, sustu. Haşim'le o günden sonra araları hemen hiç düzelmeyecek, sürekli birbirlerini çekiştireceklerdi.

Yahya Kemal *Göl Saatleri* hakkında yazmak mı istememişti, yoksa istediği halde yazamamış mıydı, kimse bilmiyordu. Belki de istediği gibi bir yazı çıkaramamıştı; çünkü çok zor yazıyordu; ondan yazı almak bir ölümdü. Derginin bütün yazıları diziliyor, sayfalar bağlanıyor ve son âna kadar başyazı, yani Yahya Kemal'in yazısı bekleniyordu. Mustafa Nihat bir gün yeni sayının yazısını almak için Yahya Kemal'i aramadık yer bırakmamıştı. Yalnız başına Rumelihisarı'nda gezintiye mi çıkmıştı, Topkapı'da bir kahvede oturmuş surları mı seyrediyordu, Cercle d'Orient'de mi, Lebon'da mıydı, kimbilir? Sonunda onu tesadüfen Şişli'de, Paris bulvar kahvelerini taklit ederek masaları dışarıya atmasıyla tanınan İzmir Gazinosu'nda buldular.

Talebelerini karşısında görünce Yahya Kemal'in canı çok sıkılmıştı, çünkü verecek makalesi yoktu.

YİRMİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SES

Bir bestenin engin sesi yükseldi Boğaz'dan
Ses

YAHYA KEMAL, Yakup Kadri'nin Kadıköyü'ndeki evinden ayrılıp Bebek'e yerleştikten sonra, Arnavutköy'deki bir evde tek başına oturan Şair-i Azam'la sık sık görüşmeye başlamıştı. Romanlara konu olacak kadar renkli bir ömür süren ve haliyle, tavrıyla tam bir aristokrat olan Hâmid'le konuşmaktan ve anlattıklarını dinlemekten derin bir haz duyuyordu. 1920 yazında, hemen her sabah Bebek sahilindeki Yâver Efendi Lokantası'nda buluşuyor ve öğleye kadar oturup sohbet ediyorlardı.

Hâmid'i ilk defa 1906 yılında gittiği Londra'da, sefarette görmüş, daha doğrusu sefarete uğramışken onu da ziyaret etmişti. Bu ziyareti ve sonrasını bir gün dostlarına İkbal Kıraathanesi'nde renkli konuşma üslubuyla ve gözlerinden yaş gelircesine gülerek en ince ayrıntısına kadar anlattı:

"O tarihte sefarette birinci müsteşar olan Hâmid, beni, ki henüz üzerinden taşralılık havasını bile atamamış, şiir meraklısı gencecik bir Jön Türküm, çok iyi karşılamıştı; şairliğime alâka göstermedi, ama büyük bir tevazu ile, bazı görüşlerini ve tahassüslerini benimle paylaştı; ayrılırken de pazar günü tekrar gelmemi, birlikte bir yere gideceğimizi söyledi. O kadar heyecanlanmıştım ki, uykularım kaçtı.

Abdülhak Hâmid Tarhan

Pazar gününü iple çekiyordum; kimbilir beni hangi lordun yahut leydinin malikânesine götürecekti! Her neyse pazar günü sinekkaydı traş oldum ve itinalı bir şekilde giyinip sefarete gittim. Şair-i Azam da hazırlanmış beni bekliyordu; hemen çıktık, bir arabaya bindik, Hâmid arabacıya adresi söyledi. Gideceğimiz yer ne kadar da uzakmış, git git bitmiyor. Londra'nın nezih bölgelerini geçtik, kenar mahalleleri de geçtik. Dehşetli bir sefaletin yaşandığı mıntıkaları da geçtik; nihayet limanın arkalarında çok pis kokan ve sonradan öğrendiğime göre şöhreti hiç de iyi olmayan sokaklara girdik, bir dükkârun yahut ardiyenin önünde durduk. Hâmid, dükkanın arkasındaki küçük kapıyı çaldı; galiba çalış şekli içeridekilerin anlayacağı bir işaretti. Bir müddet sonra kapı önce hafifçe aralandı, sonra açıldı. Burası bi-

zim Rumlardan birinin halı deposu muymuş, neymiş! Halı balyaları arasında bir çilingir sofrası kurulmuştu; ve tabii rakı ve çeşit çeşit mezeler... Belli ki monşer Hâmid, alaturka işret zevkini burada tatmin ediyordu. Arkalıksız iskemlelere oturduk ve demlenmeye başladık..."

Yahya Kemal, hikâyesini "Böylece Şair-i Azam'ın Londra'sını ve görüştüğü yüksek sosyetenin lordlarını, leydilerini tanımış oldum!" diyerek hafif bir alayla noktalamış, fakat son cümlesinin yanlış anlaşılabileceğini düşünerek hemen ilâve etmişti:

"Ben Hâmid'in şairliğinden ziyade, monşer görüntüsünün arkasında gizlediği bu rintliğini severim!"

Ve Hâmid'in şiiri hakkındaki düşüncelerini anlatmaya başlamıştı. Onun saf şiiri nadiren yakaladığı düşüncesindeydi; hemen hiçbir eserini sonuna kadar okumayan hayranları onun kof, tumturaklı, ve hakikatte lâf gürültüsünden başka bir şey olmayan, üstelik Türkçe hatalarıyla dolu mısralarını seviyor ve bunları erişilmez bir deha eseri olarak gördükleri için şaire farkında olmadan en büyük kötülüğü yapıyorlardı. Bunların hiçbiri Hâmid'in en meşhur dramı olan *Finten*'i bile sonuna kadar okumamışlardı, sadece Davalaciro'nun tumturaklı nutkuyla bilirlerdi; hiçbiri:

Cânânın o günkü hâli eyvâh
Eyvâh benim o günkü hâlim

gibi bir mücevher parçasına benzeyen hakiki şiir pırıltılarına dikkat etmiyordu. Bebek'te tazelenen dostlukları sırasında Yahya Kemal'in diline bu mısralar pelesenk olmuş ve içinde kapanmak üzere olan bir yarayı sızlatmaya başlamıştı. Evlilik projesi suya düşünce resim tekniğini ilerletmek bahanesiyle çekip Paris'e giden Celile kimbilir nere-

lerdeydi şimdi? Kalp ağrılarının dinmeye yüz tuttuğunu zannediyor, nekahet devresini yaşayan bir hasta gibi tatlı bir mutluluk hissediyordu, fakat...

Güzel bir Bebek akşamında oturmuş Boğaz'ı, batan güneşin karşı kıyılarda tutuşturduğu camları, Küçüksu'yu ve arkasındaki ormanları seyrederken açıktan iki sandalın süzülüp geçtiğini gördü. Birden bu sandalların birinden "bir bestenin engin sesi" yükselince kalbinde kapanmaya yüz tutmuş yaranın âni bir neşter darbesi yemişcesine keskin bir sızıyla yeniden kanayıverdiğini hisseti. Bu, evet, ilk defa Kısıklı'daki dergahta Şeyh Ali Efendi'den dinledikleri, daha sonra Tanburi Cemil Bey'in bir plağında Hafız Âşir'in sesinden defalarca birlikte yudumladıkları şarkıydı. Hâşim Bey'in bir aşkın uzak hâtırasını uyandıran Bestenigâr şarkısı:

Kaçma mecbûrundan ey âhû-yı vahşî ülfet et
Gayrı bu gibi bîgânelikten geç, vefâyı âdet et
Bezme gel sermest-i hicrin neş'eyâb-ı vuslat et
Şarkı söyle, raksa çık, sâkîlik eyle, sohbet et

Sanki o ateşten gömleği yeniden giymişti; zannetti ki biten gün, kendisini dergâhta dişi bir parsın gözlerine benzeyen gözleriyle büyüleyip râm ettiği gündü. Dilinde, *Telâkî*'nin mısralarından biri belirdi:

Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde

Geç vakit eve döndüğünde, zihninde yeni bir şiirin çatısı aşağı yukarı kurulmuştu. Sabah tan ağarırken bitkin bir vaziyette kendini yatağa attığında, masasındaki müsvedde yığının en üstündeki kâğıtta tamamlanmış bir şiir vardı: *Ses*. Şiir yazmaya başladığı günden beri ilk defa, bir şiiri bir oturuşta tamamlamıştı:

Fazıl'a

Günlerce ne gördüm, ne de bir kimseye sordum;
"Yârab! Hele kalb ağrılarım dûrdu" diyordum.
His var mı bu âlemde nekahet gibi tatlı?
Gönlüm bu sevincin helecâniyle kanatlı
Bir tâze bahar âlemi seyretti felekte.

Mevsim mütehayyil, vakit akşamdı Bebek'te;
Akşam... Lekesiz, sâf, iyi bir yüz gibi akşam...
Tâ karşı bayırlarda tutuşmuş iki üç cam,
Sâkin koyu, şen cepheli kasriyle Küçüksu,
Ardında vatan semtinin ormanları kuytu;
Hep neş'eli hengâmede çepçevre yamaçlar
Hep aynı tahassüsle meyillenmiş ağaçlar;
Dalgın duyuyor rüzgârın âhengini dal dal,
Baktım süzülüp geçti açıktan iki sandal;
Bir lâhzada bir pancur açılmış gibi yazdan
Bir bestenin engin sesi yükseldi Boğaz'dan.
Coşmuş gene bir aşkın uzak hâtırasıyle,
Aksetti uyanmış tepelerden sırasıyla,
Dağ dağ o güzel ses bütün etrafı gezindi;
Görmüş ve geçirmiş denizin kalbine sindi.

Ânî bir üzüntüyle bu rü'yâdan uyandım
Tekrar o alev gömleği giymiş gibi yandım.
Her yerden o, hem aynı bakış, aynı emelde,
Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde;
Her yerden o, hem aynı güzellikle, göründü,

Sandım bu biten gün beni râm ettiği gündü.

3 Mayıs 1920

Evet, bu şiir tam da yazmak istediği şiirdi! Birbirine zıt iki duyguyu aynı anda yaşıyordu; sanki kalbinin bir tarafında yeniden uyanan "ağrı," öbür yanında nihayet özlediği şiiri yazmış olmanın verdiği sevinç ve mutluluk. *Ses*'i birilerine okumak ve duygularını paylaşmak için yanıp tutuşuyordu. Birkaç defa Abdülhak Hâmid'e açılmaya niyetlendi, fakat vazgeçti. Çok sevdiği Lüsyen'i boşayıp bir İtalyan kontuyla, Kont Soranzo'yla evlendiren, hatta nikâhta şahitliğini yapıp gerdek gecesi Pera Palas'ta bitişikteki odada kalan ihtiyar âşığın kalbindeki yaranın –belli etmese de– çok daha derin olduğunu biliyordu. İkisi de yalnızdı, ikisi de "kalp ağrısı" çekiyordu. Yahya Kemal, aslında Celile Hanım'la evlenmekten Şair-i Azam'ın şimdi yaşadığına benzer bir duruma düşmekten korktuğu için kaçmıştı. Hâmid, Yâver Efendi Lokantası'ndaki sohbetleri sırasında aşklarından zaman zaman söz ediyor, fakat sözü Lüsyen'e asla getirmiyordu.

BİR SABAH yine Yâver Efendi Lokantası'nda buluştular. Çaylarını içerlerken Hâmid, Brüksel elçiliği günlerini anlatmaya başlamıştı; belki de sözü Lüsyen Hanım'a getirecekti, fakat tam o sırada Bebek koyuna demir atmış olan Ertuğrul yatına birçok muş'un yaklaştığını, redingotlu ve askeri üniformalı paşaların birer birer yata çıktıklarını gördüler. Belli ki, sadrazam hazretleri mühim ve gösterişli bir seyahate çıkıyordu. Yat biraz sonra demir aldı, fakat hareket eder etmez öyle bir gürültü koptu ki, orada bulunanlar rıhtımın çöktüğünü zannederek kaçıştılar. Dümeni Bebek şamandırasının zincirine takılan yat, bu şamandıraya bağlı ne kadar gemi, pazar kayığı, salapurya, mavna varsa hepsini birden çekivermişti. Bahriye neferleri derhal

1920'lerde Yahya Kemal

sandallara atlayıp dümeni kurtarmak için epeyce uğraştılarsa da, zincir kopacak gibi değildi. Neden sonra Kasımpaşa'dan bir tahlisiye romorkörüyle gelen dalgıçlar denize dalarak çalışmaya başladılar.

Abdülhak Hâmid ve Yahya Kemal, olup biteni Yâver Efendi lokantasından neşe içinde seyrediyorlardı. Hâmid bir ara, Kuvayı Milliye'ye telmihte bulunarak kendi kendine söylendi:

"Şimdi de kuvayı tabîiyye!"

Ve tabii gibi görünen bu hadisenin aslında metafizik açısından yorumlanabileceğini ilâve etti. Sonra şamandıranın durup dururken sadrazam paşanın başına dert açmasını bin dereden su getirerek açıklamaya çalıştılar. Yahya Kemal bir ara eskilerden "hâle muvafık" bir kıta hatırladı:

Bin yaşa ey vezîr-i deryâ-dil
Asâf-ı bî-muâdil ü âdil
Ver donanmaya takviyet şandır

Gemisini kurtaran kapûdandır

Kıta Hâmid'in çok hoşuna gitmişti; kıs kıs gülerek "Gemisini kurtaran kapûdandır" mısraını mırıldanıp duruyordu. Dalgıçlar dört saatlik bir çalışma sonunda zinciri kesip dümeni kurtarmayı başardılar. Ertuğrul yatı İzmit'e gitmek üzere koydan açılırken Yahya Kemal, şahit oldukları bu "mâbâde't-tabiiyye" hadisesinin hâtırasını ebedîleştirmek için irticalen söylediği beyti defterine kaydediyordu:

Söyle, bir gün gelirse bir sırası,
Neydi kasdın Bebek şamandırası?

Yahya Kemal, sansürün dikkatinden kaçıp *İleri*'de başmakale olarak yayımlanan "Bebek Şamandırası" başlıklı ironik yazısında –henüz ikinci yazısıydı– bu hadiseyi anlatıyordu ve Sadrazam Ferit Paşa'yı öfkelendireceği aklının ucundan bile geçmemişti. İlhami Safa ve Cemaleddin Bey'ler, ertesi sabah yazıyı okuduklarında donup kaldılar. Yazı İşleri müdürü İlhami Safa önceki gün göz ucuyla okuduğu bu yazıdaki ince istihzayı fark etmemiş, sansürden de ses çıkmayınca kullanmakta bir sakınca görmemişti. O sabah gazetenin bulunduğu Reşid Efendi Hanı'nı kuşatıp gözetlemeye başlayan Arnavut Tahsin'in taharri memurları öğleye doğru, İngiliz askeri polis üniforması giymiş Ermenilerle birlikte *İleri*'nin idarehanesine dalıverdiler. İlk soru:

"Bu yazıyı kim yazdı?" oldu.

Önce biraz kem küm eden İlhami Safa sıkıştırılınca Yahya Kemal'in ismini vermek zorunda kalmıştı. Ancak bu, onun Cemalettin ve Sami Bey'lerle birlikte Nemrut Mustafa Divanı'nı boylamasını önlemeye yetmedi. Yahya Kemal ise ortadan kaybolmuştu. Ferit Paşa'nın ve Nemrut Mustafa'nın hışmından yazının provasındaki müttefikler arası resmi sansürün damgası ve Fransız işgal kuvvetlerinin ot müte-

ahhidi Sedat Nuri'nin tavassutu sayesinde kurtulmuşlardı ve kendilerine ecel terleri döktüren Yahya Kemal'in yazılarını artık daha dikkatli okuyacaklardı.

PEYAM 1914 yılında kapatıldıktan sonra, *Nevsâl-i Millî* 1330'da çıkan "Nigâr Hanımefendi" ve Yakup Kadri'nin zoruyla *İkdam* için yazdığı "Boğazlar Meselesi" başlıklı yazıları sayılmazsa, nesirden tamamen kopmuştu. Mütareke imzalandıktan sonra, bir ara *Sabah*'ta, daha sonra *Zaman*'da yazmaya başladıysa da, bu iki gazeteden, yayın politikaları hoşuna gitmediği için çabuk ayrıldı. Aslında gazete yazarlığı hiç sevmediği bir meslekti; bütün yazma enerjisini şiire hasretmek istiyordu. Ne var ki ülkenin en sıkıntılı devrinde susmak doğru değildi; doğru bildiklerini bir şekilde mutlaka söylemeliydi. *İleri*'den gelen teklifi bu düşüncelerle kabul etmişse de daha ikinci yazısında başı derde girince çok ürkmüştü. Ancak başının ilk derde girişinde sahayı terk etmek, iki eski dostunu, Yakup'la Falih'i haklı çıkaracaktı. Evet, yazmaya devam etmeliydi. Usta bir yazarın her istediğini başını derde sokmadan yazabileceğini biliyordu. Fakat gazete yazısı yazmak için ne zaman kalemi eline alsa, zihni yarım kalmış şiirlerin ve mısraların işgaline uğruyordu. Âh, onca şiir beklerken gazeteye yazı yetiştirmeye mecbur olmak ne büyük eziyetti!

"Bebek Şamandırası" yazısı yüzünden arandığı sırada, Anadoluhisarı'nda bir dostunun evinde saklanırken, 1910 yılında Roscoff sahilinde bir med zamanı yazmaya başladığı ve *İnkıraz* adını vermeyi düşündüğü şiire yeniden dönmüş, fakat bitirememişti. Bir gecede yazdığı *Ses*, galiba bir istisna olarak kalacaktı. Önce rakı sofralarında keyifler kıvamını bulduktan sonra dostlara okunan bir şiir gitgide yayılacak ve dilden dile dolaşarak neşredilmeden önce meşhur olacaktı.

Darülfünunlu gençlerin *Dergâh*'ı çıkarmaya başladıktan sonra yaşadıkları en önemli edebiyat hadiselerinden biri Haşim'in *Bir Günün Sonunda Arzu*'su ise, diğeri *Ses* şiiriydi. *Ses*'i okuyan ve o eski macerayı bilenler, Yahya Kemal'in Celile Hanım'a hâlâ sırılsıklam âşık olduğunu öğrendiler. Ateş küllerin altında bütün yakıcılığıyla duruyordu. Derhal şiir defterlerine yazılan ve ezberlenen bu şiir yalnız Cenab Şahabeddin tarafından eleştirildi; Darülfünun'daki öğrencilerine, "Sade Türkçe ile güzel söylenmiş, lakin içinde bir şey yok!" dediği işitilmişti. Yahya Kemal, bu söz kendisine nakledilince alaylı bir gülüşle:

"İşte çocuklar," dedi, "Cenab Şahabeddin Bey'in şiir anlayışıyla, bizim anlayışımız arasındaki esas fark bu cümlededir!"

Ne demek istediğinin anlaşılmadığını görünce açıklama ihtiyacı hissetti:

"Eskiler lâfızla manayı birbirinden ayrı görürlerdi; halbuki bize göre, asıl şiir lâfızla mana arasındaki bir milimetrelik fark bile kalktıktan sonra, yani lisan mısrada tek başına mana kesildiği zaman başlar!"

Yahya Kemal, o gün gençlerin dikkatini, Haşim'in *Bir Günün Sonunda Arzu* şiirindeki "*Akşam, yine akşam, yine akşam*" mısraı ile *Ses*'teki "*Akşam... Lekesiz, sâf, iyi bir yüz gibi akşam*" mısraındaki benzerliğe çekmişti. Ahmet Hamdi biraz hayretle:

"Fakat hocam," dedi, "Haşim Bey'in şiiri sizinkinden önce çıktı!"

Yahya Kemal, öfkeli mi, müstehzi mi olduğu anlaşılmayan bir sesle konuyu kapattı:

"Lâtif çocuk, *Ses* bir yıldır elden ele dolaşıyor!"

AHMET HAŞİM birkaç gün sonra, akşam üzeri, İkbal'e uğradı. Garsonların hemen koşuşturduğu nargilesini ve kahvesini keyifle hö-

pürdetmeye başlamıştı ki, Dergâhçı gençler her zamanki gibi onu biraz konuşturup yakası açılmadık nükteleriyle neşelenmek ümidiyle etrafını çeviriverdiler. İçlerinden biri vakit kaybetmeden *Ses*'i okuyup okumadığını sordu. Haşim, neşeli bir sesle:

"Okudum," dedi, "okumaz olur muyum? Bu şiirsizlikte hiç yoktan iyidir!"

Gençler, Yahya Kemal'in söylediklerini nakletmek arzusuyla yanıp tutuşuyor, fakat dedikodu etmiş ve zaten araları şekerrenk olan iki şairi büsbütün birbirine düşürmüş olmamak için kendilerini tutuyorlardı. Onların bu niyetini sezen Haşim, nargilesinden çektiği dumanı kahvesinden aldığı küçük bir yudumla tatlandırdıktan sonra:

"Biliyorum," dedi, "şimdi siz beni Yahya Kemal Bey aleyhinde söyletip hemen kendisine yetiştirmek istiyorsunuz!"

Gençler, yemin billâh ederek böyle bir niyetlerinin bulunmadığını söylediler. Sadece Yahya Kemal'in *Ses* şiirinde üzeri kapalı olarak anlattığı aşk macerasını merak ve bu konuda kendisinin bir şeyler bildiğini tahmin ediyorlardı, o kadar. Haşim, Yahya Kemal'i Paris'ten döndüğü günlerde tanıdığını, fakat araya askerliğinin girmesi yüzünden fazla görüşme imkânı bulamadıklarını, aşk macerası hakkında bildiklerinin de müşterek dostları Yakup Kadri'nin kendisine anlattıklarından ibaret olduğunu belirtti. Fakat gerek Celile Hanım ve ailesi hakkında uzun uzun anlattıkları, gerekse Yahya Kemal'in aşk macerasının safhaları hakkında bildikleri, bu meseleye özel bir ilgi duyduğunu gösteriyordu:

"Bizim Yakup," dedi, "Yahya Kemal'in Celile Hanım'ı çok kıskandığını, bu yüzden sıtmalı muhayyilesinin yarattığı saçma kuruntularla hem kendisini, hem sevgilisini perişan ettiğini söylemişti. Hazret, belki de Celile aşkına henüz evliyken cevap verdiği için kendisine de

ihanet edebileceğini, yani onun fettan ve vefasız bir kadın olduğunu düşünürmüş. İki sene evvel *İnci*'de çıkan *Deniz* mazumesindeki *'Kirpikleri süzgün o ihanet dolu gözler'* mısraı bu kuruntularının eseri imiş!"

Haşim, bunları söyledikten sonra tuhaf bir şekilde öfkelendi; zaten her zaman ateş gibi parlayan gözleri âdeta kıvılcımlar saçmaya başladı:

"Halbuki kadıncağız bizimkini samimi ve ihtiraslı bir aşkla seviyormuş. İşte çoluğunu çocuğunu, evini barkını terk edip ayıplanmayı ve dedikoduyu göze alarak kalbini sana açmş, be adam! Daha ne istiyorsun? Yakup'un dediğine göre, güveylik gömlekleri bile bohçaya konulmuş. Celile artık izdivaca olup bitti gözüyle bakıyormuş, oturacakları evi nasıl döşeyeceklerini bile en ince teferruatına kadar tespit etmiş. Sevdiği adam şair ya, hah ha ha, İstanbul'un hangi semtinde oturmak ve evini nasıl tefriş etmek istermiş? Hepsini ona soruyormuş, kadın ressam, Zonaro'nun talebesi, oturacakları evin dekorasyonunu bizzat yapacakmış, fakat büyük şairimiz yok hangi renkleri severmiş, yok hangi çizgilerden hoşlanırmış? Yakup, Yahya Kemal'in Celile Hanım bunlardan bahsettikçe telaşlandığını ve her seferinde lâfı değiştirmeye çalıştığını söylemişti. Bir gün demiş ki: 'Ben bu kadar dile gelmiş bir kadınla nasıl evlenirim, sonra bana herkes ne der, ne gözle bakar?' Bak bak, beyimiz hani rinddi? Hayır, Ziya Gökalp'in kayırmasıyla Darülfünun'a müderris oldu ya, statü meselesi! Madem öyle düşünüyordun, kadını niye yıllarca oyaladın demezler mi adama? Hayır..."

Haşim'in konuşurken yüzündeki ifade ve gözlerindeki ışıltılar, Yahya Kemal'in Celile Hanım'ı atlatmasından çok bir kadın tarafından öylesine sevilmiş olmasına kızdığını gösteriyordu. Dergâhçı gençler şaşırmış, biraz da ürkmüşlerdi. O anda Yahya Kemal çıkagelirse, ne

olurdu? Mustafa Nihat araya girdi:

"Ama efendim, Yahya Kemal Bey'in maddi imkânları mahdud olduğu için Celile Hanım'a lâyık olduğu bir refahı temin edemeyeceği endişesiyle izdivaçtan vazgeçtiği söyleniyor!"

"Hadi canım sen de! Kadın her şeye razı! Korktu deyin siz şuna! Meşhur şair ve müderris dile gelmiş bir kadınla evlenip şöhretini lekelemekten korktu! Evlendikten sonra aldatılmaktan korktu!"

Bunları söyledikten sonra gençlere doğru eğilen Haşim, çok önemli bir sır veriyormuş gibi, fısıltıyla ekledi:

"En çok de neden korktu biliyor musunuz çocuklar? Celile Hanım'ın oğlu Nâzım'dan! Haa, Anadolu'ya geçmiş diyorlar, duydunuz mu?"

Ahmet Hamdi: "Biliyoruz!" dedi.

Mustafa Nihat: "Dört Ümidçi, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya, Vâlâ Nureddin ve Nâzım... Faruk Nafiz'le Yusuf Ziya'yı kabul etmeyip İnebolu'dan geri çevirmişler."

"Her neyse, delikanlı anasıyla hocası arasında bir şeyler olduğunu hissedince çıldırmış. Oğlan sarışın bir izbandut, bizimkinin sıksa suyunu çıkarır. Vuracağım onu diye tutturmuş. Hocanız öyle korkmuş ki, Fahri Celâl'den tavassut istemiş; Fahri'nin kendisi anlatmıştı. Yahya Kemal Bey, Nâzım'a görünmemek için tarihçi Arnavut Azmi Bey'in Göztepe'de oturduğu Servet Paşa köşkünde bir oda tutmuş, bir müddet orada gözlerden uzak yaşamış!"

Ahmet Haşim, rahatlamıştı, arkasına yaslanıp nargilesine asıldı. Dergâhçı gençler, mübalağaya bayılan Haşim'in bazen sevmediği yahut bir sebeple kızdığı insanlar hakkında olmadık hikâyeler uydurduğunu biliyorlardı; yine de çok şaşırmış, allak bullak olmuşlardı. Hayran oldukları hocaları hakkında hayran oldukları bir şairden tat-

sız şeyler duymuş olmanın verdiği suçluluk hissiyle kalkıp izin istediler. Çıkarlarken Haşim arkalarından seslendi:

"Çocuklar, söylemeyi unuttuğum bir şey var: Yahya Kemal Bey'in kendisinden intihalde bulunduğuma dair sözlerinden haberdârım!"

Ertesi gün, Haşim'in İkbal Kıraathanesi'nde bütün söyledikleri Yahya Kemal'e nakledilmişti. Dergâhçı gençler, aralarında kimin lâf götürüp getirdiğini hiçbir zaman öğrenemediler. *Ses* şairinin kavgalı olduğu dostları arasına artık Ahmet Haşim de katılmıştı.

YİRMİBEŞİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN

Mânevî çerçeve beş yüz senedir hep berrak
Koca Mustâpaşa

YAHYA KEMAL bu arada *İleri*'deki yazılarına devam ediyordu. İnönü'de kazanılan başarılar hem işgal kuvvetlerinin baskısını biraz hafifletmiş, hem de bütün milliyetçiler gibi Yahya Kemal'in cesaretini artırmıştı; heyecanı yazılarına çok açık bir şekilde yansıyordu. Mayıs başlarında bir gün oturup derslerinde sık sık sözünü ettiği Alfred de Vigny'nin *Kurdun Ölümü* adlı şiirinden hareketle Milli Mücadele'nin ruhunu anlatan bir makale yazdı. Ertesi gün ilk işi *İleri*'nin idarehanesine gitmekti. Reşid Efendi hanının eski ve kirden kararmış tahta merdivenlerini gıcırdatarak yukarı çıktı, yazı işleri müdürü olan Halil Lütfi'nin odasına girdi, oturdu, cebinden çıkardığı yazıyı uzatıp sordu:

"Bunu gazeteye koyabilir misin?"

Halil Lütfi, yazılarını daha çok talebeleriyle gönderen Yahya Kemal'in bu sefer kendisinin gelmesinden, "Kurdun Dişisi ve Yavruları" başlığını taşıyan bu yazıya ayrı bir önem verdiğini anlamıştı; bir hamlede okudu. Anadolu'daki milli mücadelenin anlatıldığı, birkaç ay önce Meclis tarafından kabul edilen İstiklâl Marşı'nın "Hakkıdır Hakka tapan milletimin istiklâl" mısraıyla biten son derece etkileyici bir yazıydı bu. Halil Lütfi heyecanlanmış, fakat fikrini söylemeden önce

hafif bir tereddüt geçirmişti. Sansürün satır gibi işlediği netâmeli günlerdi. Yahya Kemal, dostunun tereddüdünü ferkedince:

"Yoksa korkuyor musun?" diye sordu.

"Hayır," dedi Halil Lütfi, "bunu gazeteye koyacağım ve mutlak bir yolunu bulup sansürden kaçıracağım!"

Yazı, *İleri*'nin 4 Mayıs 1921 tarihli nüshasında çıktı. Sansür yine atlamış ve taharri memurları yabancı polislerle birlikte matbaayı yine basmışlardı. Müttefiklerarası sansür hatasını kabul edince gazete kapatılmaktan kurtuldu. Fakat Yeniköy'de bir evde gizlenen sorumlu müdür Sami Bey'i tutuklamak için çok aradılar. Yahya Kemal de haberi alır almaz ortadan kaybolmuştu; yazılarını bir süre saklandığı yerden gönderdi. 30 Haziran 1921'de çıkan "Yunanca Harp" *İleri*'deki son yazısıydı.

Ve *Dergâh*'ın 20 Temmuz 1921 tarihli yedinci sayısını alanlar, Yahya Kemal'in köşesinde Mustafa Şekip imzasını görünce şaşırdılar. İkbal Kıraathanesi'ndeki köşesinde akşamları çay içip nargile fokurdatan ve zehirli diliyle Yahya Kemal'i çekiştiren Ahmet Haşim'e göre, "Nişli Âgâh" Yunan ileri harekâtı başlayınca işlerin kötüye gittiğini düşünmüş ve tevkif edilmekten korktuğu için Sofya'ya kaçmıştı. Bir başka rivayet de Yakup Kadri ve Falih Rıfkı'yla birlikte Anadolu'ya davet edildiği, hatta yol masrafları için kendisine bir miktar para gönderildiği, daveti kabul edip etmeme konusunda karar vermeye çalışırken Eskişehir bozgunu haberi gelince soluğu Sofya'da aldığı yolundaydı. Bu rivayetin Falih Rıfkı'dan çıktığı söyleniyordu.

Dergâhçı gençlere gelince, onlar hocalarının kaçmadığını, Bulgaristan'a Sofya kaplıcalarında tedavi görmek maksadıyla gittiğini söylüyorlardı, ama bazılarının içindeki şüphe kurdu uyanmıştı bile.

TEMMUZ başlarında bir akşam üstü birkaç yakın dostu dışında kimseye haber vermeden Çar Ferdinand vapuruna binip Burgaz'a geçen Yahya Kemal, orada bir gece kaldıktan sonra Sofya'ya gitmek üzere trene binmişti. Sahilden Filibe'ye kadar ovadan ilerleyen trende, kompartımanın penceresinden kuzeyde rüya gibi uzanan Balkan tepelerine bakarken içi titriyor, göz pınarlarına yaş hücum ediyordu. Türkün gönlünde dağ varsa Balkan'dı, nehir varsa Tuna. Aradan yüzyıllar geçse bile, o karlı tepeler ve o coşkun sular Rumeli çocuklarının kalbinden silinmeyecekti. Balkan şehirlerinde geçen çocukluğunu ve Rakofça kırlarını düşündü. Bu coğrafyayı görüp de akıncı cedlerinin ihtirasını duymamak mümkün müydü? Yol boyunca Aydos, Karînâbâd, Yanbolu ve Yeni Zağra'nın tek kalmış beyaz minareleri seçiliyordu. Daha sonra Rusların Duranlı çatışmasında ölen askerleri için diktikleri âbide.

Yahya Kemal, Duranlı'dan sonra bir dağ eteğine kurulmuş Eski Zağra'yı görünce, çocukken Recâizâde'nin *Talim-i Edebiyat*'ında bir yazısını okuduğu Eski Zağra müftüsü Râci Efendi'yi hatırladı. Tesiri kalbinden hiç silinmeyen o küçük okuma parçasının alındığı *Târihçe-i Vak'a-i Zağra*'yı, bir gün Fâtih'ten geçerken bir mahalle bakkalının camında görecek ve yıllar sonra çok sevdiği bir dostuyla karşılaşmış gibi sevinecekti. Bu kitabın başında bir kıta vardı ki, mısralarından biri, Rumeli'nde yaşadığımız beş yüz yıllık macerayı eşsiz bir belâgatla özetliyordu:

Azîz-i vakt idik a'dâ zelîl kıldı bizi

Yahya Kemal'in ağlayarak okuduğu *Târihçe-i Vak'a-i Zağra*'da, Râci Efendi, General Gurko'nun Eski Zağra'ya girişini, Müslümanların çocuk, kadın, ihtiyar denmeden nasıl kesildiklerini, Süleyman Paşa or-

dusu tarafından kurtarılınca "cehennemi bir matemden birden delice bir sevince nasıl geçtiklerini," İstanbul'a doğru acıklı göçü, yollarda ve daha sonra İstanbul'da yaşanan sefaleti sade ve son derece tesirli bir dille anlatıyordu. Uzaktan bir iki camii ve minaresiyle kanlı 93'ü hatırlıyormuş gibi düşünceli görünen Eski Zağra, bugün bir Bulgar şehriydi.

Tren, Eski Zağra'dan sonra irili ufaklı istasyonlardan geçerek nihayet Filibe ovasına ulaştı. İşte Meriç ve karşıda ağaçlıklı Rodop dağları. Önce kalabalık Filibe istasyonunda uzunca bir mola, sonra Köstence kaplıcaları ve Sofya.

Yahya Kemal, "hendesî ve sakîl" bir Amerika köyüne benzettiği modern Sofya'yı hiç sevmemişti. Düz ve uzun caddeler üzerinde, Avrupakârî olmak iddiasındaki zevksiz bina dizileri ve ne tarafa bakılırsa bakılsın bıkkınlık yaratan geometrik bir düzen. Meydandaki Slav katedrali de Yahya Kemal'in ruhunu fena halde sıkıyordu ve daha ilk günden İstanbul'u özlemeye başlamıştı. Sofya'da tanıdığı Deliormanlı Necmettin Bey'e, katedralin yanından geçerken bir gün:

"Şu yapıya uzaktan dikkatle bakınız," demişti, "bu ne çirkin ve hantal bir şeydir. İslav kabalığının bütün hususiyetleri bu kilisede toplanmış. Herifler, meydana mimari ve ince sanat yerine sanki kocaman bir lokomotif oturtmuşlar!"

Sofya'da, Makedonyalı Türk dostu bir Bulgarın işlettiği İspilendit Palas oteline yerleşen Yahya Kemal, burada Deliormanlı Necmeddin Bey'den başka gazeteci Mehmet Behçet, *Tunca* gazetesi sahibi Ahmet Fâzıl ve Alyanak Mustafa Şerif Bey'lerle de dostluk kurmuştu. Otelin gazinosunda hemen her gün buluşuyor, şiir, politika ve Anadolu'daki büyük mücadele hakkında uzun uzun konuşuyor, bazı akşamlar da birlikte Boris Parkı'na giderek suni gölün gazinosunda oturuyorlardı.

Yahya Kemal damağına uygun içkileri burada bulabildiği ve Bulgar güzellerini seyredebildiği için bu gazinoyu çok sevmişti. Keyfi yerine gelince arkadaşlarına Paris kokan gençlik hâtıralarını anlatıyordu.

O günlerde Sofya'da Türkiye'den gelen Cevat Abbas ve Fuat Bey'ler, başbakan İstanbulinski'nin göz yumması sayesinde bazı faaliyetlerde bulunuyorlardı. Fuat Bey, Rodoplar'da çeteler kurmuş ve Yunan topraklarına girip âni baskınlarla bazı Yunan birliklerini oyalamayı başarmış, hatta muvakkat bir de hükümet kurmuştu. Yahya Kemal'in bu gizli görevlerle ilişkisi var mıydı, kimse bilmiyordu. Onun Sofya'ya geldiği günlerde Cevat Abbas Bey Bulgaristan'dan ayrılmak zorunda kalmıştı.

Yahya Kemal, görevli olarak gelmemişse bile, İstanbul'dan kaçar gibi ayrılışının yarattığı suçluluk duygusundan kurtulmak için bazı gizli teşebbüslerde bulunmuş olabilirdi. Aslında Bulgaristan seyahatinin ardında sadece Nemrut Mustafa Divanı'ndan yargılanıp asılmak veya Malta'ya sürgün edilmek korkusu değil, yirmi yıl önce ayrıldığı ve bir daha dönemediği, Balkan Harbi'nden sonra neredeyse tamamı kaybedilen Rumeli'ye, doğup büyüdüğü topraklara duyduğu büyük hasret vardı. Mümkün olsa da Tuna'yı bir kere daha görebilse, Üsküp'e şöyle bir uzanıp annesinin İsa Bey Mezarlığı'ndaki kabrini ziyaret edebilse, Vardar'ın sularına ve Şardağı'nın bulutlarına selâm verebilseydi.

Bulgaristan seyahati, Yahya Kemal'in hasretini dindirip geçmişin zihnindeki hayalini sileceğine daha da alevlendirdi. Türklük, Avrupa'ya doğru cezr ü meddi biten bir deniz gibi dağlardan çekilmiş, fakat tuzunu bırakmıştı; her yer buram buram Türklük kokuyordu.

Yahya Kemal, bu arada tanınmış Bulgar şairlerinden Borina ile tanışmış, Avrupa edebiyatını çok iyi bilmekle beraber, milli edebiyat

dâvâsı güden ve bir zamanlar Baudelaireperest olan bütün Bulgar şairlerinin şimdi Bulgarlığın değerlerine yöneldiğini, yani "mektepten memlekete" döndüğünü söyleyen bu genç şairde kendini bulmuştu. "Milli şair" İvan Vazof'a duyulan büyük sevginin arkasında da Bulgarların kendilerini bir millet olarak yeniden inşa heyecanı yatıyordu. "Elli yıldan beri Bulgarlığı domuzundan kırmızı biberine kadar bütün millilikleriyle teganni eden ihtiyar şair," akşamüstleri oturduğu Penah kahvesinin taraçasından bir havari edasıyla süzdüğü halkının Victor Hugo'su olmaya özenmişti. Yahya Kemal, ondan tercüme edilmiş bazı parçaları okudu, fakat beğenmedi. Ziyaretine gitmesi yolundaki teklifi de kabul etmedi, çünkü *Beşi Bir Süngüde* adlı şiirini okumuş ve tiksinmişti. Tam o günlerde İvan Vazof âni bir şekilde öldü. Tarih 22 Eylül 1921'di. Hükümet tarafından derhal milli yas ilan edildi. Her yerde çanlar çalıyor, pencerelerden siyah bayraklar çekiliyordu. Cenazenin kalkacağı gün hava son derece kötüydü ve berbat bir yağmur yağıyordu, fakat kralından köylüsüne kadar bütün Bulgar halkı ayaktaydı. Vazof, ruhaniyeti ağır bir cenaze töreninin ardından şehrin göbeğine, büyük katedralin karşısındaki meydana gömüldü.

Vazov'un nefret ettiği ve beşini bir süngüde görmek istediği Türklerden bazı heyetler de ister istemez cenazeye katılmıştı. Yahya Kemal, bu âciz fesli kalabalığa hüzünle bakarken, "gafil" bir Türk:

"Bizde yazık ki böyle büyük bir şair yetişmedi!" dedi.

Yahya Kemal, o anda Vazof'a göre birer Himalaya olan Fuzulî'yi, Bâkî'yi, Nefî'yi, Galib'i, Hâmid'i düşünerek canı fena halde sıkılan Mehmet Behçet Bey'in kulağına eğildi, fısıldadı:

"Görüyorsun ya Behçet, cehalet esaretten de beterdir!"

ANADOLU'dan güzel haberler geliyordu. Yunan ileri harekâtı dur-

durulmuş ve Sakarya'da büyük bir zafer kazanılmıştı. İnisiyatif artık Türk ordusundaydı. Yahya Kemal, teşrinievvel başlarında Filibe'ye geçti. Türklüğünü hâlâ koruyan bu şirin şehirde bir ay kadar kaldıktan sonra Burgaz yoluyla İstanbul'a döndü. *Dergâh*'ın 5 Teşrinisani 1921 tarihli ondördüncü sayısında, hayranları, onun Sofya'da başlayıp vapurda tamamladığı "Balkan'a Seyahat" başlıklı uzun yazısını okudular.

Beş ay kadar sadece *Dergâh*'ta yazan ve Dârülfünun'da dersleriyle ilgilenen Yahya Kemal, zaman zaman öğrencilerinden birkaçıyla, çok zaman da yalnız başına çıkarak "Türk İstanbul"u keşfettiği gezintilere devam ediyordu. Şubat 1922 başlarında *Tevhîd-i Efkâr*'da yazmaya ve gezinti tahassüslerini –bu kelimeyi çok seviyordu– bu gazetedeki yazılarında okuyucularıyla paylaşmaya başladı.

Şubat ortalarına doğru bir gün Topkapı Sarayı'na gitmiş ve bu "rûh eser"i gün boyunca gezmişti. Kendisine rehberlik eden genç dostu Lütfi Bey, burada kâtip olarak çalışıyordu. Divanlar ve vak'anüvis tarihleri arasında eski günlerimizi yaşayan ve III. Selim'e duyduğu saygının bir ifadesi olarak ney üflemeyi öğrenen Lütfi Bey, şairi Harem Dairesi'ne götürdü ve padişah odalarını gösterdi. Bu terk edilmiş koca sarayda nicedir hayaletlere hizmet eden hademelerin ürkek ayak seslerinden ve vecd saatlerinde Lütfi Bey'in üflediği ney'in nağmelerinden başka ses işitilmiyordu. Yahya Kemal, genç Fâtih'in İstanbul'a girdikten sonra Ayasofya'nın kubbesine çıkıp harabe halindeki şehri seyrederken okuduğu meşhur beyti yeniden hatırlayarak hüzünlendi. Evet, işte Kisra'nın köşkünde örümcek kapıcılık ediyor, Afrasiyab'ın kalesinde ise baykuş beş vakit davul çalıyordu.

Yahya Kemal, Topkapı Sarayı'nda, harem dairesinde bir odadan bir odaya geçerken bir saltanat devrinden başka bi saltanat devrine

geçtiği duygusuna kapılmıştı. Her oda, sahibinin kişiliğini ayna gibi yansıtıyordu. İşte Yavuz Selim'in odası; ne kadar küçük ve sade. Büyük cihangir sanki kapıda eyerlenmiş bekleyen atına binip yeni bir sefere çıkacak. Üçüncü Murad'ın odası at oynatılacak kadar geniş ve kubbeli. Karşılıklı iki köşede iki yatak; bu oda kadın kokuyordu, fakat Dördüncü Mehmet'inki kuytu ve insanda saygı hissi uyandıran bir sadelikteydi. Üçüncü Selim'in Haliç'e bakan ışıklı odalarına ayna, kadife, canfes ve bahardan oluşan hâtıralı bir hava sinmişti. Hâsılı bu mimari manzumede Fâtih'ten Sultan Abdülmecid'e kadar, oda oda bütün Osmanlı tarihini okumak mümkündü.

Harem'den çıktıktan sonra gittikleri Revan Köşkü'de Yahya Kemal bir ara dikkat kesildi; derinden derine bir Kur'an sesi geliyordu. İçinde gezindikleri mimariyi şaşırtıcı bir güzellikle tamamlayan bu sesin nereden geldiğini sordu. Lütfi Bey:

"Hırka-i Saadet dairesinden!" dedi.

Birlikte sesin geldiği pencereye yaklaştılar. Ruhani yeşilliğe bürünmüş dairede, pencereye arkası dönük bir şekilde oturmuş bir hâfız, öteki âleme dalmış bir ruhun rahatlığı içinde okuyor, ikinci hâfız da gözlerini yummuş, tesbih çekerek sırasını bekliyordu. Yahya Kemal, Hırka-i Saadet dairesinde ne zamanlar hatim indirildiği sordu. Lütfi Bey gülümseyerek ve Kur'an sesinin yaydığı ruhaniyeti bozmayacak bir sesle:

"Belki inanmayacaksınız," dedi, "her gün, her saat! Dört yüz seneden beri geceli gündüzlü, bilâfâsıla!"

Yahya Kemal hayretler içindeydi. Lütfi Bey şöyle devam etti:

"Yavuz Selim, hilâfet alâmetleri olan Hırka-i Şerif, Sened-i Şerif ve diğer mukaddes emanetleri Mısır'dan İstanbul'a hatimler indirterek getirtmiş. İstanbul'a vardığı gece Saray'da yüksek bir yere yerleştirdi-

ği bu emanetlerin korunacağı asıl mekân harıl harıl inşa edilirken, sefer yorgunluğuna aldırmaksızın sabaha kadar ayakta beklemiş ve o gece, geceli gündüzlü Kur'an okunması için, kırkıncısı kendisi olmak üzere kırk hâfız tayin etmiş. İşte o günden bugüne, bu dairede bir saniye ara verilmeksizin Kur'an okunuyor. Bu hâfızlar el'an kırk kişidir. Görevlerini ikişer ikişer nöbetleşe yerine getirirler. Bugün bu iki hâfız nöbettedir."

Yahya Kemal dört yüz yıllık bu gelenekten o gün orada haberdar oldu. Çok etkilenmişti. Topkapı Sarayı'nda gördüklerini ve yaşadığı duyguları *Tevhîd-i Efkâr*'ın 14 Şubat 1922 tarihli nüshasında çıkan "Hilâfete Yakın Bir Gün" başlıklı yazısında anlattı. Bu geleneğin önemini yeterince vurgulamadığını düşünmüş olmalı ki, aynı gazetenin 30 Mart tarihli nüshasında çıkan "Ezan ve Kur'an" başlıklı yazısında konuyu yeniden ele alacak ve gezintilerinde keşfettiği hakikati şöyle özetleyecekti:

"Bu devletin iki manevi temeli vardır: Fâtih'in Ayasofya minaresinden okuttuğu ezan, ki hâlâ okunuyor; Selim'in Hırka-i Saadet önünde okuttuğu Kur'an, ki hâlâ okunuyor. Eskişehir'in, Afyon Karahisar'ın, Kars'ın genç askerleri! Siz bu kadar güzel iki şey için döğüştünüz!"

YAHYA KEMAL, halk tarafından büyük bir zevk ve heyecanla okunan bu yazıların hem pozitivist aydınları, hem İslamcıları, mesela Dârülfünun felsefe müderrislerinden Ahmet Naim Bey'i rahatsız ettiğini bilmiyordu. 5 Mart Pazar günü dersten çıktıktan sonra dinlenmek üzere Kâtib-i Umumi Behçet Bey'in odasına gitmişti. Ahmet Naim Bey de oradaydı. Biraz sonra:

"Yahya Kemal beyefendi," dedi, "İslamiyete sizin verdiğiniz zararı

bu aralık kimse vermiyor!"

Bu beklenmedik suçlama karşısında şaşıran Yahya Kemal:

"Niçin? Nasıl? Ne gibi?" diye sordu.

"Mesela bugünkü yazınız... Zaten dalâlete düşmüş olan bu zavallı milleti daha da şaşırtıyorsunuz. Bir zaman Türkçülükle, şimdi de İslamiyeti hurafeler üzerine kurulmuş bir din gibi göstererek... Hasılı bu şaşırmış halkı şaşırtmak için yeni yollar icat ediyorsunuz. Bizim Abdullah Cevdet'ten korkumuz yoktur, çünkü o sarahatle dinsizdir ve maddidir; İslamiyeti yıkamaz. Halbuki sizin *Tevhîd-i Efkâr*'da çıkan bu yazılarınız İslam akaidini ve esaslarını baştan başa tahrif ediyor. Beyefendi, İslamiyette ölülere ibadet, mezarlara muhabbet, ölmüş insanları filan veya falan semtte hâzır ve nâzır zannetmek gibi itikatlara yer yoktur. Peygamber efendimizin kendi naaşı bile İslamda takdis olunamaz. İşte İslamın Hıristiyanlığa ve diğer dinlere fâikiyeti de bundandır!"

Yahya Kemal, bazı konularda aralarında ciddi fikir ayrılıkları bulunsa da, öteden beri saygı duyduğu bu samimi ve imanlı İslam âlimini dikkatle dinledi. O gün *Tevhîd-i Efkâr*'da "Bir Rüyada Gördüğümüz Eyüp" başlıklı yazısı çıkmıştı. Yine bir gezintiden sonra kaleme aldığı bu yazıda, Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretini, devesinin Ebâ Eyyûb'un evinin önünde duruşunu, o eve misafir oluşunu, hicretten sonra Mekkeli müşriklerle yapılan Bedir savaşında Ebâ Eyyûb'un peygamber sancağını taşıyışını, katıldığı bir İstanbul muhasarasında şehit düşüp şimdi yattığı noktaya gömülüşünü, sonraki asırlarda İstanbul'u fethe gelen İslam ordularının onu hatırlayışlarını, bu geleneğin Türk ordularına intikal edişini, nihayet 1453'te halk tarafından bir veli olarak kabul edilen Akşemseddin'in fetihten birkaç gün önce, "âlem-i mânâ"da Ebâ Eyyûb'un kabrini keşfedişini, bu keş-

fin yarattığı emsalsiz vecd ve heyecanla şehrin fethedilişini ve fetihten sonra Eyüp'ün servilerle ve mezarlıklarla çevrili güzel ve ruhani bir şehir olarak nasıl kurulduğunu anlatıyordu.

Babanzâde Ahmet Naim Bey'le teneffüs saatleri ve Meclis-i Müderrisîn'in toplandığı zamanlar dışında pek görüştükleri yoktu. Daima güler yüzlü, fakat mânidar konuşan Naim Bey'in kendisine karşı olumsuz duygular beslediğini bilmekle beraber, vatanseverliğinden asla şüphe etmediği bu değerli âlimin Mütareke'den sonra Ferit Paşa'dan yana tavır almasına ve aralarında kendisinin de bulunduğu milliyetçi müderrisleri tasfiye etmek amacıyla kurulan komisyonda görev kabul etmesine hayret etmişti. Bu komisyon Ali Kemal'in Maarif Nâzırı olması üzerine dağıtıldığı için Dârülfünun'da kalan Yahya Kemal, özel sohbetlerde, bazı yazar ve siyaset adamları hakkında aynı şeyleri düşündükleri ortaya çıkınca aslında Naim Bey'e aralarında ruh akrabalığının bulunduğunu fark etmişti. Naim Bey ve benzerleri aslında son derece vatansever insanlardı, fakat sırf İttihat ve Terakki'ye duydukları şiddetli tepki yüzünden Anadolu'daki kıyâma şüpheyle bakıyorlardı. Yahya Kemal bunu biliyor, o gün Naim Bey'in metin bir Müslüman olarak gösterdiği tepkiyi de anlıyordu; hatta fikirlerini açıklarken coşması hoşuna gitmişti. Fakat bazı ithamlardan ve kırıcı kelimelerden rahatsız olduğu için aynı sert tavırla cevap vermek zorunda kaldı:

"Demin 'Biz korkmayız' gibi bir şey söylüyordunuz. Siz kimsiniz, kaç kişisiniz? Çokluksanız bile bütün Türk milletinin târihî hâtıralarına ne karışırsınız? Türk milleti dinini istediği gibi benimsemiştir, diyanetini vatanının toprağına istediği gibi karıştırmıştır. Biz dediğiniz zevat kalkıp da, 'Ey Türkler, İslamiyet sizin vatan toprağınıza bîgânedir, sizin milliyetinizi ve diğer kavimlerin milliyetini ta-

nımaz. Zaten milliyet tanımaz. Sizin filan ve falan 'vatan'a İslamiyetin ruhaniyetini şu veya bu şekilde, hülâsa putpersetâne bir itikat bakiyyesiyle izâfe edilmesini İslamiyet istemez!' demenizle şu memlekette emin olunuz bir yaprak kımıldamaz. Evet, bu millet İslamiyeti kendi mizacına göre kabul etmiş ve çok eski putperestliğiyle karıştırmış ve öyle sever, onun uğrunda yalnız bu sebeplerle ölür!"

Ahmet Naim Bey, İslamın pratikleriyle hiçbir ilgisinin bulunmadığını bildiği Yahya Kemal'in İslam hakkında bu kadar rahat konuşup hükümler vermesine bir hayli şaşırmış olmalıydı. Aslında halkın İslam deyince Yahya Kemal'in yazılarında tasvir ettiği hayat şekillerini anladığını, biliyordu. Fakat bu yanlış bir yorumdu ve İslam âleminin ilerlemesini asırlardan beri engelliyordu. Âkif Bey'in dediği gibi, ilhamı doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp asrın idrakine söyletmek gerekirdi. Evet, Yahya Kemal Bey'in düşünceleri yaşanan gerçeğin ifadesiydi; fakat aynı zamanda mitlere ve efsanelere düşkün bir şair mizacını gösteriyordu.

Yahya Kemal Bey'in Müslümanlığı, Ahmet Naim Bey'in anladığı kadarıyla, kültürel bir Müslümanlıktı; ataları Müslüman olduğu için Müslümandı, o kadar. Halbuki İslam, her şeyden önce bir vahiy hakikati idi, hayatı bütünüyle kavrayan bir nizamı ifade ediyordu. Herhangi bir millet, İslamı kendi milliyetinin unsurlarından biri olarak göremez, onu kendine uygun bir şekle sokamazdı. Müslüman bir kavim kavmiyetini unuttuğu ve İslamın nasslarına tamamen bağlanıp diğer Müslümanları da kendi kavminden saydığı takdirde Müslüman sayılırdı. O halde İslamın safiyetine dönerek kitleleri bütün hurafelerden kurtarmaktan başka bir çıkar yol düşünülemezdi.

Zaman zaman sertleşmekle beraber seviyesini hiç kaybetmeyen ve diğer müderrisler tarafından da soluk soluğa izlenen tartışma hiçbir

sonuca varılmadan noktalandı. Ahmet Naim Bey'in "tekfir" etmese de Müslümanlığından şüphe eder göründüğü Yahya Kemal'in canı çok sıkılmıştı; iki ay kadar sonra aynı doğrultuda yazacağı "Ezansız Semtler" başlıklı yazısının Ankara'da *Sebilürreşad* dergisince iktibas edileceğini ve bir gün bu yüzden Halide Edip'in "irtica" imasında bulunacağını bilseydi daha çok sıkılır, kuruntuları artar ve soğuk soğuk terlerdi.

YİRMİALTINCI BÖLÜM

MAHYA

Âhiret öyle yakın seyredilen manzarada
Koca Mustâpaşa

YAHYA KEMAL İstanbul'u gezmeye ve tahassüslerini *Tevhîd-i Efkâr*'da yazmaya devam ediyordu. Özellikle eski semtleri gezerken gördükleri onda ciddi bir nefis muhasebesi ve Türk kavramı üzerinde yeniden düşünme ihtiyacı yaratmıştı. İşgal İstanbulunda yaklaşan ramazanın hüzünlü heyecanı halkı sararken Aksaray, Fâtih, Süleymaniye gibi eski semtleri gezdi. Nicedir fakir halk tabakalarına terk edilmiş bu semtlerde inkıraz hüznüyle birlikte yaşanan Müslümanlığın sadeliği ve samimiyeti onu büyülemişti.

Bazıları bir zamanların zengin ve zevkli hayatından izleri taşıyan, birbirine yaslanmış, tahtaları kararmış harap ahşap evlerde doğup büyüyen çocuklar müreffeh bir ömür sürmüyor, bir tas çorbayla bir kuru ekmeğin zor konulduğu sofralardan belki tam doymadan kalkıyorlardı, ama, gördükleri bizi Türk yapan ve bir arada tutan bir Müslüman rüyasıydı. Doğduklarında kulaklarına ezan okunuyordu; odalarda namaza durmuş nineler görüyor, mübarek akşamlarda bir minderin köşesinde okunan Kur'an'ın sesini işitiyor, bir raf üzerinde duran Kitabullah'ı indirip küçücük elleriyle açıyor, "gülyağı gibi bir ruh olan sarı sayfalarını" kokluyor, ilk ders olarak besmeleyi öğreniyorlardı. Kandil günlerinin kendilleri yanarken, bayram topları atılırken

seviniyor, cuma ve bayram namazlarına babalarıyla birlikte gidiyor, camilerde şafak sökerken alınan tekbirleri dinliyor, dinin bu merhalesinden geçerek Türk oluyor ve hayata atılıyorlardı. Ya alafrangalaşan çocukların ezansız semtlerde doğup büyüyen çocukları? Bu rüyayı göremeyen çocuklar? Onlar Türklüğü nasıl hissedeceklerdi?

Atalarımız, nereye yerleşirlerse yerleşsinler, orada hemen asmalı bir minare, gölgeli bir mescid belirir, köşede bir türbenin kandili uyanırdı. Halbuki bugünün Türkleri Şişli, Nişantaşı, Kadıköy, Moda gibi semtlere yerleşince bu semtlerin şeklini ve rengini alıyorlardı. Bir Müslüman mahallesinden çok Tatavla'yı andıran Kadıköy ve ona benzeyen zengin semtler, fakir Üsküdar'ın yanında ne kadar çorak ve kuru görünüyordu. Eski Türklerin ruhu ile yeni Türklerin ruhu arasındaki farkı anlamak için İstanbul'un içiyle alafranga semtleri karşılaştırmak yeterdi.

Yahya Kemal, derslerini tamamlayıp Dârülfünun'dan çıktıktan sonra, tek başına yavaş yavaş Koca Mustâpaşa'ya doğru yürürken bunları düşünüyordu. Koca Mustâpaşa! İstanbul halkının kullandığı "Mustâpaşa" telâffuzunu çok seviyor, bunu kendi dil anlayışına ve şiirinin sesine daha uygun buluyordu. Yol üzerinde gördüğü her eski yapıda ve otlar tarafından kuşatılmış her eski kalıntıda beş on dakika durakladığı için Koca Mustâpaşa Tekkesi'ne ulaştığında hava kararmıştı. Türklüğü "en sahih aynadan" aksettiren bu semtte iki dünya yanyana görünüyordu; aradaki duvar kaldırılmıştı sanki, insan bir adım atsa diğerine geçer ve orada bir sevdiğine kavuşabilirdi. Hr yerde derin bir sükûnet hakimdi; pencerelere asaletle çekilmiş perdeler akşamları afif bir aile sessizliğine gömülen evlerdeki sefaleti gizliyordu.

Evet sefalet! Koca Mustâpaşa da eski İstanbul'da kuru ekmekle peyniri lezzetle yiyen ve çeşmeden her su içerken "Şükür Allah'a!" di-

yen mümin, mütevvekkil ve yoksul insanların semtlerinden biriydi. Yine de bakmasını bilenler, bütün dokularına sinmiş ince bir güzellik ve yüzyılların imbiğinden geçmiş derin bir zevk ve yaşama tecrübesini görebiliyorlardı. Bu halk bu güzellikleri "biraz ahşapla biraz kerpiçten," yani "birkaç hiçten" yaratmıştı.

Yesârîzâde hattı nefis bir ta'lik kitâbeyle bezeli kapıdan külliyeye girdi. Sağda ve solda cami ve tekkenin hazireleri yer alıyordu. Hâfız Osman gibi büyük bir hattatın burada yattığını bilen Yahya Kemal, bir süre, sağda hazirenin arkasında, Sünbüliye şeyhlerinin oturduğu ahşap konağın sade güzelliğine takıldı. Sünbül Efendi türbesi, hazireyi geçince hemen sağda yer alıyordu. Gülümsedi; asıl adı Yusuf, lâkabı Zeyneddin'miş, menkıbeye göre bir gün vecd halindeyken bahçesindeki sünbüllerin "tesbih okuduğunu" görmüş ve o günden sonra hiçbir çiçeği koparmadığı için Sünbül lakabıyla anılmaya başlanmış. Mevsimi gelince sarığında hep bir sünbül taşıdığı için kendisine bu lâkabın verildiğini söyleyenler de vardı.

Kurucusunun lakabı, çiçek sevgisi ve sünbül merakını zamanla Sünbüliye'nin geleneği haline gelmişti. Dergâhın Sünbül Efendi'den sonraki beşinci seccadenişini olan Şeyh Necmeddin Seyyid Hasan Efendi'nin hastalık derecesinde sünbül meraklısı olduğunu Ali Emirî Efendi'nin kitapları arasında rastladığı *Netâyicü'l-Ezhâr* adlı yazmada okumuştu. Birçok yeni sünbül çeşidi elde eden ve yetiştirdiği sünbüllerden birine "Şeyh Sünbülî" adını veren Hasan Efendi hakikaten son derece ilgi çekici bir şahsiyetti; sadece çiçek değil, nadide meyveler de yetiştirirdi; o devirde "Şeyh Narı" diye tanınan şâhâne nar cinsi ilk defa onun bahçesinde görülmüştü. Minarelerde kandil yakma geleneğini de Hasan Efendi'nin başlattığını geçen yıl *Peyâm-ı Sabah*'ta Balıkhane Nâzırı Ali Rıza Bey'in yazılarından öğrenen Yahya Kemal'e gö-

re, kandillerde ve ramazanlarda İstanbul'un karanlık gecelerini şehrayine çeviren bu ince gelenek, Türklüğün ışıklı ve güler yüzlü İslam idrakini tarif ediyordu, hatta Türklüğün kendisiydi.

Geçenlerde bir dostu çocukluğunda ramazan denince kandil kandil mahyalar kurulacağını düşünerek çıldırasıya sevindiğini anlatmıştı. İşte Müslüman rüyası! Mütarekenin ilk ramazanında, bizi seven, Rumları da yakından tanıyan yabancı bir dostunun söylediklerini hatırladı. Moda'dan İstanbul'u seyrediyorlardı. Mahyaları ve minarelerin şerefelerindeki kandilleriyle büyülü bir güzelliğe bürünen İstanbul'a uzun uzun bakan yabancı dostun şu sözü, gerçeği veciz bir biçimde özetliyordu:

"Bu şehir Türktür, Türk olmasa insaniyet güzelliğinden bir âlem kaybeder!"

Yunanlıların İstanbul'u dünyaya bir Yunan şehri olarak göstermek için her türlü yola başvurdukları acılı günlerdi. Yabancı dost, İstanbul'u büyük bir hayranlıkla bir süre daha seyrettikten sonra sözlerine şöyle devam etmişti:

"Aziz Yahya Kemal, biliyor musunuz, Rumlar bir senedir bu şehri bize Yunanlı göstermek için ne çarelere başvurdular, kendi evlerinden sonra Beyoğlu'nda Türk emlakini de mavi-beyaza boğdular. Ses çıkarmadınız, fakat bu akşam sizin ve hükümetinizin hiçbir dahli olmadan minarelerin yaptığı bu nümayiş, Yunanlıların bütün iddialarını çürütüp manasız hâle getirdi!"

O yıl gerçekten mahyalar ve kandiller, özellikle Rum azınlığın çirkin nümayişlerine karşı ağırbaşlı bir cevap niteliği taşıyor ve İstanbul'un Türklüğünü vakur bir üslupla dünyaya ilan ediyordu. Yahya Kemal yabancı dostuyla manzarayı seyrederken, İstanbul muhasarasında son hücumdan hemen önce ordunun "Mum Donanması"yla şeh-

ri ateşten bir çemberin içine alışını hatırladı.

İstanbul'u Yunanlı göstermek isteyen Rumların iddialarını sadece kandiller ve mahyalar değil, mühtedi bir Rum'un camiye çevirdiği eski bir Bizans kilisesi olan Koca Mustâpaşa Camii ve çevresinde derinliğine hissedilen Türklük de yalanlıyor ve Yahya Kemal, burada bir Müslüman rüyası yaşıyordu. Giritli Aziz Hosios Andreas'a nisbet edilen ve önce İkonoklazm hareketi, daha sonra Latin işgali sırasında bir hayli tahribata uğrayan manastır, onüçüncü asırda İmparator VIII. Mikhailos'un yeğeni Theodora tarafından esaslı bir şekilde tamir ettirilmiş, ilâve olarak bir de kilise yaptırılmıştı. Koca Mustâpaşa Camii'nin esasını teşkil eden ve fetih sırasında faal olduğu bilinen bu kilise, fetihten sonra kırk yıl kadar metrûk kalmış, 1489 yılında, II. Bayezid'in sadrazamı Koca Mustafa Paşa tarafından camiye çevrilip etrafına yapılan medrese, imaret ve çeşme gibi yapılarla ağır Ortodoks ruhaniyetinden ve manastır havasından kurtarılmıştı.

"Türkün âsûde mizâcıyla Bizansın kederi"nin birbirine karışarak bir "mağfiret iklimi"ne dönüştüğü külliyenin kurucusu Koca Mustafa Paşa mühtedi Rumdu; Sultan II. Bâyezid'in hizmetine verilmiş, zamanla dikkatleri üzerine çekerek sancak beyliği, kapıcıbaşılık, vezirlik ve sadrazamlık gibi çok önemli görevlere getirilmişti. Bazı Osmanlı vakanüvis tarihlerinde, kapıcıbaşılık görevinde iken II. Bâyezid tarafından Roma'ya elçi olarak gönderilen Mustafa'nın Sultan Cem'i zehirli usturayla traş ederek öldürdüğü söyleniyordu, ama bu, Yahya Kemal'in ciddiye aldığı bu iddia değildi. Kapıcıbaşı Mustafa, Roma'ya berber olarak değil, elçi olarak gitmişti ve bir elçinin şehzadeyi traş etmesi ona hiç de mantıklı görünmüyordu.

Şehzade Ahmet taraftarı olduğu gerekçesiyle Yavuz Selim tarafından 1512 yılında idam ettirilen ve cami avlusunda kendisi için yaptır-

dığı türbede değil, Bursa'da toprağa verilen Mustafa Paşa kavi Müslümanlığıyla halkın sevgisini kazandığı için "Koca" diye anılıyordu ve bütün malını mülkünü kiliseden çevirdiği camiye vakfetmiş ve efsunlu sükunuyla insanı kendine çeken iklimin doğmasına yol açmıştı. Asırlar boyunca nur üstüne nur inen bu mekânda, yaşayanlar da ölüler kadar huzur buluyordu.

"Sünbül Sinan'ın ruhu" hakikaten Koca Mustâpaşa'nın camiini ve çevresini kuşatıp zaptetmişti. Burada saatler, bütün bir geçmiş zamanı yekûn halinde içinde taşıdığı düşünülerek geçirilirse, avludaki zarif şadırvanın musluklarından akan suda Sünbül Sinan'ın sesi duyulabilir, Hacı Beşir Ağa'nın 1747 yılında yaptırdığı tek sütun halindeki çeşmenin çizgilerinde onun duruşu görülebilir, dünyada bir benzeri bulunmayan kuş çeşmesinden su içen kuşların ku ku'larında onun zikri, ahşap bir kulübe içine alınıp bir destekle ayakta durması sağlanan Zincirli Servi'nin dokularında onun riyazeti, gölgesinde onun gölgesi hissedilebilirdi.

Avludaki Zincirli Servi, aşağı yukarı aynı yaşta olduğu Koca Mustâpaşa külliyesinin sembolü olmuş ve tuhaf inanışlarla bir çeşit kutsiyet zırhına büründürülmüştü. Zincirin yere değecek kadar uzaması halinde kıyamet kopacağı söyleniyordu. Yahya Kemal Evliya Çelebi'de okumuştu; bir hayır sahibi tarafından yıkılmaması için zincirle bağlanan ve o günden sonra Zincirli Servi adını alan bu servinin "seyri vacip"ti. Yine Evliya Çelebi'ye göre, "Eline denilen mel'un kral elinde nice bin sahabe-i kiram ve sahabe çocukları şehit olup bu camiin avlusu etrafına" gömüldüğü için camideki ruhaniyet hiçbir camide yoktu.

Yahya Kemal'in o gün küçük bir mahalle kahvesinde konuştuğu Kocamustâpaşalılar, bir yığın menkıbe anlatmış ve tuhaf inanışlardan

söz etmişlerdi. Güya Sünbül Efendi türbesi yanındaki kuyunun suyu her muharremde taşar, o ayda bu sudan içen hastalar şifa bulurlarmış. Bunun için bazı arzularının gerçekleşmesini isteyen insanlar, muharremin onuncu gecesi, gün doğmadan türbedarın şişe şişe dağıttığı bu sudan alır, daha sonra Sünbül Efendi'nin kızı Rahime'nin yattığı türbenin kapısını çalarlarmış. Güya kapısı çalınınca türbeden nalın sesleri gelirmiş. Ve türbeler açılır, önce Sünbül Efendi'nin, sonra kızının türbesi ziyaret edilirmiş. İsteyen Rahime'nin kabri üzerindeki yemenilerden birini alıp, kendi yemenisini bırakabilirmiş. Alınan yemeni murat için alınmışsa kıbleye karşı açılır, şifa için alınmışsa hastanın başının altına konur ve ertesi yıl türbeye geri getirilirmiş. Başka bir inanış da şöyleymiş: Arabî ayların ilk cuma günleri, herhangi bir arzusunun gerçekleşmesini isteyenler caminin avlusunda toplanır, ufak birer eşyayı müezzine verirlermiş. Müezzin cuma salâsı verirken bir torbaya doldurduğu bu eşyaları arkasında dolaştırırmış. Daha sonra eşyalarını geri alan insanlar, bunları muratlarına erinceye kadar saklarlarmış.

Avluda demir parmaklıkla çevrili olan Çifte Sultanlar türbesinde de, Hazreti Hasan'la Hüseyin'in kızlarının yattığına inanılıyordu. Efsaneye göre İmparator Konstantin, askerlerinin esir aldığı bu kızları Hosios Andreas manastırı kilisesine kapatmış ve Hıristiyan olmaları için kırk gün mühlet vermiş. Süre dolduktan sonra kiliseye gelen görevliler onları ölü bulmuşlar; çünkü kızların "Yarabbi, bizi gâvur elinde ölmekten koru!" duası kabul edilmiş. İmparator Konstantin'in bir yolunu bulup esir kızlarla dostluk kuran kızı da "Allahım, bana sevdiğim bu kızların acısını gösterme!" diye dua ettiği için aynı gün ölmüş.

Çifte Sultanlar'ı çeviren demir parmaklığı da Yesârîzâde hattı tal'ik

bir kitabenin kuşattığını fark eden Yahya Kemal, dönerken Mahmud-ı Sani devrinde adamakıllı elden geçirilerek barok bir kisveye büründürülen külliyenin bir Yesârîzâde Mustafa İzzet müzesi olduğunu düşünüyordu. Hava çoktan kararmış, vakit bir hayli ilerlemişti, fakat ayakları sanki geri geri gidiyor ve içinde bir ses, sanki:

"Gitme, kal! Sen bu halkın insanısın!" diyordu.

Birden dört yıl kadar önce, Büyükada'da kıldığı bayram namazını hatırladı: Aslında onaltı yaşından beri camiye hiç gitmemişti; sevdiği halkın arasına karışamamak, onun hayatını bir yabancı gibi dışarıdan seyretmek bir süredir kalbini sızlatıyordu. Bayram namazına gitmeye arife gününde karar vermişti, fakat sabah nasıl uyanacaktı? Zaman idraki Paris'te yaşadığı yıllarda tamamen değişmişti; yaşadığı frenk hayatının gecesinde sabah namazına kalkmak çok zor, hatta imkânsızdı. Öyleyse uyumamalıydı ve uyumadı; vakti gelince kalkıp abdest aldı, derin uykudaki az Müslüman Büyükada'nın sessiz sokaklarından geçerek camiye gitti. İçeri girince bütün cemaatin gözleri birden ona çevrilmişti. O güne kadar namaz kıldığına hiç şahit olmadıkları alafranga Müslümanlardan birini camide görmek onları çok şaşırtmış olmalıydı.

Camideki varlığının bir "yabancı" olarak hissedildiğini bilerek ve içi hüzünle dolu bir halde, yavaşça ilerleyen Yahya Kemal iki hamalın arasına oturdu ve va'zı dinlemeye başladı. Vaazdan sonra namazda ve hutbede "Muhammed" adı kulağına geldiği zaman gözlerine yürüyen yaşlar, birden Büyükada'nın o küçücük camiinde, şafak vaktinde, o cemaatin bir parçası haline gelmesini sağladı. Derin bir mutluluk yaşıyordu. Namazdan çıkarken, kapıda Âyan'dan Reşid Âkif Paşa'nın kendisini beklediğini görünce mahcup oldu. Sevinçten gözlerinin içi gülen Paşa bayramlaşmayı unutmuş, elini tutarak şunları söylemişti:

"Bu bayram namazında iki defa mes'udum; hamdolsun sizlerden birini kendi başına camie gelmiş gördüm! Berhudar ol oğlum, gözlerimi kapamadan evvel bunu görmek beni müteselli etti!"

Yahya Kemal'in gözleri o gün olduğu gibi yaşla doldu. Burada sanki Sünbül Sinan'ın ruhu bir kandil gibi yanıyordu. Tam o sırada yatsı ezanı okunmaya başladı; tuhaf bir bozgun duygusuyla ve kaçarcasına çıktı, kalabalığa karışıp hızlı adımlarla yürümeye başladı. İşte, o sesi yine duyuyordu:

"Gitme, kal!"

Ve bu ses kendisini hiç terk etmedi. Vapurda, bindiği arabada, kendini attığı soğuk pansiyon odasındaki yatağında hep o ses:

"Gitme, kal! Sen bu civar halkına dost insansın!"

Uyumaya çalışırken içinde duyduğu cümlenin eksiksiz bir mısraa dönüştüğünü fark etti ve heyecanla kalktı, lâmbayı yaktı ve çekmeceden bir kâğıt çıkarıp yazdı:

Gitme! Kal! Sen bu civar halkına dost insansın!

"İnsan"a kafiye aradı:

..... *cansın*

..... *ırkındansın*

Ve daha sonra duyuşlarını ve izlenimlerin hızlı bir şekilde not etti:

Koca Mustâpaşa! Ücra ve ..... İstanbul!

..... *Sünbül Sinan'ın ruhu yanar*

.... *yiyen*

..... *su içerken "Şükür Allah'a" diyen*

Ahiret öyle yakın ..... manzarada
..... dıvar yok arada!

..... birkaç kerpiçten
..... birkaç hiçten

Evet, yeni bir şiirin sesiydi bu, fakat şiire dönüşmesi için kıvamını bulması gerekirdi. *Ses* dışında hiçbir şiirini bir oturuşta yazmamıştı ve galiba bunu da yazamayacaktı. Çekmeceden bir kâğıt daha alıp *Tevhîd-i Efkâr*'da 23 Nisanda "Ezansız Semtler" başlığıyla çıkacak yazısına başladı:

"Kendi kendime diyorum ki: Şişli, Kadıköy, Moda gibi semtlerde doğan, büyüyen oynayan Türk çocukları milliyetlerinden tam bir derecede nasib alabiliyorlar mı? O semtlerdeki minareler görülmez, ezanlar işitilmez, ramazan ve kandil günleri hissedilmez. Çocuklar Müslümanlığın çocukluk rüyasını nasıl görürler? İşte bu rüya, çocukluk dediğimiz Müslüman rüyasıdır ki, bizi henüz bir millet halinde tutuyor [...]"

YİRMİYEDİNCİ BÖLÜM

BOYKOT

Bulutlar dağılsın, bahar olsun artık
Mevsimler

DARÜLFÜNUN Konferans Salonu'nda Einstein ve izafiyet teorisi konusunda bir konferans veren Tıp Fakültesi hocası Âkil Muhtar Bey'den sonra Filozof Rıza Tevfik kürsüye geldi; "Fuzûlî ve Mülâhazât-ı Felsefiyyesi" konulu bir konferans verecekti. Sağ tarafta oturan Tıbbiyeli asker ve sivil talebelerle diğer fakültelerden talebeler, sol tarafta ise Medresetü'l-Kuzat'a devam eden sarıklılar oturuyordu; filozof iki tarafı da mağrur bir eda ile selâmladıktan sonra Fuzûlî'nin Türk değil Acem olduğunu söyleyerek söze başladı, fakat ikinci cümlesini söyleyemedi; ön sırada oturan Süleyman Nazif öfkeyle ayağa fırlamış, Pierre Loti Günü'ndeki hitabesini hatırlatan gür sesiyle haykırmıştı:

"Yanılıyorsunuz hatip bey, Fuzûlî Türktür, Azeri Türkü!"

Rıza Tevfik, sözünün kesilip fikrine itiraz edilmesinden çok rahatsız olduğunu belli eden asabi bir sesle:

"Hayır efendim," dedi, "eğer Türk olsaydı 'Türk dili şiir dili olmaya müsait değilse de, benim kudret-i şâiranem bu lisana bu kabiliyeti bahşetmiştir' der miydi? Hem efendim, Türk olsa ne çıkar? Siz Türkler bir tek Fuzûlî'yi aranıza almakla ne kazanırsınız? İmam-ı Azam da Türk değildir. Türkün asırlar boyu bileğinde salladığı kılı-

cından başka övünülecek nesi var? Siz Türkler bugün hâlâ makarr-ı hilâfet-i İslamiye olan İstanbul'da oturabiliyorsanız, bunu düvel-i muazzamanın âlem-i İslama gösterdiği hürmete borçlusunuz!"

Bu cümleler Darülfünun talebelerini çileden çıkarmaya yetmişti; yerlerinden fırlayarak Rıza Tevfik'i protesto etmeye başladılar:

"Sus namussuz, milliyetsiz herif!"

"Susturun hâini!"

Salon bir anda karışmış, Filozof'un taraftarlarıyla muhalifleri birbirlerine girmişlerdi. Bu kargaşa sırasında kürsüyü terk ederek ortadan kaybolan Rıza Tevfik, konferansında söylemek isteyip de söylemediği fikirlerini öteden beri Edebiyat Fakültesi'ndeki derslerinde sık sık seslendiriyordu; o günkü tepki asında bir birikimin sonucuydu. Darülfünun'da sadece Rıza Tevfik'e karşı değil, onun gibi düşünen diğer hocalara da gittikçe artan bir öfke vardı.

Salondaki hadise yatıştıktan sonra, soluğu kendileri gibi düşündüklerine inandıkları hocalarının yanında alan Edebiyat Fakültesi talebeleri bir kongre yapmaktan söz ediyorlardı. Rıza Tevfik'in Fuzûlî hakkında neler söyleyeceğini aşağı yukarı tahmin ettiği için konferansa gitmeyen Yahya Kemal, kendisini ziyarete gelen ve heyecandan yerlerinde duramayan talebelerini sakinleştirmeye çalıştı; Rıza Tevfik kanaatini söylemişti, önemli olan, onu kaba kuvvetle susturmak değil, fikirlerini ilmî delillerle çürütmekti. Elbette kongre yapabilirlerdi, fakat bu kongrede mutlaka aklıselim hakim olmalıydı.

Ertesi gün, Coğrafya Darülmesaisi'nde gizlice toplanan Edebiyat Fakültesi talebeleri, hararetli tartışmalardan sonra, Meclis-i Müderrisîn'e sunulmak üzere hazırladıkları bildiride, müderrislerden Ali Kemal, Rıza Tevfik, Cenab Şahabeddin ve Hüseyin Dâniş Bey'lerle muallim Barsamyan Efendi'yi istifaya davet ediyorlardı. Aksi takdirde

dersleri boykot edeceklerdi. Kongrede alınan kararlar, o gece gizlice ağaçlara ve tramvay direklerine yapıştırılan beyannamelerle halka da duyuruldu.

Peyam-ı Sabah ertesi gün konuyla ilgili haberinde Rıza Tevfik'i savunmuş ve tam metnini neşrettiği konferansın bir bölümüne okuyucularının dikkatini özellikle çekmişti. Filozof, bu bölümde, başta *Sâkînâme* olmak üzere bütün eserlerinde İran ruhunu yaşatan Fuzûlî'nin, *Leyla vü Mecnun*'u Nizamî'nin aynı adı taşıyan eserinden kelime kelime kopya ettiğini iddia ediyordu. Azınlıklar tarafından çıkarılan *Reveil* adlı gazeteye verdiği, "Bir Bardak Suda Fırtına" başlığıyla neşredilen mülakatta da iddialarını tekrarlayarak düne kadar "hararetli bir İran muhibbi" olduğunu iddia ettiği Süleyman Nazif'i suçluyordu. Aynı günlerde gazetelerde, Edebiyat Fakültesi Reisi İsmail Hakkı Bey'le yapılmış mülakatlar da çıkmıştı. *Dergâh*'ın yazarlarından olan İsmail Hakı Bey, talebelerin hâlet-i ruhiyesini çok iyi anladığını belirtiyor, ancak ilim ve kanaat hürriyetinden söz ederek eyleme açık destek vermiyordu. Nitekim İsmail Hakkı, Mustafa Şekip, Yahya Kemal, Cemil, Macit, Avram Galanti, İsmail, Necmeddin Sadık, Şerif, Mehmet Şemseddin, Behçet, Fâzıl, Ali Reşat, Mehmet Emin, Ahmet Naim, Köprülüzâde Fuat, Ferit ve Ahmet Refik Bey'lerden oluşan Meclıs-i Müderrisîn, beş hoca aleyhinde ileri sürülen iddiaları yetersiz bularak Edebiyat Fakültesi talebelerinin isteklerini oy birliğiyle reddetti.

BU KARAR üzerine, Edebiyat Fakültesi reisliğine verdikleri dilekçede yeterli delil bulunmadığını, Meclis-i Müderrisîn'in bu yüzden şikayetçi oldukları hocalar lehine karar verdiğini düşünerek Edebiyat Fakültesi'ne ve Darülfünun Divanı'na aynı anda verilmek üzere kapsamlı bir "ithamnâme" hazırlamayı kararlaştıran Edebiyat Fakülteli-

ler, Yahya Kemal'i bu konuyla ilgili olarak ziyaret etmiş ve gösterdikleri tepkinin sebeplerini uzun uzun açıklamışlardı. Özellikle Türklüğün aşağılanmasıdan son derece rahatsız oldukları anlaşılıyordu; mesela İran Edebiyatı Tarihi dersinde Hüseyin Dâniş Bey, açıkça Türklerin çapulcu olduklarını ileri sürmüş, Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi'den de "Tatar yavrusu" diye söz etmişti. Bir manzumesinde de Türk milletini her türlü kabiliyetten mahrum bir derbeder ve gelip geçici bir müstevli olarak tasvir eden Hüseyin Dâniş'le Yahya Kemal'in arası zaten bu yüzden açıktı; hatta bir hafta önce Refik Halit'in *Aydede* mecmuasında, Yahya Kemal'e "Açık Mektup" olarak yazılmış Hüseyin Dâniş imzalı mizahi bir manzumeyle meydan okunmuştu:

Yahya bana varsa sizde göster
Firdevsî'ye benzeyen bir ejder
.....
Şehnâme'yi halkeden o şair
Binlerce bu yolda vasfa dair
Bir âbide rekz edip hayâlden
Geçmişse de nâmını zevâlden
Kurtarmış onunla etmiş ihyâ
Bir kere düşün ki sizde âyâ
Mâzîde yakından tâ ilerde
Hatta şu sizin bugünkülerde
"Göster bana bî-dürûğ ü bî-lâf"
Bir böylesi var mı yoksa insâf

Yahya Kemal, Hüseyin Dâniş'i pek ciddiye almıyor, fakat Türkçenin iki büyük şairinin, Cenab Şahabeddin'le Rıza Tevfik'in Türklükten böylesine nefret etmelerine bir anlam veremiyordu. *İthaf* şiirinde Rı-

za Tevfik'i, "*Bu devrin gerçi son sohbetlerinde/Nefesler dinledik sâz-ı Rızâ'dan*" diye anmıştı; ancak sâz-ı Rıza'nın akordu sadece *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah*'taki yazılarda değil, talebelerinin anlattıkları doğruysa, Darülfünun'daki derslerde de akortsuzdu. Özellikle Sevr Antlaşması'nı imzaladığı kalemi Robert Kolej'e hediye etmesi gençliği derinden yaralamıştı. Bu hareketinin sebebini soran Darülfünunlulara, "Yunan zaferini imzaladığı kalemi bir İngiliz darülfünununa armağan eden Venizelos'u imtisal ettim!" dediği söyleniyordu. Talebelerinden Ahmet Hamdi ise, bir gün dersten çıktıktan sonra birkaç arkadaşıyla birlikte Sirkeci'ye kadar refakat ettikleri Rıza Tevfik Bey'in, "Hocam, şu kalem hikâyesi ve Anadolu'daki milli harekete aleyhtarlık sizi antipatik gösteriyor, bu hareketlerinizi biraz frenleseniz!" yolundaki ricalarını, limanda demirlemiş İngiliz zırhlılarını göstererek, "Bunlar burada iken bir bok yiyemezsiniz!" diyerek reddettiğini anlatmıştı.

Cenab Şahabeddin hakkında anlatılanlar daha vahim görünüyordu. Yunanlıların Bursa'ya girdikleri günlerdi; Venizelos'un oğlu Teğmen Venizelos, kılıcını Osman Gazi'nin sandukasına dayayıp "Kalk Osman, kalk! Kurduğun imparatorluk nasıl yıkılıyor, gör!" diyerek bir fotoğraf çektirmiş ve bu fotoğraf İstanbul'da çıkan Rum gazetelerinde neşredilmişti. Darülfünunlular *Tasvîr-i Efkâr*'ın nefretle kınayarak iktibas ettiği bu aşağılayıcı fotoğrafı görünce müthiş bir üzüntüye kapılmış ve o günkü ilk derslerinde Cenab Şahabeddin'e "Hocam, bugün çok müteessiriz, lütfen ders yapmayınız!" ricasında bulunmuşlardı. Bunun üzerine Cenab'ın söyledikleri kanlarını donduracak cinstendi:

"Niçin müteessir oluyorsunuz efendiler, memnun olmalısınız! Çünkü Yunanlılar bizim menfaatimize çalışıyor, memleketi bâğîlerden tathîre uğraşıyorlar!"

"Artin" lâkabıyla andıkları Ali Kemal'i ise büsbütün defterden si-

len ve "Ali Kemal Bey isminde bir hoca değil, hatta bir vatandaş bile tanımıyoruz!" diyen Darülfünunlar, beş hoca hakkındaki bütün iddialarını uzun uzun yazmış ve *İthamnâme* adıyla bir kitapçık olarak bastırmaya karar vermişlerdi. İşin tuhafı, bu kitapçığı basmayı sadece bir Ermeni matbaasınının kabul etmesi, daha da tuhafı, İngiliz sansürünün sadece Barsamyan'la ilgili iddiaları makaslamış olmasıydı.

ALİ KEMAL, *Peyam-ı Sabah*'ta taarruza geçmişti; boykotçu Darülfünun talebelerini "Ocakçılar, yardakçılar," hareketi destekleyen gazeteleri de "Lahana yaprakları" diye aşağılıyor ve *Dergâh* mecmuasının adını özellikle zikrediyordu:

"Bu fesadı ika eden *Dergâh* gibi bazı ipsiz sapsız gazeteler."

Dergâh, 5 Nisan 1922 tarihli yirmidördüncü sayısında *Peyam-ı Sabah*'a "Hey'et-i Tahririye" imzasıyla ağır bir cevap verdi. Okuyanların Yahya Kemal tarafından yazıldığını hemen anladıkları bu cevapta, Türklüğün, iddiaların tam aksine, Orta Asya'da, Anadolu'da, İstanbul'da ve Rumeli'de eşsiz mimari âbideler vücuda getirdiği, İslam medeniyetinde mevcut bütün edebi şekillerde üstün eserler yarattığı, Türk ruhuyla şiirler söylemiş bir şair olan Fuzûlî'den Tevfik Fikret'e kadar, yüzlerce büyük şair yetiştirdiği belirtildikten sonra, Cenab Şahabeddin'in Batı hakkında yarım yamalak bilgiye sahip olduğu, Türk kültürünü ise hiç bilmediği iddia ediliyordu. Aynı yazıda Rıza Tevfik de "mutasallif"likle suçlanmıştı.

Milliyetçi gazetelerle *Peyam-ı Sabah* ve *Alemdar* arasındaki tartışma, karşılıklı yaylım ateşine dönüşürken, Edebiyat Fakültelilerin başlattığı boykot da genişliyordu. Meclis-i Müderrisîn'in beş hoca lehindeki kararı üzerine, diğer fakültelerin de boykota katılmalarını sağlamak üzere harekete geçen talebeler, ilk olarak Tıbbiye'nin desteğini

almışlardı. Onu diğer fakülteler ve yüksek mektepler takip etti. Bildiriler birbirini kovalıyordu. Tıbbiye'nin bildirisi yayımlandıktan sonra, Ali Kemal'in "Ateş karşı yakanın baldırı çıplaklarına da sirayet etti!" diye yazması öfkeyi büsbütün tırmandırmıştı.

Bu arada milliyetçi basında, Meclis-i Müderrisîn'e yönelik eleştiriler de artmıştı. Hedefte, diğer müderrisleri yönlendirdiği iddia edilen ve Dâmat Ferit Paşa tarafından verilen bir nişanı kabul ettiği için bir süredir eleştirilen Köprülüzâde Fuat Bey vardı.

MECLİS-İ MÜDERRİSÎN'in verdiği kararda imzası bulunan Yahya Kemal huzursuzdu. Talebelerini hem haklı buluyor, hem de bu aşırı tepkinin milliyeti sırf kana ve ırka bağlayan bir milliyetçilik anlayışını körüklemesinden endişe ediyordu. Milliyetimizin bin yıllık teşekkül tarzı, böyle bir milliyetçiliği kaldıramazdı. İşte Koca Mustafa Paşa bir Rum mühtedisiydi; bir manastırı camiye çevirmiş ve etrafında milliyetimizin buram buram tüttüğü bir site yaratmıştı. Zaharya Rumdu, Asdik Ağa Ermeni, Tanburî İsak Yahudi. Bunları ve ortaya koydukları eserleri milliyetimizin dışına nasıl itebilirdik? Öte yandan, beş müderrisin derslerinde telkin etmeye çalıştıkları fikirlere katılmasa da, bir üniversitede her görüşün ve her kanaatin rahatça ifadeedilip tartışılabilmesi gerektiği düşüncesiydi; fikirlere kaba kuvvetle karşı çıkmayı asla doğru bulmuyordu. Meclis-i Müderrisîn'de beş hocanın lehine oy kullanırken ne Köprülüzâde'nin, ne bir başkasının tesiri altında kalmıştı. Fikir ve ifade hürriyetine inanıyordu, o kadar! Esasen ilim ve düşüncede ilerlemenin başka bir yolu yoktu.

Yahya Kemal, açıkçası kalemini bu kavgaya pek bulaştırmak istemiyordu, fakat büsbütün dışında kalması da imkânsızdı. Önü alınamaz bir şekilde genişleyen boykotun daha örgütlü uygulanabilmesi

için bir de Darülfünun ve Mekâtib-i Aliye Cemiyeti kurulmuştu. Yakın akrabası olan Darülfünun Emini Besim Ömer Paşa çok zor durumdaydı; o günlerde Cağaloğlu'ndaki evinde birkaç defa ziyaretine gitmiş ve bol bol şikâyet dinlemişti. Boykotçu talebelerin Darülfünun'daki makamında ve evinde kendisini sık sık ziyaret ederek baskı yaptıklarını söyleyen Paşa, bir keresinde İngiliz polisi tarafından sıkı bir şekilde takip edildiklerini ve bunun kendileri için tehlikeli olabileceğini söyleyince, heyet başkanı gencin kendisine, "Hocam, bizi tehdit mi ediyorsunuz? Sizin burada Harrington'unuz varsa, bizim orada Mustafa Kemal'imiz var!" diye bağırdığını ağlamaklı bir sesle anlatmıştı.

Maarif Nâzırı Said Bey ve Darülfünun Felsefe Şubesi müderrislerinden Emin Bey de –ki son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Niğde mebusu olarak bulunmuştu– Besim Ömer Paşa gibi, derslere girdikleri takdirde isteklerinin ciddiyetle ele alınıp inceleneceğini söyleyerek talebeleri yatıştırmaya çalışmış, fakat başaramamışlardı. Mesele körduğüm olmuş görünüyordu. Darülfünun Divanı art arda yaptığı toplantılarda, suçlanan hocalar hakkında karar verme yetkisinin Meclis-i Müderrisîn'e ait olduğunda ısrar ediyordu. Bu arada Hürriyet ve İtilâf'ın boykotu kırıp Ali Kemal'in derslere girmesini sağlama teşebbüsü, tertibi önceden haber alan boykotçu talebeler tarafından başarısızlığa uğratıldı.

Ne var ki istedikleri neticeyi hemen elde edememek yüzünden sinirleri bir hayli gerilen Darülfünunlular arasında da huzursuzluk baş göstermişti; özellikle son sınıf talebeleri mezuniyetlerinin gecikmesinden endişe ediyorlardı. Onun için geniş katılımlı bir toplantı yapılması kararlaştırıldı ve Haydarpaşa'daki Tıbbiye'nin tavan arasında –buraya Hangar Palas diyorlardı– yapılan toplantıda boykota devam

kararı alındı. Bunun üzerine Maarif Nezareti Darülfünun ve Mekâtib-ı Âliye'deki eğitimi 11 Nisandan itibaren geçici olarak tatil etti.

Boykotçu talebeler pes etmeye hiç de niyetli görünmüyorlardı; nitekim Darülfünun Emaneti'ni ve Meclis-i Müderrisîn'i üst üste verdikleri dilekçelerle ağır bir baskı altına aldılar. Sonunda Maarif Nezareti ve Darülfünun Emaneti'nin, *Ithamnâme*'deki iddiaları incelemek üzere kurmak zorunda kaldığı komisyon, suçlanan hocalardan yazılı savunma istedi. Hüseyin Dâniş, hiç cevap vermemiş, Rıza Tevfik ve Cenab Şahabeddin cevap vermeyeceklerini bildirmiş, Ali Kemal'le Barsamyan ise üç gün süre istemişlerdi. Komisyonun 22 Nisan günü Zeynep Hanım Konağı'ndaki bir odada talebe temsilcilerini de tek tek dinledikten sonra yazıp gönderdiği rapor Darülfünun Divanı'da uzun uzun görüşülerek Edebiyat Fakültesi'ne havale edilecek, fakat Meclis-i Müderrisîn bu konuda karar verme yetkisinin bulunmadığını ileri sürünce iş sürüncemede kalacaktı.

Ramazana birkaç gün kala, Divan, Zeynep Hanım Konağı'nın giriş kapısı üzerindeki odada toplanmıştı. Beş yüz kadar boykotçu talebe hızlı bir şekilde haberleşerek bu odanın önündeki salonda bir araya geldi ve sessizce beklemeye başladı. Niyetleri oradaki varlıklarıyla Divan üyelerini karar almaya zorlamaktı. Darülfünun polis tarafından sarılmış ve gergin bir bekleyiş başlamıştı. Aradan birkaç saat geçti; hava kararmış ve Darülfünun'un ışıkları yakılmıştı. Belli ki iki taraflı baskı altında bunalan Divan karara varmakta zorlanıyordu.

Yahya Kemal, o gün akşam, Divan toplantısından sonra olup bitenleri İkbal'de çay içerken öğrendi. Alı al moru mor kahveye düşen birkaç talebesi, boykotçulardan bazılarının Besim Ömer Paşa'ya çürük yumurta attıklarını ve, "İki taraflı oynama, aklını başına al!" diyerek tahkir ve tehdit ettiklerini anlattılar; çok üzgün görünüyorlardı. Halil

Vedat:

"Galiba biraz ileri gittik!" dedi.

Reşat Şemsettin'in sesi titriyordu:

"Tıbbiyeliler aslında Besim Paşa'yı çok seviyorlar. Birkaç talebesi, başından yüzüne ve ensesine doğru akan yumurtayı temizlemeye çalışırken, şaşkın şaşkın, 'Efendiler, ben buna lâyık mıyım? Rica ediyorum!' diye söyleniyordu. Dokunsalar ağlayacaktı! Hocam, hakikaten ileri gittik galiba!"

Yahya Kemal'in benzi sararmıştı, hiçbir şey söylemeden önüne baktı.

MAARİF NEZARETİ, kanunsuz isteklere boyun eğmiş olmamak için, 11 Nisanda tatil edilen Darülfünun'un bütün şubeleriyle 20 Mayıs Cumartesi günü açılmasına karar verdi ve bunu ilan etti. Gerekçe, talebelerin devre kaybetmelerini önlemekti. Ramazan olduğu için Edebiyat, Fen ve Hukuk fakültelerinde dersler saat birde, Tıbbiye'de ise onbiri çeyrek geçe başlayacaktı.

Haberi alan boykotçu talebeler şaşkına dönmüşlerdi; eğer bir şey yapmazlarsa, o güne kadar gösterdikleri bütün gayret boşa gitmiş, dâvâyı kaybetmiş olacaklardı. Vakit geçirmeden, Sultanahmet'te, Akademi adını verdikleri bahçeli kahvede toplanarak 20 Mayısta bütün fakültelerde olay çıkarıp derslere başlanmasını önlemeye karar verdiler ve bu kararı başarıyla uyguladılar. Hocalarının da desteğiyle kendi mekteplerindeki sınıfları çok çabuk boşaltan Tıbbiyeli boykotçular, Kadırga'daki Eczacı ve Dişçi mektepleriyle Hukuk Fakültesi'nden telefonla yardım istendiği bildirilince Haydarpaşa'dan vapurlara atlayıp Kadırga'ya yetişmişlerdi.

Boykotçularla boykota karşı olanlar Cinci Meydanı'nda karşılıklı

barikatlar kurmuş, ellerine ne geçerse birbirlerine fırlatıyor, ara sıra ortadaki boşluğa çıkıp kıyasıya yumruklaşıyorlardı. Kavgaya derhal müdahale ederek duruma hakim olan ve boykot muhaliflerini kaçırtan Tıbbiyeliler, oradan yaralı arkadaşlarından birkaçını yanlarına alıp Çemberlitaş'taki Maarif Nezareti'ne gitmiş, huzuruna çıktıkları Nâzır Said Bey'e:

"İşte efendim," demişlerdi, "bunlar sizin boykotu anlamamaktaki inadınızın kurbanları!"

Said Bey, talebe liderlerini büyük bir teessür içinde uyarmaya çalışmıştı:

"Oğlum, memleket düşman işgali altındadır! İngilizler bütün bu hareketlerinizi adım adım takip ediyorlar!"

"Sizin İngilizleriniz varsa, bizim de imanımız var!"

Bu söz üzerine Maarif Nâzırı hüngür hüngür ağlamaya başlamıştı:

"Benim İngilizlerim mi? Benim İngilizlerim mi?"

Ne kadar çaresizdi!

Maarif Nezareti'nden sonra gittikçe artan büyük bir kalabalıkla Zeynep Hanım Konağı'na doğru yürüyüşe geçen ve Hukuk talebelerinin merdivenlerde tutuştukları kavgayı da sona erdiren boykotçular, hareketlerinin gittikçe rahatsız edici olmaya başladığının farkındaydılar; onun için daha fazla uzamasına meydan vermemek için çabuk netice almalarını sağlayacak bazı eylemlere girişmeleri gerekiyordu. Her yolu denemişlerdi, artık ne yapabilirlerdi? Birden içlerinden birinin aklına, Darülfünun Emini Besim Ömer Paşa'ya atılan yumurtalar geldi.

Evet, beş hocayı ve Meclis-i Müderrisîn'i yönlendirdiğine inandıkları Köprülüzâde Fuat Bey'i çürük yumurta yağmuruna tutacaklardı. Kararlaştırdıkları gün, akşam üzeri, iki Tıbbiyeli Bâbıâli ile Yeni Pos-

tahane caddelerinin birleştikleri köşede, Kitapçı Hüseyin Efendi'nin dükkânının önünde yerlerini aldılar. Elli altmış civarında Darülfünunlu da Meserret Kahvesi'nde oturmuş, Ali Kemal'in Sabah Matbaası'ndan çıkmasını bekliyorlardı. Tıbbiyelilerden biri matbaaya girip Ali Kemal'in içeride olduğunu öğrenince arkadaşlarına işaret vermişti. Şimdi yapacakları tek şey, sabırla dışarı çıkmasını beklemekti.

Saat 18.10'da Ali Kemal matbaadan çıktı ve koruyucuları olduğu anlaşılan birkaç gençle birlikte Sirkeci'ye doğru yürümeye başladı. Üstünde lacivert bir elbise, başında açık renkte bir fes, koltuğunun altında da çantası ve gazeteleri vardı.

Birden gizlendikleri yerlerden fırlayan Darülfünunlu gençler, ellerindeki çürük yumurtaları hedeflerine yağdırmaya başladılar. Neye uğradığını şaşıran ve bir anda tepeden tırnağa yumurtaya bulanan Ali Kemal'in fesi, çantası ve gazeteleri yere düşmüştü. Bâbıâli Caddesi karışmış, sözümona kendisini korumak için arkasından yürüyen gençler korkuyla kaçışıp bir yerlere sinmişlerdi. Ancak Ali Kemal tahmin edilenden çok daha cesurdu, hemen kendini topladı ve öfkeyle yumruğunu sıkarak bağırmaya başladı:

"Niye kurşun sıkmadınız, alçaklar?"

Bu arada üç Darülfünunlu Ali Kemal'in yanına kadar giderek ağır sözler söyledikten sonra koşarak uzaklaşmış, ara sokaklara dalıp kaybolmuşlardı.

Birkaç gün sonra da Köprülüzâde Fuat Bey'in iftardan sonra Sultanahmet'te, Cenab Şahabeddin Bey'in de Bakırköy'deki evinin önünde gençler tarafından çürük yumurta yağmuruna tutuldukları işitildi. Ne var ki bu çürük yumurtalar, istenmeyen hocaların uzaklaştırılmasını sağlayacak kadar etkili olamamıştı. Boykot iki ay daha devam etti, çünkü Darülfünun Divanı ile Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîni

aralarındaki anlaşmazlığı ancak temmuz başlarında halledebilmişlerdi.

Yetki artık Divan'daydı; talebelerin istekleri yerine getirilmedikçe boykotun sona ermeyeceğini anlaşıldığı için istenmeyen hocalar sonunda süresiz izinle Darülfünun'dan uzaklaştırıldılar.

Garp Edebiyatı Tarihi müderrisi Yahya Kemal, artık Cenab Şahabeddin'den boşalan Türk Edebiyatı Tarihi dersini okutacaktı.

DARÜLFÜNUN talebelerinin beş hoca yüzünden yönetime karşı ayaklandıkları günlerde, İstanbul, küçük çaplı bir ayaklanmaya daha şahit oldu. Ertuğrul Muhsin, Yakup Kadri'nin *Tanin*'de tefrika edildikten sonra kitap olarak neşredilen *Nur Baba* adlı romanını sinema filmi olarak çekmeye karar vermiş ve hemen işe koyulmuştu. İkbal Kıraathanesi'nde anlatıldığına göre, Nur Baba rolünü Emin Beliğ oynayacaktı. Behzad, Vasfi Rıza, Ali Rıza ve Vahram Papazyan gibi tanınmış tiyatro oyuncularının da rol alacağı filmin kadın kahramanları için de Beyaz Rus kadınları bulunmuştu. Kemal Film'in Eyüp'teki stüdyosunda dekorlar ve kostümler hazırdı. Ne var ki çekimlere başlandığı gün birden bir patırtı kopmuş, bir alay Bektaşi, stüdyodaki aktörlerin üzerine saldırarak hepsini çil yavrusu gibi dağıtmıştı. Stüdyodan Bektaşi kostümü ve takma sakalıyla dehşet içinde fırlayan Vahram Papazyan Efendi'nin Unkapanı'na kadar arkasına bakmadan kaçtığı söyleniyordu.

Yahya Kemal gülemedi. Birden Kızıltoprak'taki evde yaşadığı korku ve sefalet günlerini, şimdi neredeyse kanlı bıçaklı olduğu Yakup'un Kısıklı'daki Bektaşi tekkesine gittiği kasvetli gecelerde, sigara üstüne sigara içerek okuduğu *Nur Baba* müsveddelerini, tekkeye birlikte ilk gidişlerini, Nur Baba'nın hammaddesi Ali Baba'nın okuduğu

Bestenigâr şarkıyı ve ... ve o anda göz göze geldikleri dişi parsı hatırladı:

Kaçma mecbûrundan ey âhû-yı vahşî ülfet et
Gayrı bu gibi bîgânelikten geç, vefâyı âdet et
Bezme gel sermest-i hicrin neş'eyâb-ı vuslat et
Şarkı söyle, raksa çık, sâkîlik eyle, sohbet et

YİRMİSEKİZİNCİ BÖLÜM

FETİH

Çık tayy-i zamân et açılır her perde
Rubai

1922 RAMAZANI, Darülfünun'da yaşanan sıkıntılara rağmen, Anadolu'dan gelen güzel haberlerin sevinciyle bir hayli canlı başlamıştı; kandiller ve mahyalar sanki daha parlak yanıyordu. Birinci gün ikindiden sonra içinden gelen bir istekle Ayasofya Camii'ne giden Yahya Kemal, biri minberde, diğerleri sütun diplerinde vaazeden dört vâizi kalbinin bütün samimiyetiyle dinlemiş, fakat derin bir hayal kırıklığına uğramıştı; eğer ilk devirlerinde İslamı yayan müminler böyle konuşsalardı, bu din herhalde doğduğu yerde boğulurdu, diye düşündü. Mihrabın sağ tarafında, kuytu bir köşede diz çökmüş oturan neferin dua edişi ise, İslamı, vâizlerin sözleriyle mukayese edilemeyecek derecede üstün bir belâgatle anlatıyordu. Ellerini kavuşturmuş, gözlerini kapamış, vecd içinde Allah'a yakaran nefer uzunca bir istiğraktan sonra gözyaşlarını göstermemek için ellerini yüzüne kapadı, dizleri üstüne düştü ve bir süre öylece kaldı.

Genç neferin bu hali Yahya Kemal'e çok dokunmuştu. Cümle kapısına doğru ilerlerken, bir sütunun karanlığında vecdle dua eden başka bir nefer gördü ve Ayasofya'yı, zihninden bir daha silinmeyecek "camideki nefer" imajıyla birlikte terk etti. Nedense birden Mütareke imzalandıktan hemen sonra, İstanbul'da çıkan *Teoglogos* gazetesinin

neşrettiği bir resmi hatırladı: Resimde, Vilson'un ateşlediği toptan çıkan gülle Venizelos şeklinde tecessüm ederek Ayasofya'nın kubbesine oturuyordu.

Oruçsuzdu, fakat o gün hiçbir şey yemedi; mütevazı bir aşevinde iftar edenlerle birlikte karnını doyurduktan sonra, Divanyolu'nda iftar sonrası kalabalığına karışıp Anadolu'dan gelen son haberleri almak üzere bir süredir uğramadığı İkbal Kıraathanesi'ne gitti. Bütün kandiller yanmıştı, birazdan mahyalar da uyanırdı. Ama asıl uyanış "Men sabera zafera" mahyasının kurulduğu Ayasofya'nın minarelerinin arasında "El muzaffer dâima" mahyası parlayınca yaşanacaktı. Zaferin yakın olduğunu hissediyordu; Anadolu'dan gelen ve kulaktan kulağa fısıldanan haberler büyük taarruzun ağustos sonlarında başlayacağı yolundaydı.

Birkaç gün sonra bir dostunu ziyaret maksadıyla Şişli'ye giden Yahya Kemal, burada gündüz vakti ramazanı hissedemedi. Fakat gece Osmanbey gazinosundan Bomonti'ye doğru yürürken gemici esvaplı, kısa pantolonlu çocuklar gördü; elele tutuşmuş fişek patlatıyor, gülüşüp oynuyorlardı. Ramazan gecesinin neşesini hisseden bazı aileler de sokağa çıkmış, bu Avrupa caddesini Müslüman ruhuyla doldurmuşlardı. Sabaha karşı kapı kapı dolaşarak herkesi uyandıran ramazan davulcusundan başka ramazanlık bir şeyi bulunmayan camisiz, minaresiz, ezansız, şadırvansız, türbesiz, tekkesiz Şişli'ye bu kadarı bile yerli bir renk kazandırmaya yetmişti.

YAHYA KEMAL, ramazan gecelerinden birini de, Ahmet Naim Bey'le tartışmasına yol açan "Bir Rüyada Gördüğümüz Eyüp" adlı yazısında nasıl kurulduğunu anlattığı Eyüpsultan semtinde yaşamak istiyordu. Bir gün, bu semtte oturan ve kendisini şiirlerinden tanıyan

Osman Cemal adlı gencin ve arkadaşlarının iftar davetini fırsat bilerek Haliç vapuruna bindi.

Sabah, öğle ve akşam saatlerinde çok gördüğü Eyüp'te ramazan gecesinin uhrevî havasını ilk defa soluyordu. Büyülenmiş gibiydi. Camilerde teravih kılınırken gençlerle birlikte çarşıya çıktı; Eyüp Sultan'a saygısızlık etmiş olmamak için tavla ve kâğıt oynatmayan küçük kahvelerin kahve, çay, tönbeki ve miskten oluşan neşesini hissetti. Sokullu türbesinin pencerelerinden baktılar, Avrupa'nın göbeği sayılabilecek bir toprakta Hıristiyan olarak doğup İstanbul'da dünyanın en büyük devletine hükmederken Müslüman olarak ölen bu büyük vezir, ailesiyle birlikte işte bu ışıklı türbede dinleniyordu. Sonra camiye gittiler; teravih kılınıyor ve kapısına kadar cemaatle dolu camiden zaman zaman müezzinlerin gür, pürüzsüz ve berrak sesleri taşıyordu. Hem bahardı, hem gece, hem ramazan... Ve yağmur sonrası serinliği. Bütün bunlar birleşerek bin senelik çınarların gölgelendirdiği ışıklı cami avlusuna benzersiz bir renk ve güzellik vermişti. Yeraltında bir türbede yatan Çifte Gelinler'i görmek için çömelip alçak penceresinden baktılar. İçeride mumlar yanıyor ve Çifte Gelinler'in sandukalarına bağlanan teller parıl parıl yanıyordu. Gözleri dolan Yahya Kemal, Eyüplü gençlere:

"Türk ruhu burada genç kızlığın uhrevî şiirini yaratmış!" dedi.

Ebâ Eyyub, gecenin bu saatinde, haremine çekilmiş bir padişah gibi sessizce uyuyordu. Yalnız etrafında yatan iki ihtiyar gazinin türbeleri ışıklı, pencereleri açıktı; onlar ramazanı ruhani bir keyifle hissediyor olmalıydılar. Tam o sırada müezzinlerin gür sesi yeniden taşıp köpürdü; ardından ilâhiler coştu.

Yahya Kemal ve genç arkadaşları Eyüpsultan Camii'nden çıktıktan sonra ramazan neşesiyle taşan sokaklardan geçerek civarda "Bilâder"

diye tanınan tulumbacı reisi Sami'nin semai kahvesine gitmek niyetiyle Defterdar'a doğru yürüdüler. Osman Cemal, Yahya Kemal'i hayran eden bir coşkunlukla Beşiktaş, Çeşmemeydanı, Tophane, Boğazkesen ve Halıcıoğlu'nda tulumbacılar tarafından işletilen semai kahvelerini ve bir zamanlar bu kahvelerde icra-yı sanat eden Acem İsmail, Kafesçi Ârif, Dolmacı Mihran, Efe Mehmet, Defterdarlı Âsaf Bey, Zil İzzet, Çiroz Ali gibi meşhur manici ve semaicileri anlatıyordu. Özellikle Çiroz Ali'nin hazin hikayesi Yahya Kemal'in ilgisini çekmişti. Mükellef bir konakta uşaklar, halayıklar arasında büyüdüğü halde çocuk denecek yaşta tulumbacılığa özenip devrinin en namlı tulumbacılarından ve semaicilerinden biri haline gelen Ali, çelimsizliği yüzünden Çiroz diye tanınırmış. Pürüzsüz sesiyle Divan ve Yıldız okuyan nadir semaicilerden biriymiş, fakat Beşiktaş'ta tulumbacılık yaparken ince hastalığa yakalanıp rumi bin üçyüz onikide genç yaşta ölmüş. Osman Cemal:

"Çiroz'un eşi görülmemiş cenaze alayı buralarda hâlâ anlatılır," diye devam etti. "Defterdar iskelesinin hamallar kâhyası ve tulumbacı ağası Kâhya İsmail, Çiroz'u çok severmiş. Bir gece vakti zavallının ölüm haberi gelince hemen koğuştaki kocaman tulumbacı fenerleri yakılıp bütün meşhur tulumbacı koğuşlarına haber ulaştırılmış. Ertesi sabah burada ikiyüz tulumbacı birikmiş ve hep birlikte Bakırköy'ün yolunu tutmuşlar. Aksilik bu ya, o gün Ermeni patırtısı çıkmış. Kaymakama zor dert anlatmışlar; izni kopardıktan sonra öğleye bir saat on dakika kala Çiroz'un tabutunu omuzlayıp tam öğle vakti Eyüb'e yetiştirmişler. Öyle herkesinki gibi bir cenaze değil üstâdım, aralarında birçok Hıristiyan ve Yahudinin de bulunduğu yüzlerce tulumbacı, açık ayak dedikleri tulumbacı koşusuyla cenaze götürüyorlar, manzarayı gözünüzün önüne getirin. Cenaze Eğrikapı'dan geçer-

ken –rahmetli oralıymış– İslam ve Hıristiyan evlerinin pencerelerinden kadın çığlıkları koptuğunu kaç kişiden dinledim!"

Yahya Kemal: "Bu bir epope!" diye söylendi.

"Öyle," dedi Osman Cemal, "ama artık Çiroz gibileri yetişmiyor! Fakat Defterdar'ın Ayrancı'sı eskileri pek aratmaz üstâdım, şansınız varsa bu gece buradadır!"

"Ayrancı mı dediniz?"

"Evet. Erzincanlı Hamdi Bey, vakıa Ayrancı diye tanınır, ama aslında Mekteb-i Hukuk mezunudur. Sırf semai okuyabilmek için mesleğini bırakmış, Kâğıthane civarına yerleşip ayrancılığa başlamış. Şimdi Eyüp'te arzuhalcilik ve mühürcülük yağıyor!"

Caddeden denize giden büyük meydan saz ve sesle doluydu ve al al bayraklar yaklaşan zaferi müjdelercesine ağaçlardan sarkıyordu. Kahvenin önünde, ağaçlar altındaki bir masaya oturdular. Zarif şivesinden şetaretine kadar bütün incelikleriyle Türk İstanbul'un ruhuna vâris olan ve tulumbacı çevikliğiyle etrafta dönüp duran kahveci çırakları sesleriyle ortalığı çınlatıyor, çayı, kahveyi, nargileyi dışarıdan kahve ocağına ahenkli nağmelerle ısmarlıyorlardı. Yahya Kemal sekiz on çay bardağının bulunduğu tepsileri canbaz gibi iki parmak üzerinde taşıyan bu bıçkın delikanlıları keyifle seyretti. Derken klârnet tiz ve yanık sesiyle bir taksime başladı. Birden sanki Kâğıthane dört yüz yıllık hâtıralarıyla oraya akıvermişti. Yahya Kemal, taksimi dinlerken maziye karıştığını hissetti; ruhu bir çocuk sevinciyle ürperiyordu. Çiftenara ve darbuka klarineti kovalamaya başlayıp da ardından davudi bir ses divana başlayınca kendini zaptedemeyen Yahya Kemal çevik bir hareketle kalktı:

"Haydi çocuklar, içeride dinleyelim!" dedi.

Külhanbeyi, bıçkın, çapkın, tulumbacı, kabadayı, kısacası Türk İs-

tanbul'un ne kadar şen unsuru varsa hepsi buradaydı. Tavan ve duvarlar küçük bayraklarla ve kâğıt fenerlerle donatılmış, bir tarafa Mustafa Kemal'in, diğer tarafa cihan pehlivanı Kara Ahmet'in resmi asılmıştı. Kahvede, Yahya Kemal'in ve arkadaşlarının varlığı birer yabancı olarak hissedildiği halde kimse istifini bozmuyor, fakat ara sıra göz ucuyla bu davetsiz misafirleri inceliyor, musikinin verdiği zevki yüzlerinde okuyunca külhanbeyliğin anlamlı bakışıyla gülümsüyorlardı. Divandan sonra semailere sıra gelmişti; Ayrancı diye tanınan yaşlı hanende yanık sesiyle semaisine başlayınca Yahya Kemal'in içinde fırtınalar koptu.

Zengin bir ailenin çocuğu olduğu halde tulumbacılığı seçen Çiroz Ali gibi, ayran satarak geçinmeyi göze alıp çalgılı kahvelerde semai okuyan bir zarif İstanbul çocuğunun sesinde bütün bir medeniyet gizliydi.

YAHYA KEMAL, Ayasofya, Şişli, Eyüp ve Defterdar'daki gezintileri sırasında edindiği ramazan izlenimlerini *Tevhîd-i Efkâr*'ın 10 Mayıs 1922 tarihli nüshasında çıkan "Saatler ve Manzaralar" başlıklı yazısında anlatmıştı. Bu yazıların dikkatle okunduğunu ve ilgi gördüğünü biliyordu. Özellikle "Ezansız Semtler" yazısı hiç tahmin etmediği bir ilgiyle karşılanmıştı. Muallim Cevdet'in bir gün sonra *Tevhîd-i Efkâr*'da çıkan "Kur'an-ı Kerim ve Muhammed aleyhisselâm" adlı uzun manzumesinin başında şöyle bir ithaf vardı: "Yahya Kemal Bey'e. *Tevhîd-i Efkâr*'daki 'Ezansız Semtler' ünvanlı makalenizi okuyunca pek ziyade müteessir oldum. Bir mukabele-i şükran olmak üzere size şöyle bir hediye göndermeyi münasib buldum." Bir ay kadar sonra aynı yazının Ankara'da *Sebilürreşad* tarafından iktibas edildiğini öğrenince canı bir hayli sıkılan Yahya Kemal, yazılarının anlaşılmadığını düşün-

meye başlamıştı. Fakat "Samatya'dan bir asker anası" imzalı bir mektup almıştı ki, okurken gözyaşlarını tutamadı:

Yahya Kemal beyefendiye,

Muhterem beyefendi oğlumuz. Yazdığın makale İstanbul'in hücra bir köşesinde milletin kuvvet-i ahlâkisine bakarak mütellim, seccadesinin üzerinde hâlikına onlar içün intibah ve necat dileyüp ancak mevtini bekleyen bir vâlideye rûh ve hayat verdi. Bu güzel sözlerinden ümîd ettim ki milletim uyanacak ve âlî dîninin ulvî edebi ile mütehallık olarak üzerindeki levs-i maâsîden yıkanacak.

Ey Kemâl-i âli-himmet, sa'yin meşkûr olsun. Benim Kemal adlı bir oğlum Anadolu'da milletinin selâmeti için çalışıyor. Sen de bir evlâdımsın. Bundan sonraki münâcâtlarımda diyeyim ki: "Yarabbî! Benim Kemal ehli iki oğlum var, biri kılıciyle, biri kalemiyle senin dîninin büyüklüğünü i'lâya çalışıyorlar. İkisini de muvaffak bi'l-hayr eyle ve bu gibilerini de teksîr eyle. Âmin ya hayre'n-nâsırîn.

TALEBELERİYLE birlikte yahut tek başına yaptığı, bir kısmı *Tevhîd-i Efkâr* yazılarıyla ebedîleşen gezintilerin her biri aslında Yahya Kemal için bir çeşit zaman yolculuğuydu. Fetih günlerini ve İstanbul'un şaşaalı devirlerini şiddetle özlüyordu. Bu biraz da Mütareke acılarından ve işgal zilletinden kaçarak bozgunda fetih rüyası görmek gibi bir şeydi. Muhayyilesi istediği anda geçmiş zamanın emrine giriyor ve öğrencilerini her seferinde hayretler içinde bırakan gerçekleri keşfediyordu. Aslında Ahmet Hamdi'ler, Halil Vedat'lar, Mehmet Halit'ler, bütün Anadolu yakasının ve Beşiktaş'a, Çekmece'lere, hatta Davutpaşa'ya kadar bütün Rumeli tarafının fetihten evvel elimizde olduğunu bilirlerdi; fakat üzerinde hiç düşünmediklerini, Üsküdar'ın İs-

tanbul'un fethini gören şehir olduğunu, muhasara topları surları döverken Boğaz köylerinde beş vakit ezan okunduğunu ve Hisarlarda ihtiyarların bugünkü gibi abdestlerini tazeleyip camiye gittiklerini hocalarından duydukları vakit anladılar.

Yahya Kemal, yalnız başına gezdiği zaman geçmişe daha uzun hayalî yolculuklar yapabiliyordu. 1922 ramazanının son gününü Anadolu Hisarı'nda geçirdiği için pansiyona geç dönmüş, zor uyumuş ve bayramın birinci gününe geç uyanmıştı. İçinde derin bir sızı vardı; Koca Mustâpaşa'da, Fâtih'te, Eyüp'te, Aksaray'da, Karagümrük'te, Üsküdar'da ... insanların erkenden kalkıp en güzel ve en temiz elbiselerini giyerek camilere koştuklarını, sabah ve bayram namazlarını kıldıklarını, hep bir ağızdan tekbir getirdiklerini, birbirlerinin bayramını tebrik ettiklerini, ölülerini ziyaret edip ruhlarına fatiha okuduklarını, evlerine dönüp hane halkıyla bayramlaştıklarını, sofraya oturup Allah ne verdiyse yedikten sonra eşi dostu ziyaret için yollara döküldüklerini düşündü ve kendini birden çok yalnız, çok zavallı hissetti; soğuk, sevimsiz bir pansiyon odasında, halkının bu müşterek sevincinden uzak kalmanın hüznü bütün benliğini kuşatmıştı.

O gün miladi ve rumi takvime göre 29 Mayıstı, yani fethin 469. yıldönümü. Bu bayram gününü –madem ki bayramlaşacak kimsesi ve ziyaret edecek ölüsü yoktu– surlarda İstanbul'u fetheden yeniçerilerin ruhlarıyla birlikte geçirebilirdi. Zihninde birden şimşek gibi çakan bu fikir güzeldi; zaten ahdi vardı, surlara nicedir tam fetih günü gelmek istiyordu. Yazık ki, diye düşündü, fethin sene-i devriyesini hicrî takvimle tam mevsiminde idrak etmek mümkün değil. Mümkün olsaydı zevkine hiç doyum olmazdı!

Takvimlerin de dini imanı vardı; 857 İslamın İstanbul'a girişini, 1453 ise Bizansın mağlubiyetini ifade ediyordu. Bu tarihlerin biri

Müslümandı, diğeri Hıristiyan. İçinden bunları geçirerek kalktı, alelacele giyindi, çıktı, henüz tenhalığını koruyan sokaklardan geçti, bir faytona, daha sonra Topkapı tramvayına bindi. İki saat kadar sonra sur dışındaydı. Üç yıldır vakit buldukça ya tek başına, yahut Dârülfünun'dan birkaç gençle birlikte bu surları adım adım gezerek fethi kaç defa yeni baştan yaşamış ve kaç defa fetih ordusunun geçtiği yolu takip ederek Ayasofya'ya kadar yürümüştü. "Şu fetih vak'ası, Yârab, ne büyük mucizedir!" diye kendi kendine mırıldandı ve aynı cümleyi birkaç defa tekrarladı. Evet, bu bir mısra idi. Surların dibinden Haliç istikametinde yürümeye başladı. O müthiş muhasaranın hâtıralarını hâlâ bütün canlığıyla taşıyan bu yolda fethi duya duya yürüyen biri, Müslümanlığın en derin zevkini hissedebilirdi. Mübarek muhasara taşlara ve servilere rûh gibi sinmişti. Bir an canlarını dişlerine takıp hücuma kalkan yeniçerilerin gulgulesini duyar gibi oldu. "Vur!" diye bir ses yükseldi içinden "pîr aşkına!"

Sulukule kapısının önüne gelince durdu; Büyük Gedik, Bizans devrinde Beşinci Askeri Kapı diye anılan bu kapının dışarıdan biraz solundaydı ve fetih, yeniçeriler bu gedikten içeri daldıktan sonra gerçekleşmişti. Yahya Kemal, gözlerini kısıp son hücumdan önceki saatleri hayal etti. İşte uzaktan canavar ağzını açmış öylece bekleyen Büyük Top'u görüyordu. Ordu-yı Hümayun padişahın emriyle istirahate çekildiği için her yerde kesif ve ürkütücü bir sessizlik vardı. Hava yavaş yavaş karardı ve ufuktaki son kızıllıklar da yok olduktan sonra birden sûr adı verilen boruların yüzlercesinden ordunun tekbir ve tehlillerine karışıp yürekleri titreten bir kıyamet musikisi yükseldi. Ve Marmara'dan Haliç'e kadar bütün kuşatma hattı boyunca kandiller, fenerler, mumlar ve meşaleler art arda yanmaya başladı. Çok geçmeden Galata ve Kasımpaşa sırtlarındaki birliklerle sahillerde demirle-

miş donanmanın bütün gemileri de bu "Mum Donanması"na katılmış ve İstanbul'un etrafında ateşten bir çember oluşturulmuştu. Bu inanılmaz güzellikteki manzara surların arkasındakilerin yaşadığı dehşeti doruk noktasına çıkardı. Korku dalga dalga bütün şehre yayılmıştı; Ayasofya'da imparatorun ve bütün devlet ve saray erkânının katıldığı büyük ayinde Bizanslılar İsa-Mesih'e yalvarıp gözyaşı dökerken papazların idare ettiği ayin alayları da sokaklarda geziyor ve halk bu alaylara katılarak şehri "Kyrie eleison" dualarıyla çınlatıyordu. İmparator XI. Konstantin, Ayasofya'daki ayinden sonra Vlarherna sarayına son defa gitmiş ve hizmetçilerine varıncaya kadar herkesle gözyaşları içinde vedalaştıktan sonra şehri savunmak üzere ayrılmıştı.

Yahya Kemal âdeta "tay-i zaman" etmiş, surların içinde ve dışında yaşananları bir sinema şeridi gibi seyrediyordu. Gece yarısı İstanbul'u kuşatan ışıkların büyük bir hızla söndürülmeye başladığını fark etti. Biraz sonra bütün kandiller, fenerler, meşaleler söndü ve bombardıman sustu. Şimdi zifirî karanlıkta derin bir sessizlik kol geziyor, Konstantinopolis üzerine tuhaf bir şekilde yığılan kara bulutların döktüğü iri yağmur tanelerinin muttarit sesleri, bu sessizliği daha da derinleştiriyordu. Zaman durmuş gibiydi. Yahya Kemal, dikkatle bakınca, beyazlar giymiş ak sakallı Akşemseddin'in saflar arasında bir ruh gibi dolaştığını fark etti; beyaz bir Türkmen atına binmiş genç padişah da hücum hattı boyunca geziniyordu.

Ve birden kıyamet koptu. Ordu bütün cephelerde hücuma geçmişti. İlk hamlede elli bin asker iki bin kadar merdiveni yüklenip tekbirlerle karanlıkları yırtarak ileri atıldı. Mehterhane cenk havaları çalıyor ve dev dalgalar gibi art arda gelen hücumlar surları sarsıyordu. Bu bir destandı; hücum edenler ne kadar yiğitçe savaşıyorsa, şehri savunanlar da o kadar cesurca direniyorlardı. Ve üst üste yığılan şehit-

ler, onların üzerinden surlara tırmanmaya çalışan yeniçeriler, sipahiler, azep askerleri...

İki saat kadar sonra büyük toplardan birinin Edirnekapısı ile Cebazhane kapısı arasında açtığı gediğe saldıran Anadolu neferlerinin içeri daldığı görüldü. Adının Ulubatlı Hasan olduğu söylenen iriyarı bir yiğit, kendisini takip eden otuz kadar arkadaşıyla birlikte Topkapı surunda belirmiş ve sancağı dikerek İstanbul'a giren ilk Türk olmuştu. Onun ardından niceleri tırmandı surlara. İçerde bir çığlık sokak sokak yankılanıyordu:

"Şehir düştü!"

Yahya Kemal, genç hükümdarın atını büyük bir heyecanla büyük gediğe sürdüğünü gördü.

"Vur!" diye bir ses yükseldi içinden "bu şehsuvâr-ı cihangîr aşkına!"

Ordu artık önüne geçilemez bir sel haline gelmiş, İstanbul'a akıyordu. Yahya Kemal, bir an, fetih ordusuyla Çanakkale'de, Dumlupınar'da, Sakarya'da dövüşen ve şimdi Büyük Taarruz'a hazırlanan ordunun aynı rüyada birleştiğini görür gibi oldu. Sonra birden bu rüyadan uyandı; Büyük Gedik önünde gözleri yaşlıydı ve içindeki ses susmuyordu:

"Vur, diyordu, o tebşîr aşkına!"

..... *bu şehsuvâr-ı cihangîr aşkına*
..... *tekbîr aşkına*
..... *yed-i takdîr aşkına*

BAYRAMDAN sonra bir gün bütün öğleden sonra Süleymaniye ve Vefa taraflarını gezdikten sonra, akşam üzeri, çay içip dinlenmek ni-

yetiyle Şehzadebaşı'nda bir kıraathaneye girdi ve sokağa bakan camın yanında oturarak geleni geçeni seyretmeye başladı. Kısa bir süre sonra, kapının yavaş yavaş açıldığını, içeriye yüzü gözü kapalı, soluk çarşaflı bir kadının girdiğini ve kendisine yöneldiğini gördü; sağ eliyle yeşil kalpaklı, asker elbiseli, beş altı yaşlarında bir oğlanın, sol eliyle de aynı yaşlarda sarı saçlı, basma donlu, çıplak ayaklı, takunyalı bir kız çocuğun elinden tutmuştu; Yahya Kemal, kendisine uzanan ele, az önce gazete aldığı müvezziin para üstü olarak verdiği yırtık yüzlüğü tutuşturdu ve gazetesine gömüldü.

Aradan iki dakika geçmiş veya geçmemişti; gözlerine kadar uzanan bir el hissetti, başını kaldırıp baktı: Karşısında uzun boylu, astragan kalpaklı, kaputu aşık kemiklerine kadar uzanan dev endamlı bir Rus muhaciri... Yeleğinin cebinde eline gelen bir sikkeyi de ona uzattı ve okumakta olduğu makaleye döndü. Biraz sonra kapı tekrar açıldı; genç, dinç, boylu boslu bir kalpaklı daha girdi, masasına yaklaştı, arzuhale benzer bir kâğıt uzattı. Yahya Kemal, ister istemez aldığı kâğıtta yazılı "Bendeniz Dağıstan muhacirîn-i İslamiyesinden olup ..." diye başlayan uzunca metne göz gezdirdikten sonra ona da birkaç kuruş verdi; fakat Dağıstanlı parayı beğenmemiş, şairin yüzüne hayretle bakıp acı acı gülümsedikten sonra çekilmişti.

Kıraathanenin masalarını birer birer dolaşan ilk zavallılar çıkarken, içeriye iki Türk çocuğu girdi; biri benzi sapsarı, gözleri fersiz ve pek pejmürdeydi, belli ki açtı; fakat öteki yaşı çok küçük olmasına rağmen dilenmekten zevk aldığını belli eden bir sahtelikle sızlanıyordu. Tevfik Fikret'in:

Ey kimsesiz, âvâre çocuklar, hele sizler! Hele sizler!

mısraını hatırlayarak hüzünlenen Yahya Kemal ceplerini karıştırdı ve

ikisine de birer köprü müruriyesi verdi.

Kapı arı kovanı gibi çalışıyordu.

Derken yaşlı ve yüzünde iyilik okunan bir kadın belirdi; arkasında yirmi yaşlarında görünen genç bir Türk kızı vardı. Masaya yaklaştılar, kadın buruşuk ve temiz elini uzattı. Cebinde ufaklığı kalmayan Yahya Kemal kıraathaneciye para bozdurup on kuruş uzattı. Kadın ancak işitilecek kadar hazin bir sesle teşekkür ederek öteki masalara yöneldi. Annesinin arkasından yürüyen genç kız başını utançla önüne eğmişti. Kıraathane halkı, öncekilerden çok farklı görünen bu anne-kızı hüzün ve hayretle seyrediyordu. Onları, iki ihtiyar Rus muhaciri ve iskeletten farksız, uzatılan parayı almak için elini uzatmaya bile gücü yetmeyen Şam hırkalı bir dilenci takip etti. Şam hırkalı, Yahya Kemal'in avcuna sıkıştırdığı beş kuruşu teşekkürden ziyade lânete benzeyen bir iniltiyle "Allah!" diyerek alıp çekilmişti.

Beş dakika sonra içeri bir kız çocuğu girdi; çok iyi bir aileden olduğu hemen fark ediliyordu. Elindeki açık kutuyu uzattı; kutunun içinde altın gibi parlayan bir örgü tığı vardı:

"El işidir efendim, bey babam hasta, bu tığları yapmak için yatağında çalışıyor!"

"Fiyatı ne kadar?"

"Yirmi kuruş efendim!"

Kapı üçer beşer dakika arayla açılıyor; birer, ikişer, üçer geliyorlardı. Yahya Kemal kıraathanede oturduğu sürede otuz iki dilenci saymıştı; yarısı Türk, yarısı Rus...

İki asır boyunca gırtlak gırtlağa savaşan Türk ve Rus, Şehzadebaşı'nın bu kıraathanesinde her türlü kinden, öfkeden, serzenişten âzâde görünüyorlardı. Ne el açan Rus'un yüzünde bir utanma, ne de küçük bir sadaka uzatan Türkün yüzünde maziden kalma bir öfke veya onu o

halde görmüş olmaktan duyulan bir sevinç vardı. Halbuki demin bu masanın önünden geçen Türk çocukları, annesinin arkasından sürüklenen o gelinlik Türk kızı, o Dağıstanlı ve o Şam hırkalı ihtiyar, Rusya yüzünden buraya sürüklenmiş, dileniyorlardı.

Galiba, diye düşündü Yahya Kemal, kin, gayz, intikam hissi bizim kârımız değil; Rus muhacirleri bu şehre gelir gelmez, Asya'nın en asil milleti olduğumuz için ellerini önce bize açtılar. İki yüz senelik kini bir anda unuttuk ve bir noktada birleştik; onlar dileniyor, biz dileniyoruz!

Kıraathaneden çıkan Yahya Kemal, Beyazıt'a doğru yürürken, geçenlerde tarihçi Charles Diehl'den okuduklarını düşünüyordu:

İstanbul 857'de yine böyle haraptı ve sokaklar dilenci sürüleriyle doluydu. Hatta fetihten çok önce, hazinesi daima tamtakır olan kayser, sırf Ayasofya'nın masrafını karşılamak için Selânik'i Venediklilere satmak zorunda kalmıştı. Fethe kadar böyle zaruretler içinde kıvranan Rumlar, Türk devrinde zenginleştiler ve rahat yüzü gördüler. Mütareke'nin ilan edildiği gün, yaşadıkları semtleri mavi bayraklarla donatıp taşkınlıklar yapan Rumlar onların torunlarıydı.

Karşı tarafta bir İngiliz devriyesi Şehzadebaşı'na doğru ilerliyordu.

YİRMİDOKUZUNCU BÖLÜM

BURSA

Ateş ve kanla siler, bir gün, ordumuz lekeyi
1918

İSTANBUL gergin bir bekleyiş içindeydi. Ordu İzmir ve Bursa'ya girmiş, Adalar Denizi ve Marmara sahilleri düşmandan bütünüyle temizlenmişti. İngiltere'nin telaşı İstanbul'daki havadan açık bir şekilde hissediliyordu. İstanbul basınında Hâile Filosu diye adlandırılan Atlas Okyanusu Filosu gelmişti. Hiç kimsenin olup bitenler hakkında sarih bir fikri yoktu; fakat herkes orduyu bekliyordu; halk cesur ve memnun, üst tabakalar ve azınlıklar endişeli bir bekleyiş içindeydi.

Yahya Kemal, o günlerde Veliaht Abdülmecid Efendi'nin yaveri Salih Keramet'ten bir mektup aldı. Nigâr Hanım'ın oğlu, Veliaht'ın kendisini Bağlarbaşı'ndaki köşkünde görmek istediğini ve görüşmenin gününü bildiriyordu. Belirtilen günde öğleden sonra Üsküdar'a geçerek Veliaht'ın iskeleye gönderdiği arabayla Bağlarbaşı'ndaki köşke giden ve ağalar tarafından güleryüzle karşılanan Yahya Kemal, kısa bir süre bekledikten sonra, köşkün üst katındaki çinili salonda kabul edildi. Karşılıklı oturup konuşmaya başladılar. Velihad son derece nazikti; önce henüz neşredilmediği halde dilden dile dolaşıp meşhur olan *İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel*'i Salih Keramet Bey'den dinlediğini, çok beğendiğini, memnun ve mahzuz olduğunu, mümkünse bir de şairinden dinlemek istediğini söyledi. Böyle bir arzuyla karşı-

laşabileceğini hiç tahmin etmeyen Yahya Kemal, çaresiz, okumaya başladı:

Vur pençe-i Ali'deki şemşîr aşkına
Gülbangi asmânı tutan pîr aşkına

Ey leşker-i müfettihu'l-ebvâb vur bugün
Feth-i mübîni zamin o tebşîr aşkına

Vur deyr-i küfrün üstüne rekz-i hilâl içün
Gelmiş bu şehsüvâr-ı cihangîr aşkına

Düşsün çelengi Rûm'un eğilsün ser-i Frenk
Vur Türk'ü gönderen yed-i takdîr aşkına

Vur! Rûh-ı pür-fütûh-ı Muhammed'le yek-zebân
Fecr-i hücûm içindeki Tekbîr aşkına

O sırada uzaklardan gelen patlama sesleri gazelin etkisini daha da artırmıştı. Yahya Kemal, Veliaht'ın tipik hanedan çizgileri taşıyan yüzündeki heyecan kıpırtılarını fark etti. Ve kısa süren derin bir sessizlik. Veliaht, ahenkli Türkçesiyle:

"Varolunuz Yahya Kemal beyefendi, dedi, "cedd-i ekberim Fâtih Sultan Mehmet Han hazretlerinin rûhunu şâd ettiniz!"

Patlama sesleri devam ediyordu. İngilizler siper kazmak için mi, yoksa halkın maneviyatını sarsmak için mi, nedendir bilinmez, özellikle Anadolu sahillerinde bir süredir lâğım patlatıp duruyorlardı. Veliaht daha sonra genel durumu sordu ve Yahya Kemal'in anlattıklarını dinledikten sonra:

"İşittim ki," dedi, "İzmir'e gidiyorsunuz. Tabii orada Mustafa Kemal Paşa'yı göreceksiniz!"

"Evet," dedi Yahya Kemal, "gazetelerin yazdığı doğrudur. Meclis-i Müderrisîn, birkaç müderris ve talebeden müteşekkil bir hey'et teşkil etti. Dârülfünun'u temsilen büyük zaferi tebrik maksadile İzmir'e seyahatimiz mukarrerdir!"

"Yahya Kemal Bey, ben Paşa'yı hiç görmedim. Siz zannederim kendisini yakînen tanıyorsunuz, bana biraz anlatır mısınız?"

Yahya Kemal, Çanakkale muharebeleri sırasında adını duyduğu ve gıyaben hayran olduğu Mustafa Kemal'den özel sohbetlerde hep övgüyle söz ettiğini, bu sitayişkâr sözleri müşterek dostlarından işiten Mustafa Kemal'in, 1916'dan sonra, İstanbul'a bir gelişinde kendisiyle tanışmak istediğini, Büyükada'daki Splandit Palas otelinde buluştuklarını ve bu görüşmede genç kumandanın karizmatik şahsiyetinden son derece etkilendiğini, *İleri* ve *Tevhîd-i Efkâr*'daki yazılarında da onu bir "milli timsal" olarak takdim ettiğini Anadolu'da başlattığı kıyamı sonuna kadar desteklediğini anlattı.

Bunun üzerine Veliaht, hüzünlü ve yumuşak bir sesle:

"Kemal beyefendi," dedi, "Mustafa Kemal Paşa'yı göreceğiniz vakit bu sözlerimi kendisine söylemenizi rica ederim; iki sene evvel bana bir mektup gönderdiler, beni Anadolu'ya davet ediyorlardı. Lakin o zaman İngilizlerin ve Vahideddin Han'ın casusları ile sarılmış bulunuyordum; mektuba cevap vermeği arzu ettimse de, cevabnâmemin tutulup fena neticelere sebebiyet vermesinden endişe ettim. Bunları lütfen kendisine söyleyiniz ve mektuplarının cevapsız kalmasından müteessir olup olmadığını öğreniniz."

Yahya Kemal, davetin sebebini anlamıştı. Veliaht'ın hüzünlü halinden etkilendi ve mümkün olursa emirlerini yerine getireceğini arzetti.

"Pekiyi," diye devam etti Veliaht, "siyasi ve askeri hadiselerin son

inkişaf şekilleri karşısında hânedanımızın vaziyetini nasıl görüyorsunuz?"

Bu zor bir soruydu. Yahya Kemal, sıkıntılı bir halde ve mümkün olduğu kadar Veliaht'la göz göze gelmemeye çalışarak, vaziyeti hânedan lehinde görmediğini, altı yüz yıldan beri Türk ordularının ilk defa olarak "Padişahım çok yaşa!" diye bağırmadan savaştığını ve son zaferin bir padişahın ismi ve şahsı sözkonusu olmadan kazanılmış bulunduğunu söyledi. Sultan Vahideddin hakkındaki olumsuz düşüncelerini de hiç çekinmeden açıklayınca Veliaht'ın yüzünde memnuniyetsiz bir ifade belirmişti. Görüşme bu sıkıntılı hava içinde sona erdi, fakat Abdülmecid Efendi, misafirini karşılarken ne kadar nazikse, uğurlarken de o kadar nazikti.

DÂRÜLFÜNUN heyetinin Meclis-i Müderrisîn tarafından kararlaştırılan seyahati çeşitli engeller yüzünden gecikmiş, ekim ortalarına doğru Mustafa Kemal'in Bursa'ya geleceği öğrenilince, İzmir'e gitmekten vazgeçilmişti. Mustafa Kemal Bursa'da karşılanacaktı.

Yahya Kemal'den başka felsefe müderrisleri Mustafa Şekip ve Mehmet Şemseddin Bey'lerle Esat, Osman, Halil Vedat, Sıtkı, Şükrü, Nihat, Sami Zekai, Reşat, Vehip ve Sedat adlarındaki Darülfünun talebelerinden oluşan heyecanlı heyet 12 Ekimde yola çıktı ve uzunca bir deniz yolculuğundan sonra altı buçukta Mudanya'ya ulaştı. Allı beyazlı bayraklarla donatılan kasaba terk edilmiş gibi görünüyor, biraz da kapalı havanın etkisiyle etrafa hüzün yayan sessizliği sadece yer yer asker çizmelerinden ve at nallarından çıkan tok sesler bozuyordu. İşgalci Yunanlıların ve işbirlikçi yerli Rumların kasabayı hiç zarar vermeden terk etmiş olmaları hayret vericiydi.

İskele önlerinde demirleyen gemide bir süre bekletilip kimlikleri

ve ne maksatla geldikleri anlaşılınca sahile çıkmalarına izin verilen Dârülfünun heyeti üyeleri zengin bir Rum ailesinin terk ettiği eve yerleştirildi.

Mudanya'nın mucizevi kurtuluşunda rol alan gençlerin anlattığına göre, Büyük Taarruz'dan bir hafta kadar sonra Gemlik taraflarından Mudanya'ya akın etmeye başlayan Rum muhacirler kasabayı tam bir mahşer yerine çevirmişlerdi. Muhacirlerle Yunan asker kaçakları kendilerini yarışırcasına gemilere atıyorlardı. 11 Eylülde akşama doğru mevki kumandanı Miralay Asmakopulos da vapura bindikten sonra, Mudanya, Yunanlılardan alınan silahlara ve cephaneye el koyan gençler tarafından muhafaza altına alınmış, bir subay ve on erden oluşan Fransız bahriye müfrezesinin yardımıyla da çevrede güvenlik sağlanmıştı. Ancak henüz her şey bitmemişti. Bu tarafa doğru perişan bir halde kaçan Yunan İntikam Fırkası'na bağlı müfrezelerin Mudanya'yı yakıp yıkmak niyetinde oldukları haberi gelince derhal tertibat alan Mudanyalı gençler, bu katil sürüsünü hiç beklemediği şiddetli bir ateşle karşılamıştı. Neye uğradığını şaşıran Yunanlı askerler Mudanya sırtlarından zeytinlikler arasından geçerek Bandırma'ya doğru kaçmak istemişlerse de, birçoğu öldürülmüş, başta zabitleri olmak üzere dört yüz elli kadarı da esir alınmıştı.

Çavuş mahallesi gençleri, çatışmaların yaşandığı Hıdırelleztepe'deki zeytinliği Dârülfünun heyetine gösterirken savaşı hâlâ yaşıyormuş gibi heyecanlıydılar. Aradan o kadar zaman geçtiği halde zeytinliği saran ölü kokusu hâlâ bütün ağırlığıyla hissediliyordu. Orada burada kararmış cesetler ve etrafa dağılmış askeri elbiseler, mataralar, ayakkabılar, çantalar görülüyordu. Yunanlıların İngilizlere güvenerek atıldıkları maceranın hazin sonucu bütün dehşetiyle gözlerinin önündeydi; ölmüş, öldürmüş ve iki millet arasında kolay kolay bitmeyecek

bir düşmanlığın tohumlarını atmışlardı.

Yahya Kemal, kendilerine tahsis edilen terk edilmiş Rum evinde uyumaya çalışırken o gün gördüğü korkunç manzaraların etkisiyle kıvranıp duruyordu. Evet, savaş bitmişti, ama yaraları kimbilir ne zaman sarılacaktı! Daha ne büyük acılar yaşanacak, daha nice bin insan yerinden yurdundan olacaktı kimbilir. Düne kadar burada, huzur içinde yaşayan insanlar bugün sefil muhacirler olarak yollara dökülmüşlerdi. Halbuki bu çılgınlık yaşanmasaydı, şimdi bu yatakta, kendini can havliyle Yunanistan'a atan ve belki de aç ve açıkta kalan ailenin bir ferdi uyuyor olacaktı.

Sabaha karşı uykuya dalabilen Yahya Kemal uyandırıldığında hiç uyumamış gibi yorgundu. O gün saat ikiye doğru kendilerine tahsis edilen arabalarla yola çıktılar. Yolun sol tarafında Yunan ölülerinin gömüldüğü çukurlar vardı ve etrafa dayanılmaz bir koku yayılıyordu. Yol boyunca terk edilmiş kamyonlar, iş makineleri, otomobiller, otomobil lâstikleri ve çeşitli malzemeler gördüler. Geçtikleri köylerden Bademli ve Geçitköy tamamen, diğerleri de kısmen yanmıştı.

Dârülfünunlular Bursa'ya bir saat kadar mesafedeki Ziraat Mektebi'nin önünde kendilerini bekleyen kalabalık grubu görünce şaşırdılar; doğrusu böyle bir karşılamayı hiç beklemiyorlardı. Karşılayıcılar arasında Bursa mebusları, vali, belediye reisi ve Hilâl-i Ahmer reisi dışında eşraftan birçok kimse de vardı. Böylece yirmi arabalık büyük bir konvoy oluşmuş ve şehre beş buçuk sularında gösterişli bir kafile olarak girilmişti.

O AKŞAM, Belediye Dairesi'nin büyük salonunda Dârülfünun heyeti şerefine yirmi beş kişilik mükellef bir ziyafet verildi. Yemekte, vali Hacı Âdil, belediye reisi Ziya, Bursa mebusları Muhiddin ve

Emin Bey'lerden başka Yahya Kemal'in iki dostu, Hamdullah Suphi ve Ruşen Eşref de vardı. Kocaeli Grubu Mızıkası'yla Sanayi Mızıkası'nın icra ettiği müzik eşliğinde yenen yemekten sonra, topluca büyük kabul salonuna geçildi. Önce piyano, keman ve flütten oluşan küçük bir orkestra seçilmiş parçalar çaldı, ardından Bursalılar adına Muhiddin Bey, Dârülfünun adına da İslam felsefesi müderrisi Mehmet Şemseddin Bey birer konuşma yaptılar. Bu konuşmaları Vali Hacı Âdil Bey'in Dârülfünun heyetine birinci defa Büyük Millet Meclisi hükümeti adına hoş geldiniz demekten duyduğu sevinci ifade ettiği heyecanlı nutku izledi. Dârülfünunlulara her zamanki belâgatiyle hitap eden Hamdullah Suphi Bey ise, Anadolu'daki mücadeleyi aslında İstanbul irfanının kazandığını, çünkü bütün kumandanlarının İstanbul mekteplerinden yetiştiğini belirterek Anadolu kıyılarından kovulan düşmanın geçici düşman olduğunu, hakiki kurtuluşun Dârülfünun'un temsil ettiği kuvvette, yani ilimde gördüklerini söyledi.

Sıra Yahya Kemal'deydi; ayağa kalktı, yavaşça ilerleyip kürsüye geçti, gözlerini kıstı ve Abdülhak Hâmid'den önce *Merkad-i Fâtih'i Ziyaret*'i, ardından *Kabr-i Selim'-i Evvel'i Ziyaret*'i okudu. O kadar duyarak okumuştu ki, salonda heyecan bir anda doruk noktasına çıktı. Göğüsler kabarıyor, göz pınarlarına yaşlar hücum ediyordu. Gençlerden biri yüksek sesle:

"*İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel*!" dedi.

"Evet, isteriz!" sesleri yükseldi.

"Lütfen!" dedi Hamdullah Suphi Bey.

Yahya Kemal derin bir nefes alıp "*Vur pençe-i Alî'deki şemşîr aşkına*" diye başlayınca salonda derin bir ürperti gezindi. Şimdi sadece İstanbul'u fetheden muhteşem ordunun tekbirleriyle Büyük Taarruz'un ardından İstanbul'a yönelen süvarilerin nal sesleri duyuluyordu.

YAHYA KEMAL, ertesi gün kendini tek başına Bursa sokaklarına attı. Bir ay önce kurtulduğu Yunan işgalinin derin izlerini taşımakla beraber, kurtuluş sevinci o günlerde hızla sonbahar renklerine bürünmekte olan şehrin ruhuna sinmiş gibiydi. Sünbülî hava, çılgınca köpürmüş bir tabiat ortasındaki bu olağanüstü şehre bir hülya güzelliği giydirmişti. Ne tarafa baksa Üsküp'ü görüyordu; Çekirge, Hamzabey, Muradiye, Tophane, Ulucami, Orhan Camii ve civarındaki hanlar... Fâtih atalarımız sanki alıp Bursa'yı Rumeli'ye taşımışlardı; Üsküp, Şardağı'nda Bursa'nın devamıydı, Filibe de öyle! Türklüğü iliklerine kadar sindirmiş, fakat Bursa'nın bugün yaşadığı kurtuluş sevincini yaşamayan ve belki de hiç yaşayamayacak olan şehirlerdi onlar. Kalbinde tâ Budin'den kopup gelmiş bir muhacir türküsünün hüznünü hissetti. İlk defa geçen yıl gördüğü Filibe'de Sofya dönüşü bir ay kadar kalmıştı. Akşamın alacakaranlığında şehre yaklaşırken Meriç genişleyen yatağında koyu yeşil rengiyle akıyor ve iki tarafındaki ağaçlar sularında dalgalanıyordu. Vardar, Meriç ve Nilüfer... Adları bile başlıbaşına birer şiir olan bu üç kardeş nehir şimdi ayrı dünyaların türkülerini söylüyorlardı. Ne hazin!

Tren istasyonda durunca oradan buradan yükselen "Plodiv! Plodiv!" sesleri ve kalabalık arasında soluk renkli setre pantolonları, mintanları ve kalıpsız fesleriyle dolaşan Türklerin ezik halleri Yahya Kemal'in kalbini sızlatmıştı. Ya Hotel Mole'de tuttuğu odanın penceresinden bakınca karşı köşede bütün güzelliğiyle görünen caminin yalnızlığı? İlk Osmanlı devirlerinden kalma bu yekpâre, metin ve ferahlı yapı nedense o gün Yahya Kemal'e Çelebi Sultan Mehmet'i hatırlatmıştı. İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra yolu genişletmek bahanesiyle yıkıldığını gazetelerden öğrendiği bu camiyi, Filibeli Türkler dışında gören son Türk herhalde kendisiydi.

Yahya Kemal, ertesi gün, Paris'ten tanıdığı bir arkadaşıyla buluşarak çarşıya çıkmıştı. Şehri ortadan ikiye bölen ve Bulgarlar tarafından birçok Türk yapısı yıkılarak genişletilen yolda biraz ilerledikten sonra, birden bir Bursa manzarasıyla karşı karşıya kalmışlardı. Bir Bursa devri camisi, alaca bir minare, yüksek çınarlar; ve caminin önünde Türk kahveleri, börekçileri, kebapçıları, küçük iskemlelere kurulup senli benli konuşarak kahve içen sarıklı ve kürklü ihtiyarlar, feslerini arkaya atmış delikanlılar, Türk tarzı hayatın alışkanlıklarını henüz terk etmemiş Bulgarlar...

Kapısındaki kitabeden Birinci Abdülhamid devrinde tamir edildiği anlaşılan caminin içini görmek istediler ve gördükleri manzara yüreklerini kanattı, çünkü taşınabilir bütün eşyaları çalınmıştı; yine de Türklüğün Bursa devrindeki Müslümanlığından kalma bir sükûn âlemi olduğu gibi duruyor, tam ortadaki havuz Murad Hüdavendigâr'dan haberler taşıyordu. Harem avlusunda, bir çınar altındaki mezar taşları arasında kahvelerini içtikten sonra yürümeye devam ettiler. Solda Yeşilli Cami, o kadar tamir edildiği halde özelliklerini yitirmemiş görünüyordu. Arkadaşı, ileride otlar ve samaşıklar arasında kaybolan yapının Şahabeddin Paşa türbesi ve imareti olduğunu söylemişti.

Meriç köprüsüne yaklaştıkları sırada yanlarından bisikletli bir Türk çocuğu geçti; biraz sonra köprü başındaki Bulgar jandarmasının çocuğu durdurduğunu, ensesine hatırı sayılır bir tokat attıktan sonra bisikletini alıp karakola doğru götürdüğünü gördüler. Çocuk ağlayarak bisikletini geri vermesi için jandarmaya yalvardıysa da, alamayacağını anlayınca kaçtı. Yahya Kemal ve Filibeli arkadaşı, hadiseyi çaresizlik içinde, kahrolarak seyrettiler.

Çaresizlik ne kötüydü! Dün de belki Yunan askerleri Bursalı ço-

cukları buralarda böyle dövüyorlardı. Emir Sultan'ı, Yıldırım taraflarını ve hafif bir sisin ince bir tül gibi örttüğü muhteşem Bursa ovasını gören âsude kahvede oturmuş kahvesini yudumlarken bunları düşünen Yahya Kemal, bir ara, yandaki masada işgal sırasında yaşadıklarını büyük bir heyecanla birbirlerine anlatan Bursalılara kulak misafiri oldu. İçlerinden biri Püskülsüz İsmail çetesinin ve ellerine geçirdikleri sopalar, kazmalar, baltalarla bu çeteye katılan köylülerin şehirdeki Yunanlıların üzerine atılıp Belediye'de kuşatılan yöneticileri nasıl kurtardıklarını anlatıyordu.

Yahya Kemal, ikinci kahvesini ve sigarasını içmiş ve dinlenmişti. Hemen sağında, titizlikle yontulmuş iri bir mücevher parçasına benzeyen Yeşil Camii ve onun karşısındaki Yeşil Türbe'yi biraz daha seyrettikten sonra kalktı, Emirsultan'a doğru yürümeye başladı. Sanki Bursa'da değil, Üsküp'te bir sokakta yürüyordu, biraz sonra mezarlığında annesinin uyuduğu İsa Bey Camii çıkacaktı karşısına. "Vaktiyle öz vatanda bizimken, bugün niçin Üsküp bizim değil?" diye geçirdi içinden; ama hayır, ayrılık ne kadar uzun sürerse sürsün, biz Üsküp'te olmasak bile, Üsküp bizim içimizde yaşayacaktı.

Âh Üsküp! İkinci Murad devrinin canlı bir resmi gibi, ilk asırlardaki rengini ve çeşnisini son zamanlara kadar koruyan, her köşesinde bir evliyanın yattığı, bu cengâver evliyalar arasında, camileri, medreseleri, bedestenleri, tekkeleri, çarşılarında kazzazları, haffafları, hallaçları, bakırcıları, kuyumcularıyla hâlâ geçmiş zamanları yaşayan güzel Türk şehri! Türbelerinin duvarlarında bir insanın taşıyamayacağı kadar ağır ve paslı kılıçlar, kalkanlar, zincirler asılıydı; Bukağılı Baba'nın düşman zindanlarında taşıdığı bukağılar başucunda dururdu. Üsküp'ün düşman tarafından topa tutulduğu bir kuşatma sırasında gülleleri havada yakalayıp üst üste yığarak kendine gülleden bir ka-

bir yaptığı rivayet edilen Cafer Baba'nın kale içindeki kabri gerçekten gülleden bir duvarla örtülmüştü. Kandil gecelerinde bir mum şehrayini yaşayan Gazi Baba ise etrafında binlerce gaziyle birlikte yatıyordu.

Üsküp halkı hâlâ onbeşinci asır Türkçesiyle konuşur, o devrin zevkini yansıtan elbiseler giyer ve o devirdeki gibi yaşardı. İhtiyarların kıllı göğüsleri kışın bile açık dururdu; çorap görmeyen ayaklarında uzun kırmızı yemeniler, ellerinde kol kalınlığında kısa kiraz çubuklar, omuzlarında cepkenler, bellerinde geniş kuşaklar, bacaklarında çuha çakşırlar... Kaşları gözlerini, bıyıkları ağızlarını örtecek kadar gür olan bu ihtiyarları bir İstanbullu görse, *Naima Tarihi*'nin sayfalarından fırladıklarını düşünebilirdi. Bir araya geldiklerinde bir yeniçeri ortasını andıran çakşırlı, fermeneli gençlerse bıçak ve tüfek oyunu oynar, tanbura çalıp türkü söylerlerdi. Ve kırmızı canfesden şalvar ve bürümcük gömlek giyip boyunlarına sıra sıra Muhmudiyeler takan, elleri ayakları kınalı kadınlar...

Yahya Kemal, İsabey Mezarlığı'nda uyuyan annesinin kınalı ellerini ve bu ellerle saçlarını okşayışını düşündü. Evleri Karağaçlar'da, Ishakiye Camii'nin hemen yanındaydı. Karşılarında büyük bir mezarlık ve evliya türbeleri. Meçhul bir evliyaya ait olduğu rivayet edildiği için kimsenin dokunmadığı büyücek bir mezar taşı kapılarının tam önünde dikili dururdu. Karşılarında da Gavri Baba ve Yeşil Baba yatardı. Kandil geceleri mumlarla donatılan bu evliya türbe ve mezarlarının etrafa yaydığı ağır ruhaniyet, küçük Ahmet Âgâh'ın hayal dünyasını baştanbaşa kuşatmıştı. Âhiret o kadar yakın görünürdü ki, arada sanki duvar yoktu, adımını atsa birinden ötekine geçiverecekti. Emir Sultan'a doğru yürürken de aynı duyguyu yaşadı. Dilinde birden, biri tam, diğer yarım iki mısra belirdi:

Âhiret öyle yakın seyredilen manzarada
.... *dıvar yok arada*

Annesi sanki bu iki dünya arasında bir yerde yaşardı; sabah namazlarından sonra sarı sayfalarının üzerine imanla eğildiği taşbaskısı Muhammediye'yi yüksek sesle okuyuşunu düşündü. Yazıcıoğlu'nun annesinin sesinden dinlediği mısralarında bizim öz maceramız, milliyetimizin dünya ve âhiret macerası vardı; bu mısralarda Türklükle İslamlığı bir teknede yoğuran duyuşu çocuk yaşta hissetmişti. "Oğlum," derdi Nakiye Hanım, "dünyada iki insanı sev! Peygamber efendimizi, bir de Sultan Murad efendimizi." Aslında bu Murad adında Balkanları fetheden iki Murad birleşirdi. Çekirge'de Birinci Murad'ın, Muradiye'de İkinci Murad türbelerini ziyaret ederken annesini düşünmüş ve onun ruhuna da fatihalar okumuştu.

YAHYA KEMAL, derin bir daüssıla duygusu içinde Bursa'daki üçüncü gününde, Tetkik-i Mezalim Heyeti'nde görev alarak savaşın cereyan ettiği bölgeleri gezen ve kısa bir süre önce Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ruşen Eşref ve Âsım Bey'lerle birlikte Bursa'ya gelen Halide Edip Hanım'ı otelinde ziyaret etti. Beklediğinin aksine, belki de Yakup Kadri'yle Falih Rıfkı tarafından doldurulduğu için kendisini çok soğuk karşılayan Halide Başçavuş'un çevresindekilere karşı tuhaf kıskançlık hisleriyle dolu olduğunu fark etmiş ve yazar olarak tanınmış bir kadının üzerinde gülünç bir kisve gibi duran "askerlik" ve "mücahitlik" havasından rahatsız olmuştu. Halide Hanım, Mustafa Kemal geciktiği için aha fazla beklemeyip Ankara'ya döneceğini söylüyordu. Ziyareti fazla uzatmayan Yahya Kemal, içinde tuhaf bir pişmanlık duygusuyla otelden ayrıldı ve Muradiye'deki türbeleri ziyaret etmek üzere Bursa sokaklarına daldı.

Mustafa Kemal'in gecikmesini fırsat bilerek bu mucizeli şehri köşe bucak gezen ve hayal ettiği büyük Bursa şiiri için defterine bazı notlar alan Yahya Kemal, Halide Edip'ten ayrıldıktan sonra bütün gününü Muradiye'de, şehzade türbeleri arasında geçirdi ve akşam yemeğinden sonra odasına kapanarak, Anadolu ve Rumeli'deki büyük maceramızı kendi şahsi macerasıyla birleştirerek anlatmaya çalıştığı sonsuzluk şiirinin yarım kalmış mısraları arasına daldı. Bu şiirin ilk mısralarını yazdığı günden bugüne oniki yıl geçmişti, müthiş ve her saniyesi dopdolu, dağdağalı bir oniki yıl. Yazdıklarını gözden geçirdi; öylesine doluydu ki, bu gece, bu şiir bitmeliydi. Sabaha kadar yazdı, mısralarda boş bıraktığı yerleri doldurdu, bozdu, karaladı, ekledi, yeniden yazdı, bütün yazdıklarını defalarca temize geçti, yırttı, dişlerini sıktı, terledi, üzüldü, ağladı...

Bitkin bir halde yatağına uzandığında, masasında, birkaç yıl önce *İnkıraz* adını vermeyi düşündüğü şiir, *Açık Deniz* adıyla tamamlanmış olarak okunmayı bekliyordu:

Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum
Her lâhza bir alev gibi hasretti duyduğum
Kalbimde vardı Byron'u bedbaht eden melâl,
Gezdim o yaşda dağları, hülyâm içinde lâl.
Aldım Rakofça kırlarının hür havâsını
Duydum akıncı cedlerimin ihtirâsını.
Her yaz şimâle doğru asırlarca bir koşu,
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu...
Mağlûpken ordu, yaslı dururken bütün vatan,
Rü'yama girdi her gece bir fâtihâne zan.
Hicretlerin bakiyyesi hicranlı duygular,

Mahzun hudutların ötesinde akan sular,
Gönlümde hep o zanla beraber çağıldadı,
Bildim nedir ufuktaki sonsuzluğun tadı!
Bir gün dedim ki istemem artık ne yer ne yâr!
Çıktım sürekli gurbete, gezdim diyar diyar;
Gittim o son diyâra ki serhaddidir yerin,
Hâlâ dilimdedir tuzu engin denizlerin!

Garbın ucunda, son kıyıdan, en gürültülü
Bir med zamanı, gökyüzü kurşunla örtülü,
Gördüm deniz dedikleri bin başlı ejderi;
Gördüm güzel vücûdunu zümrütleyen deri
Keskin bir ürperişle kımıldandı anbean;
Baktı ve anladım ki o ejderdi canlanan.
Sonsuz ufuktan âh ne coşkun gelişti o!
Birden nasıl toparlanarak kükremişti o!
Yelken, vapur, ne varsa kaçışmış limanlara,
Yalnız onundu koskoca meydan ve manzara!
Yalnız o kalmış ortada, âsî ve bağrı hûn,
Bin mağra ağzı açmış, ulurken uzun uzun,
Sezdim bir âşinâ gibi, heybetli hüznünü!

Rûhunla başbaşa kaldım o med günü,
Şekvânı dinledim ezeli muzdarip deniz!
*Durdurmaz anladım bunu hiçbir güzel kıyı;**
Bir bitmeyen susuzluğa benzer bu ağrıyı.

Yahya Kemal bu mısrada daha sonra küçük bir değişiklik yapmıştır: "*Dindirmez anladım bunu hiçbir güzel kıyı.*"

17 EKİM salı günü başkumandanın öğle vakti şehre ulaşacağı Belediye tarafından el ilanları ve münadiler vasıtasıyla halka duyuruldu. Kadın erkek bütün Bursa sokaklardaydı ve Belediye dairesi ile istasyon arasındaki yol boyunca halılar döşeniyordu. Akşama doğru konvoyun şehre girmek üzere olduğu haberi geldi. Bir süre sonra yanında Kâzım Karabekir Paşa olduğu halde şiddetli yağmur altında şehre giren Mustafa Kemal, otomobilden inerken yirmibir pare top atışıyla selâmlandı. Çok geçmeden bir görevli, karşılayıcılar arasında bulunan Dârülfünun heyetine yaklaşarak başkumandanın Yahya Kemal Bey'i görmek istediğini bildirecek, Paşa'nın yanına yüreği ağzında giden Yahya Kemal, kendisini görmekten memnun olduğunu söyleyen ve arabasına alan Mustafa Kemal'in yüzünde en ufak bir kızgınlık ve sitem ifadesi görmeyince rahatlayacaktı.

Ertesi gün akşam, başkumandan şerefine Brod Oteli'nde verilen ziyafete de davet edilen Yahya Kemal, en iyi elbisesini giyerek davetiyede belirtilen saatte yemeğin verileceği salona geçti. İçindeki endişeden büsbütün kurtulmuş sayılmazdı; çünkü muhtemelen Yakup Kadri ve Falih Rıfkı da orada olacaklardı. Ankara'ya davet edildiği halde gelmediği, Yunan ileri harekâtı başlayınca korkup Sofya'ya kaçtığı yolunda Falih Rıfkı'nın orada burada anlattıkları Gazi'nin de kulağına gitmiş olabilir miydi? Biraz sonra maiyetiyle birlikte otele gelen Mustafa Kemal, yanında Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Hamdullah Suphi ve askeri erkân olduğu halde salona girdi. Falih ve Yakup buz gibiydiler, fakat Hamdullah Suphi kendisine ışıl ışıl gözlerle bakıyordu. Birlikte özenle hazırlanmış uzun masaya geçtiler.

Yahya Kemal'in sıkıntısı uzun sürmedi; art arda devirdiği birkaç kadeh rakının da etkisiyle kısa sürede rahatlamıştı. Hatta bir ara Veliaht Abdülmecid Efendi'nin endişesinden söz etmeyi denedi, ama Mus-

tafa Kemal duymazlıktan geldi. Aynı bahsi birkaç defa daha açmaya çalıştı, her seferinde duyınamış gibi yaparak bahsi değiştiren Mustafa Kemal, sonuncusunda canının sıkıldığını belli eden bir ses tonuyla:

"Peki, peki Yahya Kemal Bey, endişesi olmasın, hiçbir küskünlüğüm yoktur!" dedi.

Yahya Kemal biraz da alkolün tesiriyle Mustafa Kemal'in bu çıkışmasına olumsuz bir anlam yüklemedi. Bir saat kadar sonra sofradaki neşe kıvamını bulmuştu; Mustafa Kemal de çakırkeyif olmuş, zaferden sonra yapmak istediklerini uzun uzun anlatıyordu. Yahya Kemal, bir ara söze girme fırsatını yakalayınca, Malazgirt'ten başlayarak Anadolu'nun Türk vatanı oluşunun heyecan verici macerasından söz etmeye başladı. Bu bir bakıma Misak-ı Milli'nin tarihi arka planıydı. Şairi dikkatle dinleyen Gazi, Ziya Gökalp'i İttihatçıların düşünürü olarak gördüğünü ve hayalî bir imparatorluk kurmak isterken ülkeyi paramparça ettiklerini belirterek, "Cumhuriyetimiz sizin bu tarih anlayışınız üzerine kurulacak!" dedi ve arzuladığı inkılâplardan söz açtı. İnkılâpların en esaslısının dinde yapılacağını ve İslamiyetin bizi geri bıraktıran unsurlardan temizleneceğini söylüyordu. Yahya Kemal, içinin daraldığını hissetti; çünkü Gazi, anlattıklarına bakılırsa, Türklüğün İslamiyeti yorumlayış ve yaşayış biçimini "geriliklerimiz" olarak görüyordu. Bütün cesaretini toplayarak:

"Aman paşam," dedi, "inkılâpları yaparken Türk milletinin Müslüman olduğunu gözden ırak tutmamak lâzımdır!"

Mustafa Kemal, mânidar bir ifadeyle Yahya Kemal'in gözlerinin içine baktı:

"Niçin bizimle Ankara'ya gelmiyorsunuz? Size ihtiyacımız var?"

"Emrinizdeyim paşa hazretleri!"

Hamdullah Suphi, Mustafa Kemal'in rahatsız olduğunu fark etmiş-

ti; Yahya Kemal'in aynı konuda ısrar edebileceği endişesiyle söze karıştı:

"Paşam, lütfen emir buyurunuz, Yahya Kemal Bey'den birkaç şiir dinleyelim!"

"Sahi," dedi Mustafa Kemal, "bize şiir okumayacak mısınız?"

Yahya Kemal tam "Hangi şiiri emredersiniz?" diyecekti ki masanın öbür ucundan heyecanlı bir ses yükseldi:

"*La Mort du Loup*!"*

Bütün gözler sesin sahibine yöneldi. Kıpkırmızı kesilen Raufî Bey, bir gaf yapmış olduğu endişesiyle olduğu yerde büzülürken, Mustafa Kemal, gözlerinin içi gülerek:

"Peki, rica ediyoruz!" dedi.

Yahya Kemal ayağa kalktı, Milli Mücadele'nin başından beri, bu mücadeleninin ruhunu anlatmak için, başta talebeleri olmak üzere herkese okuduğu ve bir yazısında işlediği, Halide Edip'in de bir hikâyesine *Dağa Çıkan Kurt* adını vermesine yol açan *Kurdun Ölümü* adlı şiirini Fransızca olarak büyük bir heyecan ve ustalıkla okudu. Mükemmel Fransızcasıyla hakkını verdiği şiirin sesi, Fransızca bilmeyenleri bile büyülemişti. Mustafa Kemal'in de etkilendiği yüzündeki ifadeden ve Alfred de Vigny'nin bu şiirini isteyen Raufî Bey'e işaret ederek "Teşekkür ederim!" demesinden anlaşılıyordu.

Yahya Kemal, Gazi'nin arzusu üzerine ertesi gün Brod Oteli'nden ayrılarak Yağcı Cemal Bey köşküne yerleşti.

---

* *Kurdun Ölümü*

OTUZUNCU BÖLÜM

DARAĞACI

Bazan kader, gelen bora halinde, zorludur
Rindlerin Hayatı

LOZAN'da Türkiye'yi temsil edecek heyeti İstanbul'a götüren tren İzmit'te durdu. Başta Nureddin Paşa olmak üzere büyük bir kalabalık istasyondaydı ve "Artin Kemal tepelendi!" sesleri yükseliyordu. Gabardin paltosu, güzel astragan kalpağı, itinayla kesilip taranmış sakalıyla pek şık ve neşeli görünen Nureddin Paşa, trenden inen İsmet Paşa'nın elini sıkarak, "Hoş geldiniz paşam!" dedikten sonra bütün heyet üyeleriyle tek tek tokalaştı. Bunlardan biri de "Artin Kemal tepelendi!" çığlıklarını duyunca altüst olan Yahya Kemal'di ve heyette Ruşen Eşref'le birlikte basın müşaviri olarak yer alıyordu.

Bursa'da Mustafa Kemal tarafından Ankara'ya davet edilen ve birlikte Ahu dağlarını otomobille geçtikten sonra Karaköy'den onun treniyle Ankara'ya giden ve sofrasına kabul edilen Yahya Kemal, Bursa mebusu Muhiddin Baha Bey'in evinde misafir kalmış, bir hafta kadar sonra da Lozan murahhas heyetiyle İstanbul'a hareket etmişti. Hadiselerin bu kadar hızlı gelişmesi onu endişelendiriyor ve başını döndürüyordu; İstanbul'dan ayrılalı bir ay bile olmadığı halde sanki yıllardır uzaktaymış gibi bir duygu içindeydi. Ayrıldığında payitaht olan İstanbul, inanması zordu, ama şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vilayetlerinden sadece biriydi. İtilâf devletlerinin 13 Kasımda

Lozan'da toplanması kararlaştırılan sulh konferansına İstanbul Hükümeti'ni de davet etmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Osmanlı Devleti'nin mukadderatı hakkında görüşmeler başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın imzasın taşıyan ve 30 Ekimde Meclis gündemine getirilen bir takrirde, zaferden sonra yeni bir devletin doğduğu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince hakimiyet haklarının millete ait olduğu ifade ediliyordu. 31 Ekimde yaptığı konuşmada Osmanlı saltanatını lağvetmenin zaruri olduğunu ifade eden Mustafa Kemal, İkinci Grup'tan muhalefet seslerinin yükselmesi üzerine ertesi gün sıralardan birinin üzerine çıkarak yaptığı ikinci konuşmada birçoklarının kanını donduran şu sözleri söylemişti:

"Mesele zaten emrivaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu derhal olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde yine hakikat usul-ü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir!"

Paşa'nın çok açık bir tehdit olan son cümlesi geçiş döneminin pek de yumuşak olmayacağını gösteriyordu. Fransız ihtilâlini ve sonrasını günü gününe yaşamışcasına bilen Yahya Kemal bundan sonra neler olabileceğini düşününce fena halde ürkmüş, özellikle Halide Edip'in Çiftlik'te birlikte yemek yerken *Sebilürreşad* tarafından iktibas edilen "Ezansız Semtler" yazısından bahisle, "Bu durum sizi de irticaı teşvik eder bir vaziyette gösteriyor!" demesi üzerine canı çok sıkılmıştı. Bereket versin, o günlerde Halide Edip, Amerikalıların yardımıyla Anadolu'da büyük kolejler açma projesinin hükümet tarafından benimsenmemesi, üstelik şüpheyle karşılanması yüzünden ciddi bir itibar kaybına uğramıştı.

Tuhaf kadındı Halide Edip! Milli Mücadele'ye bilfiil katılmamış olanların Mustafa Kemal, İsmet ve Fevzi Paşa'larla görüşüp konuşma-

ları ona fena halde dokunuyor, üstelik bu duygularını gözlerinden ateşler saçarak açıkça ifade etmekten çekinmiyordu.

Mustafa Kemal, bir görüşmelerinde Yahya Kemal'e *İleri* gazetesinden kesip sakladığı "Kurdun Dişisi ve Yavruları" başlıklı yazısını ve Milli Mücadele'ye açık destek verdiği diğer yazılarını göstermişti. Bunun için Halide Edip'in imalı sözleri üzerinde pek durmadı. Ama her ihtilâlin kendi evlatlarını yemekle işe başladığını unutmuyordu. Trende hep bunları düşündü. Bilecik'te mola verdikleri zaman İstanbul'dan gelen gazeteciler Ali Kemal'in tevkif edildiği ve bir motorla İzmit'e sevkedildiği haberini verince içindeki sıkıntı arttı. *İleri* gazetesinin muhabiri trenden ayrılırken Yahya Kemal'e birkaç gazete ile *Dergâh*'ın iki üç gün erken çıkan yeni sayısını bırakmıştı. Gazeteleri dolduran haberlere bakılırsa İstanbul'da yer yerinden oynamıştı. 19 Ekimden beri muhteşem zafer şenlikleri yapılıyordu; bütün caddeler ve sokaklar al bayraklarla donatılmıştı. Geceleri fener alayları ve minarelerde uyandırılan kandillerle âdeta bir şehrayin yaşanıyordu. Gazeteleri okuduktan sonra *Dergâh*'ı eline alan Yahya Kemal, kapaktaki münderecatta kendi ismini ve karşısındaki *Yeniçeriye Gazel* ibaresini görünce birden telaşlandı ve sayfaları hızlı hızlı çevirdi; ondokuzuncu sayfada sağ üst köşeye yerleştirilmiş olan şiiri okurken kıpkırmızı kesilmişti. Dergâhçı gençler o anda orada olsalardı, hocalarının şiddetli bir öfkesine şahit olacaklardı; çünkü gazelin ismi kısaltıldığı gibi, o günlerdeki havaya çok da uygun düşen dördüncü beytinin yerinde de yeller esiyordu:

Düşsün çelengi Rûm'un eğilsün ser-i Frenk
Vur Türk'ü gönderen yed-i takdîr aşkına

Üstelik beşinci beytin "*Vur! Rûh-ı pür-fütûh-ı Muhammed'le yek-*

zebân" şeklindeki mısraını "*Son savletinle vur ki açılsın bu sûrlar*" diye değiştirmişti ve gazeli bu son şekliyle neşretmek niyetindeydi. *İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel*'in başına gelenler, zihnini birkaç saat "eski dost"un başına gelen felâketten bile fazla meşgul etmişti. Ancak her istasyonda Ali Kemal'le ilgili yeni bilgiler alıyorlardı. Kötü şeyler olacaktı, evet kötü şeyler olacaktı, bunu hissediyordu. Son olarak İzmit'e getirildiğini öğrendikleri Ali Kemal'in linç edildiğini, istasyona girdiklerinde, kalabalıktan yükselen "Artin Kemal tepelendi!" çığlıklarını duyunca anladılar.

Yahya Kemal, eski dostunu köprü başında kurulmuş darağacında görünce donup kalmıştı. Bir çarşafa sarılmış cesedin üzerine iliştirilen mukavvada "Hâin-i dîn ü vatan Artin Kemal" yazılıydı. Yüzü mengenede sıkıştırılıp ezilmiş gibi, tanınmaz bir haldeydi. Sol ayağındaki çorap çekilmişti, ayak bembeyaz görünüyor ve bir tarafından kan sızıyordu. Tepeden tırnağa ürperen ve benzinin sarardığını hisseden Yahya Kemal'in gözleri gayri ihtiyari Ruşen Eşref'in gözleriyle buluştu; ikisi de aynı şeyleri düşünüyor olmalıydılar. Arkadaşının hali Ruşen Eşref'i endişelendirmişti:

"Trene dönelim istersen!" dedi.

"Hayır, hayır iyiyim!"

Yahya Kemal, Paris'te tanıdığı, gazetesinde yazdığı ve uzun yıllar ahbaplık ettiği bu yaman adamın vatan haini olduğuna ve olabileceğine hiç inanmamıştı. Zayıf tarafları çoktu, fakat ihanet edecek, hele hele, parayla satın alınabilecek bir adam değildi. Bugün bu darağacında sallanıyorsa, tek sebebi, İttihatçılara duyduğu şiddetli düşmanlıktı. Milli Mücadele'yi de İttihatçı artıklarının başlattığına ve asla başarıya ulaşamayacaklarına inanmıştı. Kurtuluş, sadece siyasetle mümkündü. Sonuna kadar kararlı bir şekilde bu görüşü savunan Ali Kemal, İz-

mir'in kurtuluşundan sonra yanıldığını anlamış ve *Peyâm-ı Sabah*'taki "Gayemiz Bir İdi ve Birdir" başlığını taşıyan son yazısında yanıldığını itiraf edip özür dilemişti, fakat artık çok geçti.

Nureddin Paşa, fena halde hırpalandığı ve uzun bir süre yerlerde süründüğü anlaşılan cesedin karşısında, büyük bir iş başarmış gibi, mağrur bir tavırla ve yüksek sesle halka ve murahhas heyetine hitaben konuşmaya başlamıştı. Kulakları uğuldayan Yahya Kemal, yalnız "İşte din ü milletimize ihanet edenlerin cezası budur!" gibi birkaç cümleyi anlayabildi. İsmet Paşa'yla Dr. Rıza Nur'un canlarının çok sıkıldığı yüzlerindeki ifadeden belli oluyordu. Fransa temsilcisi General Mauguin ise dehşet içindeydi. Bu yürek paralayacı manzarayı daha fazla seyredemediler; başlarını çevirip belediye dairesine doğru sessizce yürümeye başladılar. Nurettin Paşa bir ara heyet üyelerinden iki kişiye iyice sokularak:

"Efendiler," dedi, "milletmizin hukukunu müdafaa maksadıyla Lozan'a gidiyorsunuz. Bu fevkalâde mühim bir vazifedir. Canla başla çalışarak milletin sizden beklediği neticeyi istihsale muvaffak olacağınızdan eminiz. Ancak bu yolda çalışırken farz-ı muhal içinizden birisi bir gevşeklik veya basiretsizlik gösterirse onu asla affetmeyeceğiz. Muhakeme etmeye bile lüzum görmeden bütün mes'uliyeti üzerime alarak onu ben asacağım, işte şu gördüğümüz şekilde!"

Bunu söylerken parmağıyla Ali Kemal'in asılı olduğu sehpayı gösteriyordu. Hemen arkalarında bu sözleri duyan Yahya Kemal iliklerine kadar titredi ve daha fazlasını işitmemek için adımlarını yavaşlatarak geride kaldı. O sırada kendisini tanıyan bazı gençler yanına gelerek Ali Kemal'in bir berberde traş olurken iki polis tarafından yakalanıp bir motorla İzmit'e nasıl kaçırıldığını, Nureddin Paşa'nın huzuruna nasıl çıkarıldığını, nasıl sorgulandığını ve saraydan dışarı çıkar-

ken Paşa'nın adamları tarafından taşlanarak nasıl öldürüldüğünü uzun uzun anlattılar. Öyle anlaşılıyordu ki, bu yargısız infaz, başından sonuna kadar Nureddin Paşa'nın bir tertibiydi ve muhtemelen bir yerlere kendince mesaj iletmek istiyordu.

Belediye dairesi asker ve sivillerle doluydu. Lozan murahhas heyeti üyeleri kendileri için hazırlanan, mönüsünde bol soğanlı bir yahniden başka yemeğin bulunmadığı ziyafet masasına geçtiler; dairedeki kalabalık, arkalarında ayakta duruyordu. Yahya Kemal, Ruşen Eşref'in kulağına eğildi:

"Farkında mısın Ruşen," dedi, "sanki Fransız ihtilâlinde, 1790 senesi halk hükümeti manzaralarından birinin içindeyiz!"

Ruşen Eşref başını sallayarak tasdik etti.

Nureddin Paşa kendinden emin bir tavırla konuşuyor, asırlardan beri vahşi sürüler gibi üzerimize saldırmak için fırsat kollayan haçlıların son yıllarda harekete geçip aziz vatanımızı işgale yeltendiklerini, halbuki küfrün İslam karşısında muzaffer olmasının mümkün olmadığını, nitekim kahraman ordumuzun ve asil milletimizin yumruğunu bir kere daha yiyerek perişan olduklarını, Allah'ın inayetiyle hilâlin salib karşısında her zaman galip geleceğini söylüyordu. Kabarmış dini ve milli duygularla söylenen bu sözleri, sofrada bulunan yabancılardan az çok Türkçe bilenler de ağdalı üslubu yüzünden anlayamamışlardı. Paşa, nutkunun istediği tesiri göstermemesini anlaşılmamış olmasına bağlayarak Yahya Kemal'den bir de Fransızca olarak ifade etmesini rica etti.

Başından sonuna kadar diplomatik gaflarla dolu olan bu nutku aynen çevirmenin doğru olmayacağını düşünen Yahya Kemal, yerinden kalkıp vatan kavramının kudsiyetinden söz ettikten sonra, hiçbir hukukî, meşru ve makul bir sebep yokken bazı devletlerce işgal edi-

len vatanlarını ve akıl almaz bir mezalime uğrayan halkı savunmaktan başka bir şey yapmadıklarını söyledi; saldıranlar ne kadar haksızsa, nefis müdafaasında bulunan Türk milletinin direnişi de o kadar haklı ve meşru direnişti. Savaş, Allah'ın yardımı, Türk ordusunun kahramanlığı ve milletin mübarek kanlarıyla kazanılmıştı, o halde medeni dünyanın bunu takdir etmesi gerekirdi. Yahya Kemal, sözlerini şu cümlelerle tamamladı:

"Esasen biz de medeni dünyanın şerefli bir uzvuyuz. Kin tutmayan, açık kalpli, dürüst, sözüne güvenilir, taassuptan uzak, ahlâk prensiplerine bağlı, devletler hukukuna riayetkâr, dostlarına sadık ve vefalı, medeni bir milletiz. Değerli matbuat mensuplarının haklı dâvâmızda bizi destekleyeceklerinden eminiz!"

Yahya Kemal yerine otururken ziyafet masasında gazetecilerin bulunduğu taraftan samimi bir alkış koptu. Fransızca bilmediği için kendi nutkunun tercüme edildiğini zanneden Nureddin Paşa, yabancı temsilcileri ve gazetecileri yüzünde memnun bir ifadeyle selâmladı. Ardından İsmet Paşa'ya ve diğer murahhaslara Ali Kemal'i İzmit'e nasıl getirttiğini anlatmaya başladı:

"Motorla İzmit'e çıkarıldıktan biraz sonra, sarayda karşıma getirttim. İhtiramkâr bir halde duruyordu. 'Sizin bu vatanı kurtaranlarla ne alıp veremediğiniz var?' dedim. 'Benim bir siyasi ictihadım vardı, yanılmışım, lakin orduya, hey'et-i askeriyeye hürmetim ve itimadım vardır, onların adaletinden eminim' dedi. 'Size ihanetinizi iyi icra edebilmek için Cenab-ı Hak ilim ve irfan da vermiş' dedim. Baktım ki maşallah epeyce de celâdeti var; bunun üzerine sözün mecrasını değiştirdim: 'Artin Kemal'i tanır mısınız?' dedim. Birdenbire sarardı, boğuk bir sesle: 'Hayır' dedi. 'Artin Kemal'i bütün âlem-i İslam tanır! Sizin hakkınızda Büyük Millet Meclisi'nin gıyabî bir hükmü vardı. Bu

hükmü size vicâhen tefhim etmek için karşıdaki mahkemeye gidiniz!' dedim. Karşımdan çıktı. Kapıdan çıkarken halk hücum etmiş taşla tepelemiş, cezasını vermiş. Pencereden baktım ayağına bir ip takmış sürüyorlar. Menetmek için bir iki zabit gönderdim. Zabitleri de taşlamışlar. Nihayet halkın elinden alarak sehpada teşhir olunmak üzere astırdım!"

Salonda buz gibi bir hava esiyor, yüzleri asılan vekiller ve murahhas heyeti üyeleri önlerine bakıyorlardı. İsmet Paşa, yanında oturan Fransız generali Mauguin'e:

"Halk zabitleri de taşa tutmuş!" dedi.

Bu yargısız infazı hükümetin tasvip etmediğini ima ederek durumu kurtarmak istemişti, ama mızrak çuvala sığacak cinsten değildi. Sofradaki üç vekilin ve mebuslardan çoğunun yüzlerindeki ifade, Ali Kemal'in linç edilmesini tasvip etmediklerini gösteriyordu. Bu, benzeri olayların önünü açabilecek tehlikeli bir başlangıç ve yargıya açık bir müdahaleydi. Nureddin Paşa, anlattıkları beklediğinin aksine bir tesir uyandırınca şaşaladı, fakat sözlerine devam etti:

"İnşaallah, yakında Vahideddin'i de getirip cezasını vereceğim!"

Bu söz, ikinci murahhas Rıza Nur'un sabrını sonunda taşırmıştı. Nureddin Paşa'nın yüzüne bakmadan kupkuru bir sesle:

"Onu İnebolu'dan yola çıkaracağız," dedi, "çünkü Ankara'ya gelip mahkeme karşısında hesap vermesi lâzımdır!"

Salonda derin bir ürperti gezindi. Nureddin Paşa çok şaşırmış ve alınmıştı; öfke ve sitem karışımı bir ifadeyle Rıza Nur'un yüzüne birkaç saniye baktıktan sonra:

"Yaa! Demek biz kuttâ-i tarîk olduk!" dedi ve hemen arkasından ilâve etti: "Ali Kemal'i bıraksaydık şüphesiz ki Fethi beyefendi orada kurtarırdı!"

Rıza Nur öfkesini açığa vurmamaya çalışıyordu, fakat kararlı ve yüksek bir sesle:

"Paşa hazretleri," dedi, "hükümet bu hain sürüsünün tevkifi için İstanbul zabıtasına haber vermiştir, hepsi tutulup Ankara'ya gönderilmeli ve orada muhakeme edilmelidirler!"

Nureddin Paşa öfkesini artık zaptedemiyordu:

"Hükümet ne zaman emir vermiş," dedi, "Ali Kemal'i ben onyedi gün boyunca kendi adamlarımla tevkif etmeye çalıştım!"

Bunun üzerine Rıza Nur kestirip attı:

"Ben hükümet emir vermiştir diyorum, biz Hey'et-i Vekile'deniz!"

ZİYAFET, köprü başındaki darağacına asılmış Ali Kemal'in gölgesinde ve Nureddin Paşa ile Rıza Nur arasındaki tartışmanın yarattığı gergin hava içinde sona erdi. Geceyi geçirmek üzere vagonlarına dönerken Ali Kemal'in cesedini ister istemez bir defa daha göreceklerdi. Karanlık, şehrin üzerine demir bir külçe gibi çökmüştü. Belli etmemeye çalışsa da perişan görünen Yahya Kemal, idam sehpasının önünden geçerken başını çevirdi. Gerçi Anadolu'da ölüm kalım savaşı devam ettiği sırada yazdığı zehir zemberek yazıları okudukça "Alçağı köprü başında asmalı!" diye çok söylenmişti; ama bu bir öfkenin gayrı ihtiyarî ifadesiydi. Asılacaksa bile, böyle değil, yargılandıktan sonra asılmalıydı. Paris'teki dostluklarını, eski şiir üzerine bitip tükenmek bilmeyen sohbetlerini, *Peyam*'daki güzel beraberliklerini, Zeki Paşa köşkünün taraçasında rakıyla parlattıkları Büyükada gecelerini düşündü. İstanbul'a doğru yorgun argın yol alan trenin kasvetli vagonlarından birinde uyumaya çalışırken, uykuyla uyanıklık arasında, darağacındaki Ali Kemal'in parçalanmış yüzü, neşeli kahkahaların aydınlattığı güzel yüzüyle durmadan yer değiştiriyor ve Paris'te, Lion

garında kendisini uğurlarken söylediği sözler, aradan tam on yıl geçmiş olmasına rağmen, kulaklarında çınlıyordu:

"Haydi mirim, İstanbul'a giden böyle mahzun olur mu? Bırak azizim sen de! Keşke ben gitseydim! Vallahi derhal İttihat ve Terakki'ye katılır, bir daha da sesimi çıkarmazdım!"

KRONOLOJİ

1884 *Üsküp'te doğdu ve Ahmet Âgâh adı konuldu.* [2 Aralık]

1888 *Yeni Mektep'e başladı.*

1892 *Yeni Mektep'ten Mekteb-i Edeb'e geçti.*

1895 *Mekteb-i Edeb'den mezun oldu ve Üsküp İdadisi'ne girdi.*

1897 Türk-Yunan Harbi

Aile Selanik'e göçtü. [Nisan]

Annesi Nakiye Hanım Üsküp'te öldü. [Eylül]

1898 *Üsküp'e dönüldü.*

1899 *Rufâî dergâhına devam etmeye başladı.*

1900 *Selanik İdadisi'ne yatılı olarak kaydedildi.*

1901 Hatıra *adlı ilk şiiri* Musavver Terakkî *dergisinin 17 Ekim tarihli 32. sayısında A. Âgâh imzasıyla yayımlandı.*

1902 *Galatasaray'da okumak niyetiyle İstanbul'a geldi.* [Nisan]

Malumat *ve* İrtika'*da Âgâh Kemal imzasıyla şiirleri yayımlandı.*

1902 *Şiirlerini* İrtika'*da yayımlamaya devam etti.*

1903 *Messagérie Maritime kumpanyasının Memphis adlı vapuruyla Paris'e kaçtı.* [Temmuzun son günler]

College de Meaux'ya yatılı öğrenci olarak kaydını yaptırdı. [Aralık]

1904 *Ecole libre des sciences politiques'e kaydını yaptırdı.*

1906 *Londra'ya gitti ve Regents Park civarında bir İngiliz ailesinin yanında pansiyoner olarak kaldı. Bir Türk destanı yazmak üzere çalışmaya başladı.* [Yaz ayları]

1908 Meşrutiyet ilan edildi. [23 Temmuz]

1909 II. Abdülhamid'in hal'i ve V. Mehmed Reşad'ın cülusu. [27 Nisan]

1910 Çırağan yangını. [19 Ocak]

Gazeteci Ahmet Samim katledildi. [10 Haziran]

Balkan İttifakını hazırlayan Kiliseler Kanunu çıkarıldı. [3 Temmuz]

İsviçre'ye gitti. [Ağustos]

1911 *Fransa'nın kuzey sahilindeki Roscoff şehrinde ilk defa okyanusu gördü ve* Açık Deniz *adlı şiirini yazmaya başladı.*

İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'yi tahliye etmesi için Osmanlı Devleti'ne ültimatom verdi [28 Eylül] ve harp ilan etti. [29 Eylül]

Sadrazam Hakkı Paşa istifa etti. [29 Eylül]

1912 Türk Ocağı kuruldu. [25 Mart]

Kuzey Afrika sahilinde çakılıp kalan İtalyanlar Oniki Ada'yı işgale başladılar ve Çanakkale Boğazı'nı abluka altına aldılar. [24 Nisan]

Paris'ten döndü. [Mayıs]

Said Paşa'nın istifa etti, İttihat ve Terakki işbaşından uzaklaştı. [16 Temmuz]

İtalyan donanması Çanakkale Boğazı'nı zorladı. [18/19 Temmuz]

Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti [Büyük Kabine] kuruldu. [22 Temmuz]

Balkan Harbi başladı. [8 Ekim]

Lozan şehrinin iskelesi olan Ouchy'de imzalanan antlaşmayla Osmanlı-İtalyan savaşı sona erdirildi.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa istifa etti, Kâmil Paşa hükümeti kuruldu. [29 Ekim]

Sultan Hamid, Selanik'ten İstanbul'a nakledildi. [1 Kasım]

1913 Bâbıâli baskını. Mahmud Şevket Paşa hükümeti kuruldu. [23 Ocak]

Londra Antlaşması. [30 Mayıs]

Mahmut Şevket Paşa katledildi, Said Halim Paşa hükümeti kuruldu. [11 Haziran]

Gözaltına alındı ve Cemal Paşa tarafından sorgulanarak serbest bırakıldı.

İkinci Balkan Harbi başladı. [29/30 Haziran]

Edirne geri alındı. [21 Temmuz]

Darüşşafaka'da muallimliğe başladı. [12 Ekim]

Ali Kemal'in Peyam *gazetesinde yazmaya başladı.* [15 Kasım]

Büyükada'ya yerleşti. [Yıl sonları]

1914 Enver Paşa Harbiye nâzırı oldu. [3 Ocak]

Peyam*'da "Bir Fikir" başlıklı yazısında ilk defa Yahya Kemal imzasını kullandı. Bu yılın başlarında çıkan* Nevsâl-i Millî 1330*'daki "Nigar Hanımefendi" başlıklı yazısında da Yahya Kemal imzası vardır.*

Almanya ile Osmanlı Devleti arasında gizli ittifak antlaşması imzalandı. [2 Ağustos]

İngiliz donanmasının takibinden kaçan Goben ve Breslau adlı Alman kruvazörleri Çanakkale Boğazı'na girerek Osmanlı Devleti'ne sığındı. [10 Ağustos]

Kapitülasyonlar kaldırıldı. [9 Eylül]

Ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi yasaklandı. [27 Eylül]

Osmanlı donanmasının, Yavuz ve Midilli adları verilen iki Alman zırhlısı da dahil olduğu halde Alman amiralı Souchon kumandasında Karadeniz'e açılıp Rus gemilerini batırdı, Sivastopol ve Novorosisk limanlarını topa tuttu. [27 Ekim]

Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. [2 Kasım]

İngiltere, ticaret gemilerinin geçişinin yasaklanmasına tepkisini Boğaz tahkimatını topa tutarak gösterdi. [3 Kasım]

Rusya'nın savaş ilanından sonra Sarıkamış-Erzurum istikametinde ilerleyen Ruslar 3. Osmanlı Ordusu tarafından Köprüköy Muharebesi'nde yenildi ve sınır yakınlarına kadar çekilmek zorunda bırakıldı. [6-9 Kasım]

Cihad-ı Ekber ilan edildi. [14 Kasım]

İngilizler Basra'yı işgal ettiler. [23 Kasım]

Sarıkamış harekatı. Enver Paşa bu harekata çok hazırlıksız başlamıştı. Ocak 1915 başlarına kadar devam eden bu harekatta Türk kuvvetleri

112.000 mevcudunun 60.000'ini kaybetti. Askerin çoğu Allahüekber Dağlarında soğuktan donarak öldü. [22 Aralık]

İngiliz Savaş kabinesi, Deniz Bakanı Churchill'in baskısıyla Çanakkale'yi denizden zorlama kararı aldı. [Yıl sonları]

1915 Sarıkamış faciasından sonra 4. Osmanlı ordusu 14 Ocak 1915'ten itibaren gece yürüyüşleriyle Bi'rüsseb'den Süveyş Kanalı'na doğru yöneldi. Bahriye Nazırı Cemal Paşa kumandasındaki Türk kuvvetleri 3 Şubatta kanalı geçmeyie giriştiler, fakat başarısızlığa uğrayarak 15 Şubatta geldikleri yere döndüler. [14 Ocak]

Boğaz'ın dış tabyaları topa tutuldu. [19 Şubat]

İtilaf donanmalarının Boğaz'ı geçme teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlık üzerine İngiliz Savaş kabinesi Çanakkale Boğazı'nı denizden ve karadan sürdürelecek ortak harekatla ele geçirmeyi kararlaştırdı. [18 Mart]

İngilizler ve Anzak birlikleri Arıburnu kıyısına çıkarma yaptılar. Ancak Conkbayırı'nda geri püskürtüldüler. Kıyıda tutundular. Siper savaşı. [25 Nisan]

Anafartalar bölgesine taarruza geçtiler. Püskürtüldüler. [6/7 Ağustos]

İkinci Anafartalar taarruzu da başarısız oldu. [20/27 Ağustos]

İngilizler Kut'ül Amare'yi ele geçirdiler. [Eylül sonları]

Bulgaristan İttifak devletleri tarafında savaşa girdi. [14 Ekim]

Darüşşafaka'daki görevinden ayrıldı. [14 Ekim]

Darülfünun'a Garp Edebiyatı Tarihi müderrisi olarak tayin edildi. [27 Ekim]

1916 Ruslar Erzurum'u aldı. [16 Şubat]

Ruslar Trabzon'u aldı. [18 Nisan]

6. Osmanlı Ordusu Kutü'l-amare'deki İngiliz birliklerini teslim aldı. [28 Nisan]

Şerif Hüseyin ayaklandı. Arap isyanı Hicaz, Filistin ve Suriye'ye yayıldı. [27 Haziran]

1917 Said Halim Paşa'nın istifası, Talat Paşa'nın sadareti. [3 Şubat]

Kut'ül Amare kaybedildi. [24 Şubat]

İngiliz kuvvetleri Bağdat'ı işgal etti. [11 Mart]

Rusya'da ihtilal patlak verdi. Rus çarı tahtını bıraktı. [15 Mart]

Birinci Gazze Savaşı. [26 Mart]

ABD Almanya'ya karşı savaşa girdi. [6 Nisan]

İkinci Gazze Savaşı. [19 Nisan]

Yeni Mecmua'*nın ilk sayısı çıktı.* [12 Temmuz]

İngilizler Gazze'yi aldı.

Bolşevikler Rusya'da iktidara geldi. [7 Kasım]

İngilizler Kudüs'ü aldı. [9 Aralık]

Brest-Litovsk Antlaşması. Bolşevik hükülmeti Almanya ve müttefikleriyle mütareke yaptı. [15 Aralık]

1918 Veliaht Vahideddin ve yaveri Mustafa Kemal, üç hafta süren Almanya gezisinden döndüler. [4 Ocak]

Wilson prensipleri açıklandı. [8 Ocak]

Sultan Abdülhamid öldü. [10 Şubat]

Rusya Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekildi. [3 Mart]

Şiirleri Yeni Mecmua'*da "Bulunmuş Sahifeler" genel başlığı altında yayımlanmaya başlandı.* [7 Mart]

Basın sansürü hafifletildi. [9 Haziran]

Sultan Mehmed Reşad öldü. [3 Temmuz] Vahideddin tahta çıktı. [4 Temmuz]

İstanbul ilk hava saldırısına uğradı. [23 Temmuz]

Osmanlı tarihinin son Kılıç Alayı. [31 Ağustos]

Filistin'de İngiliz taarruzu. [19 Eylül]

Bulgaristan ateşkes imzalayıp teslim oldu. [29 Eylül]

Şam İngilizlerce işgal edildi. [1 Ekim]

Talat Paşa sadrazamlıktan çekildi. [8 Ekim]

Ahmed İzzet Paşa hükümetini kurdu. [14 Ekim]

İttihatçı liderleri yargılamak üzere Divan-ı Harp kurulması için önerge verildi. [24 Ekim]

Halep İngiliz ve Araplarca işgal edildi. [27 Ekim]

Mondros Mütarekesi. [30 Ekim]

İttihatçı liderler Avrupa'ya kaçtılar. [2 Kasım]

İttihat ve Terakki Kongresi'nde parti feshedildi. [5 Kasım]

Ahmed İzzet Paşa istifa etti yerine Tevfik Paşa hükümeti kuruldu. [8 Kasım]

İtilaf donanmaları İstanbul limanına girdi. Aynı gün Mustafa Kemal İstanbul'a döndü. [13 Kasım]

Basına sansür yeniden konuldu. [1 Aralık]

Meclis padişahın kararıyla dağıtıldı. [21 Aralık]

1919 *Bazı şiirlerini* Şair *ve* Şair Nedim *mecmualarında yayımladı.* [Ocak-Mayıs]

Franchet D'Esperey, kendine Fatih süsü vererek bir kır at üstünde İstanbul'a girdi. [8 Şubat]

Süleyman Nazif'in *Hâdisat*'ta "Kara Bir Gün" başlıklı meşhur yazısı çıktı. [9 Şubat]

Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey idam edildi. [8 Nisan]

Mustafa Kemal, Samsun'a çıktı. [19 Mayıs]

Erzurum Kongresi toplandı. [23 Temmuz]

Sivas Kongresi toplandı. [4 Eylül]

1920 *Darülfünun Konferans Salonu'nda, Süleyman Nazif'in ünlü konuşmasını yaptığı Pierre Loti Günü'nde, Loti'nin edebi kişiliğini anlattı.* [23 Ocak]

İstanbul fiilen işgal edildi. [16 Mart]

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. [23 Nisan]

Sevr Antlaşması imzalandı. [10 Ağustos]

1921 Birinci İnönü Zaferi. [10 Ocak]

Mehmed Âkif tarafından yazılan İstiklâl Marşı, TBMM tarafından milli marş olarak kabul edildi. [12 Mart]

İkinci İnönü Zaferi. [1 Nisan]

Dergâh *mecmuasının ilk sayısı çıktı.* [15 Nisan]

Kaplıcalardan istifade etmek için Sofya'ya gitti ve iki ay kadar kaldı. Dönüşte Filibe'ye uğradı. [Yaz ayları]

1922 İzmir'in ve Bursa'nın kurtuluşu. [9 Eylül]

Büyük Taarruz. [26 Ağustos]

Mudanya Mütarekesi. [11 Ekim]

Darülfünun'dan bazı öğrenci ve hocalarla birlikte Mustafa Kemal'e görüşmek üzere Bursa'ya gitti. [13 Ekim]

Mustafa Kemal Bursa'da. [17 Ekim]

Saltanat ilga edildi. [1 Ekim]

Ali Kemal İzmit'te linç edildi. [6 Kasım]

Sultan Vahideddin Türkiye'yi terk etti. [16/17 Kasım]

Veliaht Abdülmecid Efendi'nin hilafeti. [19 Kasım]

1923 Dergâh *42. sayısında kapandı.* [5 Ocak]

Osmanlı tarihinin son Cuma Selamlığı. [29 Şubat]

Cumhuriyet ilan edildi. [29 Ekim]

1924 Hilafet ilga edildi. [3 Mart]

Urfa milletvekili seçildi. Bunun üzerine Darülfünun'daki görevinden istifa etti. [12 Mayıs 1924]

1925 *Türkiye-Suriye Hudut Tashihi Komisyonu'nda görev aldı, Fransızlarla yapılan görüşmelerde, Payas istasyonu arkasındaki altı kilometrelik arazi ile bazı Türk köylerinin anavatana ilhakında önemli rol oynadı.*

1929 *Madrid elçiliğine tayin edildi.* [6 Şubat]

1932 *Madrid elçiliği görevi sona erdi.* [25 Nisan]

1932-1933 *Avrupa'nın değişik şehirlerinde kaldı. Hamdullah Suphi'yle birlikte yurda döndü.*

1934 *Yozgat milletvekili olarak meclise girdi.* [10 Mart]
Soyadı kanunu çıkınca Beyatlı soyadını aldı.

1935 *Tekirdağ milletvekili seçildi.* [10 Şubat] *Bu görevi 1943 yılın kadar devam etti.*

1946 *Kısmi seçimlerde İstanbul milletvekili olarak tekrar TBMM'ne girdi. Bir ara Halkevleri sanat müşavirliği yaptı.*

1948 *Pakistan büyükelçiliğine tayin edildi.* [8 Ocak]

1949 *Pakistan büyükelçisi iken emekliye sevkedildi.* [24 Mart]

1948 Hayal Şehir *adlı şiiriyle İnönü Ödülü'nü kazandı.*

1956-1957 *Bütün şiirlerini* Hürriyet *gazetesinde düzenli olarak yayımladı.*

1957 *Tedavi için Paris'e gitti.*

1958 *Rahatsızlığı arttı ve Çerrahpaşa Hastahanesi'ne yatırıldı.1 Kasımda öldü ve Rumeli Hisarı'nda toprağa verildi.*

KAYNAKÇA

A. YAHYA KEMAL'İN ESERLERİ

Aziz İstanbul, Devlet Kitapları 1000 Temel Eser, İstanbul 1969

Bitmemiş Şiirler, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1976

Çocukluğum Gençliğim Siyasî ve Edebî Hâtıralarım, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1973

Edebiyata Dair, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1971

Eğil Dağlar, Devlet Kitapları 1000 Temel Eser, İstanbul 1970

Eski Şiirin Rüzgârıyla, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1962

Kendi Gök Kubbemiz, Devlet Kitapları 1000 Temel Eser, İstanbul 1969

Mektup Makaleler, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1977

Rubâîler ve Hayyam Rubâîlerini Türkçe Söyleyiş, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1963

Siyasî Hikâyeler, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1968

Siyasî ve Edebî Portreler, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1968

Tarih Musahabeleri, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975

B. YAHYA KEMAL'LE İLGİLİ ESERLER

AYDA, Adile, *Yahya Kemal/Kendi Ağzından Fikirleri ve Sanat Görüşleri*, Ajans Türk Yayınları, Ankara 1962

— *Yahya Kemal'in Fikir ve Şiir Dünyası*, Ankara 1978

AYVAZOĞLU, Beşir, *Yahya Kemal Eve Dönen Adam*, Ötüken Neşriyat, 1995

BANARLI, Nihad Sami, *Yahya Kemal Yaşarken*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1959

— *Yahya Kemal'in Hâtıraları*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1960

— *Bir Dağdan Bir Dağa*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1984

Doğumunun 100. Yılında Yahya Kemal Beyatlı, M. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi

Yayınları, İstanbul 1985

Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Yahya Kemal'e Saygı, Yahya Kemal'i Sevenler Derneği Yayınları, İstanbul 1984

Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Yahya Kemal Beyatlı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul 1994

Doğumunun 112. Yılında Bir Kültür Klasiğimiz: Yahya Kemal/Anma Toplantıları Bildirileri, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998

BAŞER, Sait, *Yahya Kemal'de Türk Müslümanlığı,* Seyran Yayınları, İstanbul 1998

ERALP, H. Vehbi, *Yahya Kemal İçin,* Yahya Kemal'i Sevenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1959

HİSAR, Abdülhak Şinasi, *Yahya Kemal'e Veda,* Hilmi Kitabevi, İstanbul 1959

KAHRAMAN, Âlim, *Yahya Kemal Beyatlı,* Şule Yayınları, İstanbul 1998

Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemal Beyatlı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1983

ÖMÜRLÜ, Yusuf, *Yahya Kemal'in Bestelenmiş Şiirleri,* İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1999

ÖZBALCI, Mustafa, *Yahya Kemal'in Duygu ve Düşünce Dünyası,* Samsun 1990

ŞENLER, Yaşar, *Kültür ve Edebiyata Dair Görüşleriyle Yahya Kemal,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997

TANPINAR Ahmet Hamdi, *Yahya Kemal,* Yahya Kemal'in Sevenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1963

TANYOL, Cahit, *Türk Edebiyatında Yahya Kemal,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1985

UYSAL, Sermet Sami, *Yahya Kemal'le Sohbetler,* İstanbul 1959

— *Şiire Adanmış Bir Yaşam: Yahya Kemal Beyatlı,* Yahya Kemal'i Sevenler Derneği Yayınları, İstanbul 1998

ÜNVER, A. Süheyl, *Yahya Kemal'in Dünyası,* Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, İstanbul 1980

Yahya Kemal: Cumhuriyet Şairinin Yalnız Adam Olarak Portresi, YKY, İstanbul 1998

Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası I (1959), II (1968), III (1988)

YETİŞ, Kâzım, *Yahya Kemal I: Hayatı*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1998

— *Yahya Kemal İçin Yazılanlar I-II*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1998

YÜCEBAŞ, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Yahya Kemal*, İstanbul 1962

C. YAZILAR

ADİL, Fikret, "Yahya Kemal'e Dair Hâtıralar," *Yeni İstanbul*, 2 Kasım 1958

AKSEL, İhsan Şükrü, "Yahya Kemal'in Şairliği İlk Aşkıyla Başlamıştı," *Hayat*, 9 Aralık 1976

AKTEPE, Münir, "Yahya Kemal Beyatlı," *Bilgi*, Kasım-Aralık 1958

ALİ SEDAD, "Bursa Mektubu," *Renin*, nr. 5, 9; 22 Teşrinievvel 1338/1922 (*Devrin Yazarlarının Malemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal II* [haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Nejat Birinci, Abdullah Uçman], Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992

DELİORMAN, M. Necmeddin, "Büyük Şair Yahya Kemal Sofya'da," *Türk Edebiyatı*, nr. 7, Temmuz 1972

DURSUNOĞLU, Cevat, "Yahya Kemal: Bir Kuşaktaşın Gözüyle," *Ulus*, 7 Kasım 1960

KAPLAN, Mehmet, "Yahya Kemal Şiirlerini Ne Zaman ve Kaç Yılda Yazdı?" *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl 9, nr. 1, Ocak 1980

KAYA, Fahri, "Yahya Kemal'in Şiir Öğretmeni Şeyh Saadettin Sırrı," *Birlik*, nr. 5557-5559, 18 Kasım 2000, 21 Kasım 2000, 23 Kasım 2000 (Üsküp)

KISAKÜREK, Necip Fazıl, "Hocam Yahya Kemal ve Celile Hanım," *Yeni İstanbul*, 15-16 Haziran 1965

MANYASÎ, Raufî, "Birkaç Hâtıra," *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası I*, İstanbul 1959

ŞANDA, Hüseyin Avni, "Türk Kızları İlk Defa Yahya Kemal'in Dersinde

Erkeklerle Yanyana Oturdu," *Yeni İstanbul*, 9 Kasım 1959

D. GENEL

ADIVAR, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul 1962

— *Mor Salkımlı Ev*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1967

AHMAD, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Sander Yayınları, İstanbul 1971

AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987

AKTAR, Yücel, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990

— "1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbi'ne Etkileri," *İkinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara 1985

AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, DTCF Yayınları, Ankara 1973

ALANGU, Tahir, *Ömer Seyfeddin/Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul 1968

ALİ KEMAL, *Ömrüm* (yayıma hazırlayan: Zeki Kuneralp), İsis Yayımcılık, İstanbul 1985

ALPTEKİN, Turan, *Bir Kültür Bir İnsan: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Edebiyatımıza Bakışlar*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1975

ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969

— *Batış Yılları*, İstanbul 1963

AYAŞLI, Münevver, *İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990

AYDA, Adile, *Böyle İdiler Yaşarken*, İstanbul 1984

[AYKAÇ] Fazıl Ahmed, *Hitâbeler, Şiirler, Hicivler, vesaire*, İstanbul 1934

AYVAZOĞLU, Beşir, *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998

— *Ömrüm Benim Bir Ateşti/Ahmet Haşim'in Hayatı Sanatı Estetiği Dramı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000

BALTACIOĞLU, Ismayıl Hakkı, *Hayatım,* Dünya Yayıncılık, İstanbul 1998

BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II,* MEB Yayınları, İstanbul 1971

BAŞOKÇU, Rebia Tevfik, *Avrupa'da Yirmi Senem Nasıl Geçti,* İstanbul 1942

BAYDAR, Mustafa, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar,* A. Halit Yaşaroğlu Kütüphanesi, İstanbul 1960

BİRİNCİ, Ali, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası,* Dergâh Yayınları, İstanbul 1990

— *Tarihin Gölgesinde,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2001

BOLAY, Süleyman Hayri, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi,* Töre Devlet Yayınları, İstanbul 1979

ÇORUK, Ali Şükrü, "Lozan Konferansı Sırasında Yakup Kadri ile *Tanin* Gazetesi Arasında Cereyan Eden Bir Münakaşa," *Kaşgar,* nr. 15, Mayıs 2000

DANİŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV,* Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972

DUMAN, Hasan, *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınları Toplu Kataloğu 1828-1928,* IRCICA Yayınları, İstanbul, 1986

EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü, *Millî Mücadele'de Bursa* (haz. İhsan Ilgar), Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul 1980

ERİŞİRGİL, Mehmet Emin, *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp* (haz. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar), Remzi Kitabevi, İstanbul 1984

ERTUĞRUL, Muhsin, *Benden Sonra Tufan Olmasın,* Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 1989

ERTUĞRUL, Sara, *Geçmiş Zaman Olur ki/Prenses Mevhibe Celaleddin'in Hâtıraları,* İstanbul 1953

ESATLI, Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki,* Hürriyet Yayınları, İstanbul 1975

GEZGİN, Hakkı Süha, *Edebî Portreler* (haz. Beşir Ayvazoğlu), 2. bs., Timaş Yayınları, İstanbul 1999

GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları,* Devlet Kitapları 1000 Temel Eser, İstanbul 1970

GÖKSEL, Ali Nüzhet, *Ziya Gökalp/Hayatı ve Eserleri,* Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1949

GÜRKAN, Kazım İsmail, *Darülfünun Grevi,* İstanbul 1971

HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri 1912-1913,* TTK Yayınları, Ankara 1995

HANİOĞLU, M. Şükrü, *Doktor Abdullah Cevdet,* Üçdal Neşriyat, İstanbul

— *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902),* cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1986

HİSAR, Abdülhak Şinasi, *İstanbul ve Pierre Loti,* İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1958

— *Boğaziçi Yalıları-Geçmiş Zaman Köşkleri,* Varlık Yayınları, İstanbul 1968

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri,* İstanbul 1930-1942

— *Son Sadrazamlar,* İstanbul 1940-1953

İNUĞUR, Nuri, *Türk Basın Tarihi,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992

KAHRAMAN, Alim, "Milli Mücadele Yıllarında Yahya Kemal," *Yedi İklim,* nr. 72, 73, Mart, Nisan 1996

KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri I,* İstanbul 1954

KARA, İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi,* 3 cilt, İstanbul 1986-94

KARACA, Nesrin Tağızade, *Celal Sahir Erozan,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları,* Bilgi Yayınevi, Ankara 1969

— *Vatan Yolunda,* İletişim Yayınları, İstanbul 1983

— *Nur Baba,* İletişim Yayınları, İstanbul 1983

— *Hüküm Gecesi,* İletişim Yayınları, İstanbul 1987

KARAY, Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab,* İnkılab ve Aka, İstanbul 1964

— *Bir Ömür Boyunca,* İletişim Yayınları, İstanbul 1990

— *Tanıdıklarım,* İstanbul 1922

— *Üç Nesil Üç Hayat,* Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1943

KAYGILI, Osman Cemal, *İstanbul'da Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul 1937

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir 1955

KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Bâbıâli*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1976

KOLCU, Hasan, *Türk Edebiyüatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993

KURAN, A. Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1948

LOTI, Pierre, *Can Çekişen Türkiye*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul [tarihsiz]

MAHMUD MUHTAR, *Maziye Bir Nazar* (haz. Erol kılınç), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999

MEHMED RAUF, *Edebî Hatıralar* (haz. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Törenek), Kitabevi, İstanbul 1997

— *Nevsâl-i Millî*, İstanbul 1330

OKAY, Orhan, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990

OKYAR, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam* (haz. Cemal Kutay), Tercüman Yayınları, İstanbul 1980

ORTAÇ, Yusuf Ziya, *Bizim Yokuş*, Akbaba Yayınları, İstanbul 1966

— *Bir Varmış Bir Yokmuş: Portreler*, İstanbul 1973

OZANSOY, Halit Fahri, *Darülbedayi'nin Eski Günlerinde*, İstanbul 1964

— *Edebiyatçılar Geçiyor*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1967

— *Edebiyatçılar Çevremde*, Akbank Yayınları, Ankara 1970

ÖMER SEYFETTİN, *Bütün Eserleri, Hikâyeler I* (haz. Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 2000

— *Bütün Eserleri, Makaleler 2, Tercümeler* (haz. Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 2001

ÖZSOY, Osman, *Gazetecinin İnfazı*, Timaş Yayınları, İstanbul 1997

POLAT, Nazım H., *Şahabeddin Süleyman*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987

— "Yeni Nesil Tarafından *Rübab* Mecmuasında Fecr-i Âtî'ye Karşı Yürütülen Mücadele," *Türk Dünyası Araştırmaları*, nr. 19, Ağustos 1982

— "Hüseyin Rahmi'nin *Cadı* Romanı Hakkında Münakaşalar," *Türk Dünyası Araştırmaları*, nr. 21, Aralık 1982

SAĞLAM, Nuri, *Ruşen Eşref'ten Hasan-Âli Yücel'e "Diyorlar ki" İçin Bir Mektup*, Kitabevi, İstanbul 2001

SEVÜK, İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz II*, Devlet Matbaası, İstanbul 1932

ŞAKİR, Ziya, *Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik*, FG Yayınları, İstanbul 1944

ŞEHSÜVAROĞLU, Haluk Y., *Boğaziçi'ne Dair*, TTOK Yayınları, İstanbul 1986

ŞİMŞİR, Bilal N., *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985

TANJU, Sadun, *Eski Dostlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977

— *Yaşadığım Gibi* (haz. Birol Emil), Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1970

— *Beş Şehir*, M.E.B. 1000 Temel Eser, İstanbul 1969

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, Ankara 1931

TANSU, Samih Nafiz, *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler* (anlatan: Galip Vardar), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1960

— *İki Devrin Perde Arkası*, Pınar Yayınevi, İstanbul 1964

TEVETOĞLU, Fethi, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986

TEVFİKOĞLU, Muhtar, *Ali Emîrî Efendi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989

TOKGÖZ, Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım I-II*, İstanbul 1930-1931

TOROS, Taha, *Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre*, İstanbul 1988

— *İlk Kadın Ressamlarımız*, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul 1988

— *O Güzel İnsanlar*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 2000

TUNAYA, Tarık Zafer, *İslamcılık Cereyanı*, İstanbul 1962

[TUNÇ], Mustafa Şekip, *Bergson ve Manevi Kudrete Dair Birkaç Konferans*, İstanbul 1934

TUNÇAY, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1967

— *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara 1981

TURAL, Sadık Kemal, "Yahya Kemal'in Arayışlarının Yol Açtığı Bir Topluluk: Nâyîler," *Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemal Beyatlı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1983

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, TTK Yayınları, Ankara 1984

URGAN, Mina, *Bir Dinozorun Anıları*, YKY Yayınları, İstanbul 1998

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi I-II*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1966

ÜNAYDIN Ruşen Eşref, *Diyorlar ki* (haz. Şemsettin Kutlu), M.E.B. Kültür Yayınları, İstanbul 1972

VÂ-NÛ, Vâlâ Nurettin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965

YALÇIN, Hüseyin Cahit, *Edebî Hatıralar*, İstanbul 1935

— *Siyasal Anılar* (haz. Rauf Mutluay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1976

YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim I-II* (Haz. Erol Şadi Erdinç), Pera Turizm Ticaret Yayınları, İstanbul 1997

YAZAR, Mehmet Behçet, *Edebiyatçılar Âlemi*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999

YÜCEL, Hasan-Âli, *Edebiyat Tarihimizden I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1957

E. SÜRELİ YAYINLAR

Aile

Aydede

Büyük Mecmua

Dergâh

İstanbul

Kubbealtı Akademi Mecmuası

Kültür Haftası

Rübab

Şair

Şair Nedim

Türk Edebiyatı

Türk Yurdu

Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası

Yeni Mecmua

Abdullah Cevdet, 10, 305, 359
Abdülaziz, 9, 44, 250
Abdülhak Hâmid'e Gazel, 249
Abdülhamid, I., 37, 100
Abdülhamid, II., 9, 10, 11, 13, 27, 39, 45, 56, 73, 74, 122, 163, 207, 223, 250, 305, 309, 409, 429, 433
Açık Deniz, 4, 76, 93, 413, 430
Adıvar, Adnan, 174, 176, 179
Adıvar, Halide Edip, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 238, 239, 245, 292, 293, 298, 333, 362, 412, 413, 417, 419, 420, 440
Âdile Hanım (Y.K.'in büyükannesi), 68, 69, 70, 88, 90, 91, 182
Âgâh Kemal, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 72, 429
Ağaoğlu Ahmet, 175, 176, 198, 203, 206, 208, 271
Ahmet Âgâh, 71, 72, 74, 86, 89, 113, 182, 184, 185, 187, 210, 211, 232, 411, 429
Ahmet Haşim, 23, 144, 155, 156, 241, 310, 314, 328, 329, 348, 349, 351
Ahmet Midhat Efendi, 148
Ahmet Samim, 23, 28, 29, 30, 38, 53, 134, 135, 149, 429
Ahmet Vefik Paşa, 54, 200
Ahrar Fırkası, 24, 38
Aka Gündüz (Enıs Avni), 80, 81
Akçura, Yusuf, 162, 167, 172, 173, 176, 177, 243
Akıncı, 281, 284
Âkif Bey, 9
Akşam, 317, 325
Alemdar, 311, 377, 378
Ali Emîrî Efendi, 198, 199, 200, 202, 233, 243, 444
Ali Şir Nevâî, 281
Ali Kemal, 7, 8, 36, 77, 78, 79, 80, 92, 105, 115, 117, 119, 120, 121, 127, 128, 130, 131, 145, 207, 242, 243, 244, 245, 267, 268, 269, 270, 276, 292, 317, 323, 360, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 384, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 431, 435
Ali Suavi, 10
Ali Zâim, 85, 87, 88, 89, 90, 92
Altınay, Ahmet Refik, 41, 121, 122, 222, 243, 245, 375
Apollon, 132, 133
Âşiyan, 95, 115, 116, 148, 239
Âteşpâre, 186
Ayasofya, 27, 55, 134, 149, 150, 151, 250, 292, 356, 358, 387, 388, 392, 395, 396, 400
Aydede, 333, 376

Bâbıâli baskını, 107
Bağdatlı Ruhi, 186
Baha Tevfik, 30, 31
Bahaeddin Şakir, 204
Bâkî, 52, 355
Balkan Harbi, 110, 127, 149, 158, 178, 229, 250, 262, 265, 275, 279, 305, 354, 430
Balyanlar, 15, 55, 143
Balzac, Honoro de, 89, 141
Battal Gazi, 86, 69
Baudelaire, 8, 40, 49, 50, 52, 311, 355
Bekirağa Bölüğü, 30, 31, 99, 105, 108, 277, 288, 289, 291
Bekri Mustafa, 141
Belvü Oteli, 106
Berlin Antlaşması, 70, 81
Beş Hececiler, 328
Beyaz Lisan, 65
Beyaz Türkçe, 50, 52, 59, 79, 128
Biblos Kadınları, 40, 60, 116
1918, 285
Bir Günün Sonunda Arzu, 329, 334, 345
Bir Sâkî, 40, 41, 249
Boykotaj Düşmanı, 127, 134, 153
Bölükbaşı, Rıza Tevfik, 24, 28, 115, 144, 145, 146, 147, 148, 240, 315, 316, 373, 374, 375, 377, 378, 381
Büyük Adamların Hayatı, 132
Büyük Kabine, 36, 37, 65, 66, 76, 78, 430
Büyük Mecmua, 282

Cadı, 139
Cadı Çarpıyor, 139
Celâl Sâhir, 53, 125, 134, 135, 136, 137, 149, 150, 153, 174, 180, 203, 208, 285, 297
Celile Hanım, 194, 197, 205, 206, 213, 215, 220, 221, 223, 225, 227, 228, 231, 232, 234, 236, 241, 247, 248, 251, 252, 253, 254, 257, 272, 282, 338, 341, 345, 346, 347, 348, 439
Cemal Paşa, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 169, 220, 234, 244, 267, 322, 323, 430, 432
Cenab Şahabeddin, 23, 40, 116, 137, 144, 148, 156, 297, 308, 345, 374, 376, 377, 378, 381, 384, 385
Cenyo, 93, 94, 115, 241, 305
Chopin, 39
Colomb, 133
Copernik, 133
Corneille, 125

Çağlayan Kasrı, 42, 43
Çamlıbel, Faruk Nafiz, 328, 348
Çırağan baskını, 10
Çorlulu Ali Paşa Medresesi, 77

Danton, 98

Deli Ahmet, 67, 85, 86, 87, 110
Deniz, 281, 282, 347
Dergâh, 329, 330, 333, 334, 335, 345, 347, 349, 351, 356, 375, 378, 420, 435
Dikran Kelekyan, 77
Dionysos, 43, 130, 131, 193, 195
Divânü Lügati't-Türk, 198, 199, 201, 243
Diyaloglar, 132
Doksanbeşe Doğru, 36

Edebiyat-ı Cedide, 9, 62, 143
Eflatun, 59, 132, 142, 204
Einstein, Albert, 373
El-Adl, 95
Enderunlu Vâsıf, 42
Enver Paşa, 97, 107, 169, 178, 197, 206, 207, 223, 250, 255, 256, 263, 271, 274, 431
Epikür, 130, 333
Erasmus, 133
Erenlerin Bağından, 333
Ersoy, Mehmet Âkif, 297
Esâtîr-i Yunaniyan, 124, 126
Esma Sultan, 54
Evliya Çelebi, 327, 368
Evrenoszâdelerden Faik Bey, 70, 112
Eylül, 232
Farrère, Claude, 102, 293
Fâtih, 74, 131, 134, 151
Fâzıl Ahmet, 29, 31, 32, 33, 53, 204, 213
Fâzıl Ahmet'e Gazel, 281
Fecr-i Âtî, 22, 23, 24, 30, 53, 62, 63, 143, 147, 195, 322
Fêtes Galantes, 41
Fikir, 141
Finten, 338
Firuzağa Camii, 27, 154
Flaubert, Gustave, 49
France, Anatol, 34, 52
Fuzûlî, 199, 355, 373, 374, 375, 378
Fürûzân, 186

Galib Dede, 166, 180
Galile, 133
Garp ordusu, 82
Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 36, 50, 65, 81, 84, 430
Gazi Osman Paşa, 74
Genç Kalemler, 64, 162
Goriot Baba, 89
Göl Saatleri, 334, 335
Grave, Jean, 32
Gümülcineli Eyüp, 97
Gürpınar, Hüseyin Rahmi, 139, 140, 141

Hâdisât, 278, 434
Hakkı Paşa (sadrazam), 20, 21, 35, 36, 234, 235, 430
Hakkı Tahsin, 63
Hâlâ Servilerde Ağlıyorlar mı, 221

Halit Fahri, 61, 63, 280, 281, 283, 284, 285
Hareket, 10
Hareket Ordusu, 161
Haşhaş, 329
Hâtıra, 187
Havza, 117, 137, 138, 144, 145
Hérédia, José-Maria de, 40, 52, 125, 306, 307
Hikmet, Nâzım, 220, 221, 251, 252, 253, 257, 348
Hilâl-i Ahmer, 178, 179, 406
Hisar, Abdülhak Şinasi, 158, 310
Hocazâde, 131
Homeros, 125, 126, 131, 132
Hugo, Victor, 40, 49, 52, 296, 303, 355
Hünernâme, 226, 227
Hürriyet ve İtilâf, 24, 25, 38, 77, 277, 380
Hüsn ü Aşk, 123, 179

İbsen, Henrik, 49, 188
İtrî, 209, 210, 292

İbnü'l-Gazan, 186
İbrahim Naci (Y.K.'in babası), 70, 71, 73, 110, 111, 112, 183
İfham, 155
İkbal Hanım, 106, 114
İkdam, 77, 93, 95, 106, 117, 214, 215, 216, 321, 324, 325, 344
İkinci Meşrutiyet, 62, 158
İleri, 320, 343, 344, 350, 351, 403, 420
İlias yahut Şair-i Şehir Omiros, 58
İlyada, 57, 58, 125, 128, 132
İnci, 281, 283, 347, 439
İnkıraz, 279, 283, 284, 285, 286, 344, 413
İrtıka, 233
İsa Bey Mezarlığı, 112
İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel, 401, 407, 420, 421
İstiklâl Marşı, 350, 435
İsyân, 139
İşhad, 129, 130
İştirak, 30, 33, 38
İthaf, 280, 281, 286, 308, 320, 329, 376
İthamnâme, 378, 381
İttihat ve Terakki, 7, 25, 33, 35, 36, 38, 50, 76, 80, 94, 107, 108, 110, 121, 135, 154, 155, 158, 169, 181, 218, 219, 220, 222, 243, 268, 269, 274, 276, 277, 289, 360, 427, 430, 434

Jak Paşa, 111
Jaurès, 31, 32, 98
Jön Türkler, 10, 11, 13, 51, 158, 160, 305, 336

Kabr-i Selim'-i Evvel'i Ziyaret, 407
Kalkhas, 132, 133
Kandilli Sarayı, 39, 99

Kanuni Sultan Süleyman, 52
Kara Vezir Yalısı, 37
Karacaahmet Mezarlığı, 102, 103, 154
Karadağ, 82
Karagöz, 141
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 61, 62, 63, 64, 93, 94, 95, 104, 106, 112, 113, 114, 117, 119, 120, 121, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 137, 138, 142, 145, 148, 153, 181, 182, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 203, 214, 215, 216, 245, 253, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 333, 336, 344, 346, 351, 385, 412, 415
Karay, Refik Halit, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 53, 145, 204, 243, 244, 245, 264, 265, 311, 324, 325, 333, 376
Katip Çelebi, 199
Keçecizâde Fuat Paşa, 17, 46
Kehkeşan, 141
Kenan Çobanları, 181
Keşfü'z-Zünûn, 199
Kıbrıslı Şevket, 30, 33, 47, 53, 325
Kıbrıslılar yalısı, 36, 37, 38, 39, 40, 51, 57, 66, 79, 84, 102, 104, 108, 114, 145, 211, 316
Kıbrıslızâde Tevfik, 36, 93, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 209, 218
Kırçı, 14, 68
Kırmızı Konak, 222, 244, 264, 265
Kısıklı Bektaşi dergâhı, 117, 131, 182, 190, 192, 193, 194, 214, 233, 251, 339, 385
Kiliseler Kanunu, 22, 65, 430
Koca Mustafa Paşa, 151, 246, 367, 368, 379
Köprülü, Fuat, 53, 174, 203, 204, 222, 264, 375, 379, 383, 384
Köroğlu, 141
Kurdun Ölümü, 294, 295, 350, 417
Kurşunlu Han, 86, 87

Lâle Devri, 41, 42, 59, 193, 241, 249, 283
Lâle Devri (Ahmet Refik), 41
Lamartine, 293
Leibniz, 168
Leyla, 79
Leyla vü Mecnun, 375
Loti, Pierre, 36, 44, 45, 102, 279, 293, 296, 297, 298, 299, 304, 305, 320, 434
Löbon, 241

Mahmud Celâleddin Paşa, 39
Mahmud Muhtar Paşa, 81

Mahmud Şevket Paşa, 21, 33, 35, 83, 99, 105, 107, 110, 120, 217, 430
Mâhurdan Gazel, 40, 41, 249
Mâi ve Siyah, 19, 24, 25, 331
Makber, 187
Malazgirt Savaşı, 163, 171, 172, 295, 416
Mallarmé, 41
Mèdie vapuru, 7, 10, 11, 14, 15
Mehlika Sultan, 40, 116
Mehmet Rauf, 63
Mehmet Tevfik Paşa, 124, 125, 126
Memphis vapuru, 12, 13, 14, 429
Merkad-i Fâtih'i Ziyaret, 52, 166, 407
Mevhibe Hanım Sultan, 38, 39, 41, 42, 43, 51, 81, 99, 101, 104, 105
Mevlânâ, 141, 142, 143, 242
Meyhanede Bir Söyleniş, 186
Midhat Paşa, 10
Mimar Sinan, 143, 246
Mizancı Murad Bey, 10, 305
Molla Câmî, 242
Mondros Mütarekesi, 267, 274, 434
Montaigne, 133
Moréas, Jean, 51, 61, 116
Muallim Nâci, 55, 56, 61, 69, 141, 146, 185, 186, 243, 298
Musavver Terakkî, 187, 188, 429
Mükerrer Gazel, 41
Mülhemât, 187

Naîmâ, 327
Naima Tarihi, 411
Nakiye (Nakış) Hanım (Y.K.'in annesi), 69, 70, 71, 72, 73, 88, 111, 112, 113, 180, 412, 429
Namık Kemal, 9, 10, 139, 305, 331
Nana, 85, 87, 88, 89, 90, 91
Nâyîler, 141, 144
Nazar, 40, 114, 116, 249
Nâzım Paşa, 37, 83, 97, 98, 221, 289
Nedim, 41, 52, 136, 195, 241, 283, 327
Nedim (dergi), 283
Nerval, Gérard de, 293
Nesl-i Âtî, 63
Netâyicü'l-Ezhâr, 365
Nevsâl-i Millî, 344, 431, 443
Nev-Yunanî, 59, 64, 65, 117, 127, 144, 145, 193, 195, 333
Nigâr Hanım, 154, 159, 344, 401
Nihal, 141
Nirvana, 188
Nur Baba, 190, 385
Nurettin, Vâlâ, 316, 348
Nüzhet Sâbit, 36, 266

Oedipus Kral, 125
Orhon, Orhan Seyfi, 169, 328

Ortaç, Yusuf Ziya, 280, 284, 328, 348, 443
31 Mart hadisesi, 36

Ömer Naci, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102
Ömer Seyfettin, 64, 127, 128, 131, 134, 137, 144, 153, 174, 176, 245, 281, 283, 284
Özleyen, 249, 251

Pan, 129
Pera Palas, 341
Peyam, 117, 119, 120, 121
Peyam-ı Edebî, 125, 129, 180
Peyam-ı Sabah, 365, 375, 377, 378, 422
Picasso, Pablo, 227
Pierre Loti Cemiyeti, 296, 297, 298
Pierre Loti Günü, 297, 373, 434
Plutarkhos, 132
Prens Sabahaddin, 108, 109, 110, 217
Puşkin, 46
Quartier-Latin, 7, 26, 51, 61, 91, 158, 159, 191, 241, 294, 306, 310

Rabelais, 34
Rakofça, 14, 66, 68, 69, 70, 280, 352, 413
Recâizâde, 352
Recm, 139
Redife Hanım, 26, 182, 183, 185, 186
Renan, Ernest, 89
Resimli Kitap, 50, 188
Resneli Niyazi, 35
Reşad (Y.K.'nın kardeşi), 112, 113
Reşad Fuat, 45, 46, 157, 298
Reveil, 375
Revzen-i Mahlû, 36
Rıza Nur, 77, 105, 422, 425, 426
Rimbaud, 40
Robespierre, 110
Romus ve Romulus, 295
Roscoff, 14, 67, 79, 279, 344, 430
Rübâb, 61, 62, 63, 64, 139, 141
Rübâb-ı Şikeste, 94, 116
Rü'yâ, 10

Saadeddin Efendi, 182, 184, 185, 186
Sabah, 276, 344
Sada-yı Millet, 29, 38
Sadullah Paşa, 56, 57
Safahat-ı Şiir, 141
Said Paşa (sadrazam), 35, 65, 430
Sâkînâme, 375
Sami Paşazâde Sezai, 240
Samiye'nin Kedisi, 221
Savoie Oteli, 120
Sebilürreşad, 362, 392, 419
Selahaddin Enis, 61, 62, 63
Selanikli Hilmi, 58

Sene 1140, 40, 41
Serbestî, 30
Servet-i Fünun, 49, 56, 63, 305, 331
Ses, 339, 345, 346
Sevr Antlaşması, 377, 434
Seyfî'ye Refakat, 280
Sicilya Kızları, 40, 60, 142
Silahçı Tahsin, 97, 99, 101
Sina-yı Emel, 23
Sofokles, 132
Sokrat, 59, 140
Sosyalist Hilmi, 30, 31, 33, 38
Sōkūn, 133
Stendhal, 141
Sultan Mahmut Türbesi, 17, 54, 134
Sultan Reşad, 222, 250, 429, 433
Sultanahmet Camii, 27
Süleyman Çelebi, 17, 143
Süleyman Nazif, 23, 93, 94, 95, 137, 177, 241, 278, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 313, 314, 320, 373, 375, 434
Süleyman Sâdi, 119, 122, 123, 128, 131, 134
Sünbül Efendi, 365, 369

Şahabeddin Süleyman, 53, 54, 55, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 121, 139, 140, 141, 143, 321
Şair, 280, 281, 284, 286, 328, 434
Şair Nedim, 280, 281, 283, 284, 328, 434, 446
Şair-i Azam, 336, 337, 338, 341
Şakavet-i Edebiyye, 139
Şark Ordusu, 82
Şefik Esad, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 36, 37, 44, 48, 50, 51, 53, 56, 78, 79, 90, 105, 168
Şehzade Mehmet, 132, 133
Şekavet-i Edebiyye'ye Feth-i Meyyit, 139
Şerâre, 56, 186
Şerefâbâd, 249
Şeyh Galib, 52, 123, 179, 311, 355
Şiir ve Tefekkür, 48, 50

Ta'lim-i Edebiyatı, 186
Talim-i Edebiyat, 352
Tahsin Nâhit, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 120, 121, 194, 195, 196, 197, 257
Taif faciası, 10
Talat Paşa, 173, 202, 216, 217, 263, 265, 266, 433, 434
Tanbûrî Cemil, 209, 211, 212, 213, 233, 339
Tanin, 80, 127, 153, 180, 257, 330, 385
Tanpınar, Ahmet Hamdi, 71, 310, 325, 329, 330, 345, 348, 377, 393, 438, 440, 444

Tanrıöver, Hamdullah Suphi, 63, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 167, 168, 169, 172, 174, 203, 205, 206, 207, 227, 230, 231, 242, 243, 250, 263, 264, 271, 311, 312, 313, 316, 320, 407, 415, 416, 435
Tarhan, Abdülhak Hâmid, 49, 52, 146, 166, 187, 238, 286, 296, 298, 337, 341, 342, 407
Târihçe-i Vak'a-i Zağra, 352
Târîh-i Cevdet, 55
Târîh-i Lûtfî, 55
Tasvîr-i Efkâr, 209, 212, 297, 313, 320, 377
Tayyare, 202
Tehâfüt, 131
Tekbîr, 292
Telâkî, 249, 251, 339
Teoglogos, 387
Tercüman, 281
Tercüman-ı Hakikat, 283
Teselya harbi, 73, 74, 112
Tevfik Fikret, 36, 49, 93, 95, 115, 116, 119, 144, 178, 209, 238, 281, 305, 378, 398
Tevhîd-i Efkâr, 356, 358, 359, 363, 372, 392, 393, 403
Tokatlıyan, 58, 61, 105, 137
Topkapı Sarayı, 226, 301, 356, 358
Türk Ocağı, 76, 147, 153, 154, 157, 158, 159, 162, 163, 165, 166, 168, 169, 173, 177, 181, 203, 214, 218, 230, 231, 239, 263, 284, 292, 312, 313, 320, 430
Türk Yurdu, 127, 167, 213, 228, 238, 242

Udî Nevres, 178, 179, 211
Uşaklıgil, Halit Ziya, 23, 49, 50, 240

Üçüncü Ahmet Çeşmesi, 59
Ümid, 326, 328
Ünaydın, Ruşen Eşref, 238, 239, 240, 242, 247, 248, 297, 314, 407, 412, 415, 418, 421, 423, 444, 445

Vakit, 238, 242, 314, 320
Vatan yahut Silistre, 9
Vazîfe, 36
Verlaine, 8, 40, 41, 52, 311
Vigny, Alfred de, 294, 295, 296, 327, 350, 417
Vîranbağ, 280, 284, 285
Voltaire, 34

Wells, H. G., 122

Yakup Cemil, 217, 218, 219, 243
Yalçın, Hüseyin Cahit, 29, 240, 277
Yâver Efendi Lokantası, 336, 341
Yeni Lisan, 64

Yeni Mecmua, 221, 222, 223, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 251, 257, 264, 281, 329, 333, 433, 446
Yeni Nesil, 63
Yeni Turan, 180, 181
Yunus Emre, 143, 327
Yurdakul, Mehmet Emin, 176, 177, 227, 240

Zafernâme, 10
Zağanos Mehmet Paşa, 132, 133, 151
Zaman, 264, 344
Zaman Makinesi, 122
Zâviye, 329
Zemzeme, 186
Zeynep Hanım Konağı, 293, 294, 296, 315, 381, 383
Ziya Gökalp, 134, 137, 144, 162, 167, 168, 169, 170, 172, 174, 177, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 212, 221, 223, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 255, 257, 264, 265, 268, 270, 276, 277, 288, 291, 329, 347, 416
Ziya Paşa, 10, 187, 298
Zonaro, 223, 347

BOZGUNDA FETİH RÜYASI

Beşir Ayvazoğlu

Yahya Kemal tüm büyük şairler gibi kendi kaynağından beslendi ve büyük denizlere açıldı, kendince yaşayıp kendince yazdı. Düzenli bir ev kurmadı, pansiyonlarda, otellerde yaşadı. Aşkları hep yarım kaldı.
Üsküp'ten İstanbul'a geliş, Paris'e gidiş, Jöntürklerle, Prens Sabahaddin, Abdullah Cevdet gibi isimlerle tanışma, İstanbul'a dönüş, Refik Halid Karay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ziya Gökalp, Tevfik Fikret gibi devrin önemli isimleriyle kurulan dostluklar, biri bile yayımlanmadığı halde kulaktan kulağa yayılan şiirler, dergicilik, çökmekte olan Osmanlıyla yıkılan hayaller, Kuvayı Milliye ruhuyla canlanan umutlar...
Beşir Ayvazoğlu Türk yazınında fazla örneği olmayan biyografik-romanıyla bizleri, şiirimizin büyük ismi Yahya Kemal ırmağının kaynağına doğru bir yolculuğa çıkarıyor.

ISBN 975-8240-42-0
9 789758 240425